

ANNALS OF THE UNIVERSITY OF CRAIOVA

**ANALELE
UNIVERSITĂȚII
DIN CRAIOVA**

ISTORIE / HISTORY

Biannual Journal

Year XXX, No. 2(48)/2025

November

EDITORIAL BOARD

Editor in chief: Professor Sorin Liviu DAMEAN (University of Craiova, History Department)

Deputy editor in chief: Marilena RIZESCU (Universitaria Publishing House, Craiova)

REGULAR MEMBERS

Ioan BOLOVAN (Romanian Academy)

Cătălin TURLIUC („A. D. Xenopol” History Institute, Iași, Romania)

Sorin RADU („Lucian Blaga” University of Sibiu, Romania)

Constantin ARDELEANU („Dunărea de Jos” University of Galați, Romania)

Giordano ALTAROZZI („George Emil Palade” University of Medicine, Pharmacy, Science and Technology of Târgu Mureș, Romania)

INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Francesco Guida – University of Roma Tre (Italy)

Bruce A. Little – University of Wake Forest, North Carolina (USA)

Porfirio Sanz Camanes, University of Castilla-La Mancha (Spain)

Iakovos Michailidis – „Aristotle” University, Thessaloniki (Greece)

Teresa Astramowicz-Leyk – University of Warmia and Mazury, Olsztyn (Poland)

Apostolos Patelakis – Institute of Balkan Studies Thessaloniki (Greece)

Jan Bureš – Metropolitan University, Prague (Czech Republic)

Petr Just – Metropolitan University, Prague (Czech Republic)

Octavian Țicu – Institute of History, Chișinău (Republic of Moldavia)

CONTACT

Analele Universității din Craiova. Istorie/Annals of the University of Craiova. History

University of Craiova, No. 13, A.I. Cuza Street, Craiova, 200585, Dolj, Romania

Phone / Fax: +40351403140

Email: history.annals@yahoo.com analeleucv.istorie@gmail.com

Website: <http://www.istoriecraiova.ro>

© 2025 – All rights reserved to Universitaria Publishing House

The Journal is published bi-annually

There is no charge for publishing articles.

Nu se percepe taxa pentru publicare articolelor.

This issue is archived in the legal depository of the National Library of Romania and University of Craiova.

Prezentul număr este arhivat în depozitul legal al Bibliotecii Naționale a României și al Universității din Craiova.

ISSN – L: 1224 – 5704

ISSN Online: 2393 – 3682

ANNALS OF THE UNIVERSITY OF CRAIOVA

**ANALELE
UNIVERSITĂȚII
DIN CRAIOVA**

ISTORIE / HISTORY

Biannual Journal

Year XXX, No. 2(48)/2025

November

© 2025 – All rights reserved to Universitaria Publishing House.
The authors assume all responsibility for the ideas expressed in the materials published.

Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History) is indexed in:

<http://journals.indexcopernicus.com/karta.php?action=masterlist&id=4285>

<http://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=21100285469&tip=sid&clean=0>

<https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/search?enkeltSok=1224-5704&sok.discipline=-1&treffliste.tidsskriftTreffside=1&treffliste.vis=true>

<http://www.scopus.com/source/eval.url>

<https://www.ebscohost.com/titleLists/30h-coverage.htm>

CONTENTS

Cristi Rusin, <i>FROM THE BEGINNINGS OF THE EMIRATE TO THE FALL OF THE CALIPHATE: THE POLITICAL AND MILITARY HISTORY OF AL-ANDALUS (8TH-11TH CENTURIES)</i>	7
Mihai-Bogdan Atanasiu, <i>"LET HIM BE APPEASED WITH THE DOWRY SET DOWN FOR HIM IN THE REGISTER" - THE OUTCOME OF A CONTESTED INHERITANCE IN THE 18TH CENTURY MOLDAVIA</i>	19
Larisa-Izabela Zorlescu (Iacob), <i>BRITISH DIPLOMACY AND THE QUESTION OF JEWISH EMANCIPATION: EXTERNAL DIPLOMATIC PRESSURES AND THE GOVERNMENTAL REACTIONS IN BUCHAREST (1866-1876)</i>	33
Narcisa Maria Mitu, <i>AFACERILE FAMILIEI ANDREESCU DIN CRAIOVA. GLORIE ȘI DECĂDERE</i>	59
Mircea-Cristian Ghenghea, <i>ȘTEFAN CEL MARE ȘI SERBĂRILE DIN ANUL 1904. ECOURI ÎN PRESA MAGHIARĂ A VREMII</i>	73
Andreea Andrei, Costel Coroban, <i>ÎNVĂȚĂMÂNTUL LICEAL DE SPECIALITATE ÎN DOBROGEA INTERBELICĂ</i>	85
Andrii Smyrnov, Bohdan Turovych, <i>THE UKRAINIZATION OF KHOLM AND PODLACHIA ORTHODOX EPARCHY, 1940-1944</i>	101
Valentin Maier, <i>PASIUNEA PENTRU COLECȚIONARE A PROFESORULUI CONSTANTIN I. ISTRATI ȘI SOARTA PATRIMONIULUI SĂU. ISTORIA MUZEULUI „DR. CONSTANTIN I. ISTRATI”</i>	113
Dariana Mihaela Mihai, Ilie Cristian Șelaru, <i>FENOMENUL MIGRAȚIEI ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ</i>	129
Pilar Giménez Armentia, Cristina María Ruiz-Alberdi Fernández, Carmen De la Calle Maldonado, <i>TRAFFICKING OF WOMEN AS A STRUCTURAL PHENOMENON: EXPLOITATION, GENDER AND GLOBALIZATION</i>	141
Felicia Waldman, <i>Kabbalah in Romania</i>	161

FROM THE BEGINNINGS OF THE EMIRATE TO THE FALL OF THE CALIPHATE: THE POLITICAL AND MILITARY HISTORY OF AL-ANDALUS (8TH–11TH CENTURIES)

Cristi Rusin*

10.52846/AUCSI.2025.2.01

Abstract

This study examines the military history of al-Andalus between the 8th and 11th centuries, focusing on the transformations that accompanied the political evolution from Emirate to Caliphate and, ultimately, the disintegration of the Caliphate of Córdoba. The analysis highlights the central role of military structures, strategies, and campaigns in shaping both the internal cohesion of al-Andalus and its relations with neighboring Christian kingdoms and North African powers. In the Emirate period, military organization was largely defensive, marked by frontier fortifications and local levies designed to maintain authority in a fragmented territory. The proclamation of the Caliphate in 929 under ‘Abd al-Raḥmān III introduced reforms that professionalized the army, expanded the use of mercenaries, and enabled sustained campaigns beyond the Iberian Peninsula. These developments supported a period of political stability and military supremacy, epitomized by the campaigns of the regent al-Mansur (Almanzor). However, the growing reliance on foreign contingents, combined with factional rivalries and economic strains, weakened the caliphal military system. By the early 11th century, civil wars (*fitna*) eroded central control, leading to the fragmentation of al-Andalus into the *taifa* kingdoms. This military-political trajectory illustrates how armed power underpinned both the rise and decline of Córdoba’s authority, revealing the intricate link between warfare, state structures, and identity in medieval Iberia.

Key words: *Andaluzia, Cordoba, Emirate, Caliphate.*

Introduction

The name Andaluzia or Andalusia is a European adaptation derived from the Arabic term *al-Andalus*. This designation was used by the Arabs to refer to the Iberian Peninsula. Etymologically, the term appears to allude to the ancient Vandal Kingdom that existed in Iberia before the Visigothic one, later conquered by the Arabs. (Fierro, 1998: 3-5). This study seeks to re-examine the political and military history of al-Andalus from the 8th to the 11th century, a period marked by profound transformations, crises, and power struggles.

While many existing works focus on the cultural, intellectual, or religious achievements of al-Andalus, fewer studies analyze in detail the military campaigns, strategic decisions, and political mechanisms that underpinned the survival and eventual collapse of the Umayyad state in Iberia. It is important to focus on these issues because historiography has often tended to present al-Andalus as a space of peace and tranquility, where the arts and

* PhD Student, Faculty of History, University of Bucharest, Romania. Email: cristi.rusin@s.unibuc.ro; rusin.cristi@yahoo.com.

sciences flourished. While it is true that there was an unprecedented cultural development in the European Middle Ages, and that Islamic Spain made a significant contribution to the birth of modern Europe, we should not overlook the fact that this region was also a turbulent one, marked by numerous wars and episodes of violence. Certainly, we cannot completely disregard the cultural factor (and we will not), but we will give special importance to political and military realities. Moreover, some works place great emphasis on economic aspects and present the history of al-Andalus in a thematic manner, without following a precise chronology. By placing wars, battles, and leadership choices at the center of the narrative, this research highlights how military resilience and political adaptability shaped the emirate and caliphate of Córdoba until its fall. It also sheds light on the tensions between Arabs, Berbers, local converts, and external rivals, which played a decisive role in shaping Andalusian politics. In doing so, the study contributes a fresh perspective, positioning al-Andalus not only as a cultural crossroads but also as a dynamic battlefield of competing powers that defined the medieval western Mediterranean.

1. The Early History of the Iberian Emirate

The year 711 AD marks the first arrival of the Arab-Berber armies led by the Umayyads in this region. The causes of this campaign are quite unclear. One hypothesis is that North Africa was already under Arab rule, and Musa ibn Nusayr, the commander of the military forces in the Maghreb, sought to continue the expansion of the caliphate. On the other hand, another hypothesis suggests that the Visigothic Kingdom ruling the peninsula was in a severe dynastic crisis (Collins, 1992: 28-31). King Wittiza had died, and Duke Roderic installed himself as his successor, removing the legitimate heirs. It seems that Wittiza's sons may have called upon the Arabs for help to come to the region of Spain in order to depose Roderic (Kennedy, 1996: 9-11).

In any case, Musa ibn Nusayr decided to mobilize a large army, also making use of newly recruited Islamized Berbers. The one appointed to lead the campaign was himself a Berber, Tariq ibn Ziyad. Thus, in the year 711 AD, the Arab-Berber army advanced north, using several ships to cross the strait between Africa and Europe. The mountainous region crossed by them, led by Tariq, would henceforth be known as *Jabal Tariq*, or *Gibraltar* ("Mountain of Tariq").

Roderic heard of the invaders' arrival and grew fearful, mobilizing with all his strength every soldier he could muster. The two armies met at Guadalete, near Cádiz. The battle was very bloody, and Roderic was defeated. His army disintegrated, and news of the defeat threw the great cities into chaos. Meanwhile, Musa ibn Nusayr also entered the region at the head of an army of 10,000 soldiers. By the year 716, the peninsula was almost entirely conquered. Arab and African settlers were brought in to reorganize the region as an Islamic province of the caliphate, under the name *al-Andalus* (Hitti, 2008: 314).

Meanwhile, Roderic's son, Pelagius (Palayo), managed to escape and, in 718, took refuge in the mountains of the far north of the peninsula, founding the Kingdom of Asturias and the Christian resistance. From there began the entire monarchical tradition of the Spanish kingdoms and the eight-century-long war with the Muslims (Imamuddin, 1981: 37-38).

The region called *al-Andalus* became the Islamic headquarters for incursions beyond the Pyrenees into France (first campaign in 715), culminating in the Battle of Poitiers in 732. Contrary to what many historians believe, the Arab defeat at Poitiers and Charles Martel's victory were not decisive moments that halted Islamic expansion in Europe. Evidence for this is that military expeditions continued for many years after the Battle of Poitiers. For example, in 734, the Arabs conquered Avignon in southeastern France, and in 743 they plundered Lyon (Hitti, 2008: 318). The true reason behind the cessation of military conquest campaigns beyond the Pyrenees in Europe was the struggle for power within the Caliphate, both at the central level (in the Middle East) and at the regional level (in the Iberian Peninsula).

In 750, the 'Abbasid Revolution' erupted from Khorasan, overthrowing the Umayyad power in Damascus and virtually exterminating the entire dynasty. The only member of the old dynasty to escape the massacre was Prince Abd Ar-Rahman ibn Muawiya, a grandson of Caliph Hisham (724-743). He hid for nearly five years in various locations across Syria, Mesopotamia, Palestine, and Egypt, trying to seek refuge as far away as possible from his new enemies. He eventually reached the Maghreb, where he gained the support of several Berbers from his mother's tribe (his mother was of Berber origin). With their help, he crossed the sea into al-Andalus in 755 and resolved to seize power in this province (Hitti, 2008: 320).

The first governor of al-Andalus was Abd Al-Aziz ibn Musa, the son of the renowned commander Musa ibn Nusayr. He administered the province from Al-Isbiliya (Seville) for two years, between 714 and 716. He was followed for a few months by Ayyub ibn Habib, and then by Al-Hurr ibn Abd Ar-Rahman (716-719). His successor was Al-Samh ibn Malik (719-721), who launched a series of successful campaigns in the northeastern part of the peninsula, beyond the Pyrenees, and moved the provincial residence to Al-Qurtuba (Córdoba). He died near Toulouse in a battle against the Duke of Aquitaine. Another significant governor was Abd Ar-Rahman Al-Ghafiqi (730-732), who faced Charles Martel's Franks at Poitiers. (Kennedy, 1996: 51-55)

It is worth noting that between 740 and 750, the Iberian Peninsula experienced a series of internal disturbances, mainly caused by ethnic and religious disagreements. The Berbers, who were the majority, were in direct rivalry with the Arabs. Tensions escalated especially after 741, when the Berber revolt broke out in the Maghreb. The Syrian Arab army sent by Caliph Hisham managed to suppress the uprisings, and the remaining soldiers settled in al-Andalus, which caused resentment among the Berbers. On the other hand, there

were also divisions among the Arabs, as some soldiers were of Yemeni origin and sympathized with Shiite doctrines. These realities led to internal instability in the province, providing an advantage to Abd Ar-Rahman ibn Muawiya in his mission to seize power and isolate it from the new Abbasid rule. (Kennedy, 1996: 61-64)

In 755, when the prince arrived in al-Andalus, the region had been governed for eight years by Yusuf ibn Abd Ar-Rahman Al-Fihri (747–756), a descendant of the military commander Uqba ibn Nafi. He was in Saraqusta (Zaragoza), in the northeast of the province, suppressing a revolt when he learned of the arrival of an army led by Abd Ar-Rahman ibn Muawiya in the south. Unsurprisingly, Abd Ar-Rahman's army defeated him, and the cities surrendered one by one in a very short time. The reason behind this was that the Arab population of Syrian origin remained loyal to the Umayyads and joined Abd Ar-Rahman. Additionally, some Arabs of Yemeni origin and Berbers also sided with him due to their antipathy toward Governor Yusuf. Seville became the headquarters for military operations, but the ultimate objective was the conquest of Córdoba, the provincial capital. (Hitti, 2008: 320-323)

At first, Yusuf tried to persuade Abd al-Rahman, who enjoyed massive popular support, to abandon the siege, even offering the hand of his daughter and a series of gifts. Abd al-Rahman refused any negotiation. Ultimately, the conflict escalated into open warfare. The battle took place in 756 near Córdoba, where Yusuf was defeated, though he managed to escape north to Tulaytullah (Toledo). There, he attempted to organize resistance but was killed in 759. (Fierro, 2011: 29-31)

Victorious, Prince Abd al-Rahman proclaimed himself emir, military commander, and independent governor of al-Andalus. In a symbolic act of great significance, he ordered that the name of the Abbasid Caliph Al-Mansur no longer be mentioned in Friday sermons in Iberian mosques. This marked the official founding of the Emirate of Córdoba (756–929).

The reign of Abd al-Rahman I (756–788) as emir was characterized by state-building. Despite his popularity as a member of the Umayyad dynasty, he faced strong opposition from certain Arab and Berber elements who despised him for not participating in the conquest of al-Andalus and therefore claimed no right to govern the province. His opponents called him *Al-Dakhil* (The Intruder), viewing him as an outsider. Residents of Toledo, loyal to the former governor Yusuf, also opposed the new emir. Furthermore, there was a faction favoring the Abbasids and strongly hostile to the Umayyads among the Yemeni Shiite soldiers. (Collins, 1992: 160-164).

Caliph Al-Mansur of Baghdad refused to recognize the independence of the new emirate or Abd al-Rahman's legitimacy. In an act of open contempt, in 761 he appointed the Tunisian Al-Ala ibn Mughith as governor of al-Andalus, ordering him to remove the usurper Abd al-Rahman. Two years later, in 763, Ibn Mughith's army entered al-Andalus, advancing toward Córdoba. Initially,

the emir avoided direct confrontation with the Abbasids, but after a direct clash, Ibn Mughith was killed. The defeat of the Abbasid army was a symbolic demonstration of al-Andalus's independence to the Muslim world. Abd al-Rahman showed his real power. A year later, in 764, he eliminated opposition in Toledo and continued military campaigns to suppress Berber revolts and uprisings instigated or financed by Abbasid agents (Fierro, 2011: 32-35).

In 777, the Abbasids attempted again to install a new governor in al-Andalus, another Tunisian, Abd al-Rahman ibn Habib al-Siqilabi, apparently related to the former governor Yusuf. However, he was defeated near Balansiya (Valencia) and could not approach Córdoba. Later that same year, the emir of Barcelona and Girona, Sulayman al-Arabi, formed a coalition against Abd al-Rahman in Córdoba, seeking support beyond the Pyrenees from Charlemagne, king of the Franks. Charlemagne agreed and launched a difficult campaign through the mountains and marshes of northern Spain, reaching near Zaragoza in 778. The local emir, Husayn, refused to submit, and Charlemagne besieged the city for a month without success before retreating, attacked en route by the Basques. In 781, Córdoba's armies subdued Zaragoza. These military actions demonstrated Abd al-Rahman's external importance, both to the Abbasids and the Carolingians (Kennedy, 1996: 79-83).

Alongside military activities, the establishment of "national symbols" was important in state-building. The emirate adopted the color green for its flag, linked to an anecdote: before the battle with Yusuf, lacking a banner, the governor of Seville, loyal to Abd al-Rahman, improvised one from a green turban mounted atop a spear. This became the symbol of the Umayyads in Spain until the 11th century. (Fltcher, 1992: 34-36).

During his reign, Abd al-Rahman worked to make Córdoba a city that could rival not only other major Andalusian cities but even Abbasid Baghdad. To this end, between 786 and 788, he ordered the construction of a large mosque in Córdoba, surpassing all other Muslim sanctuaries on the Iberian Peninsula. (Hitti, 2008: 332-333)

Abd al-Rahman I died in 788 and was succeeded by his son, Hisham I (788-796). Internally, his reign was stable. Externally, he launched military campaigns against Christians in Asturias and Francia, achieving notable victories, such as defeating Duke William of Orange in 793 at Carcassonne, southern France. He also used wealth from spoils to build numerous mosques, earning a good reputation among his subjects. (Collins, 1995: 29-30).

His successor, Al-Hakam I (796-822), son of Hisham I, lacked similar popularity. A partygoer, alcoholic, and immoral, he drew the hostility of many subjects. He surrounded himself with non-Arabs, including Visigothic converts with superficial ties to Islam (Kennedy, 1996: 55-58). He was seen as incompetent, particularly after King Louis the Pious of Aquitaine captured Barcelona in 801, threatening the emirate. Tensions erupted into revolts in Córdoba, coordinated by jurist-theologians (*fuqaha*), aiming to depose him.

Ultimately, Al-Hakam crushed the opposition, punishing rebels severely; all who opposed him were crucified. For personal protection, he created a guard of Visigothic descendants. He died in 822. (Fltecher, 1992: 40-45).

His son, Abd al-Rahman II (822–852), proved to be a much wiser emir, seeking to transform Córdoba into an intellectual and cultural center of Western Europe, modeling reforms on Harun al-Rashid in Baghdad. His advisors included the eunuch Nasr, overseeing the emir's private quarters; the singer Ziryab from Baghdad; and the Berber theologian Yahya ibn Yahya al-Laythi (d. 848), a former rebel under Al-Hakam who survived and became a leading scholar and popular transmitter of the *Muwatta*, spreading Malikism as the legal school in al-Andalus. Early trials against Christians accused of apostasy or criticizing Islam also took place. (Hitti, 2008: 326).

In 825, Abd al-Rahman II founded the city of Madinat Mursiya (modern Murcia), part of his urban development projects modeled on those of Abd al-Rahman I. Internal tensions, however, worsened with revolts in Mérida and Toledo, driven by Mozarabic Christians or newly converted Muslims (*muwallad*) seeking equal rights with the Arab-Berber elite (Miquel, 1994: 232).

Externally, he faced the army of King Alfonso II of Asturias (760–842), a descendant of the legendary Pelagius, son of the Visigothic king Roderic. The emirate was also targeted by Vikings, who raided western European coasts, including Cádiz, Seville, and Córdoba. A major diplomatic success was sending a delegation led by the poet Al-Ghazal to the Byzantine Empire, securing an alliance with Emperor Theophilos (829–842) against the Abbasids, countering the Harun al-Rashid–Charlemagne alliance of 799 (Kennedy, 1996: 102-106).

Abd al-Rahman II died in 852 and was succeeded by his son Muhammad I (852–886). Internally, the emirate's situation worsened, with insurgent movements seeking independence from Córdoba due to ethnic or religious differences. Arab, Berber, or Islamized Visigothic factions sought control of certain regions without accountability to the emir. Christian communities, encouraged by northern kings, added further instability. Muhammad I had to concede to some demands of internal opponents, notably the Banu Qasi, a Visigothic-descended tribe converted to Islam, who controlled the Ebro valley near Barcelona, including Zaragoza. Initially, they paid tribute, but later allied with Asturian kings against Córdoba. (Reily, 2000: 32-34)

In 880, Umar ibn Hafsun, a Visigothic-descended Muslim, led a revolt in southern al-Andalus, attracting many supporters. His rebellions persisted for nearly three decades. Arab-Berber leaders in Galicia and Murcia also resisted Córdoba's authority. Muhammad I died in 886, succeeded by Al-Mundhir (886–888), whose short reign was marked by campaigns against Umar ibn Hafsun. He likely died poisoned in 888 by his brother Abdullah, who became emir (888–914). Abdullah was highly suspicious, even killing a son he considered "disloyal." Externally, he signed a treaty in 911 with Umar ibn Hafsun, who had

gained territory and allied with the Banu Qasi and the Asturian king. (Fltecher, 1992: 35-39).

Upon Abdullah's death in 914, succession disputes arose. His grandson, Abd al-Rahman III (914-929), emerged as emir, inheriting a nearly ruined emirate consisting mainly of Córdoba and its surroundings (Sourdel, 1975: 107). Following the model of Abd al-Rahman I, he sought to confront enemies on all fronts to restore the emirate's former glory. His ambitious military campaigns began in the first year of his reign, focusing on suppressing Umar ibn Hafsun's rebellion. Cities and regions including Écija, Elvira, Jaén, Archidona, and Seville submitted to him. Umar retained control only of the Bobastro mountains until his death in 917, ending the rebellion. (Hitti, 2008: 327-328)

In the north, territories held by the Banu Qasi were gradually conquered by the Christian armies of the emerging Kingdom of Navarra. In 914, King Ordoño II of Asturias and Sancho of Navarra took advantage of the southern rebellion, reaching San Esteban de Gormaz on the old frontier with Córdoba, killing one of Abd al-Rahman III's generals. In response, the emir launched a campaign into Navarra, demolishing the fortress of San Esteban and other Spanish fortifications, defeating the allied Christian armies and annexing part of Navarra, ordering the demolition of Pamplona, the kingdom's capital. (Glick, 2005: 35-38).

Returning victorious to Córdoba, Abd al-Rahman III focused on administration. In 929, he took an unprecedented step in al-Andalus: proclaiming himself caliph. He ordered that in all Iberian mosques he be mentioned as *Amir al-Mu'minin* and *al-Khalifa al-Nasir li Din Allah* (Caliph, Defender of God's Religion), and issued his own coinage (Kennedy, 1996: 86-90). The decision was based on his victories and Umayyad lineage and was also a reaction against the legitimacy of the Abbasids in Baghdad and the Fatimids in Tunisia, who claimed the caliphal title since 909. Abd al-Rahman III is thus considered the founder of an independent Andalusian state. (Fltecher, 1992: 53-55). The Emirate of Córdoba (756-929) ended, giving way to the Caliphate of Córdoba (929-1031).

2. From the Proclamation of the Caliphate to Its Fall

Ideologically, Abd al-Rahman III constructed a series of impressive monuments to give Córdoba a new face. The city was intended to rival the capitals of the former caliphs. The public works program initiated by him was meticulously continued by his successors. At the same time, aware of the new Fatimid threat from North Africa and their powerful fleet, the caliph began to build his own navy (Fierro, 2010a: 46-48). With its help, the Caliphate of Córdoba expanded into the Moroccan region, occupying Ceuta in 931. Abd al-Rahman's fleet became the largest in the world at that time, posing a significant threat to the Fatimids with whom he contested supremacy in the western Mediterranean. (Collins, 1992: 181-183).

As caliph of Islam, Abd al-Rahman III resolved to subdue the northern Christians who dared threaten his territories and the lives of Muslims. By 939, he had organized a series of victorious military expeditions against the Christian kingdoms. A turning point, however, came in 939, when the caliph was defeated south of Salamanca in a fierce battle against allied armies from Navarra and León, a new kingdom separated from Asturias. Yet the Christians could not capitalize on the victory due to a dynastic conflict that erupted in Navarra. Paradoxically, the main claimant to the throne and his mother came to Córdoba seeking the caliph's support. In exchange for several key fortifications ceded to the caliphate, Abd al-Rahman provided his backing and installed the claimant as king. (Collins, 1992: 192-194).

Abd al-Rahman III died in 961 after a long and glorious reign. His son, Caliph Al-Hakam II (961-976), continued his reforms. With stability both internally and externally, the new caliph focused on public works and the promotion of culture. His aim was to make Córdoba a true scientific and cultural center of the world. As a first project, between 962 and 966, he expanded the Great Mosque of the city, originally built during the reign of Abd al-Rahman I (756-788). The edifice was intended to rival the great mosques of Baghdad, Samarra, and Mahdiya. (Fierro, 2013: 66-69). He also invited a series of important scholars, learned men, and poets, many from distant Persia, to his court. Additionally, he founded numerous libraries and translation centers, collecting Greek and Latin manuscripts brought from Byzantium and the East, most located in Córdoba and Toledo. Finally, he completed Medina Azahara, an impressive palace-city begun by his father, near the capital. (Imamuddin, 1981: 49-51)

Economically and militarily, Al-Hakam II's reign was marked by prosperity and stability. The caliphate dominated the northern Christian kingdoms as well as the coastal regions of the peninsula. The Normans were the only ones to pose minor threats through maritime raids (Kennedy, 1996: 158-161).

Al-Hakam II died in 976. His son, Hisham II (976-1009), became caliph at the age of 11. Consequently, the regent Al-Mansur ibn Amir, known to the Spanish as Almanzor, assumed control. Under his rule, the caliphate reached its peak, both territorially, militarily, economically, and culturally. He waged a harsh war against the northern Christian kingdoms, sacking Barcelona and León in 985 and 988, respectively. Moreover, to strike a severe blow to the Christians, he looted the sanctuary of Saint James at Santiago de Compostela in 998, burning the cathedral and taking its massive doors as spoils to be installed in the Great Mosque of Córdoba. Almanzor also expanded the mosque again, transforming it into a monumental structure with its vast hypostyle hall. He died in 1002 and was succeeded as regent of Hisham II by his son, Abd al-Malik, who continued the war against the Spanish kingdoms and achieved significant

successes until he was poisoned in 1008, allegedly by his brother, Abd al-Rahman. (Collins, 1992: 204-209).

The brief regency of Abd al-Rahman ibn Almanzor continued his father's militaristic policies. In 1009, he initiated a military campaign against the Kingdom of León. Meanwhile, taking advantage of the situation, Muhammad, a cousin of Hisham II, orchestrated a coup in Córdoba and installed himself as Caliph Muhammad II. He arrested Hisham and forbade the soldiers to obey Abd al-Rahman, removing him from power. Suleyman, Hisham's brother, took command of a Berber detachment and allied with the King of Castile against Muhammad II. The Berber soldiers appointed Suleyman caliph and deposed Muhammad. However, a group of soldiers reinstated Hisham II, resulting in a tense situation on the brink of civil war. (Kenedy, 1996: 210-214). Ultimately, Suleyman prevailed as sole caliph in 1013, receiving the title *Al-Musta'in bi'llah* (He Who Seeks Help in God). However, his heavy reliance on Berber military elements would cost him. In 1016, Ali ibn Hammud, the Berber governor of Ceuta, installed by Suleyman, staged a coup, besieged Córdoba, arrested Suleyman, and beheaded him, proclaiming himself caliph (Wasserstein, 1992: 50-53).

Caliph Ali (1016-1018) belonged to the Hammudid dynasty, a branch of the Idrisid dynasty from Morocco, claiming descent from Hasan, son of Ali, cousin and son-in-law of the Prophet Muhammad. He took the title *Al-Nasir li Din Allah* (Defender of God's Religion), emulating Abd al-Rahman III. Nevertheless, most inhabitants viewed him as an illegitimate caliph and plotted his assassination. (Fierro, 2010b: 80-84). After his death in 1018, Abd al-Rahman IV, son of Muhammad II, was installed as caliph. His reign lasted only a few weeks before he was captured and killed by Ali's brother, Al-Qasim, who proclaimed himself caliph (Glick, 2005: 47-48).

The political instability continued: Al-Qasim (1018-1021) was temporarily removed by Abd al-Rahman V (1021-1023), brother of Abd al-Rahman IV, while Yahya, son of Ali, declared himself caliph, initiating another civil war. Al-Qasim returned to power for a year after the Cordoban revolt, then was replaced by Muhammad III, who was subsequently replaced by Yahya ibn Ali, remaining caliph until 1026. Dissatisfied with these abrupt and frequent changes caused by the Hammudid rise to power, a significant portion of the Arab-Berber elite decided to install an Umayyad, Hashim III, brother of Abd al-Rahman IV, as caliph (Hitti, 2008: 338-339).

However, he could not be proclaimed caliph in Córdoba initially and was instead installed in southern al-Andalus. In 1029, he managed to enter the city and assume the caliphate until 1031, when southern Berber armies led by the Hammudids besieged Córdoba and expelled the unpopular caliph. He died in exile in 1036 (Wasserstein, 1992: 98-99). No Arab or Berber ruler in al-Andalus subsequently claimed the title. The caliphate collapsed. On its ruins, a series of small independent emirates and city-states called *taifa* (plural *tawaiif*) emerged.

Rivalries and power struggles among them facilitated the Spanish kingdoms' conquests in the following centuries. The last emirate conquered by the Spaniards was Granada in 1492. From that moment, the Arab-Berber Islamic presence in Spain was formally eliminated (Miquel, 1994: 232).

Conclusions

In conclusion, this study provides several important insights into the political and military history of al-Andalus. First, it highlights how the Umayyad rulers were able to transform al-Andalus from a relatively fragile emirate into a formidable caliphate, turning Córdoba into a major political, military, and administrative hub in the western Mediterranean. Their ability to consolidate power, manage diverse populations, and project influence across the region demonstrates the strategic sophistication of early Islamic governance in Iberia.

Second, the persistent internal tensions between Arabs, Berbers, converts, and competing factions reveal the inherent fragility of a frontier society constantly navigating both internal rivalries and external threats. These divisions, while sometimes overlooked, played a crucial role in shaping the political landscape, influencing military campaigns, and determining succession disputes.

Finally, the eventual collapse of the caliphate of Córdoba illustrates how unresolved internal conflicts, combined with the mounting pressure from the advancing Christian kingdoms, ultimately reshaped the balance of power in the western Mediterranean. This decline underscores that al-Andalus should be studied not only as a cultural and intellectual golden age but also as a dynamic political and military entity whose history was defined by both strategic achievements and vulnerabilities. Moreover, the attempts to establish an alliance with the Byzantines against Charlemagne and the Abbasids should not be forgotten. By focusing on these aspects, the study reframes al-Andalus as a central player in medieval European geopolitics, offering a nuanced understanding of its rise, internal challenges, and eventual fragmentation.

Bibliography

1. Collins, R. (1992). *The Arab Conquest of Spain, 710–797*. Oxford: Blackwell.
2. Collins, R. (1995). *Early Medieval Spain: Unity in Diversity, 400–1000* (2nd ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
3. Fletcher, R. (1992). *Moorish Spain*. New York: Henry Holt & Co.
4. Fierro, M. (1998). *The Formation of al-Andalus, Part 1: History and Society*. London: Routledge.
5. Fierro, M. (2010). *Abd al-Rahman III: The First Caliph of Córdoba*, London: Routledge.
6. Fierro, M. (2010). *The Umayyads of al-Andalus*. London: Routledge.

7. Fierro, M. (2011). *Abd al-Rahman I: The Umayyad Emir of Córdoba*. London: Routledge.
8. Fierro, M. (2013), *Al-Hakam II: The Umayyad Caliph of Córdoba*, London: Routledge.
9. Glick, T. F. (2005). *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages*. Leiden: Brill.
10. Hitti, P. K. (2008). *Istoria Arabilor*, ediția a X-a, traducere de Irina Vainovski-Mihai, București: Editura ALL.
11. Imamuddin, S. M (1981). *Muslim Spain: 711–1492 A.D.: A Sociological Study*. Leiden: Brill.
12. Kennedy, H. (1996). *Muslim Spain and Portugal: A Political History of al-Andalus*. Harlow: Longman.
13. Reilly, B. F. (2000). *The Medieval Spains*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Miquel, A. (1994). *Islamul și civilizația sa. Din secolul al VII-lea până în secolul al XX-lea*, vol. I, traducere de Gloria Dorothea Ceacalopol și Radu Florescu, București: Editura Meridiane.
15. Sourdél, D., & Sourdél-Thomine, J. (1975). *Civilizația islamului clasic*, vol. I, traducere de Eugen Filotti, București: Editura Meridiane.
16. Wasserstein, D.J. (1992). *The Caliphate in the West: An Islamic Political Institution in the Iberian Peninsula*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

"LET HIM BE APPEASED WITH THE DOWRY SET DOWN FOR HIM IN THE REGISTER" - THE OUTCOME OF A CONTESTED INHERITANCE IN THE 18TH CENTURY MOLDAVIA

Mihai-Bogdan Atanasiu*

10.52846/AUCSI.2025.2.02

Abstract

The idea for this study started from a scientific experiment whose objective was to identify a unique historical source that would serve as the starting point for research aimed at reconstructing a larger view of the past of the Romanian Principalities. The document we chose, found in the Romanian Academy Library, brings into discussion the contestation of the manner in which the inheritance of the late Constantin Gândul stolnic was settled. Thus, based on the information provided by this document, dated March 24, 1776, corroborated with other information extracted from primary and secondary sources, we have managed to reconstruct the life and activity of Constantin Gândul and his extended family (ancestors, brothers, wives, children, brothers-in-law, and sons-in-law) around a succession process. The study also reveals the use of matrimonial strategies, models of social ascension, the way in which an estate was constituted, administered, and later divided, and, last but not least, detailed aspects of the judicial practices of the time (the parties and subject matter of the trial, the gathering and examination of evidence, witness statements, the analysis of the facts, and the judges' decisions). This episode of social history and mentalities, reconstructed through a generous appeal to interdisciplinarity, offers us a clear picture of the merchant society of Iași in the second half of the 18th century, with all its daily turmoil.

Key words: *Constantin Gândul; Ștefan Feștilă; prosopography; patrimonial succession; Iași; 18th century.*

Pentru primele veacuri de existență a Principatelor Române extracarpătice zestrea de izvoare istorice este extrem de modestă și, îndeobște, cunoscută cercetătorilor care au fost nevoiți să adapteze metodologii de lucru și să recurgă la ingeniozitate pentru a extrage fărâme de informații utile cercetărilor lor. Începând cu secolul al XVII-lea, cu cât ne apropiem de vremurile modernității românești, atât tipurile de surse, cât și cantitatea acestora cresc exponențial, istoricul trebuind acum să-și folosească abilitatea pentru a selecta exact ceea ce caută și a avea profesionalism pentru a evita capcanele întinse de acestea (greșeli de datare, de localizare, de transcriere și editare, omonimii etc.). Dintre toate izvoarele scrise ale premodernității românești, de departe, cele mai importante pentru reconstituirea vieții cotidiene sunt cele juridice.

* CS II dr., Departamentul Științe Socio-Umane, Institutul de Cercetări Interdisciplinare, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Str. Alexandru Lăpușeanu nr. 26, 700057, Iași, România; bogdan.atanasiu@uaic.ro

Fie ele hrisoave sau alte cărți domnești, anaforale, ispisoaice, zapise, urice, direse, sineturi, diate, răvașe etc., ele furnizează istoricului cele mai multe dintre informațiile esențiale îndeplinirii scopului științific. Aceste informații, de multe ori unice, constituie baza unei cercetări, liantul celor extrase din alte tipuri de surse. Ele pot umple goluri, pot confirma supoziții, pot corecta erori etc. Documentul, mai mult ca oricare alt tip de izvor istoric, are caracteristica de a fi o sursă inepuizabilă de informație. La întrebări noi, documentul poate oferi răspunsuri noi (Székely, 2002: 30) pentru toate ariile de cercetare ale istoriei... și nu numai. Ideea acestui articol are la bază un experiment științific propus pentru un volum colectiv de studii care, din motive independente de noi, nu a mai văzut lumina tiparului. Obiectivul principal consta în identificarea unui izvor inedit care să constituie punctul de plecare al unei reconstituiri istorice, aspect care explicitează structura studiului nostru.

Contextul și istoricul documentului

Dacă în vremea din urmă am definitivat asemenea gen de studii care au pornit fie de la un testament (Atanasiu, 2020: 99-108; Atanasiu, 2010: 175-200; Atanasiu, 2009: 79-92), fie de la un act de danie, către un fin de botez (Atanasiu, 2011, 191-204) sau către un fecior de suflet (Atanasiu, 2006: 124-132), de această dată provocarea vine dinspre un act care reprezintă deznodământul unei judecăți privind o succesiune din Iași de a doua jumătate a veacului al XVIII-lea.

Documentul în cauză este inedit și se găsește, în original, în fondul de „Documente istorice” al Bibliotecii Academiei Române, sub cota XXXVII/153 (BAR, Doc. ist., XXXVII/153). Acest act, pe care îl publicăm integral în anexă, reprezintă o anafora, un raport înaintat domnului Grigorie al III-lea Ghica¹, privind pricina: desfășurarea și rezoluția unui proces ce a avut loc la Mitropolia din Iași, judecători fiind însuși mitropolitul Gavril Calimachi² și șase dintre cei mai mari dregători ai Moldovei (marele logofăt Vasile Razu³, marii vornici

¹ Grigore al III-lea Ghica, fiul lui Alexandru Ghica, mare Dragoman al Porții și al Elenei Evpraghioti, a fost de două ori domn al Moldovei, între anii 1764-1767 și 1774-1777, și o dată domn al Țării Românești, între anii 1768-1769 (vezi Amărieuței, 2017).

² Gavril Calimachi, fiul lui Teodor Călmașul, vornic de Câmpulung, și al Nastasiei, a fost mitropolit al Moldovei între anii 1760-1786 (vezi Guriță, 2017).

³ Vasile Razu, fiul hatmanului Costache Razu și al Ecaterinei Catargiu, este atestat ca mare comis în 1747, mare ban în ianuarie 1756, hatman, în mai multe rânduri, între anii 1756-1775 și **mare logofăt între februarie 1775 – iulie 1777** (cf. Atanasiu, 2020: 355, 382-384, 407, 449).

Dimitrie Sturza⁴, Constantin Sturza⁵, Ioniță Canta⁶, Lupu Costache⁷ și marele spătar Constantin Palade⁸).

Actul a fost redactat, semnat și trecut în condica de anaforale a Divanului de către Gheorghe Evloghie, la 18 martie 1776 și, mai apoi, șase zile mai târziu, la 24 martie, a fost citit în fața domnului care a confirmat hotărârea judecătorilor, amintind pierzătorului că are la dispoziție calea superioară de atac prin frumoasa expresie: „ușa Divanului este mereu deschisă”.

Dar ce aflăm din document?

La o dată apropiată zilei de 18 martie 1776, Ștefan Feștilă șetrar s-a plâns domnului că, în urma căsătoriei sale cu Catrina, a primit mai puțin decât considera că i se cuvenea de la răposatul său socru, Constantin Gândul stolnic. Plângerea era îndreptată împotriva văduvei, Maria Gânduleasa, care la judecata de la Mitropolie, din ziua de b 18 martie, a fost reprezentată de ginerele său, Mihalache Scorțescu ot vistierie. Dacă acestea erau cele două părți și obiectul procesului, personajul principal al actului era, în fapt, Constantin Gândul stolnic. După decesul lui s-a stârnit zavistia familială. Documentul ne relatează că stolnicul a fost căsătorit de două ori. Cu prima soție a avut o fată, Catrina, pe care a măritat-o cu șetrarul Ștefan Feștilă, iar cu cea de a doua, a avut trei copii: „două fete și un fecior”. Mai aflăm că la măritișul Catrinei, Constantin Gândul „i-au dat zăstre precum s-au căzut, cu izvod”, adică „toate cele ce au avut copila de la mumă-sa”, dar și bunuri adunate din munca sa: „moșii, vii, țigani, odoare și altele”. În plângerea sa, Ștefan Feștilă recunoscuse că a primit tot ceea ce i-a fost promis în foaia de zestre, dar contesta că printre acestea nu au fost și bunuri provenite din agoniseala socrului.

⁴ Dimitrie Sturza, fiul marelui logofăt Sandu Sturza și al Saftei Palade, a fost hatman în martie 1757 și decembrie 1766, **mare vornic în perioada februarie 1775 – noiembrie 1779**, mare logofăt al Țării de Jos în mai multe rânduri, între anii 1783-1790 și mare logofăt al Țării de Sus în martie 1799 (cf. Atanasiu, 2020: 356-357, 360, 372, 382, 384).

⁵ Constantin Sturza, fiul marelui logofăt Sandu Sturza și al Saftei Palade, a fost mare stolnic în aprilie 1750, mare paharnic, în câteva rânduri, între februarie 1756 – februarie 1757, mare ban în anul 1758, mare vistiernic între anii 1767-1768 și **mare vornic în perioada martie 1775 – februarie 1777** (cf. Atanasiu, 2020: 372, 408, 419, 431, 439).

⁶ Ioniță Canta, din ramura de la Șerbești, fiul lui Toader Cantacuzino și al Ilenei Catargiu, a fost mare comis în anul 1754 și mare paharnic în 1754 și martie 1757, mare spătar între 1758-1759, **mare vornic, în mai multe rânduri, în perioada februarie 1775 – decembrie 1790** și mare logofăt al Țării de Jos în 1792-1796 (cf. Atanasiu, 2020: 357, 372-374, 397, 418-419, 449).

⁷ Lupu Costache, din ramura Talpan, fiul lui Gavril Costache, a fost, pe rând, pare paharnic în anul 1751, are ban în martie 1764 și **mare vornic, de mai multe ori, între 1774-1787** (cf. Atanasiu, 2020: 372-374, 409, 415).

⁸ Constantin Palade, fiul lui Toader Palade și al Aniței Cantemir, a fost mare stolnic în 1764, mare paharnic în 1768, mare spătar în perioada **martie – decembrie 1776** și mare vornic în anii 1786 și 1792-1793 (cf. Atanasiu, 2020: 375-376, 399, 421, 442).

Prima probă pe care s-a întemeiat judecata a fost testamentul lui Constantin Gândul, întocmit în prezența duhovnicului și a altor martori și semnat cu mâna lui. Testatorul a însemnat și aici tot ceea ce a intrat în zestrea Catrinei, proveniența acestor bunuri, și a stabilit cu blestem ca ginerele Feștilă să nu mai râvnească la cele rămase după moartea sa care „sântu pentru ca să se înzăstreze copii cei mai mici și pentru hrana și chivernisala soțului său, Marii, și pentru grijile lui”. Așadar, Catrina primise de la tatăl ei, atât ceea ce-i revenea de la răposata sa mamă, cât și unele bunuri agonisite de el, cerând în mod expres ca restul averii să rămână celei de a doua soții și copiilor mai mici.

A doua probă a fost „izvodul de zestre” primit de Ștefan Feștilă, act care confirma cele scrise în testament și mai ales faptul că în dota Catrinei nu au intrat doar bunurile de la mama ei, ci și din agonisita stolnicului, precum părțile din satul Onțăști, cu iaz și cu moară, „baștina lui Pascal, socrul Gândului”, zălogite de un cumnat, Manolachi Pascal, și răscumpărate de stolnic cu banii lui, sau cele șase pogoane și jumătate de vie la Nicorești, cumpărate de la logofătul Nicolae Ruset.

După analiza tuturor acestor probe și a mărturiilor, judecătorii au hotărât „că Ștefan Feștilă împlă rău și nu are nici o dreptate a mai supăra și-a mai cere parte de la Marie Gânduleasa stolniceasa și de la copii cești mai mici. Ce să să mulțămască cu cât i s-au dat zăstre în izvod de socrul său”, motivând, pe de o parte, că reclamantul a primit nu doar bunurile provenite din dota mamei Catrinei, ci și dintre cele agonisite din munca socrului său, iar pe de altă parte, cu faptul că Feștilă a fost mulțumit de zestrea primită „dintru început [...]”, că de nu era mulțumit și i să păre că are vro strâmbătate, trebuia în vreme când trăia socrul său să fi cerut, iar nu acum după 19 ani ce-au trecut de când s-au însurat el și după ce au murit socrul său”. Cu alte cuvinte, mai apropiate limbajului juridic al zilelor noastre, cererea reclamantului a fost respinsă ca nefondată și tardivă. Desigur, în motivarea judecătorilor a cântărit și faptul, declarat de altfel, că Ștefan Feștilă cerea acum din bunurile rămase copiilor mai mici, cu atât mai mult cu cât printre ei erau și „fete mari, în casa părintască”, care, la rândul lor, trebuiau să primească o dotă consistentă, demnă de statutul social al tatălui lor.

Așadar, actul analizat aici este extrem de concludent atâta vreme cât din rândurile sale aflăm pricina judecății, împricinații, probele administrate, motivația și rezoluția judecătorilor. Privit în ansamblu, el conține informații genealogice, practici sociale, patrimoniale, juridice și judiciare ale vremii în care a fost redactat. Privit mai în amănunt, el conține informații unice care, coroborate cu altele extrase din alte surse, ne ajută să reconstituim câteva dintre aspectele importante de viață cotidiană ale unei familii (extinse) de negustori trăitori în una dintre mahalalele ieșene. Această reconstituire istorică se confundă cu viața și activitatea capului familiei, Constantin Gândul, cel care a „avut două case și două rânduri de copii” (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873) și un *cursus honorum* care i-a facilitat strângerea unei averi considerabile din care,

pe de o parte, a căutat să-și mulțumească ginerii, iar pe de altă parte, a dorit să asigure traiul soției și a celor mici rămași în casă.

Personajele istorice ale documentului

Despre **Constantin Gândul**⁹ găsim că era descendentul unei familii de negustori greci, stabiliți în Iași, cel mai probabil, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În actele moldovenești de la începutul veacului următor găsim câteva personaje care poartă același patronim: *Petre Gândul* care, la 1 februarie 1705, împreună cu soția sa Casandra și cu copiii lor, vindea trei firtre de vie la Țifești, ținutul Putna (CDM, 1974: 107-108, nr. 411); *Enache* (Caproșu, 2000: 292, nr. 324; 381-382, nr. 434) / *Eni* (Caproșu, 2000: 567-568, nr. 658) / *Ianache* (Caproșu, 2001b: 225-226, nr. 414) *Gândul*, negustor din Iași; *Constantin Gândul* care, la 2 august 1726, împreună cu soția sa, Anastasia, vindea lui Panaite negustor trei dughene pe Ulița Veche din Iași (Caproșu, 2001a: 11-12, nr. 17; 52, nr. 64); *Chiriac Gândul*, martor la amintita vânzare din 2 august 1726, considerat de editorii volumului unchiul vânzătorului (Caproșu, 2001a: 11-12, nr. 17). Documentele cunoscute nu ne îngăduie să stabilim dacă aceste personaje erau înrudite, însă cu certitudine, într-o relație apropiată erau Enache și Chiriac Gândul care, după prenumele primite și după îndeletnicirea moștenită, trebuie să fi fost feciorii vreunui negustor grec. Apropierea celor doi ne este relevată de documentul emis la 9 decembrie 1743, prin care Bălașa, soția răposatului negustor Enache Gândul, cu fiica Safta și nepoții de fiică, Gavril și Despa, vindeau un loc de casă din Iași, tranzacție la care erau martori trei dintre feciorii lui Chiriac: Constantin (omonim celui pomenit mai sus), Ilie (negustor și el), Ioan – și (probabil) un ginere: Constantin Breiu, soțul Sandei (Caproșu, 2001b: 231-232, nr. 419).

Așadar, personajul nostru, Constantin Gândul, era fiul lui Chiriac Gândul, fapt confirmat de pomelnicul Bisericii Sf. Dumitru din Suceava (Pînzar & Gorovei, 2009: 329). De pe aceeași filă a pomelnicului mai aflăm că mama sa se numea Ana, iar frații săi erau Ilie, Ioan, Anastasia, Șerban și Maria (Pînzar & Gorovei, 2009: 329). Mama sa, Ana, trebuie să fi avut origini nemțene, în zestrea căreia s-au aflat părți din moșiile Cornești și Filipești, din ținutul Neamț, pe care Antioh Cantemir le întărea lui Chiriac, la 12 iunie 1706, ca fiind „de pe moșu-său, popa Istrati” (BAR, Doc. ist., XII/228). Dintre frații lui Constantin Gândul sunt atestați documentar Ilie, negustor (Caproșu, 2001b: 231-232, nr. 419), căsătorit cu Safta, fiica lui Andronic, cu moșii la Jigoreni și Glodeni, ținutul Vaslui (*Colecția „Achiziții noi”*, 2008: 262, nr. 2913; 267, nr. 2966), și Ioan, martor și scriitor al actelor unor tranzacții imobiliare din Iași (Caproșu, 2004: 224-225, nr. 261; 412-413, nr. 456; 480, nr. 550), căsătorit cu Catrina, fiica preotului Penteleiu (Caproșu, 2001b: 254, nr. 450).

⁹ Despre Constantin Gândul a scris recent, mai pe larg, însă cu unele inexactități, Alexandru Gorea (Gorea, 2020: 123-133).

Cele mai multe informații despre Constantin Gândul le aflăm din testamentul său, redactat la 26 octombrie 1770, adevărată cronică de familie și condică de avere (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873), care a servit hotărâtor acum două secole și jumătate, la procesul intentat de ginerele Ștefan Feștilă. Constantin Gândul s-a născut în jurul anului 1715 și, de mic copil, a slujit în casa marelui vornic Constantin Ruset (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873)¹⁰. În toamna anului 1735, la mutarea lui Constantin vodă Mavrocordat pe tronul Țării Românești¹¹, Constantin Ruset și-a însoțit domnul la București. Între oamenii de casă ai lui Ruset se afla și tânărul Constantin Gândul căruia protectorul său i-a aranjat căsătoria cu „Maria, fata lui Pascal de pe Horăiața, ci era fată în casă la doamna Catrina, a lui Constantin vodă Mavrocordat” (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873). De la socrul său a primit o zestre consistentă în care intrau, pe lângă haine, bijuterii din aur și argint, bani, animale și stupi, o parte din moșia Scânteiești și jumătate din Negoești pe Bârlad. Mai apoi, dreptul de preemțiune i-a permis să răscumpere părțile din satul Onțești, locul de baștină al soacrei sale, pe care cumnatul Manolache, „ca un om neașezat”, le-a zălogit (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873).

Întors la Iași, în vreme ce își va fi desfășurat activitățile negustorești moștenite de la părinți¹², el a intrat și în aparatul administrativ de la curte, fiind numit, înainte de 21 ianuarie 1744, medelnicer al doilea (Caproșu, 2001b: 232-233, nr. 421). La această dată, Constantin Gândul cumpăra de la Bălașa, fiica vistiernicului Beldiman, câteva case în Mahalaua Talpalarilor (Caproșu, 2001b: 232-233, nr. 421), vecine cu cele ale fratelui său, Ioniță Gândul (Caproșu, 2001b: 254, nr. 450). După câteva luni, la 1 octombrie, Constantin își extinde locul prin achiziționarea caselor fratelui său (Caproșu, 2001b: 254, nr. 450) și își deschide o cârciumă (Caproșu, 2001b: 340-341, nr. 560). În diată, Constantin Gândul povestește despre mutarea sa în Tălpălărie, lângă casele lui Toader Scorțescu (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873; Caproșu, 2001b: 325-326, nr. 542). Tot acum,

¹⁰ Constantin Ruset, fiul lui Iordache Ruset și al Saftei Racoviță (Rosetti, 1938: 56-57), mare paharnic (aprilie 1711; 1714 – mai 1724); mare vornic al Țării de Sus (ianuarie 1726 – martie 1731); mare vornic al Țării de Jos (mai 1731 – aprilie 1733); **hatman (aprilie 1733 – septembrie 1735)**; mare vornic al Țării de Jos (aprilie 1740 – iunie 1741) (cf. Atanasiu, 2020: 362, 367, 381, 415-416).

¹¹ Constantin Mavrocordat a fost domn în Principatele Române extracarpatiche de nouă ori: în Țara Românească de cinci ori: septembrie 1730; octombrie 1731-aprilie 1733; noiembrie 1735-septembrie 1741; mai 1744-februarie 1748; mai 1761-martie 1763 și în Moldova de patru ori: aprilie 1733-**noiembrie 1735**; septembrie 1741-iunie 1743; aprilie 1748-august 1749; iunie-decembrie 1769 (Sacerdoțeanu, 1941: 162; 167-168). În noiembrie 1735 Poarta a operat o nouă rocadă pe tronurile celor două Principate, numindu-l pe Constantin Mavrocordat domn în Țara Românească și, din nou, pe Grigore al II-lea Ghica, domn în Moldova (Neculce, 1982: 737-738).

¹² Îl aflăm pe Constantin Gândul, la 10 iunie 1742, martor, printre alți comercianți greci și armeni, la o învoială între negustorul Iovanes și egumenul Mănăstirii Sf. Vineri, pentru două dughene de pe Ulița Rusească din Iași (Caproșu, 2001b: 144, nr. 262).

pe la finele anilor '40, a murit soția sa, Maria, cu care a avut mai mulți copii, dintre ei supraviețuind doar Catrina (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873). După o vreme, Constantin s-a căsătorit din nou sau, după propriile sale cuvinte: „din voia lui Dumnezeu și după rânduiala lumii, am făcut al doilea casă”, luând de soție o altă Marie, fiica lui Constantin Năstase de la vistierie (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873). Pe noul său socru trebuie să-l fi întâlnit la vistierie, acolo unde, de puțină vreme, înainte de 12 mai 1748, Constantin Gândul fusese numit vistiernic al doilea (Caproșu, 2001b: 340-341, nr. 560). Această căsătorie i-a adus o zestre consistentă din care amintim aici o casă și două dughene pe Podul Vechi în Iași, cinci pogoane de vie la Odobești, două pogoane de vie la Miroslava și moșia Mălești, pe Prut (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873). Pe lângă dota fetei, această căsătorie a avut avantajul de a-l integra pe Constantin Gândul într-o altă rețea familială de negustori ieșeni. Socrul său, grecul Constantin (Costandinache) (Caproșu, 2001a: 53, nr. 65) Năstase, fiul lui Năstase vornic de târg, era un negustor înstărit cu mai multe dughene pe Ulița Podului Vechi (Caproșu, 2001a: 115-116, nr. 161; 119-120, nr. 167; Caproșu, 2001b: 292-293, nr. 505), afaceri moștenite de feciorii săi, Ștefan, Gheorghe, monahul Veniamin și ginerele Constantin Gândul¹³, aflat frecvent în anturajul cumnaților săi (Caproșu, 2004: 565, nr. 642)¹⁴.

Calitățile sale dovedite la vistierie l-au recomandat pe Constantin Gândul să preia, în anul 1750, epitropia Mănăstirii Nicoriță din Iași, iar actele sale de caritate față de Biserică, începute în această vreme, ni-l arată ca pe un om pios, preocupat de iertarea păcatelor și de mântuirea sufletelor celor apropiați¹⁵. Iar familia lui tocmai se mărea în acei ani în care i s-au născut încă trei copii, două fete, Ruxandra și Zamfira, botezate de unchiul lor, monahul Veniamin (Caproșu, 2004: 679-681, nr. 776), și un băiat, Ioniță¹⁶.

¹³ Constantin Năstase a mai avut o fiică, Ilinca, măritată cu Constantin Ciudin (Atanasiu, 2015: 287-288, nota 11), personaje pe care nu le aflăm în legătură de afaceri cu ceilalți membri ai familiei, ci doar în diata monahului Veniamin Năstase care, la împărțirea averii, nu a uitat de nepoții săi de soră, Maria și Ion Ciudin (Caproșu, 2004: 679-681, nr. 776).

¹⁴ Prin acest act, emis la 15 aprilie 1765, Gheorghe Năstasă postelnic, vindea fratelui Ștefan Năstasă postelnic și cumnatului său Constantiu Gândul un loc de dughene pe Podul Vechi din Iași). Vezi și Caproșu, 2004: 615-617, nr. 708 (act din 20 mai 1766) sau Caproșu, 2004: 666, nr. 761 (act din 1767). Monahul Veniamin Năstasă a fost extrem de generos cu familia cumnatului Constantin Gândul, lăsându-le prin testament lor și copiilor lor (chiar și Catrinei, măritată cu Ștefan Feștilă), bunuri, bani și moșii (Caproșu, 2004: 679-681, nr. 776).

¹⁵ În ziua de duminică, 5 august 1750, Constantin, fiul lui Chiriac Gândul, „epitropul și ctitorul” sfintei Mănăstiri „Nicoriț, în târgul în Ieș, în Tătăraș”, dăruia bisericii din Drăgușeni, ținutul Putna, o *Slujbă* a Sfântului Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava, pentru pomenire și iertarea păcatelor (*Însemnări de pe manuscrise*, 2008a: 570).

¹⁶ Ioniță Gândul, ajuns diac de divan înainte de august 1781 (Caproșu, 2006: 69-71, nr. 49) și condicar de temniță, înainte de 8 aprilie 1786 (Caproșu, 2006: 451-452, nr. 359) nu trebuie confundat cu unchiul său, Ioan Gândul, negustor și, spre sfârșitul vieții, vornic de

În jurul anului 1756¹⁷, Constantin Gândul a măritat-o pe Catrina, fiica din prima căsătorie, cu Ștefan Feștilă, dându-i, „ca unei fete de boier” (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873), o dotă generoasă, înregistrată minuțios în „izvodul de zestre”, cât și, mai târziu, în testament (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873). Zestrea „boierească” oferită lui Ștefan Feștilă nu era întâmplătoare, atâta vreme cât ginerele era membru al unei mai vechi familii de boieri din Moldova. În acea vreme, **Ștefan Feștilă** slujea, asemenea socrului său, la vistieria domnească, ca logofăt (Caproșu, 2004: 33-34, nr. 41). Ca un tânăr ambițios, Ștefan Feștilă a urcat în ierarhia rangurilor moldovenești, devenind șetrar, înainte de 2 iunie 1773 (Caproșu, 2005: 65, nr. 74) și, mai apoi, mare medelnicer, înainte de 2 februarie 1777 (Caproșu, 2005: 314-315, nr. 249; 473-174, nr. 364), în vremea domniei lui Grigore al III-lea Ghica. Împreună cu Catrina, Feștilă a avut o fiică, Zoița (Caproșu, 2005: 65, nr. 74), măritată cu Ioan Cârste (Caproșu, 2007b: 265, nr. 283). Zestrea primită de la socrul său a fost un bun început pentru Ștefan Feștilă care, cu timpul, printr-o serie de cumpărături și schimburi, și-a rotunjit substanțial patrimoniul. În anul 1767, Feștilă a primit prin diată de la monahul Veniamin Năstasă, un loc de pe Podul Vechi (Caproșu, 2004: 679-681, nr. 776), fapt care i-a permis să intre în afaceri în proximitatea dughenelor socrului său. Câștigurile i-au oferit posibilitatea să se extindă atât pe Podul Vechi (Caproșu, 2006: 108, nr. 71; 700-702, nr. 571), cât și în alte zone comerciale din Iași (Caproșu, 2005: 473-474, nr. 364), iar lipsa unor judecăți împotriva lui Constantin Gândul ne arată că Ștefan Feștilă a fost, o bună bucată de vreme, în bune relații cu familia soției sale. În vara anului 1758 Constantin Gândul a fost numit mare șetrar de către Ioan Teodor Callimachi, dregătorie în care a slujit doar câteva luni¹⁸. Remarcat ca un om onest și bine chibzuit atât de la vistieria țării, cât și de la administrarea Mănăstirii Nicoriță, Constantin Gândul a fost cooptat de către mitropolitul Iacov Putneanul, în primăvara anului 1759 (Gorea, 2020: 124), să meargă la Suceava ca epitrop al ctitoriei lui Petru Rareș, biserica cu hramul Sf. Dimitrie (Pînzar & Gorovei, 2009: 307; 311)¹⁹. În timpul șederii sale la Suceava, vreme în care s-a ocupat de redactarea unui pomelnic ctitoricesc al lăcașului (1762), asemenea celorlalți doi colaboratori ai săi, Gheorghe Uzun și Ivanciu Popovici, ambii din Botoșani, Constantin Gândul a semnat mereu ca „negustor din Iași” (Pînzar & Gorovei, 2009: 316, 319, 329; *Suceava, file de istorie*, 1989: 412-413, nr. 262; *Însemnări de pe manuscrise*, 2008b: 128; 134-135).

poartă, calitate în care este atestat de acte ieșene precum cele emise la 10 mai 1781 (Caproșu, 2006: 40-41, nr. 23) sau 10 aprilie 1783 (Caproșu, 2006: 194-195, nr. 146).

¹⁷ La data redactării actului analizat aici, 1776, Catrina era măritată cu Ștefan Feștilă de „19 ani” (BAR, Doc. ist., XXXVII/153).

¹⁸ Documentele nu-l atestă cu această dregătorie din care a fost schimbat relativ repede, însă îl găsim semnând ca șetrar la începutul anului 1759 (*Colecția „Achiziții noi”*, 2008: 261, nr. 2905).

¹⁹ Vezi, despre activitatea lui Constantin Gândul la Suceava, ca parte a planului mitropolitului Iacov Putneanul de revitalizare a orașului, Pînzar, 2010: 135-140.

A zăbovit la Suceava până în anul 1764, vreme în care afacerile de la Iași le va fi lăsat în grija cumnaților săi, Ștefan și Gheorghe Năstase. Reîntors în capitala țării, Constantin Gândul o mărită pe Ruxandra²⁰, cea mai mare dintre fiicele din a doua căsătorie, cu **Mihalache Scorțescu**, orânduind și „partea ei de zestre cu izvod” (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873). Noul ginere, și el din familie de boieri moldoveni, slujea în jurul anului 1765 tot la vistieria țării (*Din tezaurul documentar sucevean*, 1983: 359, nr. 1096) și era înrudit îndeaproape cu Miron Scorțescu, ginerele lui Ștefan Năstasă (Caproșu, 2007a: 134-135, nr. 146), cumnatul și partenerul lui Constantin Gândul. Singurul document cunoscut care îl atestă pe Mihalache Scorțescu ca ginere al lui Constantin Gândul este cel analizat de noi aici, personajul fiind, așa cum am arătat, vechilul Mariei Gândulesei la procesul de la Mitropolie (BAR, Doc. ist., XXXVII/153)²¹. Deși foaia lui de zestre nu ni s-a păstrat, se pare că Mihalache Scorțescu a fost mulțumit cu cele primite, nefiind cunoscute judecăți ulterioare asemănătoare celei intentate de Ștefan Feștilă.

La 26 octombrie 1770, simțindu-și sfârșitul aproape, Constantin Gândul, ce fusese pentru o scurtă vreme și stolnic (al doilea), și-a redactat diata în care a trecut cu minuțiozitate tot ce a primit de la socri, ce a cumpărat și construit din munca sa și ce a primit în dar (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873). Încercând să evite orice motiv de discordie după moartea sa, el s-a folosit de acest prilej pentru a înregistra din nou cele date fiicei Catrina și ginerelui Ștefan Feștilă, socotindu-i mulțumiți „cu zestrea ce-au luat [...]. Iar de or face vreo supărare mâne-sa sau copiilor celor mici, după moartea mea, să fie sub blestemul meu” (Caproșu, 2004: 763-765, nr. 873). Cele cuprinse în foaia de zestre a fiicei Ruxandra nu au mai fost reluate în testament, dota fiind negociată și predată de puțină vreme. Restul averii, „am lăsat asupra soțului meu Maria” pentru pomenire, pentru traiul și înzestrarea ei și a copiilor mici rămași în casă, Zamfira și Ioniță. Din câte se pare, Constantin Gândul a murit cu puțină vreme înaintea procesului deschis de Ștefan Feștilă împotriva Mariei Gândulesei, adică pe la începutul anului 1776.

Așa cum vedem din actul de la care a plecat investigația noastră, speranțele lui Constantin Gândul de armonie familială s-au lovit de pretențiile lui Ștefan Feștilă care, trecând chiar și peste blestemul socrului, râvnea la încă o parte din averea rămasă Mariei și celor mici. În plângerea sa, Feștilă cerea „peste izvodul de zăstre ce i-au dat întâi” să primească și alte bunuri rămase de la socru, „atât din moșii, cât și dintr-altele” (BAR, Doc. ist., XXXVII/153).

²⁰ Gh. Ghibănescu, în introducerea unuia dintre volumele sale de documente, ne spune că Ruxandra-Casandra, fiica lui Constantin Gândul, botezată și cununată de Ioanichie, episcopul Romanului, a fost măritată cu Alexandru Râșcanu clucerul (Ghibănescu, 2015: XXVII-XXVIII), informații care nu au putut fi verificate documentar, dar care sunt contrazise de alte izvoare.

²¹ După mai bine de patru decenii, la 11 august 1798, medelnicereasa Ruxandra Scorțasca, văduva lui Mihalache, stăpâna o mare parte din moșia Zaboloteni, ținutul Iași (*Documente privind relațiile agrare*, 1966: 691, nr. 684).

Concluzii

Analizând documentele vremii, considerăm că bunurile vizate de Feștilă nu erau moșiile, din care nu mai rămăseseră cine știe ce, cât, mai ales, acele „altele”, adică dughenele răposatului său socru de pe Podul Vechi. Cum despre soarta lor testamentul nu pomeneste nimic și nici pe ginerele Mihalache Scorțescu nu-l găsim instalat acolo, putem crede că acestea au rămas în administrarea stolnicei Maria, pentru pomenirea răposatului, pentru traiul ei și pentru înzestrarea copiilor rămași în casă. Așa cum am arătat deja, Ștefan Feștilă avea și el dughene pe Podul Vechi și, după moartea socrului, va fi căutat să pună mâna și pe acestea. Judecătorii au fost fermi în hotărârea lor și au conchis că „Ștefan Feștilă împlă rău și nu are nici o dreptate”, decizie întărită apoi de domnul Grigore Alexandru Ghica (BAR, Doc. ist., XXXVII/153).

Astfel, documentul analizat de noi aici ne-a stârnit curiozitatea acestei reconstituiri istorice în care am descoperit că personajul principal, Constantin Gândul, recunoscut pentru calitățile sale profesionale atât de domnii țării, cât și de mitropolitul Iacov Putneanul, și-a îndeplinit îndatoririle de cap de familie, lăsând urmașilor un patrimoniu bine ordonat. În strânsă legătură cu el, îi descoperim pe frații săi, Ilie și Ioan Gândul, pe cumnații din a doua căsătorie, Veniamin, Gheorghe și Ștefan Năstasă, și pe cei doi gineri, Ștefan Feștilă și Mihalache Scorțescu, cu toții personaje necunoscute până acum istoriografiei noastre. Procesul deschis de Ștefan Feștilă în anul 1776 reprezintă singura abatere de la îndrumările lăsate de Constantin Gândul și, deși nu cunoaștem textul plângerii sale, faptul că a acceptat decizia judecătorilor, ne arată că nici el nu credea prea mult în șansele unei reușite. Totodată, actul acestei judecăți este ilustrativ atât din punct de vedere social, el reliefând nevoia permanentă a oamenilor de a înregistra și a justifica modul în care și-au constituit și împărțit patrimoniul, redactând detaliate foi de zestre și testamente, cât și din punct de vedere juridic, el dovedind amănunțit modul în care se judecă un astfel de caz, de la administrarea probelor, până la hotărârea și motivarea instanței.

ANEXA

Иъ Григѡріе Аѡлександръ Гика В(ое)вода Бѡжїю мил(о)стїю Г(о)сп(о)дарь З(ем)ли Молдавскїи. Cetindu-să anaforaoa aceasta înaintea domniei mele, și fiindcă preosvinția sa, părintele mitropolitul și dumn(e)alor, veliții boiari, cu cale și cu dreptati au giudecat, domnia me încă asemine hotărâm că să să urmeze. Și șet(rarul) Ștefan Feștilă să să mulțimască cu celi ce au luat de zestri, mișcătoare și nemișcătoare de la socrul seu, stol(nicul) Gândul, și, după tărie dieții, stolniceasa Marie Gânduleasă și fiii săi să rămâe în pace și mai mult să nu să supere. Iar șet(rarul) Feștilă de are mai mult a răspunde, ușa Divanului iaste deschisă.

Ș-am întărit și cu pecete noastră.

Procit 3 log(o)f(ăt).

1776 mar(tie) 24.

Preînălțate doamne,

Din luminată poronca mării tale, fiind noi rânduți prin țidulă, ne-am adunat la un loc la svânta Mitropolie și am luat sama pentru pricina ci este între Ștefan Feștilă șet(rar) și între Marie stolniceasa lui Costandin Gândul stol(nic), fiind vechil din parte sa, Mihalachi Scorțescul ot vist(erie), ginerile său. Pricina între dânșii într-acesta chip s-au dovedit, precum s-au arătat în gios, că răpoosatul Costandin Gândul stol(nic), socrul lui Ștefan Feștilă și a lui Mihalachi Scorțăscul au avut 2 giupâneșe, și cu cea dintâi au făcut o fată, pe care au măritat-o după Ștefan Feștilă, încă trăind Gândul stol(nic), ș-au înzăstrat-o, iar cu cea din al doile giupâneasă au făcut 3 copii, adică 2 fete și un fecior. Și, la vreme când trăia Costandin Gândul stol(nic), măritând pe copila sa cea dintâi după Ștefan Feștilă, i-au dat zăstre precum s-au căzut, cu izvod, anume, atât toate cele ce au avut copila de la mumă-sa, cât și dintr-ale Gândului făcute din avere sa, moșii, vii, țigani, odoare și altele. Iar acum, după moarte Gândului stol(nic), s-au ridicat Ștefan Feștilă, ginerile său, și piste izvdul de zăstre ce i-au dat întâi, cere ca să mai ia parte din cele ce au rămas de la socru-său, atât din moșii, cât și dintr-altele, pentru care au cerșut giudecată.

Deci, fiind de față și Mihalachi Scorțăscul, vechilul Mariii Gândules(ei), și întrebându-l noi ce răspundi, el, întâi, au arătat diiata socrului lor, Costantin Gândul stol(nic), cu însuș iscălitura sa întărită și încredințată cu iscălitura duhovnicului și de alți marturi, care diiată, citindu-s(ă) pre diplin, arată anume toate ale sale, cum și cele ce au avut zăstre cu soție dintâi și cu această de al doile, și cu blăstăm hotărăște să s(e) urmezi după diiată, și să nu mai supere ginerile său, Ștefan Feștilă, pe copii cei mai mici, căci toate cele ce au fost a soacrii sale le-au luat deplin. Însă și dintr-ale sale averi i-au dat din destul, după cinste și putere sa. Iar cele ce i-au rămas după moarte, acele sântu pentru ca să s(e) înzăstrezi copii cei mai mici și pentru hrana și chivernisala soțului său, Mariii, și pentru grijile lui.

Am citit și izvodul de zăstre ce au dat fiicii sale pe care au luat-o Ștefan Feștilă și din izvodul de zăstre s-au cunoscut aeve și să dovedește că Ștefan Feștilă nu are nici o dreptate și rău mai cere ca să mai ia parte din cele ce au rămas de la socrul său, Gândul stol(nic). Căci, în diiată însuși stolnicu(l) Gândul arată cele ce au fost luat el zăstre cu fămeie dintâi și din izvod(ul) di zăstre ce-au arătat Feștilă să dedești că toate acele ce-au fost le-au luat fiică-sa, cum și din cele ce au avut drept ale sale, i-au făcut parte și i-au dat. Însă și mai mult, precum însuș Ștefan Feștilă au arătat că toate câte sânt arătate în izvodu(l) de zăstre, le-au luat deplin.

Și, măcar că Ștefan Feștilă au arătat că din moșii i-au dat numai cele ce au fost de pe soacră-sa, iar din moșiile ce-au avut stol(nicul) Gândul, nu i-au făcut parte. Dar din izvodul de zăstre s-au dovedit că, afară din moșiile ce i-au fost de zăstre de pe giupâneasa dintâi, i-au mai dat și părțile din Onțăști, cu iaz și cu moară, unde au fost baștina lui Pascal, socrul Gândului, care să vinisă în parte lui Manolachi, cumnatul Gândului și, fiind zălogită de Manolachi, le-au răscumpărat

Gândul stol(nic), cu banii săi, 150 lei. Și această moșie i-au dat-o lui Feștilă și i-au mai dat 6 pol pog(goane) vii la Nicorești care au fost cumpărate de stol(nicul) Gândul de la Neculai Rusăt log(o)f(ăt), și Feștilă, luând viile, le-au dat schinbu lui Alcazi pe moșie din Mălăești, di la ținut(ul) Eș(u)lui, care moșie să află acum la stăpânire lui Feștilă. Și cu aceasta s-au dovedit că și din moșiile ce-au fost drepte a Gândului stol(nic) l-au mulțămît. Cu care zăstre dintru început s-au mulțămît și însuș el. Și, mai vârtos, că de nu era mulțămît și i să păre că are vro strânbătate, trebue(a) în vreme când trăia săcrul său să fi cerut, iar nu acum după 19 ani ce-au trecut de când s-au însurat el și după ce au murit socrul său. Acum să ceară parte la copii cei mai mici, fiind fete mari în casa părintască?

Preînnălțate doamne, luând noi sama cu amărunt, n-am putut găsi nici o pricină dieții, fiind făcută foarte cu dreptate și fără nici de nici o strânbătate la nici unul din copii(i) săi, și s-au cunoscut cu cale că Ștefan Feștilă înblă rău și nu are nici o dreptate a mai supăra ș-a mai cere parte de la Marie Gânduliasa stol(niceasa) și de la copii(i) cești mai mici. Ce să s(ă) mulțamască cu cât i s-au dat zăstre în izvod de socrul său, cel ce au fost drept stăpân pe toate acele, atât mișcătoare, cât și nemișcătoare.

Noi, doamne, așe am socotit cu dreptate. Iar hotărâre cea desăvârșită rămâni la înaltă înțălepciune mării tale.

1776 mart(ie) 18.

A înnălțimii tale cătră D(u)mnezeu rugători,

Gavriil mitropolit Moldaviei <m.p.>.

Pre plecați slugile mării tale:

Vas(ile) Raz(ul) vel log(o)f(ă)t <m.p.>;

D(imitrie) Sturza vel vor(nic) <m.p.>;

Constandin Sturza vel vor(nic) <m.p.>;

I(oniță) Canta vel vor(nic) <m.p.>;

Lupul Cos(tache) vel vor(nic) <m.p.>;

Const(antin) Păladi vel spat(ar) <m.p.>.

S-au trecut în condica Divanului cea de anaforale de Gheorghie Evloghi.

BAR, Doc. ist., XXXVII/153. Orig., hârtie difolio (33,5 x 21,6 cm), filigran, cerneală neagră, sigiliul domnesc oval, aplicat în cerneală roșie, având în câmpul sigilar un scut oval cu un cap de bour cu stea între coarne, timbrat de o coroană închisă flancată la dextra de un buzdugan, iar la senestra de un iatagan, scutul fiind mărginit de doi lei rampanți reprezentați pe jumătate și sprijiniți pe o panoplie de arme compusă din opt steaguri, două tolbe cu săgeți și două trompete; sub toba mare din centrul panopliei, într-un cartuş oval, anul 1774 (cu cifre arabe); pe margini, slovele: Г-р ѱ Я-л ѱ Г-к ѱ В-д (Григоріе ѱ Александр ѱ Гхица ѱ Воневод). Pe filele 1 și 3 sunt aplicate ștampile ovale, în tuș roșu, una a Academiei Române și una a Fondului Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române.

Bibliografie

1. Amărieuței, Mihai-Cristian (2017). *Grigore al III-lea Alexandru Ghica. Cronica unui principe din secolul al XVIII-lea*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
2. Atanasiu, Mihai-Bogdan (2006). Înrudiri Cantacuzinești. *Opțiuni istoriografice*, 7(1), 124-132.
3. Atanasiu, Mihai-Bogdan (2009). O scrisoare-testament a monahului Ioasaf Cantacuzino (1776). *Opțiuni istoriografice*, 10(1-2), 79-92.
4. Atanasiu, Mihai-Bogdan (2010). Testamente de monahi putneni din secolul al XVIII-lea. *Analele Putnei*, 6(1), 175-200
5. Atanasiu, Mihai-Bogdan (2011). O danie a lui Iacov Putneanul și semnificațiile ei. *Analele Putnei*, 7(1), 191-204.
6. Atanasiu, Mihai-Bogdan (2015), *Din lumea cronicarului Ion Neculce. Studiu prosopografic*, cuvânt înainte de Ștefan S. Gorovei, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
7. Atanasiu, Mihai-Bogdan (2020), Lista marilor dregători din Moldova veacului al XVIII-lea, în Atanasiu, Mihai-Bogdan, Mihai Mîrza (editori) *Mari familii boierești din Moldova în veacurile XVII-XIX. Referințe identitare și manifestări de putere*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
8. Atanasiu, Mihai-Bogdan (2020). Diata marelui logofăt Iordache Cantacuzino – o cronică de familie. „*Acta Bucoviensia*”. *Anuarul Arhivelor Naționale Bacău*, 15, 99-108.
9. Biblioteca Academiei Române (BAR), Documente istorice, XII/228; XXXVII/153.
10. Caproșu, Ioan (ed.) (2000). *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. III (1691-1725). Iași: Editura „Dosoftei”.
11. Caproșu, Ioan (ed.) (2001a). *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. IV (1726-1740). Iași: Editura „Dosoftei”.
12. Caproșu, Ioan (ed.) (2001b). *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. V (1741-1755). Iași: Editura „Dosoftei”.
13. Caproșu, Ioan (ed.) (2004). *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. VI (1756-1770). Iași: Editura „Dosoftei”.
14. Caproșu, Ioan (ed.) (2005). *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. VII (1771-1780). Iași: Editura „Dosoftei”.
15. Caproșu, Ioan (ed.) (2006). *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. VIII (1781-1790). Iași: Editura „Dosoftei”.
16. Caproșu, Ioan (ed.) (2007a). *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. IX (1791-1795). Iași: Editura „Dosoftei”.
17. Caproșu, Ioan (ed.) (2007b). *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. X (1796-1800). Iași: Editura „Dosoftei”.
18. *Catalogul Documentelor Moldovenesti* (CDM) (1974). Vol. V (1701-1720), Vasilescu, Veronica, Doina Duca-Tincușescu (întocmit de). București: Direcția Arhivelor Statului.

19. *Colecția „Achiziții noi”. Indice cronologic nr. 25* (2008), vol. II (1686-1760), întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Mirela Comănescu, Laura Niculescu, București: Arhivele Naționale ale României.
20. *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente (1393-1849)* (1983), întocmit de Vasile Gh. Miron, Mihai Ștefan Ceașu, Gavril Irimescu, Sevastița Irimescu, București: Direcția Generală a Arhivelor Statului.
21. *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea* (1966), II. Moldova, întocmit de Vasile Mihordea, Ioana Constantinescu, Corneliu Istrati, București: Editura Academiei Române.
22. Ghibănescu, Gh. (1915), *Surete și izvoade*, X, Iași: Tipografia „Dacia”.
23. Gorea, Alexandru (2020). Contribuții la viața și activitatea episcopului Constantin Gândul de la Biserica „Sfântul Dumitru” din Suceava. „*Prutul. Revistă de cultură*”, serie nouă, 10(XIX)/1(65), 123-133.
24. Guriță, Ioan-Augustin (2017), *Gavril Callimachi, mitropolit al Moldovei (1760-1786)*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
25. *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei* (2008a), vol. I (1429-1750), un *corpus* editat de Ioan Caproșu și Elena Chiaburu, Iași: Casa Editorială „Demiurg”.
26. *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei* (2008b), vol. II (1751-1795), un *corpus* editat de Ioan Caproșu și Elena Chiaburu, Casa Editorială „Demiurg”.
27. Neculce, Ion (1982), *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București: Minerva.
28. Pînzar, Alexandru & Gorovei, Ștefan S. (2009), Un pomelnic sucevean și autorul său putnean. *Analele Putnei*, V(2), 307-428.
29. Pînzar, Alexandru (2010), Iacov Putneanul, ctitor al renașterii Sucevei din veacul al XVIII-lea. *Analele Putnei*, VI(1), 135-142.
30. Rosetti, R. (1938), *Familia Rosetti*, vol. I, *Coborâtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului
31. Sacerdoțeanu, Aurelian (1941), Liste de suverani. Imperiul Oriental. Imperiul Otoman. Grecii. Românii. Bulgarii. Sârbii. Ungurii. Polonii. Rușii. *Hrisovul*, I, 231-290.
32. *Suceava, file de istorie. Documente privitoare la istoria orașului* (1989), I (1388-1918), întocmit de Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceașu, Ioan Caproșu, Gavril Irimescu, București: Direcția Generală a Arhivelor Statului.
33. Székely, Maria Magdalena (2002). *Sfetcnicii lui Petru Rareș. Studiu prosopografic*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

**BRITISH DIPLOMACY AND THE QUESTION OF JEWISH EMANCIPATION:
EXTERNAL DIPLOMATIC PRESSURES AND THE GOVERNMENTAL
REACTIONS IN BUCHAREST (1866–1876)¹**

Larisa-Izabela Zorlescu (Iacob)*

10.52846/AUCSI.2025.2.03

Abstract

Between 1866-1876, British diplomacy played a decisive role in the Jewish Question of the Romanian Principalities, a decade that coincided with Romania's quest for international recognition. The study examines how British representatives in Bucharest and Iași reported incidents affecting Jewish communities and how these reports shaped the perception of Romania abroad. The research is based on the investigation of unpublished and published diplomatic documents, content analysis of reports and petitions and synthesis of intern and international reactions. Critical interpretation of both primary and secondary sources was essential for understanding the interaction between internal measures and external pressures. The results show that governmental actions were not motivated by ethnic or religious hostility. Documented abuses were not left entirely unpunished, as inquiries, dismissals, and corrective measures indicated a real concern to respond to international demands. Prince Carol I himself condemned abuses, rejecting actions that endangered community rights.

Key words: *British diplomacy, Jewish Question, Romania, 19th century, international relations.*

În perioada 1866-1876 statul român a parcurs profunde transformări, menite să consolideze procesul de edificare națională. În acest cadru, chestiunea emancipării evreilor a devenit un punct central de controversă, atât pe scena politică internă, cât și în cadrul relațiilor internaționale. În timp ce autoritățile române urmăreau afirmarea suveranității și definirea unui model propriu de stat național, Marile Puteri, în special Marea Britanie, exercitau presiuni constante pentru garantarea drepturilor minorităților, cu precădere ale comunității evreiești.

În cadrul relațiilor internaționale privind drepturile evreilor, românii, dar și puterile europene, au încercat să definească statutul juridic al evreilor din România. Chiar dacă intențiile autorităților române au fost bune, au apărut numeroase neînțelegeri între modul în care România dorea să reglementeze acest statut și viziunea statelor europene. Statul român a căutat să-și apere suveranitatea și să împiedice orice intervenție externă, dorind să-și rezolve singur problemele interne. Pe de altă parte, Marile Puteri urmăreau să exercite

¹ Material ce va sta la baza unui subcapitol al tezei de doctorat: *Diplomația britanică și problema emancipării evreilor din România (1866-1914)*

* PhD student, University of Craiova, Doctoral School of Social Sciences and Humanities, No. 13, A.I. Cuza Street, Dolj Country, Phone: +40769494244, Email: zorlescularisa@gmail.com

control asupra noilor state și să le impună norme privind protecția minorităților. Pe lângă toate acestea, situația a devenit și mai complexă în momentul în care organizațiile evreiești au început să transmită semnale de alarmă, referitoare la situația coreligionarilor din teritoriul românesc.

Vara anului 1866 îi găsește pe români într-o situație extrem de tensionată, deoarece instituțiile statului dezbăteau viitoarele drepturi politice ale evreilor, ce urmau a fi consacrate prin Constituție, astfel relațiile dintre cetățeni au devenit din ce în ce mai încordate. Ca de exemplu la 16 iunie 1866, Conte de Clarendon, George Villiers, Secretarul de Stat al Afacerilor Externe britanic, a trimis o scrisoare consulului St. Clair de la București, prin care îl informează despre încercările de la Iași, prin care se dorea atacul evreilor de către populația creștină, considerând totodată că această acțiune va fi un eșec, evidențiind ideea că „Unii dintre cei mai avansați politicieni dintre oamenii de frunte doresc să îi pună pe evrei pe picior de egalitate cu frații lor creștini în ceea ce privește drepturile politice” (T.N.A. London, FO 786/65, No. 103: f. retro, f.p.) Cu toate acestea lucrurile degenerază rapid, iar la data de 30 iunie, atunci când Adunarea Legiuitoare a început să dezbată articolele Constituției, un grup de manifestanți s-a adunat la porțile Parlamentului, nemulțumiți de articolul referitor la drepturile minorităților (au aflat conținutul articolelor din publicațiile ziaristului Bolliac), alarmându-i pe deputați (T.N.A. London, FO 786/65, No. 109: f. retro, f.p.). C.A. Rosetti și Ion Brătianu, au încercat să liniștească mulțimea, chemându-l inclusiv pe Rabin, probabil pentru a oferi populației nemulțumite angajamente referitoare la faptul că evreii nu reprezintă un pericol pentru românii autohtoni, dar manifestanții au reacționat prin scandări negative. Văzând acestea Ion Brătianu, care atunci deținea Ministerul Finanțelor, s-a văzut nevoit să afirme că articolul privitor la drepturile minorităților, printre care se numărau și evreii, nu va fi inclus în Constituție, iar pentru a salva aparențele a declarat că această decizie fusese luată cu câteva zile înainte. Brătianu a făcut această afirmație fiind conștient că lucrurile escaladau dacă nu spunea populației ceea ce își dorea să audă, sperând să înăbușe manifestația. Protestatarii adunați au luat vorbele ministrului drept triumfătoare, deși nu acesta era scopul lui Brătianu, el dorind să aplaneze conflictul; și s-au îndreptat spre Templul Coral, reușind să provoace o serie de pagube într-un timp scurt, ulterior Garda Națională a intervenit și i-a alungat, iar în cele din urmă ordinea a fost restabilită, fără „vărsare de sânge” (T.N.A. London, FO 786/65, Telegraph: f. retro, f.p.).

Atitudinea domnitorului Carol I, față de acest eveniment a fost una descurajatoare, el declarându-se deranjat de comportamentul manifestanților și a celor care au încurajat această acțiune de revoltă împotriva evreilor, luându-și angajamentul de reparare a Sinagogii, cheltuielile urmând a fi plătite de Guvern (T.N.A. London, FO 786/65, Telegraph: f. retro, f.p.).

Deși autoritățile au reușit să restabilească ordinea, iar domnitorul Carol I a condamnat violențele, problema emancipării evreilor a rămas una

sensibilă și nerezolvată. Retragerea din Constituție a articolului referitor la drepturile minorităților, poate fi percepută ca o concesie făcută maselor protestatare, dar nu a eliminat subiectul de pe agenda politică, situația minorităților reprezentând interes pentru oamenii politici. Domnitorul a trebuit să ofere satisfacție politicienilor care se puteau alia cu agitatorii, provocând instabilitate în stat, în special celor moldoveni din *Fracțiunea liberă și independentă* condusă de Nicolae Ionescu, deoarece orice tulburare internă provocată de aceștia, în contextul în care „începuseră să îngroașe rândurile opoziției” (Damean, 2000: 105) putea periclita recunoașterea internațională a lui Carol I, ca Principe al României.

Începând cu anul 1867, chestiunea statutului evreilor din România a rămas un subiect de dezbatere atât în interiorul țării, cât și în străinătate, întrucât evenimentele din acest an petrecute în România, au stârnit numeroase reacții, atrăgând atenția autorităților britanice. Momentul decisiv a avut la bază emiterea circularelor de către Ion C. Brătianu, care ocupa funcția de Ministru de Interne și al Finanțelor la vremea respectivă, adresate prefectilor din mai multe districte. Cele mai cunoscute dintre aceste circulare au fost emise în perioada martie-mai 1867 (Iancu, 2006: 69), vizând „străinii fără acte, domiciliu sau ocupație”, interzicându-le arendarea hanurilor și stabilirea la sate. În practică, măsurile au fost aplicate și împotriva evreilor născuți în țară, în mod abuziv, din excesul de zel al prefectilor, ceea ce a generat reacții interne și internaționale. Adolphe Crémieux, președintele Alianței Israelite Universale, a denunțat aceste măsuri în corespondența cu reprezentanții Guvernului Britanic, considerându-le discriminatorii (T.N.A. London, FO 424/347, No. 54: 25)

Măsurile reflectau pe de o parte nemulțumirea față de valul de evrei veniți din Rusia și Austria după abdicarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza și desființarea pașapoartelor, iar pe de altă parte, dorința Guvernului Român de a limita autonomia comunităților evreiești, considerate obstacole în calea independenței, deoarece permitea puterilor străine să mențină un anumit control asupra unei părți a populației (Russu, 2004: 218). În plus, pentru liberalii aflați la guvernare, circularele reprezentau și o încercare de a câștiga sprijin politic în Moldova, unde influența lor era redusă (Turliuc, 1999: 104).

Consulul britanic John Green a protestat pe lângă autoritățile române, obținând temporar suspendarea aplicării circularelor. Totuși, presa europeană a prezentat aceste evenimente ca acte de persecuție, afectând imaginea României peste hotare.

Situația a escaladat în iulie 1867, când câțiva evrei expulzați ca „vagabonzi” s-au înecat în Dunăre, între malul românesc și cel turcesc (T.N.A. London, FO 424/347, No.69: 31). Incidentul a provocat un val de indignare internațională. Rapoartele diplomatice au oscilat între acuzații la adresa soldaților români și turci și încercări de a disculpa autoritățile. O comisie de anchetă românească a susținut că decesul s-a produs accidental, fără implicarea forțelor române (T.N.A. London, FO 424/347, No.88: 40)

Evenimentul a atras atenția unor influente personalități evreiești britanice, precum Francis Goldsmid și Lionel de Rothschild, care au cerut guvernului britanic să intervină. Lordul Stanley a instruit corpul consular să abordeze autoritățile române „în termeni puternici, dar prietenoși” (<https://hansard.parliament.uk/Commons/1867-06-03/debates/38d2f9d1-aed2-4f0c-a484-65a18fdc3fab/TheDanubianPrincipalities—PersecutionOfJews>), încercând să mențină un echilibru între presiunile umanitare și interesele diplomatice.

În acest context tensionat, a avut loc vizita filantropului și diplomatului britanic Sir Moses Montefiore în România, în august 1867, vizită diplomatică cu o importanță deosebită. Montefiore, sprijinit de Guvernul Britanic și de ambasadele europene, a pledat pentru ameliorarea condițiilor evreilor din Principate. La București, a fost primit de ministrul Ștefan Golescu și apoi de domnitorul Carol I, care l-a întâmpinat cu multă politețe (T.N.A. London, FO 424/347, No. 97: 52)².

Schimbul epistolar dintre Montefiore și Carol I a avut un ton diplomatic, baronul solicita protecție pentru evrei, invocând sprijinul Marilor Puteri, iar domnitorul reafirma libertatea religioasă, precizând faptul că incidentele erau fapte izolate (T.N.A. London, FO 424/347, No. 101: 58). Montefiore a tratat răspunsul ca pe un succes diplomatic, iar Carol a reușit să mențină echilibrul între presiunile externe și contextul intern.

Lucrurile păreau să se fi liniștit pentru o perioadă, dar această liniște nu avea să dureze prea mult, deoarece iarna anului 1868 aduce noi incidente care vor fi cu strictețe monitorizate de privirile internaționale. La 25 decembrie 1867/6 ianuarie 1868 (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure in No. 120: 68) populația din suburbiile orașului Bârlad, „înarmată cu bețe, topoare, ciocane și pluguri, a intrat în oraș, a demolat multe dintre casele evreilor și a luat în posesie bunurile și valorile acestora, pentru propria lor satisfacție, prin intermediul unei mari violențe” (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure in No. 120: 68), atacând inclusiv Sinagoga. Acest lucru s-a întâmplat din cauza morții subite a unui călugăr cunoscut sub numele de Vârnav, recent ales membru în Camera Deputaților, astfel populația îi învinuiește pe evrei de moartea călugărului, considerându-i responsabili de otrăvirea acestuia (T.N.A. London, FO 424/347, No. 117: 67).

Evreii atacați au trimis telegrame puterilor europene (*Românul*, 7,8,9 ianuarie: 3), astfel încât personalități importante din scena politică internațională au aflat despre acest eveniment pe care l-au dezbătut amplu, ca de exemplu ambasadorul britanic din Prusia, lordul Augustus Loftus, a fost informat de către lordul Stanley care evidenția faptul că Guvernul Britanic considera a fi benefică o intervenție suplimentară; astfel, se sugera ca Guvernul Prusiei să intervină prin agentul său diplomatic din București, îndemnându-l să

² Subiectul este aprofundat într-un articol ce urmează să apară în *Journal of Romanian literary studies*, numărul 42/2025

adreseze o solicitare oficială în fața prințului Carol, scopul acestei inițiative era acela de a pleda în favoarea evreilor. Ambasadorul Loftus era, la rândul său, sfătuit să discute cu contele Bismarck și să îi transmită acestuia poziția Guvernului Britanic (T.N.A. London, FO 424/347, No. 124: 70). Bismarck a primit solicitarea cu deschidere, mai mult decât atât el a făcut o serie de remarci referitoare la domnitorul Carol I, fiind conștient de faptul că suveranul dorea să restabilească liniștea, doar că de multe ori nu avea mijloacele necesare pentru a-și duce la îndeplinire intențiile (T.N.A. London, FO 424/347, No. 138: 75), acest lucru însemnând practic influența grupurilor politice locale care-i puteau limita acțiunile, deoarece puterea domnitorului la 1868 încă era contestată, iar o intervenție energetică a acestuia asupra statutului juridic al evreilor ar fi dus la întâmpinarea unei mari rezistențe a clasei politice, ca de exemplu a *Fracțiunii libere și independente* din Moldova.

Pe lângă intervenția venită din partea Prusiei, putem vorbi și despre una franceză, președintele Alianței Israelite Universale, Adolphe Crémieux, îi cere lordului Stanley să intervină pentru a le îmbunătăți situația evreilor din spațiul românesc, văzând România ca un stat ce suprimă jurisdicțiile străine, astfel fiind „capabilă să-și protejeze toți locuitorii, indiferent de etnia sau religia lor” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 134: 73).

Este adevărat că domnitorul Carol a condamnat acest act comis de populația orașului Bârlad asupra locuitorilor evreiești, iar prin intermediul Ministrului Afacerilor Externe, Ștefan Golescu, oferea o serie de noi angajamente Marilor Puteri precum hotărârea de a nu tolera ca vreo parte a supușilor săi, indiferent de credința lor, să fie supusă hărțuirilor fără ca autorii să fie trași la răspundere. Oferind angajamente că evreii afectați de aceste violențe urmau să fie despăgubiți pentru pierderile legal constatate, iar o anchetă fusese deschisă pentru a identifica vinovații și a stabili măsurile de reparație. Recunoștea regretul pentru cele întâmplate, dar atrăgea atenție asupra faptului că informațiile apărute în presă ar fi exagerat gravitatea incidentelor. Se sublinia că, deși regretabile, tulburările nu fuseseră atât de grave precum relatările publice pe care le prezentaseră. Mai mult decât atât, în urma datelor preliminare ale anchetei, se sugera că evreii înșiși ar fi fost cei care, din nefericire, ar fi provocat sau chiar inițiat revolta (T.N.A. London, FO 424/347, No. 153: 80). Puterile europene au preferat să accentueze doar ultima frază, menționată anterior, fără a aprecia faptul că domnitorul Carol I era dispus să ofere despăgubiri păgubiților, chiar dacă se presupunea că evreii au fost cei care au început manifestația. Domnitorul i-a asigurat pe consulii britanici de dorința sa de a-i proteja pe evrei, ajutându-i inclusiv cu bani proprii să repare Sinagoga de la București, distrusă cu un an în urmă (T.N.A. London, FO 424/347, No. 157: 82), lucru care s-a și întâmplat, Sinagoga a fost restaurată în 1869 cu ajutorul domnitorului, el donând 6.500 de ducăți din fondurile personale (T.N.A. London, FO 424/347, No. 275: 159).

Mai sus este menționată *Fracțiunea liberă și independentă* din Moldova, dar întâmplările ce urmează a fi relatate, ne fac să o aducem din nou în discuție. Titu Maiorescu spunea despre această grupare politică de la Iași că „nu se menține în efemera sa existență decât prin ura în contra străinilor, mai ales în contra Evreilor” (Maiorescu, 1925: 18), astfel în martie 1868 fracționistii au depus în Camere un proiect de lege ce-i viza direct pe evrei. Legea era împărțită în 10 articole, cuprinzând următoarele: 1. Evreii nu pot să se stabilească în sate, în orașe: le trebuie o autorizație specială; 2. Cei care încalcă legea vor fi considerați vagabonzi și deportați de către Primării; 3. Evreii nu pot nici să vândă, nici să cumpere case, atât în mediul urban, cât și în mediul rural; 4. Orice evreu care încalca dispozițiile anterioare va fi condamnat la o pierdere de drepturi politice, de trei până la zece ani, și la o amendă de 20% din valoarea obiectului cumpărat; 5. Evreii nu pot să dețină sau să lucreze pământ, păduri, vii, plantații, ferme de oi, mori, fabrici, hanuri, sau pensiuni, neputând fi antreprenori pentru vreo afacere publică; 6. Le este interzis autorităților să primească vreo cerere venind de la un evreu pentru constituirea unei asociații sau alte afaceri care contravin dispozițiilor Articolului 5; 7. Evreii nu pot face comerț fără o autorizație de la Primărie. Cei care încalcă această lege sunt pedepsiți cu amenzi; 8. Evreii nu pot vinde băuturi sau produse alimentare decât coreligionarilor lor; 9. Comitetele Israelite sunt desființate; 10. Legile contrare acestui regulament sunt abrogate (T.N.A. London, FO 424/347, No. 173: 87).

La câteva zile după depunerea acestui proiect, consulul britanic John Green a fost în audiență la Carol I, la 28 martie 1868, informându-l pe domnitor despre legea opresivă. Deși Carol a condamnat acest proiect de lege, afirmând că nu o va sancționa (T.N.A. London, FO 424/347, No. 175: 88), în realitate lucrurile s-au întâmplat diferit deoarece prefectii, în special prefectul Bacăului, domnul Lecca (T.N.A. London, FO 424/347, No. 180: 94), a început să pună legea în aplicare, înainte ca ea să treacă de Camere, expulzând 500 de evrei (T.N.A. London, FO 424/347, No. 189: 97). Acest lucru a stârnit o nouă reacție în Europa Apuseană, Marea Britanie, Franța, Prusia s-au implicat activ, făcând presiuni asupra consulilor de a investiga și afla adevărul despre noile întâmplări din districtul Bacău.

Numărul de 500 de evrei expulzați, este unul exagerat, analizând situația observăm că legea a fost prezentată Camerelor în data de 25 martie 1868, iar conform relatărilor contemporane, la 6 aprilie 1868, prefectul Lecca ar fi cerut alungarea acestor 500 de persoane în 24 de ore (T.N.A. London, FO 424/347, No. 180: 94), ceea ce pare imposibil. Conform autorității sale, prefectul, ar fi avut nevoie de o serie de aprobări, iar aceste aprobări nu puteau fi date înaintea ca legea să fi fost adoptată, într-un moment în care România era încă sub privirile atente ale Marilor Puteri, deoarece lucrurile nu se liniștiseră după incidentul de la Galați și atacul de la Bârlad, astfel că în aceste circumstanțe era imposibil ca autoritățile să fi permis o expulzare în masă;

inclusiv corespondența vremii vorbește despre posibilitatea exagerării (T.N.A. London, FO 424/347, No. 188: 97). Chiar dacă cifra dată este mult peste realitate, cu toate acestea expulzările au existat, prefectul depășindu-și atribuțiile și acționând mai mult sau mai puțin pe cont propriu. Reprezentanții Guvernului Român neagă acuzațiile, motivând acest lucru prin faptul că nu au fost trimise rapoarte oficiale despre cele 500 de persoane, iar în urma anchetei realizate s-a constatat faptul că „[...] șase familii evreiești din comunele rurale, care nu au putut contracta colectarea taxelor comunale, s-au mutat în oraș, fără nicio constrângere [...]” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 189: 98), ulterior numărul crește, ajungându-se la 30 de evrei, majoritari „vagabonzi”, aparținând diferitelor naționalități, inclusiv români, care au fost expulzați. Problema rezumându-se la faptul că în mai multe comune s-a refuzat prelungirea contractului de închiriere pentru familiile de evrei, deoarece aceștia nu și-au mai putut plăti taxele, administrația locală acționând în limitele legii, sugerând că acuzațiile de persecuție împotriva evreilor sunt de fapt rezultatul unei campanii de denigrare orchestrate de anumite grupuri care urmăresc să destabilizeze țara (T.N.A. London, FO 424/347, No. 197: 108).

În cadrul grupărilor care doreau instabilitate în țară, elementul austriac era adesea cel mai invocat, privind puțin situația de ansamblu, Austro-Ungaria avea interese în a menține starea de tensiune, pentru că Rusia dorea să-și extindă influența asupra statului român, iar un stat slăbit și divizat putea fi mult mai ușor controlat de către Viena, împiedicând Rusia să-și folosească influențele în regiune, la acest lucru se mai adaugă faptul că un stat puternic inspiră la independență, iar ulterior la unire, iar Austro-Ungaria nu dorea să-și piardă influența asupra Transilvaniei, care la 1867 a trecut oficial sub controlul Ungariei ca urmare a creării dublei monarhii.

Problema era gravă, consulii străini protestau, domnitorul Carol I era supus unor mari presiuni din partea acestora, fiind învinuit de cele mai multe ori pentru administrația realizată de Guvern, dar nu putea interveni mai mult decât verbal; el oferise garanții că acel proiect nu va fi ratificat și că niciunul dintre acestea nu va afecta viața minorităților care locuiau în țara pe care o conducea, dar cu toate acestea mâinile sale erau legate de Constituție, conform căreia „regele domnește, dar nu guvernează”.

Au existat proteste și plângeri, inclusiv din partea populației creștine, ca de exemplu în satul Călugăra din Bacău, un anume domn Cracti critică autoritățile printr-o scrisoare adresată ministrului Brătianu, deoarece un evreu hangiu care avea un contract valabil cu acest domn timp de trei ani a fost expulzat. Considerând că această acțiune este una abuzivă, el cerea adoptarea unor legi moderne, care să respecte principiile dreptății, în locul celor vechi care permiteau realizarea unor acte de abuz (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure in No. 199: 114).

Presiunile țărilor europene pot fi justificate, deoarece rapoartele despre expulzări erau răspândite cu o mare rapiditate, pe lângă acestea se mai

adaugă și o serie de legi precedente adoptate pentru populația evreiască, ce au atras atenția militanților internaționali, ca de exemplu Adolphe Crémieux, vorbea în corespondența sa cu Sir F. Goldsmid, membru în cadrul Parlamentului Britanic, despre o lege referitoare la armată, adoptată la 24 februarie 1868, al cărui articol 2, îi supune pe evrei la serviciu militar, declarându-i incapabili de a ajunge la niciun grad militar (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure in No. 185: 93).

Inclusiv ministrul Ion C. Brătianu și-a schimbat poziția, fiind conștient de dimensiunea internațională a situației, într-o sesiune a Camerei Deputaților din 24 martie/ 5 aprilie, a explicat gravitatea legii, avertizând că dacă ar adopta această lege, România s-ar face vinovată în ochii lumii civilizate și ar primi condamnări atât din partea dușmanilor, cât și a prietenilor săi; îndemnând deputații care au semnat proiectul de lege să îl retragă, afirmând că trebuie găsite soluții pentru problemele naționale prin mijloace compatibile cu principiile lumii civilizate. El a subliniat că în secolul al XIX-lea, o națiune nu mai poate trăi în izolare, ci trebuie să țină cont de opinia internațională. Dacă România ar adopta o lege care să expulzeze evreii, ar risca să fie considerată un stat barbar și să fie izolată diplomatic (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure in No. 190: 99-100). El comunica chiar consulilor faptul că Guvernul era hotărât să reprime actele care ar putea avea un caracter de persecuție, dar susținea în continuare ideea de a nu tolera amestecul puterilor străine în problemele interne ale administrației locale (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 1 in No. 201: 117). Promotorul circularilor de la 1867 și-a schimbat poziția, probabil conștient de faptul că acest proiect de lege era o urmare a indicațiilor sale, iar dacă lucrurile continuau în acest fel, imaginea statului român era afectată, riscând să rămână în izolare într-o perioadă în care sprijinul puterilor apusene era unul crucial în vederea dezvoltării.

Domnitorul Carol I, dorind să vadă cu ochii săi situația evreilor din Moldova a decis să realizeze o călătorie în această parte a țării la 5/17 aprilie 1868. Ajuns acolo constată că existau motive de îngrijorare reale în acuzațiile aduse de către consulii străini, autoritățile din Bacău acționând abuziv în cazurile unor evrei, precizând că astfel de încălcări ale legii s-au petrecut doar acolo. În timpul acestei vizite domnitorul a constatat faptul că evreii trăiau în condiții improprii, vizitând un azil, „600 dintre acești vagabonzi erau înghesuți câte 12-15 în fiecare cameră” (*Istoria Românilor*, 2003: 70); ca măsuri imediate a cerut demiterea prefectului de Bacău, Lecca, dar și a ministrului Ștefan Golescu din funcția de Președinte al Consiliului de Miniștri și Ministru al Afacerilor Externe (T.N.A. London, FO 424/347, No. 119: 126).

Demiterea ministrului Ștefan Golescu, dar și cea a Guvernului au fost cerute și în interiorul țării, junimistul P.P. Carp, a profitat de situația încordată a Guvernului, aducând în discuție în ședința din 26 aprilie/8 mai 1868, chestiunea evreiască, protestând asupra persecuțiilor evreilor de la Bacău, spunând că acest lucru a dus la o mare umilință asupra țării (Nicolescu, 1903:

34). La final el a cerut miniștrilor să prezinte corespondența diplomatică, pentru a-i informa pe deputați despre cele discutate la nivel internațional, această cerere avea la bază dorința tânărului deputat de a demonstra incapacitatea de guvernare a colegilor săi (Russu, 2004: 245).

În cele din urmă, la 29 aprilie/11 mai 1868, Guvernul s-a văzut nevoit să-și prezinte demisia, Ștefan Goleșcu motivând următoarele: „Starea sănătății mele nemaipermițându-mi a continua d-a purta sarcina de Ministru și Președinte al Consiliului, cu care Alteța Voastră a binevoit a mă onora [...]” (Nicolescu, 1903: 34).

Noul președinte al Consiliului de Miniștri a fost numit generalul Nicolae Goleșcu, fratele fostului ministru demis, primind și portofoliul Ministerului de Externe. Practic înlocuirea era doar una de formă, pentru a calma situația și a le prezenta puterilor europene o schimbare, dar în realitate componența Guvernului rămânea aceeași. În ochii britanicilor aceste măsuri nu erau considerate tocmai ideale, neproducând un impact real asupra Guvernului, deoarece în interiorul său încă exista persoana lui Ion C. Brătianu (deținea în continuare funcția de Ministru de Interne și Ministru al Finanțelor), considerat omul din spatele acestor acțiuni barbare realizate împotriva populației israelite.

Problema expulzării evreilor avea să fie rezolvată, pentru moment, printr-o serie de negocieri intense între Guvernul Român, în frunte cu Ion C. Brătianu și corpul consular. Deși inițial premierul român a încercat să evite o întâlnire colectivă cu agenții Austriei, Franței și Angliei, conștient că acest lucru l-ar fi obligat să facă angajamente ferme pe care ulterior nu le-ar fi putut reține. Cu toate acestea, în cele din urmă el a cedat presiunilor acestora (T.N.A. London, FO 424/347, No. 220: 130). Negocierile s-au soldat cu conferința din 29 mai/10 iunie 1868, acolo unde reprezentanții celor trei puteri i-au reamintit ministrului Brătianu despre cererile repetate pentru reinstalarea evreilor expulzați și repararea prejudiciilor suferite. Deși Brătianu a încercat să temporizeze situația, afirmând că Guvernul Român are bunăvoința de a remedia problema, diplomații străini nu s-au mulțumit cu promisiuni verbale, ei au insistat asupra necesității unui angajament formal, solicitând o declarație clară și măsuri imediate pentru remedierea abuzurilor.

În cele din urmă Brătianu a fost nevoit să accepte cererile acestora, angajându-se să permită întoarcerea evreilor expulzați și să repare pierderile suferite de aceștia. Mai mult, a declarat că intenționează să promoveze o reformă legislativă prin care evreii născuți în Principate din părinți români să beneficieze de aceleași drepturi civile și politice ca și cetățenii creștini; totuși, această inițiativă a fost rapid respinsă de proprii săi susținători politici, care au refuzat chiar și să o discute (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure in No. 220: 130-131). În esență, acest episod arată că presiunile internaționale au avut un impact limitat asupra politicii interne a României. Deși Guvernul a fost obligat să facă unele concesi diplomatice, inițiativa propusă de Brătianu a fost

respinsă din interior, acesta fiind un model de cedare temporară sub presiune externă. În cele din urmă ministrul de Interne îl înștiința pe decanul corpului consular austriac, Baronul Eder, că autoritățile române au inițiat acțiuni juridice împotriva celor responsabili pentru abuzurile comise. Cazurile au fost aduse în fața tribunalelor, unde s-a promis că se va decide fără întârziere atât asupra despăgubirilor datorate victimelor, cât și asupra pedepselor aplicabile celor vinovați (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure în No. 229: 134). Ca urmare, cei expulzați au fost lăsați să se întoarcă în casele lor (T.N.A. London, FO 424/347, No. 230: 135). Această măsură pare a fi o încercare de a demonstra că statul român tratează situația cu seriozitate, mai ales în contextul criticilor internaționale.

Pentru o perioadă de câteva luni, nu au mai existat plângeri referitoare la abuzuri asupra populației israelite, dar acest lucru nu a durat mult, presiunile externe continuau, Cabinetele de la Londra și Paris erau nemulțumite de Guvern, deoarece în toamna anului 1868 la Galați, pe 3 octombrie a avut loc o nouă revoltă împotriva comunității evreiești. Totul a început de la un incident aparent minor cu un negustor evreu, aflat într-un han, care a tăiat din greșeală fruntea unui băiat de aproximativ zece ani în timp ce încerca să decupeze niște batiste. Incidentul a fost imediat interpretat greșit de către localnici, care au răspândit zvonul că evreul ar fi încercat să obțină sângele copilului pentru ritualuri religioase. Acest mit, bine cunoscut în epocă și alimentat de prejudecăți, a stârnit rapid furia mulțimii. Reacția a fost rapidă și violentă, evreul în cauză a fost prins și bătut, iar revolta s-a extins rapid în oraș. Casele evreiești au fost atacate, jefuite și distruse, iar sinagoga principală din Galați a fost devastată. Garda Națională a fost trimisă pentru a restabili ordinea, fiind raportată rănirea unor evrei, fără înregistrarea deceselor (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 1 în No. 247: 143). Evenimentul a adus cu sine noi presiuni, iar în cele din urmă soluția apreciată ca fiind cea mai bună de către domnitorul Carol I, a fost demiterea Guvernului.

Noul Guvern numit de Carol I, era unul de coaliție, ce-i avea la conducere pe omul politic conservator Dimitrie Ghica și liberalul moderat Mihail Kogălniceanu. Situația internațională nu permitea pentru moment includerea lui Ion C. Brătianu în noul Guvern, el fiind contestat de cabinetele Puterilor Garante.

Anul 1869 marchează un moment critic în istoria relațiilor dintre statul român și comunitatea evreiască. O serie de documente diplomatice, extrase din corespondența oficială a Guvernului Britanic și a reprezentanțelor sale din București, oferă o imagine detaliată a crizei declanșate de circularele emise de Ministerul de Interne român, Mihail Kogălniceanu. Aceste circulare întăreau măsurile legislative anterioare inițiate de fostul ministru Ion C. Brătianu, ori de *Fracțiunea liberă și independentă* din Moldova (Vitcu, 2020: 180), ele vizau statutul evreilor din mediul rural, acuzându-i că reprezintă un pericol pentru satele românești și interzicându-le să mai administreze cârciumi sau să fie

perceptori de accize. Consulii britanici din România, considerau că aceste circulare aveau la bază „una din legile vechi, care fusese abrogată de actuala Constituție” (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 1 in No. 287: 163), fiind vorba despre Regulamentul Organic al Moldovei, prin care nu li se permitea străinilor să se stabilească în mediul rural.

Această inițiativă a stârnit un val de reacții internaționale, ca de exemplu Sir Francis Goldsmid, parlamentar britanic de origine evreiască, primește informații alarmante de la Alianța Israelită Universală și transmite temerile sale Ministerului Afacerilor Externe din Marea Britanie (T.N.A. London, FO 424/347, No. 274: 153) . În martie 1869, lordul Clarendon, noul ministru britanic de externe, reacționează prompt și îl însărcinează pe consulul general Green să investigheze situația.

Nu există un ordin explicit de expulzare generală, dar circularele transmise de Kogălniceanu prefecturilor, interzic clar evreilor să administreze „cârciumi din sate sau să fie receptori ai taxelor de consum în districtele rurale” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 275: 155). Aceste măsuri, deși nu echivalente cu o deportare, aveau un o serie de efecte: evreii pierdeau principalele surse de venit, erau excluși din comunități și forțați să migreze către orașe. În circulară, ministrul susține că evreii nu formează o simplă comunitate religioasă, ci o naționalitate separată, fapt ce justifică, în viziunea sa, măsurile luate împotriva lor. Se face o distincție clară între evreii autohtoni și cei proveniți din Galiția și Podolia, considerați „o pacoste” pentru țărani, „[...] majoritatea evreilor și mai ales emigranții din Galiția și Podolia, nu constituie în țara noastră o comunitate religioasă, ci mai degrabă o naționalitate distinctă, având propria lor limbă, propriul lor costum și propriile lor obiceiuri [...]” (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 1 in No. 275: 155). Este important de analizat atitudinea lui Kogălniceanu, el nu promovează un antisemitism ideologic, ci atrage atenția asupra diferențelor dintre comunitatea evreiască și românii autohtoni, cerându-le să se adapteze la societatea românească, să depășească statutul de străini. Afirmă că nu este un dușman al evreilor și că dorește emanciparea celor „luminați” și integrați în societatea românească, în special cei născuți în țară și educați în școlile românești, să beneficieze de drepturi depline și să nu mai fie diferențiați de ceilalți cetățeni decât prin religie (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 1 in No. 275: 155).

Noul Președinte al Consiliului de Miniștri, Dimitrie Ghica, încearcă să calmeze tensiunile diplomatice, declarându-se favorabil evreilor, dorind să diminueze gravitatea circularilor emise de Mihail Kogălniceanu, prin prezentarea lor ca simple instrumente electorale, Ministrul de Interne, dorind ca și predecesorul său să obțină popularitate în timpul alegerilor (T.N.A. London, FO 424/347, No. 288: 161).

Ziarul „Echo Danubien”, o publicație a israeliților în limba franceză cu atitudine critică față de Guvern, joacă un rol important în documentarea și contestarea măsurilor luate. Publică integral circularele și formulează o serie

de critici dure: acuză Guvernul de încălcarea legii, de manipulare electorală și de perpetuarea unui sistem de opresiune mascat prin promisiuni de reformă. Jurnaliștii evrei adresează direct apeluri către Kogălniceanu, cerând coerență între declarațiile lui liberale și politicile represive. Acest lucru este dublat și de îngrijorările consulului Green, care relatează contelui Clarendon faptul că deși nu există plângeri din partea evreilor, ar putea exista în viitor o nouă apariție a abuzurilor, în special împotriva evreilor săraci, care nu aveau mijloacele de a se apăra. Această observație este crucială, pentru că indică posibilitatea apariției unei noi persecuții neoficializate, venite din partea prefectilor care și-ar putea lărgi prerogativele, așa cum se întâmplase în perioada circularilor lui Brătianu (T.N.A. London, FO 786/79, No. 45: f. verso, f.p.).

În mai 1869, situația devine și mai tensionată, Alianța Israelită Universală transmite noi informații: evreii din satele Moldovei sunt supuși la expulzări, cu intervenții armate și acte de violență. Aproximativ 400 de familii ar fi ajuns la Bârlad, după ce au fost alungate cu forța din satele unde locuiau și lucrau. Deși existau ordine ministeriale, venite print telegramă de la Mihail Kogălniceanu, care ar fi trebuit să permită rămânerea temporară a evreilor până la recuperarea datoriilor, acestea au fost ignorate de către prefecti (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 1 in No. 290: 164).

Autoritățile britanice par inițial sceptice față de gravitatea relatărilor, sugerând că lipsa plângerilor directe din partea evreilor este semn că situația nu este atât de gravă (T.N.A. London, FO 424/347, No. 298: 164). Ulterior atitudinea se schimbă, deoarece sunt înregistrate o serie de plângeri, în care se raportează faptul că familii de evrei au fost alungate din satele în care trăiau, la ordinul sub-prefectului din județul Bacău (T.N.A. London, FO 424/347, No. 307: 172). Dimitrie Ghica justifică expulzarea evreilor din mediul rural prin faptul că, potrivit Constituției, israeliții nu aveau dreptul de a-și stabili domiciliul permanent în comunele rurale, cei care locuiau acolo o făceau în calitate de simpli chiriași, iar evacuarea lor i-a vizat pe cei ale căror contracte de închiriere ajunseseră la termen. În sprijinul susținerii ideii că aceste măsuri nu au fost motivate de ostilitate etnică sau religioasă, Ghica subliniază că Mihail Kogălniceanu nu nutrește sentimente de ură față de evrei și că, în limitele impuse de legislația națională, s-a străduit să le ofere acces la libertatea economică. Drept dovadă, el invocă ordinele prin care li s-a permis evreilor exercitarea unor activități meșteșugărești și industriale, chiar și în mediul rural, fiind acordat domiciliu provizoriu unor categorii de lucrători, precum mecanici, distilatori, zidari, tâmplari, croitori și cizmari.

Ca urmare a acestor noi evenimente, situația evreilor din Moldova este adusă din nou în discuție în fața Parlamentului Britanic, Alderman Solomons înștiințând Camera Comunelor despre situația nefavorabilă a coreligionarilor săi, cerând continuarea colaborării diplomatice pentru a influența Guvernul Român să adopte o politică „mai compatibilă cu epoca” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 316: 175).

Diplomația britanică se coordonează cu cea franceză și austriacă, reprezentanții celor trei puteri decid să adopte o atitudine vigilentă, trimițând note oficiale Guvernului român. Ca răspuns Mihail Kogălniceanu reamintește acestora, în special consulului general al Franței, Marchizul de la Lavalette, despre intervenția nejustificată într-o situație care aparține în totalitate competenței Guvernului Român, chiar dacă Puterile Garante invocau articolul XLVI (46) din Convenția de la Paris (1858), ministrul subliniază de fiecare dată faptul că România este un stat autonom, iar chestiunea evreiască era o problemă de drept intern.

La Londra se vorbea despre ordine secrete care instruiesc prefectii să aresteze, intimideze și expulzeze negustorii evrei care refuză să părăsească satele. Se menționează cazuri în care autoritățile au interzis evreilor să vândă alimente sau băuturi fără a obține în prealabil o licență specială semnată de cinci „ne-evrei” (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure in No. 303: 170), dar lucrurile devin din ce în ce mai agitate, în momentul în care printr-o nouă circulară, emisă în septembrie 1869, Mihail Kogălniceanu propune prefectilor din „socotința individuală”, planul de a-i muta pe „vagabonzii” deveniți un „flagel” în pământurile nelocuite, dar fertile ale sudului Basarabiei (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure in No. 342: 199), zonă reintrată în granițele statului român prin Tratatul de Pace de la Paris din 1856. De menționat faptul că ministrul nu făcea referire doar la evrei prin această nouă circulară, el adresându-se acelui segment de populație care nu dispunea de o locuință sau meserie, „acei oameni fără căpătâi, de orice naționalitate, întrucât ei nu s-ar socoti folositori celorlalți locuitori” (Bujoreanu, 1873: 810).

Propunerea este prezentată ca fiind una „personală” și în stadiul de proiect, care necesită acceptarea opiniei publice, sprijin guvernamental și aprobarea legislativului. Totuși, înainte de a fi transpusă în practică, Kogălniceanu cere prefectilor să întreprindă o inspecție a terenurilor disponibile, identificând locuri potrivite pentru aceste colonii. Se vizau zone sănătoase, cu apă din abundență și resurse pentru construcție, capabile să susțină minimum 500 de persoane (Bujoreanu, 1873: 810).

Problema escaladează, birourile consulare cer încetarea circularilor, dar Kogălniceanu nu dorește retragerea lor. Pentru ameliorarea problemei, în iarna anului 1870, are loc la Londra o întâlnire între Ministrul Afacerilor Externe Vasile Boerescu și Conte de Clarendon. Ministrul a plecat în această călătorie diplomatică, neoficială, în numele domnitorului, deoarece acesta se confrunta cu o serie de probleme, neputând părăsi țara. Subiectul întrevederii este discutat într-o dezbatere parlamentară de trei zile (T.N.A. London, FO 424/347, No. 381: 219-220). Boerescu a fost primit foarte bine la Londra, unde în cadrul întâlnirii cu Ministrul de Externe Britanic, a admis existența tratamentelor discriminatorii aplicate evreilor în România și a subliniat nevoia de a opri aceste practici, însă cu prudență și în funcție de contextul social intern. El a prezentat situația nu ca pe o persecuție organizată, ci ca pe o problemă

socială complexă, ce necesită o rezolvare treptată. A transmis, de asemenea, în mod informal, că Guvernul ar intenționa să retragă măsura cunoscută sub forma circularei împotriva evreilor. Această ultimă afirmație a fost receptată ca o formă de angajament din partea diplomației române, deși autoritățile de la București au negat ulterior orice caracter oficial al declarațiilor făcute.

În final, consulii britanici și partenerii lor internaționali reușesc să tempereze aplicarea măsurilor prin persoana domnitorului Carol I, dar problema rămâne deschisă. Kogălniceanu, confruntat cu critici internaționale, pare să regrete amplexarea luată de criză, iar între timp, în teritoriu, unele măsuri sunt „înghețate” sau date uitării, așa cum se întâmplă și cu propunerea de colonizare a sudului Basarabiei. În cele din urmă la 21 ianuarie 1870, Ministrul de Interne și-a prezentat demisia în fața domnitorului (Russu, 2004: 218), urmând să intre pentru o perioadă de câțiva ani într-o „vacanță politică” (Vitcu, 2020: 199). Demisia sa va fi urmată de cea a Președintelui Consiliului de Miniștri, Dimitrie Ghica la 27 ianuarie 1870.

Nu putem încheia analiza acestei perioade fără a reflecta și asupra personalității complexei figuri istorice care se află în centrul acestei crize: Mihail Kogălniceanu. Om de cultură, politician și unul dintre cei mai importanți promotori ai modernizării României, Kogălniceanu rămâne o figură de prim rang în istoria secolului al XIX-lea. A fost un reformator autentic, un susținător al emancipării țăranilor, un spirit liberal format în contact cu ideile iluministe occidentale, practic în multe privințe, el a fost unul dintre principalii artizani ai transformării Principatelor într-un stat modern, european. Din această perspectivă, circularele din 1869 par cu atât mai greu de înțeles, dar este esențial să plasăm acțiunile sale într-un context mai larg. România traversa o perioadă de tranziție profundă, atât din punct de vedere economic, cât și social. Elita politică românească se simțea adesea prinsă între presiunile interne și așteptările externe ale Marilor Puteri. Kogălniceanu, aflat la conducerea Ministerului de Interne într-un moment electoral tensionat, a fost nevoit să navigheze printre aceste lucruri, dovedindu-se a fi un om prins între idealurile sale și realitățile unei societăți fragmentate, adesea intolerante; spre deosebire de predecesorul său, Brătianu, ale cărui măsuri antievreiești au fost văzute destul de brutale, Kogălniceanu încearcă, chiar dacă uneori inefficient, să ofere o justificare legală și o perspectivă de reformă viitoare.

Noul Guvern înființat în februarie 1870, îl avea ca Președinte al Consiliului de Miniștri pe Alexandru G. Golescu (deținuse funcția de Ministru al Finanțelor în fosta guvernare), dar care ulterior a fost înlocuit la scurt timp, mai precis la 20 martie/2 mai 1870 de către Manolache Costache Epureanu, care a fost însărcinat să constituie un nou Guvern. Din acest nou Guvern aveau să facă parte și reprezentanți ai grupării Junimiste, ca de exemplu Petre P. Carp (Russu, 2004: 393-394), cunoscut în epocă ca fiind unul dintre politicienii cu o viziune pozitivă referitoare la emanciparea evreilor.

În anul 1870 au avut loc câteva răzmerițe izolate, la Tecuci (12/24 aprilie, în perioada sărbătorilor Pascale), Bacău (17/29 mai) și Botoșani (18/30 mai) (Iancu, 2006: 101), ca de exemplu la Tecuci, în Moldova, potrivit relatării diplomatului britanic Green, incidentele au început în contextul sărbătorilor Pascale, când grupuri de localnici au inițiat o serie de atacuri asupra populației evreiești din această localitate, soldate cu devastarea locuințelor și magazinelor evreiești (T.N.A. London, FO 786/79, No. 52: verso, f.p.). Conflictul a început cu o ceartă între un evreu și un român, care a escaladat într-o mare tulburare a liniștii, cincisprezece dorobanți care se aflau în oraș au încercat să liniștească conflictul, dar nu au reușit. Astfel Guvernul a fost informat, trimițând trupe disponibile de la Galați pentru a restabili ordinea, „în același timp, Guvernul a cerut prefectilor din întreaga Moldovă să rămână vigilenți și să fie pregătiți să trimită forțe suplimentare în cazul în care dezordinea s-ar răspândi și în alte zone” (*Le Moniteur Roumain*, 28 Avril 1870), în cele din urmă lucrurile s-au calmat.

Anul 1871 se remarcă prin absența unor evenimente similare. Nu s-au înregistrat revolte, sau alte forme de violență împotriva populației israelite, iar sursele administrative și diplomatice nu semnalează incidente relevante în acest sens. În contrast, anul 1872 a marcat redeschiderea problemei evreiești în spațiul public românesc, în special prin revenirea acesteia în centrul dezbaterii parlamentare și diplomatice.

La începutul anului 1872, în orașele Ismail și Cahul, situate în sudul Basarabiei, au avut loc o serie de tulburări violente îndreptate împotriva populației evreiești. Aceste evenimente, declanșate de un incident cu caracter religios, un furt dintr-o biserică, au fost amplificate de manifestări necontrolate ale populației. Reacția autorităților centrale, deși formal promptă, s-a confruntat cu rezistență la nivelul administrației locale, iar evenimentele au generat îngrijorare la nivel internațional, în special în cercurile diplomatice britanice și evreiești europene.

Punctul de plecare a fost un furt comis în catedrala ortodoxă din Ismail, la începutul lunii ianuarie. Autoritățile au identificat un suspect, Jacob Silber, un evreu convertit originar din Lituania, dezertor din armata rusă, care sosise recent în oraș. Acesta a fost acuzat că, în timpul unei slujbe, s-a ascuns în biserică și, ulterior, a sustras o cruce de metal prețios, o casetă liturgică, două linguri din material prețios și o sumă de bani (T.N.A. London, FO 424/347, No. 456: 261).

Silber a fost arestat la Chilia și adus înapoi la Ismail, unde a declarat, inițial, că a acționat singur. Ulterior, și-a schimbat declarațiile, acuzând alți doi evrei proeminenți că l-ar fi instigat, între care negustorul M.D. Goldschlaeger, descris în rapoartele consulare drept un cetățean onorabil și un supus britanic (T.N.A. London, FO 424/347, No. 456: 262). De asemenea, rabinul orașului a fost reținut, sub pretextul că obiectele sustrase au fost

găsite în zona în care locuia, într-un han aglomerat (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 2 in No. 457: 263).

O dată cu răspândirea zvonurilor despre furt, starea de spirit în rândul populației s-a înrăutățit rapid. Tulburările s-au extins la 4 februarie 1872 în orașul Cahul (<https://hansard.parliament.uk/Commons/1872-02-23/debates/46038191-b302-4fef-a16a-74c9f5c3fff6/Question#main-content>), situat la nord de Ismail; populația locală, în special din rândul bulgarilor și rușilor i-au atacat pe evrei, le-au devastat locuințele și au vandalizat sinagogile. Numeroși evrei s-au refugiat în consulatele străine și pe vasele din portul Ismail.

Guvernul Român, condus acum din martie 1871 de către Lascăr Catargiu (Russu, 2004: 383), a transmis către cancelariile europene că a luat „măsuri energice” pentru reprimarea dezordinilor și pedepsirea făptașilor, aceste tulburări provocând „cea mai mare mâhnire Guvernului” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 469: 270). Prefecții din Ismail și Cahul au fost demși, iar ancheta a fost preluată de Procurori Generali trimiși de la București și Focșani. În corespondența oficială, Lascăr Catargiu, a invocat drept cauză a evenimentelor „sacrilegiul” comis, dar a subliniat că statul urmărește pedepsirea atât a autorului furtului, cât și a celor care au instigat la violență.

Temerea că apropierea Paștelui evreiesc ar putea fi folosită ca pretext pentru reluarea violențelor a determinat noi instrucțiuni din partea Londrei, dar și avertismente adresate autorităților române (T.N.A. London, FO 424/347, No. 478: 274). Guvernele din Paris, Berlin, Viena, Roma și Sankt Petersburg au fost informate și invitate să susțină aceeași poziție. Astfel Președintele Consiliului de Miniștri, Lascăr Catargiu, a dat asigurări că fuseseră luate măsuri preventive, ca de exemplu au fost concentrate forțe ale poliției în districtele moldovenești cu populație evreiască semnificativă și emisese ordine stricte către autoritățile locale pentru a reprima orice tentativă de revoltă. Totodată, Ministrul Justiției, Gheorghe Costaforu, vizitase deja zonele cele mai afectate, Ismail, Vîlcov, Cahul, iar conform constatărilor sale, cel puțin temporar, nivelul agitației scăzuse (T.N.A. London, FO 424/347, No. 489: 279-280).

Ancheta și măsurile luate de administrația locală au nemulțumit corpurile consulare de la București, astfel consulii generali ai Germaniei, Austriei, Franței, Marii Britanii, Italiei, Statelor Unite și Greciei au adresat un protest oficial Guvernului României, condamnând tratamentul aplicat populației evreiești și lipsa de reacție a autorităților în fața violențelor comise recent în sudul Basarabiei. Această notă comună vine ca urmare a promisiunilor guvernamentale, dar care în opinia consulilor nu au fost soldate cu o ancheta corectă, ei subliniau faptul că „evreii persecutați au fost condamnați la pedepse severe” (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure in No. 490: 281), în timp ce agresorii din Vîlcov au fost achitați de Curtea cu Jurați de la Buzău. Ca răspuns, Guvernul Român a transmis o notă circulară, semnată de către Ministrul Justiției Gheorghe Costaforu, publicată în periodicele locale, dar care nu a fost înmănată oficial consulului Green.

În această notă, este exprimă nemulțumirea față de percepția negativă a opiniei publice internaționale, susținând că faptele au fost denaturate și exagerate, mai ales în presa occidentală. În loc să se recunoască gravitatea sacrilegiului comis și reacțiile populare ce au urmat, se pune accent, afirmă autoritățile, doar pe presupuse „persecuții împotriva evreilor”, fără a se ține cont de contextul real și de reacțiile autorităților române.

Nota subliniază că nu a existat nicio victimă în rândul evreilor, nicio femeie agresată, iar pagubele materiale ar fi fost mai mici decât s-a spus. De asemenea, se deplânge faptul că unii agenți străini sau parlamentari occidentali au dus mai departe, voit sau nu, o imagine falsă a României, contribuind la o presiune diplomatică nedreaptă. Se face o distincție între acțiunile spontane ale mulțimii, în contextul unei infrațiuni religioase grave, și politica oficială a statului. Guvernul insistă că a intervenit prompt, a anchetat cu seriozitate și a oferit pedepse celor vinovați, „Guvernul, care nu a omis să ia cele mai energice măsuri pentru restabilirea ordinii și prevenirea altor agresțiuni, a considerat că, în această circumstanță, justiția trebuie să ofere o nouă dovadă de sentimente de echitate și conciliere, atenuând, prin exercitarea dreptului de grațiere, rigorile unei sentințe definitive” (T.N.A. London, FO 424/347, *Note Circulaire aux Agents de la Roumanie a l'Etranger*: 296-298), iar „Alteța Sa Principele, suveranul nostru august, a acordat grațierea a doi dintre condamnați și a comutat pedeapsa de trei ani aplicată altor trei, transformând-o într-o pedeapsă corecțională” (T.N.A. London, FO 424/347, *Note Circulaire aux Agents de la Roumanie a l'Etranger*: 296-298).

Costaforu solicită ca România să nu fie tratată cu suspiciune, mai ales că, nu există „persecuții religioase” în țară. Se recunoaște însă faptul că populația evreiască este numeroasă, concentrată în centrele urbane și domină o bună parte din comerț: „Nu există persecuții religioase în România și nici nu au existat vreodată. Însă, comparativ cu alte țări, există un număr foarte mare de evrei, mai mulți decât în orice altă parte, iar comerțul este dominat de evrei în aproape toate orașele mari” (T.N.A. London, FO 424/347, *Note Circulaire aux Agents de la Roumanie a l'Etranger*: 296-298), o realitate despre care Costaforu afirmă că generează tensiuni sociale, dar nu este cauzată de politicile statului.

Guvernul își reafirmă atașamentul față de ordinea publică și față de respectarea drepturilor cetățenilor, dar cere în schimb o abordare mai echilibrată din partea diplomaților străini. În opinia sa, apelurile repetate la intervenția Marilor Puteri nu ajută la calmarea situației, ci dimpotrivă, o agravează.

Pe lângă nota precedentă, ministrul Gheorghe Costaforu dă noi angajamente referitoare la faptul că „forțele de poliție vor fi sporite în regiunile unde evreii sunt vulnerabili la atacuri” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 535: 307), pentru a evita noi evenimente nefericite. În sprijinul afirmației sale despre neexistența unei persecuții religioase, vine raportul vice-consulului, de la Galați J.H. Dupuis, care confirmă, în mod clar, că nu a identificat semnele unei persecuții sistematice sau organizate de către autorități împotriva evreilor.

Potrivit observațiilor sale, „Persecuția evreilor din Galați, în opinia mea, nu se bazează atât de mult pe religie, ci mai degrabă pe faptul că toate afacerile comerciale, industriile și ocupațiile sunt aproape în totalitate în mâinile lor, dar și în mâinile altor străini” (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure in No. 546: 314), moldovenii nefiind preocupați de religia altora.

În cele din urmă, situația se calmează, „[...] din iulie anul trecut nu a mai existat, niciun act de violență împotriva evreilor români sau vreo persecuție nedreaptă împotriva acestora [...]” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 554: 320). În paralel cu acest calm, contextul social și politic evolua într-o direcție diferită. Tensiunile economice și discuțiile despre rolul evreilor în societatea românească continuau în forurile legislative, în presă și în administrația locală. Pe acest fond, în februarie 1873 este prezentată camerelor o lege privind licențierea vânzării băuturilor spirtoase, un act normativ care, deși inițial propus pentru reglementarea fiscală a comerțului cu alcool, a fost transformat, prin două articole-cheie (articolul 8 și 12) (T.N.A. London, FO 424/347, No. 554: 320), într-un instrument de excludere economică indirectă a unei întregi categorii sociale, deși scopul inițial al acestei legi era „obținerea unui venit anual suplimentar de 6.000.000 de franci” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 555: 321) de către Guvern.

Noua reglementare prevedea că „Nicio persoană nu poate exercita profesia de comerciant de băuturi spirtoase, fie vinuri, beri, coniac, spirtoase sau lichioruri, cu amănuntul sau cu ridicata, fără a obține o licență eliberată de Ministrul de Finanțe, pe lângă brevetul deja solicitat” (art.1) (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 1 in No. 556: 321), iar prin articolul 8, „Cei care solicită o licență trebuie să îndeplinească cerințele legale și regulamentele instituite de poliție pentru magazinele de băuturi alcoolice. În comunele rurale, sate, localități mici și prăvălii izolate de băuturi spirtoase aflate pe drumuri comerciale, vânzătorii de băuturi alcoolice trebuie să fie înscrși ca alegători comunali într-una dintre comunele României” (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 1 in No. 556: 322). Mai mult decât atât, articolul 12 venea să completeze articolul 8, precizându-se faptul că „Persoanele care vând băuturi spirtoase fără licență vor fi sancționate prin: confiscarea băuturilor aflate în posesia lor și o amendă egală cu valoarea taxei anuale pe care trebuiau să o achite pentru licență. Aceste sancțiuni se vor aplica și celor care nu îndeplinesc una sau mai multe dintre condițiile prevăzute la articolul 8” (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 1 in No. 556: 322-323).

În condițiile legislației românești de atunci, acest criteriu excludea în mod automat marea majoritate a evreilor, care nu aveau cetățenie română și, prin urmare, nu aveau nici posibilitatea de a se înscrie ca alegători, deoarece ei nu dețineau drepturi politice. Astfel, legea nu interzicea explicit accesul evreilor la această activitate, dar crea o condiție pe care ei, din punct de vedere juridic, nu o puteau îndeplini.

Efectele nu au întârziat să apară, comerțul rural cu alcool, o sursă de venit esențială pentru mii de familii evreiești, a fost grav afectat. În multe cazuri, nu doar proprietarii, ci și angajații privați au fost excluși din activitate, ceea ce a generat un val de nemulțumiri și petiții adresate autorităților române, comunitatea evreiască a cerut modificarea celor două articole: „Prin urmare, domnule președinte și onorabili senatori, vă rugăm cu respect să retrageți sancțiunea pentru articolul 8, în interesul justiției, umanității și comerțului liber, evitând astfel consecințele nefaste care ar putea afecta atât trezoreria publică, cât și o mare parte a populației evreiești din țară.” (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 2 in No. 556: 322-324).

De asemenea, au fost afectați și evreii supuși străini, în special din Imperiul Austro-Ungar și din Rusia, care locuiau de mult timp în Moldova și desfășurau activități comerciale legale. Aceste persoane s-au adresat reprezentanțelor diplomatice ale propriilor state, explicând că, deși nu sunt cetățeni români, până atunci își desfășurau activitatea în mod legal și pașnic (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure 3 in No. 556: 324).

Poziția oficială a Guvernului Român a fost aceea că legea nu este discriminatorie, deoarece se aplică tuturor celor fără drepturi electorale, indiferent de religie sau origine etnică. Totuși, în practică, aplicarea acestei legi a avut un impact disproporționat asupra comunității evreiești. De altfel, chiar și unii oficiali români au recunoscut, în corespondență privată, că unul dintre scopurile tacite ale legii a fost acela de a limita prezența evreilor în satele românești, mai ales în zonele unde aceștia dețineau monopolul comercial asupra unor produse de bază, inclusiv alcoolul.

Pe plan internațional, reacțiile au fost prudente. Marea Britanie, Austria și Franța au fost informate prin canale oficiale despre efectele legii, dar nu au emis proteste directe. Sir F. Goldsmid a atacat Guvernul român, argumentând că această nouă lege „[...] este în contradicție directă cu litera tratatelor, în special cu articolul XLVI din Convenția de la 19 august 1858, căreia România îi datorează existența sa politică actuală” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 558: 325), dar autoritățile britanice, prin persoana noului secretar de stat al Afacerilor Externe, Conte de Granville, au concluzionat că, întrucât legea nu se referă explicit la evrei, nu încalcă litera Convenției de la Paris din 1858, care garantează drepturi egale supușilor străini (T.N.A. London, FO 424/347, No. 562: 328).

Marile Puteri au condamnat măsura, ca de exemplu Marea Britanie, Franța și Italia, au cerut prin intermediul consulilor reglementarea situației, dar Rusia a preferat să aibă o atitudine rezervată motivând că „[...] autonomia Principatelor, precum și dreptul lor la un Guvern constituțional, au fost garantate de Puterile Europene, iar, în consecință, orice intervenție în ceea ce privește tratamentul populației evreiești din Principate ar avea caracterul unei imixțiuni în administrarea lor internă” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 589: 339). Un motiv esențial pentru care Rusia a preferat să nu se asocieze cu criticile internaționale asupra statului român, este acela că la vremea respectivă

populația evreiască de pe teritoriul rusesc se confrunta cu discriminări și restricții, iar în aceste condiții, o intervenție în favoarea evreilor, ar fi creat un precedent periculos, care s-ar fi putut întoarce împotriva sa.

Ca răspuns la noile presiuni, Ministrul Afacerilor Externe, Vasile Boerescu, a oferit, de cele mai multe ori în privat, „asigurări că intențiile sale și ale colegilor săi față de evrei erau de cea mai prietenoasă natură” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 611: 358).

În același timp, Guvernul Român introduce în Camera Deputaților un proiect de reformă a Legii Comunale din 1864. Articolul 26 al acestei legi permitea evreilor născuți în România să obțină drepturi comunale dacă îndeplineau anumite condiții precum: „(a) Dacă au servit în armata română și au obținut gradul de subofițer. (b) Dacă au absolvit un gimnaziu sau o universitate din România. (c) Dacă, după studii regulate, au obținut de la o universitate străină o diplomă de doctor sau licențiat într-o specialitate, cu condiția ca aceasta să fie recunoscută de Guvern. (d) Dacă au înființat în România un atelier sau o fabrică utilă țării, angajând cel puțin cincizeci de muncitori.” (T.N.A. London, FO 424/347, Inclosure în No. 611: 355). În urma dezbaterilor, Guvernul reușește să păstreze articolul în proiectul de lege.

Referitor la legea băuturilor spirtoase, ministrul Vasile Boerescu, afirmă, într-o întâlnire cu consulul general Green, faptul că articolele contestate au fost introduse de Parlament împotriva dorinței Guvernului, dar că legea, fiind importantă din punct de vedere fiscal, nu a putut fi retrasă. Boerescu admite că în Moldova, majoritatea cârciumilor erau deținute de evrei, iar aplicarea strictă a legii ar fi dus nu doar la dificultăți sociale pentru aceștia, ci și la pierderea unei surse bugetare importante. Oficialul român susține că Guvernul a emis ordine către prefecți pentru a nu aplica legea în mod strict, ceea ce lasă loc unui grad mare de flexibilitate administrativă. Din relatarea lui Green reiese că Guvernul ar accepta o aplicare selectivă și informală a legii, în funcție de necesitățile locale (T.N.A. London, FO 424/347, No. 622: 364).

Consulul general Green, se retrage din activitatea sa la 16 aprilie 1874, după aproape două decenii, iar activitatea sa a fost preluată de baronul Hussey Crespigny Vivian (Damean, 2020: 25), care s-a implicat la fel de activ în problema emancipării evreilor.

Primul semnal de alarmă este tras de noul consul general Vivian, într-un raport trimis contelui Derby, noul secretar general al Afacerilor Externe britanice, la 8 iunie 1874, acesta notează cu regret că, în ciuda asigurărilor date de Guvernul român, legea a fost aplicată „cu severitate” în anumite districte din Moldova și Țara Românească, unde toate cârciumile deținute de străini sau de persoane fără drept de vot au fost închise. Deși inițial represaliile păreau îndreptate mai ales împotriva grecilor, în scurt timp o delegație a evreilor români s-a prezentat la sediul consulatului britanic, cerând intervenția în sprijinul „coreligionarilor lor nenorociți” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 628: 366).

Conform declarațiilor acestora, în anumite sate din Moldova evreii erau expulzați în masă din cârciumi, fiind lipsiți de principala lor sursă de subzistență. Deși delegația nu putea furniza dovezi concrete, realitatea din teren începea să fie confirmată și prin alte canale. În aceeași perioadă, Benjamin Peixotto, consulul general al Statelor Unite la București, i-a transmis lui Sir. F. Goldsmid o scrisoare, în care relatează că între 400 și 500 de familii evreiești din districtul Bacău au ajuns în foamete, în timp ce la Roman și Focșani domnea mizeria. Peixotto descria și cazuri în care evreii au fost alungați din propriile case și avertiza asupra unei suferințe generalizate (T.N.A. London, FO 424/347, No. 629: 367).

În paralel, Vivian a luat legătura cu ministrul român de externe, Boerescu, reamintindu-i promisiunile anterioare. Deși acesta nu a negat aplicarea legii, a justificat situația prin argumente moralizatoare, susținând că evreii cârciumari corupeau țărănimea și falsificau băuturile alcoolice. A recunoscut totodată că Guvernul nu putea, oficial, să ordone autorităților locale să nu aplice legea, chiar dacă fuseseră transmise instrucțiuni neoficiale în acest sens, iar mai mult a sugerat ca evreii afectați să redeschidă cârciumile pe numele unor români ocolind legea, „În rest, dacă evreii ar rămâne în casele lor și ar vinde băuturi alcoolice sub numele unui român, Guvernul ar închide ochii la această eludare a legii.” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 633: 371). Dând totodată angajamente că abrogarea Articolul 8 va fi propusă Camerelor, în sesiunea parlamentară de toamnă, iar până atunci legea va fi aplicată cu „cât mai multă blândețe posibilă” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 633: 371).

Conform spuselor Ministrului de Externe, situația evreilor se ameliorează, iar printr-un ordin al prefectului unui district românesc se confirma faptul că, la indicația Ministerului de Finanțe, persoanele care și-au plătit licențele pot continua vânzarea băuturilor spirtoase: „Ministrul de Finanțe prin telegrama din 29 mai/10 iunie, a decis ca toate persoanele care și-au achitat licențele pentru întregul trimestru vor putea să-și continue activitatea în comunele rurale ca de obicei. Prin urmare, vi se ordonă să nu interveniți împotriva persoanelor care vând băuturi alcoolice și să permiteți redeschiderea magazinelor care s-au conformat plății licenței trimestriale” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 639: 373).

Vivian critică anumite exagerări din corespondența internațională referitoare la situația evreilor, el se referă în special la scrisoarea trimisă de M. Bergmann din Bacău către Sir. Francis Goldsmid, care a fost ulterior transmisă și autorităților britanice. În acea scrisoare, Bergmann susținea că legea pedepsește evreii cu până la cinci ani de închisoare în „lanțuri de fier” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 639: 373), chiar și dacă vinul era vândut prin intermediul unui creștin. Vivian demontează această afirmație cu o precizie juridică, explicând faptul că legea nu prevedea astfel de sancțiuni, iar pedepsele sunt, în realitate, confiscarea bunurilor, amendă egală cu valoarea unei licențe anuale și, în caz de nerespectare, închisoare între 15 zile și 6 luni. Prin această

precizare, consulul nu vrea să minimalizeze suferința, ci să sublinieze că o apărare credibilă trebuie să se bazeze pe fapte exacte. El admite că închiderea cârciumilor a provocat greutăți reale și că el însuși a făcut eforturi pentru a atenua aceste efecte, sprijinit de Guvernul britanic. Însă consideră că afirmațiile precum „evreii au rămas fără adăpost” sau „singura scăpare este să ne aruncăm în flăcările Dunării” sunt lipsite de fundament și pot avea efecte negative supra opiniei publice (T.N.A. London, FO 424/347, No. 639: 373).

Departa de a fi insensibil, Vivian se dezvăluie aici ca un diplomat de o luciditate și o onestitate rară; recunoaște că are propriile rețineri față de unele trăsături culturale ale evreilor, dar insistă că face tot posibilul să nu le transforme în prejudecăți. În același timp, avertizează că limbajul exagerat și revendicările nerealiste pot alimenta mai mult resentimentul decât compasiunea, iar revendicările trebuiau realizate treptat și în niciun caz prin „dictat străin” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 639: 373).

Până la sfârșitul anului, Guvernul Român a confirmat intenția de a abroga Articolul 8 și de a-l înlocui cu o reglementare care lasă autorităților comunale dreptul de a decide cine poate deschide cârciumi (T.N.A. London, FO 424/347, No. 651: 378). La acest lucru se adaugă faptul că Vivian observa, în timpul unei călătorii în Moldova, faptul că toate cârciumile funcționau de fapt tot în mâinile evreilor, doar că înregistrate pe numele unor români. Aceasta era o realitate cunoscută și tolerată tacit, dar care pune evreii într-o poziție extrem de vulnerabilă: orice schimbare de dispoziție a autorităților locale îi putea lăsa fără mijloace de trai, neavând posibilitatea unui recurs legal. Consulul nu își face iluzii nerealiste cu privire la modul în care va fi aplicată viitoarea lege, principala sa temere era aceea că autoritățile locale vor putea profita de dreptul de a selecta cârciumarii pentru a impune taxe neoficiale: „Nu am nicio îndoială că autoritățile locale vor profita, ca de obicei, de această putere de selecție pentru a stoarce bani de la evrei înainte de a le permite să dețină o cârciumă” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 651: 379). Această observație pare a fi o critică directă la adresa corupției structurale care domina aparatul de stat românesc la nivel local, precum în cazurile precedente prefectii și sub-prefecții puteau să facă abuz de putere.

În ciuda repetatelor promisiuni ale miniștrilor de a elimina articolul 8 din Legea băuturilor spirtoase, autoritățile de la București au amânat sistematic demersul, invocând motive ce țin de politică sau presiuni electorale. La 12 februarie 1875, agentul diplomatic britanic Vivian nota că, deși proiectul de lege fusese redactat și aprobat de Consiliul de Miniștri, nu era prezentat Parlamentului, din teama pierderii popularității în rândul alegătorilor. Promisiunea făcută anterior de ministrul Boerescu, încă din iunie 1874, fusese astfel încălcată pentru a doua oară, iar Vivian avertiza că Guvernul britanic ar putea percepe această atitudine ca o lipsă de sinceritate (T.N.A. London, FO 424/347, No. 653: 380).

Guvernul Român a încercat printr-o manieră legislativă subtilă abrogarea articolului 8, prin faptul că acesta a fost inclus într-un proiect mai amplu privind poliția rurală, „Au încercat să-și ascundă cât mai mult posibil adevăratul scop sub forma unei Legi Generale a Poliției pentru comunele rurale, abrogând articolul 8 și lăsând selecția cârciumarilor în seama autorităților comunale” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 654: 380), în speranța de a trece neobservat. Această strategie nu a reușit, fiind rapid deconspirată și dur atacată în presa radicală. Deși proiectul a fost retras și amânat pentru sesiunea din mai, Guvernul a menționat că viitoarele convenții comerciale vor include, cel mai probabil, clauze privind libertatea comerțului fără discriminare religioasă, ceea ce ar impune, implicit, o egalizare a drepturilor comerciale pentru evrei. Totodată, reprezentanții austrieci și liderii evreilor locali recomandau prudență și evitarea unui conflict deschis în acel moment, mizând pe un efort diplomatic coordonat ulterior.

În realitate lucrurile s-au întâmplat diferit, Austro-Ungaria și România au încheiat la 22 iunie 1875 un Tratat de Comerț și navigație, prin care „rezidenții evrei din România, fiind supuși austro-ungari, sunt excluși de la unele dintre beneficiile acordate supușilor Imperiului Austro-Ungar” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 669: 383). Prin acest tratat Austro-Ungaria a pus interesele comerciale pe primul loc, în defavoarea problemei, deoarece aceasta beneficia de cele mai mici tarife vamale pentru aproape toate categoriile de produse, în special cele manufacturate. În timp ce exporturile sale de grâne, făină, minereuri și alte bunuri erau scutite de taxe. România, la rândul ei, putea exporta în Austro-Ungaria cereale și alte produse. Totuși, aceste concesii erau fragile, întrucât Austro-Ungaria își rezervase dreptul de a suspenda importul oricăror produse românești considerate dăunătoare pentru sănătatea publică sau mediul înconjurător. Această clauză a fost frecvent utilizată în deceniul următor, tensionând relațiile bilaterale (Hitchins, 2013: 48-49).

Când tratatul a fost prezentat Camerei Deputaților pe 9 iulie 1875, liberalii l-au criticat vehement, considerându-l „antinațional”. Conservatorii, în frunte cu Ministrul de Externe Vasile Boerescu, l-au apărut ca pe un act politic necesar pentru viitoarea recunoașterea internațională a independenței României. Argumentul politic a avut întâietate în fața celui economic, iar tratatul a fost aprobat de Cameră și Senat (Hitchins, 2013: 49).

Un astfel de tratat a fost semnat și cu Rusia la 27 martie 1876, statutul evreilor fiind același, dar Marea Britanie, Franța și Italia au refuzat semnarea unor tratate asemănătoare, mulțumindu-se pentru moment doar cu încheierea unei declarații comerciale provizorii (Iancu, 2006: 106).

Primăvara anului 1876 vine cu noi incidente ce aveau să se soldeze cu o serie de expulzări în rândul populației israelite. Prefectul județului Dorohoi a emis o circulară prin care solicita autorităților locale aplicarea strictă a legislației în vigoare împotriva evreilor din mediul rural, făcând referire la Legea privind Poliția Rurală și Legea băuturilor spirtoase. Acest lucru a dus la

arestarea unor cârciumari, autoritățile române afirmau că plângerile au fost exagerate, iar măsurile aplicate au fost înlăturarea prefectului și înlocuirea sa cu „un om rațional și binevoitor față de israeliți” (T.N.A. London, FO 424/347, No. 667: 388), dar și încetarea aplicării circularei.

În ansamblu, perioada 1866–1876 a fost marcată de un conflict constant între dorința de afirmare a statului român și exigențele tot mai accentuate ale diplomației internaționale, în special britanice, privind respectarea drepturilor minorităților, în mod particular a comunității evreiești. De la episoadele violente precum atacurile din 1867 de la Galați și Bârlad, la circularele lui Brătianu și Kogălniceanu, și până la protestele în Parlamentul britanic și vizitele diplomatice ale unor figuri precum Sir Moses Montefiore, se poate observa cum problema evreiască devine treptat o chestiune de interes internațional și o veritabilă piatră de încercare pentru imaginea externă a statului român. Această perioadă nu poate fi înțeleasă doar prin prisma reacțiilor internaționale, ci trebuie analizată în contextul unui stat aflat într-o etapă de tranziție, în care prioritățile politice și capacitățile administrative nu permiteau, încă, abordarea consecventă a unei probleme atât de sensibile precum cea a emancipării evreilor.

Bibliografie

1. FO 424/347, *Correspondence respecting the condition and treatment of the jews in Servia and Roumania*, London, March 1877, The National Archive, London, United Kingdom
2. FO 786/65- To Foreign Office General Series, The National Archive, London, United Kingdom
3. FO 786/79- To Foreign Office General Series, The National Archive, London, United Kingdom
4. Bujoreanu, I.M. (1873). *Colecțiune de legiurile României vechi și noi câte s-au promulgat până la finele anului 1870*, București: Noua Typographie a Laboratorilor României
5. Cernovodeanu, P. (2003). „Regimul evreilor sub fanarioți (1711-1821)”. *Evreii în societatea și conștiința istorică românească. Reuniunea științifică din 29 mai 2003*, București: Editura C.S.I.E.R
6. Damean, S.L. (2000). *Carol I al României 1866-1881*, București; Editura Paideia
7. Damean, S.L. (2016). *Carol I al României. Un monarh devotat*, Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun
8. Damean, S.L. (2020). *Diplomați englezi în România*, Vol. I, Craiova: Editura Universitaria
9. Hitchins, K. (2013). *România 1866-1947* (trad. Geroge G. Potra și Delia Răzdolescu), București: Editura Humanitas
10. Iancu, C. (2006). *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, București: Editura Hasefer

11. *Istoria Românilor* (2003), Vol. VII, Tom. I, București: Editura Enciclopedică
12. Ivănescu, D.(2001). „Contribuții privind evreii din Principatele române în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866)”. *Studia et acta historiae iudaeorum romaniae*, Nr. VI, București: Editura Hasefer
13. Maiorescu, T. (1923). *Istoria contemporană a României (1866-1900)*, București: Editura Librăriei SOCEC & Co.
14. Mamina, I. & Bulei I. (1994). *Guverne și Guvernanți 1866-1916*, București: Editura Silex, București
15. Nicolescu, G.D. (1903). *Parlamentul Român 1866-1901*, București: I.V. SOCECU
16. Pătularu, I.A. (2024). *Cultura și spiritualitatea comunității evreiești din Craiova. Relații cu Biserica Ortodoxă din Oltenia*, Craiova: Editura Mitropolia Olteniei
17. Platon, G. (1997). „Pentru o metodologie a analizei problemei evreiești în secolul al XIX-lea”. *Studia et acta historiae iudaeorum Romaniae*, Nr. II, București: Editura Hasefer
18. Russu, V. (2004). *Viața politică în România (1866-1871)*, Bacău: Editura Corgal Press
19. Turliuc, C. (1999). „Chestiunea evreiască în viziunea lui P.P. Carp”. *Studia et acta historiae iudaeorum romaniae*, Nr. IV, București: Editura Hasefer
20. Vele, A.M. (2006). „Ministrul I. C. Brătianu, Chestiunea Evreiască și diplomația franceză în Moldova”. *Revista Bistriței*, Nr. XX, Bistrița-Năsăud: Editura Accent
21. Vitcu, D. (2020). *Evreii în societatea românească modernă. Repere juridice, demografice, economice, sociale, politice și culturale*, Iași: Editura Tehnopress
22. *Le Moniteur Roumain*, No. 141, Jeudi, 28 Avril 1870
23. *Românul*, 7, 8, 9 ianuarie 1868
24. The Danubian Principalities—Persecution Of Jews, Volume 187: debated on Monday 3 June 1867. Retrieved October 10 2024, from <https://hansard.parliament.uk/Commons/1867-06-03/debates/38d2f9d1-aed2-4f0c-a484-65a18fdc3fab/TheDanubianPrincipalities—PersecutionOfJews>
25. Question, Volume 209: debated of Friday 23 February 1872. Retrieved March 10 2025 from <https://hansard.parliament.uk/Commons/1872-02-23/debates/46038191-b302-4fef-a16a-74c9f5c3fff6/Question#main-content>

**AFACERILE FAMILIEI ANDREESCU DIN CRAIOVA.
GLORIE ȘI DECĂDERE
THE ANDREESCU FAMILY'S BUSINESSES IN CRAIOVA.
GLORY AND DECLINE***

*Narcisa Maria Mitu**

10.52846/AUCSI.2025.2.04

Abstract

In the second half of the 19th century, in Craiova, there was laid the foundation of businesses that lasted for a century or maybe even longer. They started naturally, as small commercial activities, but the skill of their founders led to the creation of industries that came to be known not only locally, but even nationally. One of the companies that stood out on the market of Craiova, and had an existence of almost a century, was the social company Petrache Andreescu & Fii (Petrache Andreescu & Sons), the business flourishing and diversifying under the management of Petrache Andreescu's sons, Titus, Vasile and Petre. Another member who stood out in the business field was Petrache's grandson, Mitu Andreescu, who also stood out in the construction field, being a shareholder in several companies: Industrială, Bahna-Vârciorova. At the same time, he was also one of the best journalists, collaborating with several conservative newspapers in Craiova: "Voința Poporului", "Tribuna", "Ecoul Craiova", and in the country: "Țara" and "Acțiunea", "Ecoul Presei". The information, although briefly presented, reveals a rich activity of the companies coordinated by the members of the Andreescu family. In addition to economic activity, they can be also found in political, editorial and involved in educational, cultural and charitable activities. In conclusion, we can say that the industrial companies *P. Andreescu & fii, Industrială, Bahna-Vârciorova* were landmarks in the culture and economy of Craiova, at the end of the 19th century and the first half of the 20th century.

Key words: *Craiova, Petrache Andreescu & Fii (Titus, Vasile and Petre), Mitu Andreescu, businesses, cultural and charitable activities.*

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Craiova au fost puse bazele unor afaceri care au dăinuit timp de un secol sau poate și mai mult. Ele au început, firesc, ca mici activități comerciale, dar priceperea fondatorilor lor a dus la crearea unor industrii care au ajuns să fie cunoscute nu numai pe plan local, ci chiar pe plan național. Una dintre firmele care s-au remarcat pe piața Craiovei și a avut o existență de aproape un secol a fost firma socială **Petrache Andreescu & Fii**. Bazele activității au fost puse de Petrache Andreescu, în anul 1858, odată cu înregistrarea firmei „Andreescu P. et frate”, al cărei domeniu de activitate era comerțul mașinilor de gătit, a sobelor și a instalațiilor de încălzire cu aer cald, apă caldă sau abur. Sediul firmei a fost înregistrat în Mahalaua Sf. Ilie, pe str. Lipscani. La un moment dat, asociația celor doi s-a destrămat, acesta

(3rd Degree researcher, PhD, "C. S. Nicolăescu-Plopșor" Socio-Human Research Institute, Craiova; No. 68, Unirii Street, Dolj County, Phone: 0040743282375, Email: narcisa_mitu@yahoo.com.

continuând comerțul singur, la aceeași adresă, după cum menționau mai mulți comercianți, martori la înscrierea firmei individuale *Petrache Andreescu*, la 4 septembrie 1884 (SJAN Dolj, fond Tribunalul Dolj, Secția a III-a Comercială, dosar nr. 702/1884: nenumerotat). În cadrul prăvăliei din str. Lipscani, nr. 25 au continuat să se vândă mărfuri din fier și de alte metale și materiale. Afacerea prosperând, la 3 noiembrie 1887, Petrache decide să mai deschidă un punct de lucru pe aceeași stradă, la nr. 23, în spațiul deținut anterior de firma *C.P. Buciumescu & Fiu*, pentru același comerț (SJAN Dolj, fond Tribunalul Dolj, Secția a III-a Comercială, dosar nr. 702/1884: nenumerotat). Șase ani mai târziu, la 19 februarie, situația financiară îi permite să cumpere imobilul și marfa firmei sociale *Pencioiu & Stănescu*, deschizând un nou punct de lucru în imediata vecinătate, la nr. 24, pe care îl înglobează firmei individuale și pe care-l particularizează prin atribuirea emblemei „Cerbul de aur” (SJAN Dolj, fond Tribunalul Dolj, Secția a III-a Comercială, dosar nr. 702/1884: nenumerotat).

Dezvoltarea continuă cât și implicarea celor trei băieți în afacere (Vasile, Titus și Petre), îl determină pe fondator să transforme firma individuală într-o afacere de familie, devenind la 9 februarie 1896, „P. Andreescu & Fii” SINC, iar prin actul constitutiv, încheiat la 5 februarie 1900, se desființează și în locul ei se formează o societate în comandită simplă între Petrache Andreescu ca comanditar și Vasile P. Andreescu, P. P. Andreescu și Titus Andreescu ca asociați comandați, formând firma *P. Andreescu & Fii* cu sediul în str. Lipscani. Domeniul de activitate înregistrat era: comerțul de afaceri de fierărie engros și endetail împreună cu depozitele de mărfuri dependente de ea în Craiova: în Lipscani - sucursală de articole de menaj „La Cerbul de Aur”; sucursală de mașini, de instrumente agricole cu dependențele sale de mărfuri; fabrică de cărămidă, produse ceramice și accesorii din Mofleni; fabrică de sobe situată în Mofleni ca anexă la fabrica de cărămidă (SJAN Dolj, fond Camera de Comerț și Industrie Craiova, Firme Sociale, dosar nr. 136/1931: 2). În cadrul firmei, atribuțiile au fost repartizate astfel: Vasile Andreescu prelua conducerea afacerii de fierărie cu sucursala „Cerbul de aur” și conducerea părții comerciale a secției de mașini agricole și se ocupa cu dirijarea biroului central al contabilității și de gestionarea casei generale. Lui Titus Andreescu i-a revenit conducerea fabricii de cărămidă cu anexele ei și a fabricii de sobe. Petre P. Andreescu a preluat conducerea tehnică a secției de mașini agricole, a atelierului de reparații de mașini ce s-ar înființa precum și a biroului tehnic, instalații tehnice și industriale. Societatea comercială a fost transformată în societate în comandită simplă la 25 iunie 1905 și a devenit societate în nume colectiv la 16 ianuarie 1910 cu durată nelimitată (SJAN Dolj, fond Camera de Comerț și Industrie Craiova, Firme Sociale, dosar nr. 136/1931: 64-65).

Cu ocazia organizării Expoziției Agrare din ianuarie 1905, firma P. Andreescu & Fii a primit diploma de onoare, participând la Secția a VII - Mașini și Instrumente agricole (Dimineața”, 19 ianuarie 1905: 2).

Calitatea produselor fabricate în Fabrica de cărămidă, a determinat municipalitatea să contracteze, între anii 1900-1903, loturi mari de cărămizi necesare construirii parcului Nicolae Romanescu. De asemenea, podul suspendat din parc a fost construit în totalitate cu cărămizi produse în fabrica familiei Andreescu și certificate calitativ de Școala Națională de Poduri și Șosele București. Serviciile de înaltă calitate și prețul foarte bun propus de *P. Andreescu & Fii* aveau să ducă la câștigarea licitației organizate de municipalitate pentru atribuirea construirii instalației electrice la noul Spital Theodor I. Preda, în 1905. Doi ani mai târziu, constatându-se nereguli în timpul construcției, cărămida folosită fiind de proastă calitate, expertul primăriei propunea ca întreaga cărămidă neconformă să fie înlocuită cu cărămidă bună procurată de la Fabrica *Andreescu & fii* (Nuță, 2008: 142). Materiale din fier, în valoare de 1.437 de lei, au fost furnizate municipalității și în 1921, așa cum reiese din Bugetul general de venituri și cheltuieli (*Bugetul general*, 1924: 47).

În lista lucrărilor executate de Firma *P. Andreescu & Fii* amintim contractul de executare al lucrărilor de alimentare cu apă din Dunăre al orașului Severin, după proiectul inginerului român, Elie Radu, lucrări ale căror costuri de realizare s-au ridicat la suma de 1.500.000 de lei și care au demarat în luna octombrie 1910. Afacerea a fost contractată de către Titus și Petre Andreescu. De altfel, biroul tehnic al Casei Andreescu mai realizase astfel de lucrări: alimentarea cu apă a orașului Călimănești și o bună parte a instalațiilor particulare din Craiova (Andreescu, 1910:1).

Odată cu înregistrarea decesului fondatorului, în anul 1921, se operează noi modificări în structura firmei, aceasta continuând sub conducerea asociaților comanditați: Vasile P. Andreescu, Petre P. Andreescu și Titus Andreescu. În același an își extind afacerile în țară, deschizând o sucursală în județul Bacău (bd. Carol nr. 14, avându-l ca procurator pe Adolf Schwartz), radiată la 11 octombrie 1930. De asemenea, decesul fratelui Vasile, înregistrat un an mai târziu, face ca dreptul de semnătură în firmă să revină doar celor doi frați supraviețuitori cu toate că cei 5 copii ai săi au fost declarați moștenitori, Petre V.P. Andreescu fiind împuternicit a-i reprezenta.

La 4 noiembrie 1930 se făcea mențiunea că nu mai dețin fabrica de cărămidă, nici fabrica de sobe de teracotă și că rămăneau cu biroul tehnic pentru instalații de apă, canal și electricitate, accesorii, calorifer etc.; furnizări și instalații complete de: ateliere și fabrici, lucrări edilitare și sanitare, precum și orice lucrări tehnice și furnituri de mașini și materiale tehnice, automobile și accesorii, articole de menaj și mașini de cusut precum și fabrică de foale și forje (S.JAN Dolj, fond Camera de Comerț și Industrie Craiova, Firme Sociale, dosar nr. 136/1931: 21-23).

La 21 februarie 1940, Întreprinderea comercială și industrială *P. Andreescu & Fii* continua să aibă două domenii de activitate: unul comercial: import și comerț engro și en detail, în comision și în consignatie și reprezentanțe de fierărie brută și lucrată cu toate articolele de branșă: unelte,

accesorii și articole tehnice, electrice, de automobile etc; materiale de construcție și combustibile de orice natură; ustensile și mașini agricole și industriale; articole de menaj și coloniale; export de produsele solului și subsolului brute și lucrate; reprezentanța generală a societății de asigurări „Britania”. Cea industrială cuprindea: birou pentru proiectarea și executarea de lucrări și instalații tehnice; ateliere mecanice, fabrică de forje și foale pentru fierari (la sediul central, în str. Lipscani nr. 19). Continua să aibă sucursale în: str. Lipscani, la nr. 26, cu emblema „la Cerbul de aur” pentru comerțul de articole de menaj; în str. Mihail Kogălniceanu, la nr. 15, pentru comerțul de mașini agricole și accesorii; în str. Lipscani, la nr. 69 colț cu str. Buzești, pentru comerțul de coloniale, fierărie, articole agricole și de menaj; și în București, în str. Doamnei, la nr. 14, pentru reprezentanțe și comision (SJAN Dolj, fond Camera de Comerț și Industrie Craiova, Firme Sociale, dosar nr. 136/1931: 89, 99).

Prin retragerea din asociație a lui Titus Andreescu, din cauza vârstei înaintate, și a moștenitoarelor defunctului Vasile P. Andreescu, *firma P. Andreescu & Fii* a fost radiată la 30 decembrie 1942.

Firma a continuat să funcționeze sub conducerea fraților Petre și Mircea V. Andreescu folosindu-se de aceeași emblema, *P. Andreescu & Fii*, păstrând același sediu și obiect de comerț ca cel din trecut, cu excepția secției de birou tehnic care și ea continuă separat, sub conducerea ing. P. Andreescu care-și înregistra firma individuală *Ing. P. P. Andreescu - birou tehnic*, cu sediul în str. Mihail Kogălniceanu, la nr. 13 (SJAN Dolj, fond Camera de Comerț și Industrie Craiova, Firme Sociale, dosar nr. 136/1931: 125).

În anul 1848, firmele și întreprinderile familiei Andreescu au fost naționalizate de către comuniști.

Petrache Andreescu (- d. 1921), fondatorul Întreprinderilor comerciale și industriale „P. Andreescu & Fii”, s-a căsătorit cu Gheorghita, la 23 ianuarie 1867, mariaj din care au rezultat trei băieți: Vasile, Titus și Petre, mari antreprenori, industriași din perioada sfârșitului de secol XIX și primul sfert de secol XX. Marele negustor de fierărie, a fost căpitan al Gărzii Naționale, organizată la Craiova în anul 1848 (M.T.C., 1936: 217). A făcut parte, începând cu 15 iunie 1890, din componența Camerei de Comerț, ocupând funcția de președinte (Barbu, Ciobotea & Zarzără, 2000: 48).

Titus Andreescu a fost unul dintre cei mai mari comercianți și industriași din Craiova. Născut în Craiova, a fost absolvent al Școlii Comerciale „Gh. Chițu” din Craiova, în anul 1888 (*Liceul Comercial*, 1938: 35) și, ulterior, licențiat al Academiei de Comerț din Anvers. În anul 1896 s-a căsătorit cu Leontina Coculescu (SJAN Dolj, fond Registrul Stării civile pentru căsătorii, dosar nr. 1896: 104). Din informațiile oferite de către redactorul Anuarului Ziarului „Patria”, Dem. E. Petrescu, reiese clar natura muncitoare a personajului nostru: „Deși părintele său a avut avere destulă încât să trăiască din venituri, domniei sale i-a plăcut munca și nu s-a dat înapoi de la nicio greutate spre a contribui la progresul afacerilor tatălui său, astăzi și ale sale, spre a dovedi că și

românul este un bun comerciant și bun industriaș, atunci când se devotează acestei ramuri de activitate omenească” (Anuarul Ziarului, 1911: 179).

A fost membru de onoare al Cercului comercianților din Craiova. De asemenea, a deținut funcția de vicepreședinte și membru în consiliul de direcție al Băncii Olteniei (în 1927, 1929) și censor-supleant în cadrul Societății Anonime Uzinele de fier și Domeniile Reșița (MO, 1924: 7561-7562; MO, 1927: 9790, MO, 1929: 9329, 9336).

În plan politic, a fost un liberal convins și fiind ales în Consiliul județean Dolj, „colegii săi i-au făcut cinstea de a-l alege vicepreședinte al Consiliului, pentru valoarea-i personală și cinstea sa neprețuită”. Tot din paginile „Anuarului Ziarului Patria” aflăm că acesta se bucura „de numeroase simpatii în oraș și județ și este socotit ca unul dintre fruntașii care face cinste și orașului și județului său” (Anuarul Ziarului, 1911b: 179). În 1914, a fost ales membru în secțiunea a II-a, în Adunarea Deputaților (Dezbateri parlamentare, 1914: 37; MO, 1914: 11839). Doi ani mai târziu, în 1916, ziarul „Propășirea” descrie un moment mai puțin plăcut din viața lui Titus Andreescu: deputat fiind, s-a confruntat cu un atac din partea adversarilor săi politici, primarul Craiovei însoțit de colegii săi din administrație, aflați, se spunea, în stare de ebrietate „îl huiduie, insultă și amenință cu bastoanele” (Protestarea, 8 iulie 1916: 3).

Dem. E. Petrescu îl prezenta în anul 1911 astfel: „Spirit întreprinzător, a înființat prima fabrică de cărămidă din Craiova pe care a îmbunătățit-o din ce în ce, așa că astăzi poate concura cu orice fabrică similară din țară și străinătate, prin perfecta ei organizare și producție. A mai înființat și o fabrică de gheață în orașul nostru care de asemenea poate rivaliza în producție și perfecțiune cu orice fabrică similară” („Anuarul Ziarului, 1911b: 179).

A fost, de asemenea, o persoană empatică cu nevoile celor suferinzi. La intrarea țării în război a sprijinit filiala Crucea Roșie din Craiova, a cărei președintă era Olga Gigurtu, oferind acesteia un număr de 12 paturi necesare pregătirii spitalului organizat în localul internatului secundar de fete din str. Titu Maiorescu (*Societatea Națională*, 1918: 9).

În martie 1908, sub atenta implicare a marelui comerciant și industriaș, vicepreședinte al Consiliului județean Dolj, Titus Andreescu, și a soției sale, Leontina, a fost organizat un bal dat de Societatea „Funcționarilor comerciali”, la care au participat notabilitățile orașului dar și un număr impresionant de comercianți și industriași, aducând societății un venit de aproape 4.000 de lei (Viitorul, 12 martie 1908: 2). A mai făcut parte din comitetul de redacție al ziarului „România Nouă. Organ național-liberal” apărut în perioada 21 ianuarie 1907-2 noiembrie 1908, 10 februarie 1911 (*Publicații periodice*, 1969: 581).

În 10 mai 1909 a fost decorat de regele Carol I cu medalia „Coroana României” în grad de ofițer (Supliment la ziarul Voința Națională, 16 iunie 1909: 5).

Vasile P. Andreescu (n. 1868, Craiova, - d. 4 iulie 1922, la Hanovra, trupul său fiind adus la Craiova și îngropat în cavoul familiei din cimitirul Sineasca).

A fost elev al Școlii Comerciale „Gh. Chițu” din Craiova (1878-1883), premiant, obținând premiul I, distincție acordată de Primărie, la finele anului școlar 1878-1879, la finalizarea clasei I (*Liceul Comercial*, 1938: 15, 35). A fost căsătorit cu Ecaterina, mariaj din care au rezultat 5 copii: Petre, căsătorit în 1939 cu Lidia C. Prejbeanu, Mircea, Florica, Eugenia căsătorită cu G. Glod (domiciliată în București), și Amelia căsătorită cu C. Moldoveanu. Casele lui Vasile Andreescu și ale soției sale, se aflau pe strada Justiției, la nr. 19. Celălalt imobil, din strada Unirii, nr. 22, situat lângă clădirea Băncii „Frații Eschenasy”, se găsea, în anul 1938, în posesia moștenitorilor lui Vasile Andreescu, în 1943 fiind înregistrat proprietar fiul său, Mircea.

Printre funcțiile deținute menționăm: vicepreședinte și președinte (mai 1922) al Camerei de Comerț Oltenia (Barbu et al., 2000: 48; *Universul*, 30 mai 1922: 4); vicepreședinte în consiliul Fabricii de Postav Oltenia, fostă Kasper & Herbert, inaugurată la 17 aprilie 1916. De asemenea, a mai făcut parte din comitetul director al Băncii Creditul Oltean din Craiova și din consiliul de administrație al societății „Dealul Drăgășani”, în numele firmei „P. Andreescu & Fii”.

În 1898 a contribuit cu 5 lei la strângerea fondurilor destinate construirii unui monument la mormântul lui Traian Demetrescu (*Adevărul*, 29 octombrie 1898: 4) și la dotarea spitalului Crucii Roșii.

Petre P. Andreescu a fost inginer de profesie, absolvent al Școlii Politehnice Superioare din Hanovra. Ca și frații săi, a ocupat mai multe funcții de-alungul timpului. A fost președintele Regionalei Oltenie a Sfaturilor Negustorești. În această calitate a organizat, în iarna anului 1923, la sediul din palatul „Ramuri”, o serie de conferințe în care au fost abordate teme de natură economică sau în raport cu obiectul ori preocupările negustorului român (Fortunato, 1924: 77). Începând cu anul 1924, a fost coordonatorul comitetului care se îngrijea de publicarea ziarului „*Oltenia economică*”. *Ziar propriu, pur economic și absolut independent*, o gazetă de provincie care „înfruntând tradiționala indiferență a cititorului de provincie, apare, cu eforturi demne de toată cinstirea, pentru a apăra, ceea ce a mai rămas de salvat, din ruina intereselor clasei comercianților și industriașilor” (Iovipale, 1934: 2; Ghionea, 2018: 70). La inițiativa sa a apărut și „*Oltenia Economică*”, o foaie săptămânală, organ al Sfatului Negustoresc, jurnal care informa cititorii despre subiecte care aveau legătură cu munca și comerțul. Fortunescu afirma că aceasta era „încă una din faptele bune ale inimosului și luminat între negustori și industriași, Inginerul P. P. Andreescu, președinte al Sfatului Negustoresc oltean”, ales la 26 mai 1922 (Fortunato, 1924: 169; *Universul*, 30 mai 1922: 4). În această calitate, în 1942, organiza un nou Congres al negustorimii din Oltenia („*Timpul*”, 17 septembrie 1942: 5).

Ca acțiuni de binefacere, au fost înregistrate participarea fraților Petre și Vasile la dotarea spitalului organizat de Societatea Crucea Roșie, filiala Craiova, oferind 20 de paturi (*Societatea Națională*, 1918: 9).

Mitu Dumitru Andreescu s-a născut la 10 septembrie 1878 în Craiova și a decedat la 30 iulie 1953. A fost fiul comerciantului Savu (SJAN Dolj, fond Colecția Registrelor de stare civilă, Registrul stării civile pentru morți pe anul 1883: nenumărat) și al Zoitei (Joița) Andreescu. Tatăl său era fratele industriașului Petrache Andreescu, proprietarul firmei P. Andreescu & Fii.

În orașul natal și-a făcut studiile liceale completate cu cursurile Școlii Superioare de Științe de Stat, finalizate în anul 1903 (Conservatorul, 28 iunie/11 iulie 1903: 2). După absolvirea studiilor, a intrat în comerț, pe care-l părăsește mai târziu din cauza unei „afaceri nenorocite”, ne relatează redactorul „Anuarului Ziarului Patria”. Având înclinație spre gazetărie, s-a dedicat cu totul acestei ramuri. „Fire aleasă, temperament impulsiv și combatant, proprietarul „Monitorului” se bucură de multă considerație și numeroși admiratori. Ce-i care nu-l iubesc, totuși se tem de d-sa, recunoscându-i valoarea”. S-a căsătorit la vârsta de 31 de ani, în data de 22 septembrie 1909, cu Elisabeta Aneta Georgescu (văduvă), fiica lui P. Silescu, din București (SJAN Dolj, fond Cultul Ortodox, Registrul stării civile pentru căsătorii, 1909: 133).

În octombrie 1901 a luat parte la banchetul organizat de Partidul Conservator, la Teatrul Imperial în Craiova, la care au participat delegații din toate județele Olteniei, 327 de persoane, alături de Nicu Economu, Ulyse Boldescu, Nae Guran, Ștefan Pleșea, Ștefan Rusănescu, Ștefan St. Rusănescu, Costică R. Geblescu, Alexandru Varlam, Mișu Chintescu, Toma Marocneanu, G. I. Peșicu, Răduț Geblescu, George Paianu, C. Dimitrescu, C. Carianopol, Ghiță Pleșea, Alexandru Isvoranu, Al Gioroceanu, Niță Gioroceanu, Const. Radulian, colonel Fălcoianu, Păun Rădulescu, Aurel Iliescu, Nicu Dimovicescu, N. P. Cozachi, Const. Popescu, căpitan Bălanescu, căpitan Anastasescu, Toma Herescu, Panache Niculescu, V. Geblescu, etc (Conservatorul, 16 octombrie 1901: 1). Conservator în principii, prietenii politici l-au pus pe lista Consiliului Comunal în timpul când Partidul Conservator se găsea în opoziție și, în noiembrie 1909, a fost ales vicepreședinte al Consiliului Județean, funcție pe care o ocupă și în 1910 (Adevărul, 19 noiembrie 1909: 3; Dimineața, 25 ianuarie 1910: 1).

În anul 1937 era menționat ca membru în comitetul școlar al Liceului comercial de băieți „Gh. Chițu” (60 de ani; 1938: 75). A fost membru și în Consiliul de Administrație al Băncii Creditul Doljean din Craiova (MO, 8 iunie 1928: 7695).

În anul 1930, pentru neachitarea unei datorii, în valoare de 200.000 de lei, datorată Sofiei Ninetta D. Pițulescu, i-a fost scos la licitație, imobilul proprietate personală, situat în str. Carol I, nr. 26 (MO, 10 septembrie 1930: 12316, 12317).

A fost onorat de Regele Carol I cu distincția „Coroana României” în grad de cavaler, pe data de 10 mai 1912 (Universul, 17 iunie 1912: 3).

Industriașul

Mitu Andreescu a fost implicat în mai multe afaceri, majoritatea fiind în domeniul construcțiilor. Știm că a lucrat și în afacerea unchiului său, Petrache Andreescu, și a avut și o fabrică de țigle în comuna Livezile, fabrică care, în iulie 1905, a fost mistuită de foc, pagubele urcându-se la suma de 17.000 de lei, clădirea, materialul și mașinile fiind distruse (Universul, 26 iulie 1905: 3). Consider că aceasta a fost afacerea dezastruoasă despre care ne vorbește redactorul „Anuarului ziarului Patria” dar care nu face o mențiune clară. Ulterior s-a asociat cu arhitectul Emil Doucet pentru înființarea unei fabrici de cărămidă și țigle în comuna Corabia din jud. Romanați. La 14 februarie 1914, a beneficiat pentru această fabrică de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale: scutire de vamă pentru mașini, achiziționarea de părți de mașini și accesoriile lor necesare atât la instalarea fabricii, cât și în cursul funcționării precum și în cazuri de schimbare, completare sau adăugire a fabricii; reducere de transport pe C.F.R.; scutire de impozite directe către stat, județ și comune etc (MO, 14 martie 1914: 12964).

În 1911 s-a implicat și în afacerea cu gheață, demarând exploatarea Fabricii de gheață și frigorifere a Primăriei din Craiova (Viitorul, 15 septembrie 1913: 3) pentru ca, doi ani mai târziu, începând cu 15 septembrie, să concesioneze și fabrica comunală din subsolul Halei Ghica, despre care se menționa că funcționa și pe timpul iernii (Universul, 24 septembrie 1913: 4). În 1923, familia Andreescu avea domiciliul la aceeași adresă, unde se găsea și fabrica de Gheață, în Craiova (MO, 27 februarie 1932: 1853). La 13 noiembrie 1929, a luat ființă Societatea „Ghețăria” cu sediul în Craiova, str. Știrbei Vodă, nr. 28, cu un capital subscris în valoare de 100.000 de lei, Mitu Andreescu fiind unul dintre acționari și directorul acesteia (MO, 3 ianuarie 1930: 60).

După mai bine de un deceniu îl găsim menționat ca proprietar sau acționar la mai multe firme: Industrială, Bahna-Vârciorova. A fost membru fondator al Societății „Industrială” S.A., cu acțiunile la purtător, al cărei scop era „dezvoltarea industriei și comerțului sub orice formă” și al cărei sediu era în Craiova. Societatea a fost constituită la 30 august 1918, la inițiativa mai multor comercianți, industriași și proprietari din Craiova, Caracal și București: Mitu Andreescu (industriaș și ziarist), Ion Stamatescu (industriaș și proprietar), avocații Sc. Constangioară (proprietar), St. Boțoiu (proprietar) și M. Cismărescu și Ion Becheru (proprietar), toți din Craiova; proprietarul T. Cristescu (comerciant din Caracal) și Alex P. Silescu (comerciant și proprietar din București). Contribuția lui Andreescu Mitu la constituirea capitalului a fost de 6.000 de lei iar a celorlalți asociați de câte 2.000 de lei (MO, 13 (26) ianuarie 1919: 4520-4521). Și-a început activitatea la 6 februarie 1919, având sediul în str. Știrbei Vodă și ca domeniu de activitate: comerțul de tot felul de întreprinderi diverse, dezvoltarea industriei și comerțului sub orice formă prin extinderea, crearea, finanțarea și exploatarea de fabrici și întreprinderi. La 15 ianuarie 1930, Mitu Andreescu, având calitatea de director al societății, modifică art. 4 din statut, menționându-se că aceasta va fi administrată de un

consiliu de administrație compus din șapte membrii pe o perioadă de 4 ani și de un comitet de cenzori (3 cenzori și 3 supleanți) ales pentru un an, președintele având un mandat de 4 ani. Potrivit aceluiași articol, membrii Consiliului de administrație erau obligați să depună o cauțiune în valoare de 20.000 de lei în acțiuni ale societății. Totodată se prevedea că, Consiliul de administrație delegă puterile sale unui Comitet de direcție compus din președintele Consiliului de administrație, administratorul-delegat și director iar Comitetul de direcție va avea ca secretar pe directorul adjunct sau contabilul societății. În anul 1931, când firma era înregistrată în Registrul Comerțului, apare sub denumirea Firma socială „Industrială” S.A. având înregistrat ca obiect al comerțului: exploatarea de cariere de piatră, cu sediul în str. I.C. Brătianu, la nr. 10, având înregistrate puncte de lucru în județele: Mehedinți - localitatea Vârciorova- și Argeș, la Jibla (SJAN Dolj, fond Camera de Comerț și Industrie Craiova, Firme Sociale, dosar nr. 381/1931: 1, 2, 8, 11).

În iulie 1923 a înființat firma „Bahna-Vârciorova” S.A. (str. Știrbei Vodă, nr. 28), care preia fondul fostei firme „Cărămida” prin schimbarea denumirii în Bahna-Vârciorova, sporindu-i și capitalul la 500.000 de lei. Domeniul de activitate era fabricarea cărămizilor, țiglei, a varului și cimentului; exploatarea tehnică și comercială de cariere de piatră, cărbuni și minereuri diverse; exploatarea de păduri; industrializarea lemnului sub orice formă; exploatarea mijloacelor de transport cum și a tot felul de industrii în legătură cu cele de mai sus (MO, 4 martie 1926: 2793). Firma era folosită pentru a face oferte „în numele și pentru Direcția C.F.R.” cu scopul de a exploata carierele de piatră „Armăsar” și „Ursoana”, arendate pentru o perioadă de 10 ani. În ceea ce privește cariera „Armăsar”, în baza contractului încheiat cu Ministerul de Industrie și Comerț, a demarat acțiunea de exploatare începând cu data de 28 august 1923, acționând prin mărirea liniei de garaj, deja existentă de ceva vreme. Materialul extras a fost utilizat la realizarea mai multor lucrări: a podului Jiului, la drenajul de la Potcoava, la realizarea lucrării digului filtrului Pompei Pitești, la podul Olt (Dreptatea, 12 octombrie 1928: 3).

În zilele de 30, respectiv 31 decembrie 1924, societățile „Sănătatea S.A.” și „Bahna-Vârciorova”, ambele cu sediul în oraș și avându-l ca director pe Mitu Andreescu, au fuzionat cu S.A. „Industrială”, întregul activ și pasiv al primelor firme trecând asupra celei din urmă (MO, 7 noiembrie 1924: 12323; MO, 4 august 1925: 9022).

Mitu Andreescu s-a remarcat în perioada respectivă și prin obținerea unor brevete de invenție. În anul 1915 a obținut brevete pentru: „Excelsior aparat pentru uscarea forțată a porumbului și altor cereale cu producție continuă, sistem Mitu Andreescu”, „Universala” - Aparat cu producție continuă pentru uscarea forțată a porumbului și altor cereale sistem Mitu Andreescu” și „Aparat pentru uscarea forțată în cantități mari a porumbului și altor cereale sistem Mitu Andreescu” (MO, 22 ianuarie 1915: 10515; MO, 11 (24) iulie 1915: 1). După mai bine de un sfert de veac i-a fost acordat un nou

brevet pentru „gheață igienică colorată”, la 3 noiembrie 1938 (MO, 12 noiembrie 1938: 5460).

Publicistul. Dând dovadă de vocație, a colaborat cu mai multe ziare conservatoare din Craiova: „Voința Poporului”, „Tribuna”, „Ecolul Craiovei”, etc. În aceeași perioadă a fost și corespondentul ziarelor: „Țara” și „Acțiunea” (București), „Ecolul Presei” (București, 1908).

De asemenea, a făcut să apară în Craiova „Gazeta Apei”, „Gazeta Săptămânei”, „Comerț și Industrie” (ziar săptămânal, apărea doar Duminica, prima apariție fiind pe 2 octombrie 1910) (Minerva, 3 octombrie 1910: 2) și, mai târziu, „Monitorul” al cărui proprietar și administrator era, făcând din acest organ de publicitate unul dintre cele mai bune și răspândite ziare din oraș. A fost și colaborator și reprezentant general al „Anuarului presei și al lumii politice” pe anul 1909, pentru județele Gorj, Vâlcea, Dolj, Romanați și Olt (Adevărul, 24 august 1908: 3).

În decembrie 1906, în calitate de jurnalist, a mers în Serbia pentru a face o anchetă „quasi-oficială” în legătură cu proiectul realizării unei linii ferate care să unească România de țara vecină până la Santa Giovanni de Medua, anchetă care dezvăluie adversitatea sârbilor față de Austria și tot ceea ce reprezenta legătura cu aceasta și simpatia față de români (Adevărul, 4 decembrie 1906: 1). Doi ani mai târziu, în calitate de reprezentant al ziarului „Viitorul”, a luat parte la serbarea organizată la Sofia, cu ocazia comemorării a 30 de ani de la semnarea Tratatului de la San-Stefano (Viitorul, 25 februarie (9 martie) 1908: 1).

A mai făcut parte din al doilea comitet administrativ al *Asociației ziariștilor din Craiova* fondată, la 17 decembrie 1904, de membrii presei din oraș „uniți în cuget și în simțiri” care „au dat la lumină, ceea ce plănuiau în taină”. Societatea ziariștilor informa faptul că: „Ziariștii craioveni se găsesc actualmente grupați în jurul unei societăți a lor, care urmărește între altele propășirea presei românești, strângerea legăturilor dintre confrăți și, în fine, pe cât se poate, îmbunătățirea soartei ziariștilor”. Această societate era cunoscută sub denumirea de *Asociația* și era condusă de un comitet de acțiune și de un comitet administrativ (Pospai-Păvălan, 2019: 3).

Ca autor, s-a remarcat prin câteva lucrări importante în perioada respectivă: *Alimentarea orașului Craiova cu apă potabilă; Peștii din Capitală și peștii din provincie, Chestiunea tramvaielor*. Cea mai importantă lucrare a fost *Alimentarea orașului Craiova cu apă potabilă* (1902) pentru care consiliul comunal, prezidat de N.P. Romanescu, fost primar, i-a prezentat mulțumiri publice (Anuarul Ziarului 1906: 216). În anul 1909 a publicat volumul *Peștii din Capitală și peștii din provincie* (Minerva, 19 iulie 1909: 2) urmat la scurt timp de lucrarea *Altă serie din Peștii din Capitală și peștii din provincie* (1911). Cele două volume cuprindeau scrisori sosite la redacție și care evidențiau deteriorarea morală a bărbaților din epoca respectivă. Ambele prefațe au fost scrise de cunoscutul scriitor, Ioan Slavici. În prefața primului volum, Ioan Slavici își arăta îngrijorarea cu privire la situația respectivă: „Sînt părinte și mă cuprinde înfiorarea cînd îmi dau seama, că astfel, cum o dezvălesc scrisorile adunate de

dumneata, e lumea în care vor avea să-și petreacă viața copiii mei și inima mi se încheștează când îi văd ieșind din casa mea săracă. Și sânt mii și mii de părinți cuprinși de aceeași înfiorare. Multe mii de inimi se cutremură în fața întrebării: copilul pe care-l cresc cu atîta jertfă, cu cine se va însoți, cu cine va avea să lucreze împreună? Fata mea cea curată, ca picătura de rouă, cui am să i-o dau jertfă”. În prefața celui de-al doilea volum acesta scria: „La noi, ca pretutindeni, oamenii sânt de două feluri: unii avînd privirea îndreptată spre viitor, lucrează în vederea unor succese depărtate, iar alții trăind pentru ziua de azi, caută succese imediate și aceștia sânt cei mai numeroși. Dacă te ridici împotriva corupțiunii, te expui să fii prigonit cu toată strășnicia, iar dacă te faci că nu vezi n-auzi și nu știi nimic, ți se iartă să trăiești și tu alături cu stăpînitorii zilei de azi. Are să vie și ziua cînd va fi altfel...” (Kalustian, 1982: 16). În anul 1911, ziarul „Viitorul” publica articolul „Paraziții”, semnat cu inițialele C.R., autorul nostru, raportându-se la cele două lucrări menționate mai sus, îl încuraja pe dl. Andreescu să continue să facă cunoscute aceste decăderi morale pentru luare aminte: „Socotesc că prietenul Andreescu n’ar trebui să-și oprească aici cercetările. Parazitismul se întinde mai departe în societatea noastră. Dacă dorește să se ocupe numai de cei cari trăesc de pe urma femeilor - pentru că sânt alții cari viețuiesc de pe urma amicilor, pe socoteala statului etc - încă va avea destul material” (Viitorul, 6 martie 1911: 1). Lucrarea „Chestiunea tramvaielor”, publicată tot în 1911, prezintă „cronologia încercărilor Craiovei” de a avea tramvaie încă din jurul anului 1900 și rolul nefast jucat de capitalurile străine în economia țării noastre (Pătrașcu, 1987: 2).

Filantropul. Mitu Andreescu a devenit cunoscut în oraș și ca un mare filantrop. Printre actele de caritate amintim: donația anuală, în valoare de 600 de lei, pentru întreținerea unui pat în spitalul Th. I. Preda (Budgetul general, 1923: 14); donarea către spitalul Filantropia a gheței necesară pentru un an de zile (1916) (Protestarea, 8 iulie, 1916: 3; Universul, 8 iulie 1916: 4); acordarea sumei de 5.000 de lei destinată susținerii activității Muzeului Științific Național Craiova, sumă oferită cu ocazia inaugurării instituției, la 2 decembrie 1923 (Fortunato, 1924: 80); 500 de lei dăruite Societății „Principele Mircea” pentru protecția copiilor din România, filiala Craiova (1924) (Timpul, 15 februarie 1924: 2); 500 de lei pentru ridicarea statuii lui Eminescu (Dimineața, 21 octombrie 1928: 5), 1.000 de lei pentru ridicarea Palatului Invalizilor (1942) (Timpul, 30 decembrie 1942: 3) și o mașină de cusut oferită căminului studentelor (1914) (Universul, 14 octombrie 1914: 3). De asemenea, în iulie 1915 s-a numărat printre persoanele care au donat echipament și muniție armatei române (Viitorul, 13 iulie 1915: 2). Cu achitarea unui abonament anual în valoare de 1.000 de lei, a susținut financiar revista „Arhivele Olteniei”. În semn de recunoștință, fondatorii revistei i-au mulțumit în paginile acesteia. Totodată, gestul său i-a determinat să deschidă o rubrică specială, intitulată „a abonaților susținători”, acolo fiind menționați toți cei care doreau să susțină financiar revista (Fortunato, 1922: 448; Mitu, 2022: 101). Un alt gest de noblețe sufletească dar și de recunoștință îl constituie donația a 20.000 de lei, oferită, în

1922, primăriei Craiova, pentru constituirea „Fondului Cultural Profesorul dr. D. Gerota” în semn de mulțumire pentru intervenția chirurgicală reușită pe care i-o realizase ilustrul chirurg. Din venitul acestui fond, care spera că se va mări prin donațiile altor cetățeni de bine ai orașului și care au fost beneficiarii activității științifice și medicale ale profesorului, dorea să se ofere, anual, cărți elevilor săraci ai Școlii primare de băieți situată în cartierul Sft. Spiridon, adică în partea orașului unde a locuit părintele său „repauzatul Preot Dumitru Gerota, și s’a născut savantul chirurg, ce onorează așa de mult neamul și orașul nostru” (Dimineața, 8 martie 1922: 2; Bugetul general, 1924: 21).

În aceeași linie a generozității, se înscrie, în 1932, donarea către Biblioteca Arhivelor Statului, între altele, și a unei colecții a ziarului „Alarma” - ziar politic, literar, comercial, juridic și social, primul număr fiind editat în ianuarie 1883 (Fortunescu, 1932: 391).

Dorința sa de a face bine a mers până acolo încât, în 1927, trimitea o scrisoare către Adunarea Deputaților în care anunța că în cazul în care s-ar înființa un sanatoriu în comuna Bivolari, situată la 1 km de Mănăstirea Turnu din județul Argeș, ar fi dispus să ofere suma de 100.000 de lei (MO, 27 martie 1927: 1608).

Informațiile, deși prezentate succint, relevă o bogată activitate a firmelor coordonate de către membrii familiei Andreescu. Pe lângă activitatea economică îi regăsim și în cea politică, editorială cât și implicați în activitățile educative, culturale și de binefacere. În încheiere, putem spune că firmele industriale *P. Andreescu & fii, Industrială, Bahna-Vârciorova* au constituit repere în economia craioveană de la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX, iar administratorii lor, exemple de implicare, dăruire, pricepere și adaptabilitate.

Bibliografie

1. Andreescu, M. (20 octombrie 1910). Din T-Severin. Lucrările apei și noului abator. Orașul în plin progres. Aducerea apei. Noul abator. Sosirea d-lor miniștri Brătianu și Constantinescu, *Minerva*, an 2, nr. 663, 1.
2. *Anuarul Ziarului Patria* (1906), an I, Craiova, 216.
3. *Anuarul Ziarului Patria* (1911), an II, Craiova, 179.
4. Barbu, P. E., Ciobotea, D. & Zarzără, I. (2000). *Istoria Camerei de Comerț și Industrie „Oltenia”*, Craiova, Camerei de Comerț și Industrie „Oltenia”, 48.
5. *Bugetul general de venituri și cheltuieli al comunei urbane Craiova pentru anul 1923. 9 luni adică 1 aprilie-31 decembrie 1923* (1923), Craiova, 14, 21.
6. *Bugetul general de venituri și cheltuieli al comunei urbane Craiova pentru anul 1923* (1924), Craiova.
7. Fortunato (1922). Mișcarea culturală în Craiova, *Arhivele Olteniei*, an 01, nr. 4, Craiova, 448.
8. Fortunato (1924). Mișcarea culturală în Craiova în *Arhivele Olteniei*, an 03, nr. 11, 77, 80.
9. Fortunato (1924). Mișcarea culturală în Craiova, *Arhivele Olteniei*, an 03, nr. 12, 169.

10. Fortunescu, C. D., (1932). Din ziarele vechi ale Craiovei, *Arhivele Olteniei*, an 11, nr. 63-64, Craiova, 391.
11. Ghionea, G. (2018). O incursiune în presa economică din Oltenia interbelică, *Arhivele Olteniei*, Serie nouă, nr. 32, 70.
12. Iovipale, N., (1934, Ianuarie). Pentru „Oltenia economică festivă”. *Oltenia economică*, an XI, nr. 1-4, Craiova, 2.
13. Kalustian, L. (19 noiembrie 1982). Candorile lui Slavici, *Flacăra*, nr. 46, 16.
14. *Liceul Comercial de băieți „Gh. Chițu” din Craiova. 60 de ani. 1877-1937* (1938). Craiova, 35.
15. M.T.C. (1936) Cine a fost Iosif Karminsky, *Arhivele Olteniei*, an 15, nr. 83-85, 217.
16. Mitu, N. M. (2022), Finanțarea, promovarea și valorificarea științifică a Revistei „Arhivele Olteniei” (1922–1946), *Arhivele Olteniei. 100 de ani de la apariția revistei (1922–2022)*, Serie Nouă, nr. 36, București, Academiei Române, 101.
17. Nuță, D. A. (2008). Din istoricul spitalului „Theodor I. Preda” din Craiova de la înființare până la primii ani ai secolului al XX-lea, *Analele Universității din Craiova. Istorie*, 2 (14), 142.
18. Pătrașcu, I. (1 martie 1987). Istoricul tramvaielor la Craiova, *Înainte*, an 44, nr. 13036, 2.
19. Pospai-Păvălan, R. (22 aprilie 2019). O asociație a ziariștilor din Craiova, acum 115 ani. *Cuvântul Libertății*, nr. 8884, 3.
20. *Publicații periodice românești (ziare, gazete, reviste)*, tom II, *Catalog alfabetic 1907-1918 și Supliment: 1790-1906* (1969), București: Academiei Române.
21. *Societatea Națională de Cruce Roșie a României, Filiala Craiova. Dare de seamă pe exercițiile 1916-1917 și 1917-1918 urmată de două rapoarte despre activitatea filialei pe timpul dela 1 Aprilie 1918-31 August 1918 și dela 1 Septembrie 1918-31 Decembrie 1918* (1918), Craiova, 9.
22. *60 de ani. 1877-1937 ai Liceului Comercial de băieți „Gh. Chițu” din Craiova* (1938), Craiova, 75.
23. *Adevărul*, an 11, nr. 3336, 29 octombrie 1898.
24. *Adevărul*, an 8, nr. 6212, 4 decembrie 1906.
25. *Adevărul*, an 21, nr. 6818, 24 august 1908.
26. *Adevărul*, nr. 7258, 19 noiembrie 1909.
27. *Conservatorul*, an 1, nr. 242, 16 octombrie 1901.
28. *Conservatorul*, an 3, nr. 140, 28 iunie (11 iulie) 1903.
29. *Dimineața*, an II, nr. 346, 19 ianuarie 1905.
30. *Dimineața*, nr. 2179, 25 ianuarie 1910.
31. *Dimineața*, nr. 5531, 8 martie 1922.
32. *Dimineața*, an 24, nr. 7854, 21 octombrie 1928.
33. *Dreptatea*, an 2, nr. 300, 12 octombrie 1928.
34. *Minerva*, an 1, nr. 213, 19 iulie 1909.
35. *Minerva*, an 2, nr. 646, 3 octombrie 1910.
36. *Monitorul Oficial al României*, nr. 258, 18 februarie 1914.
37. *Monitorul Oficial al României*, nr. 279, 14 martie 1914.

38. *Monitorul Oficial al României*, nr. 235, 22 ianuarie 1915.
39. *Monitorul Oficial al României*, nr. 82, 11 (24) iulie 1915.
40. *Monitorul Oficial al României*, nr. 233, 13 (26) ianuarie 1919.
41. *Monitorul Oficial al României*, nr. 142, 3 iulie 1924.
42. *Monitorul Oficial al României*, nr. 246, 7 noiembrie 1924.
43. *Monitorul Oficial al României*, nr. 169, 4 august 1925.
44. *Monitorul Oficial al României*, nr. 52, 4 martie 1926.
45. *Monitorul Oficial al României*, nr. 155, 16 iulie 1927.
46. *Monitorul Oficial al României*, nr. 123, 8 iunie 1928.
47. *Monitorul Oficial al României*, partea 2, nr. 165, 29 iulie 1929.
48. *Monitorul Oficial al României*, nr. 3, 3 ianuarie 1930.
49. *Monitorul Oficial al României*, nr. 264, 10 septembrie 1930.
50. *Monitorul Oficial al României*, nr. 49, 27 februarie 1932.
51. *Monitorul Oficial al României*, nr. 202, 12 noiembrie 1938.
52. *Monitorul Oficial al României. Dezbaterile Adunării Deputaților*, nr. 56, 27 martie 1927.
53. *Monitorul Oficial al României. Dezbateri Parlamentare Camera Deputaților*, 11 iunie 1914.
54. *Protestarea. Ziar săptămânal independent*, an. II, nr. 43, 8 iulie 1916.
55. *Supliment la ziarul Voința Națională*, nr. 7189, 16 iunie 1909.
56. *Timpul*, nr. 276, 15 februarie 1924.
57. *Timpul*, nr. 1925, 17 septembrie 1942.
58. *Timpul*, nr. 2026, 30 decembrie 1942.
59. *Universul*, an 23, nr. 202, 26 iulie 1905.
60. *Universul*, an 30, nr. 164, 17 iunie 1912.
61. *Universul*, an 31, nr. 263, 24 septembrie 1913.
62. *Universul*, an 32, nr. 283, 14 octombrie 1914.
63. *Universul*, an 34, nr. 187, 8 iulie 1916.
64. *Universul*, an 40, nr. 117, 30 mai 1922.
65. *Viitorul*, an 2, nr. 108, 25 februarie (9 martie) 1908.
66. *Viitorul*, an 2, nr. 124, 12 martie 1908.
67. *Viitorul*, an 5, nr. 1142, 6 martie 1911.
68. *Viitorul*, an 7, nr. 2012, 15 septembrie 1913.
69. *Viitorul*, an 8, nr. 2664, 13 iulie 1915.
70. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Dolj, Fond Camera de Comerț și Industrie din Craiova, Firme sociale, dosar nr. 136/1931; dosar nr. 381/1931.
71. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Dolj, fond Colecția Registrelor de stare civilă, Registrul Stării civile pentru căsătoriți, an 1896.
72. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Dolj, fond Colecția Registrelor de stare civilă, Registrul stării civile pentru morți pe anul 1883.
73. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Dolj, fond Cultul Ortodox, Registrul stării civile pentru căsătoriți, an 1909.

**ȘTEFAN CEL MARE ȘI SERBĂRILE DIN ANUL 1904.
ECOURI ÎN PRESA MAGHIARĂ A VREMII
STEVEN THE GREAT AND THE CELEBRATIONS IN 1904.
ECHOES IN THE HUNGARIAN PRESS OF THE TIME**

*Mircea-Cristian Ghenghea**

10.52846/AUCSI.2025.2.05

Abstract

An important event for a great part of the Romanian nation in 1904, the 400th commemoration of the death of the voivode Stephen the Great was marked by a number of manifestations organized in the Kingdom of Romania, as well as at Putna Monastery, situated in the alienated Bucovina. Those moments received the appropriate attention of the contemporaries and the Romanian press, but inevitably provoked the interest and concern of some state entities in which Romanian territories were incorporated. Together with other factors within the Austro-Hungarian Empire, the Hungarian press covered the manifestations and presented them in a manner specific to Budapest's interests, attempting to portray certain images of Stephen the Great as well as the actions that features the Moldavian voivode as their leitmotiv.

Key words: *Stephen the Great, 1904, Hungarian press, Putna, Iași, Bucharest.*

Considerate drept „cele mai mărețe manifestări din epoca modernă dedicate Sfântului Ștefan cel Mare” (*Serbările de la Putna*, 2021: 16), celebrările organizate în anul 1904 în Regatul României, precum și la Putna din Bucovina aflată, atunci, în cadrul Imperiului Austro-Ungar, au avut diferite implicații și semnificații nu doar pentru ansamblul națiunii române, ci și pentru autoritățile de la Budapesta și Viena. Aflată, din 1883, într-o alianță cu vecinul său extracarpatic, monarhia dualistă a reacționat pe tonalități diferite în cele două capitale ale sale – în timp ce autoritățile maghiare au adoptat o atitudine intransigentă și reprobatoare față de evenimentele organizate de români, factorii decizionali vienezi căutau să promoveze, inclusiv la solicitarea Germaniei, liderul de necontestat al Triplei Alianțe, o linie cât mai echilibrată și conciliatorie, încercând să se interpună între cele două tabere pentru nivelarea asperităților și depășirea tensiunilor (Mihalache, 2007: 77). Situația, deloc nouă pentru relațiile dintre membrii respectivei alianțe, căpătase, totuși, nuanțe particulare în anul 1904. Într-un context destul de complicat, care exceda uneori limitele simplelor uzanțe și înțelegeri politice și diplomatice, supralicând patimile și orgoliile naționale, presa ambelor părți a fost angrenată în promovarea, dezbaterea, contestarea și/sau susținerea comemorării lui Ștefan cel Mare. Totodată, din motive subînțelese, organele de presă românești și maghiare au formulat și diverse puncte de vedere asupra

* Associate Professor, PhD, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, Faculty of History, History Specialisation, No. 18, Blvd. Carol I, Iași County, e-mail: mcghenghea2010@yahoo.com.

unor subiecte sensibile din relațiile reciproce, pe care oficialitățile de la București și de la Budapesta nu le puteau aborda și discuta atât de ușor.

Încă de la începutul anului 1904, Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în cadrul cabinetului condus de către Dimitrie A. Sturdza (Mamina, 2000: 315), a gândit marcarea, în luna iulie, a celor 400 de ani de la moartea celui mai vestit voievod al Țării Moldovei într-un mod deosebit, care să aibă un impact considerabil atât pe cuprinsul Regatului României, cât și la românii de peste granițe. Așa cum s-a demonstrat, deja, la nivelul istoriografiei noastre, era mai mult decât un simplu gest care să arate implicarea autorităților în celebrarea memoriei unei personalități istorice de seamă în trecutul neamului, mizele putând fi identificate nu doar în registrul simbolisticii și reprezentării istorice, ci și la nivelul disputelor politice ale vremii, cu o trimitere mai mult sau mai puțin explicită și la idealul unității naționale care trebuia îndeplinit (Mihalache, 2007: 72-75). Astfel, inițiativa neobositului ministru liberal viza mai multe obiective, care aveau de-a face inclusiv cu reproșurile și atacurile adversarilor de nuanțe conservatoare, care taxaseră pasivitatea guvernului Sturdza (instalat în data de 14/27 februarie 1901) (Mamina, 2000: 315) cu privire la comemorarea a 300 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul, dar încercau, în același timp, să răspundă și nemulțumirilor crescânde ale opiniei publice referitoare la intensificarea eforturilor de maghiarizare a românilor ardeleni din timpul guvernului condus de Tisza István (Mihalache, 2007: 74-75).

Problema maghiarizării forțate a conaționalilor de dincolo de munți a constituit în permanență un subiect extrem de delicat al relațiilor româno-maghiare începând cu jumătatea veacului al XIX-lea. Treptat, după realizarea dualismului (iunie 1867) și mai ales din anii '80 ai veacului amintit, tendințele de maghiarizare au început să capete un contur tot mai clar în plan public și instituțional, fiind oficializate și promovate de la cel mai înalt nivel. Spre a înțelege mai bine starea de tensiune și de iritare existentă la nivelul opiniei publice românești, dincolo de agitațiile specific politicianiste și naționaliste și de campaniile de presă, menționăm doar câteva din momentele care, în ultimele decenii, pigmentaseră acest uriaș efort de deznaționalizare a românilor și a celorlalte etnii nemaghiare trăitoare pe teritoriul fostului regat al Sf. Ștefan: înființarea, în anul 1881, la Budapesta, a Societății pentru maghiarizarea numelor („Központi Névmagyarosító Társaság”), în fruntea căreia a fost numit Telkes Simon (născut Simon Rubin); înființarea, în decembrie 1884, a vestitei Asociațiuni maghiare de cultură din Transilvania („Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület”), menită să contracareze inițiativele și manifestările ASTREI românești; *Memorandumul* și arhicunoscutul proces al memorandiștilor (1892-1895), care a avut numeroase ecouri și în plan european; sărbătorirea, cu un fast deosebit, a „mileniului maghiar” în anul 1896, fapt care, pe termen scurt, a contribuit și la intensificarea mobilizării pentru maghiarizare; apariția, în anul 1897, a unui adevărat manual de maghiarizare,

realizat de către anterior pomenitul Telkes Simon, intitulat *Cum să maghiarizăm numele de familie?* (*Hogy magyarosítsuk a vezetéknévünket?*), lucrare care a cunoscut și o a doua ediție, revizuită și extinsă, în anul următor, 1898; ș.a.m.d.

Toate acestea, alăturate și motivațiilor dezvoltate și resimțite în plan intern de către liberali, aflați la putere, au contribuit în a-l determina pe Spiru Haret să elaboreze un plan de acțiune foarte ambițios, care a conturat o anvergură nemaicunoscută, până atunci, pentru o astfel de manifestare – comemorarea unei personalități din trecutul românilor. Totodată, evenimentul din 1904 reprezenta o bornă semnificativă în ansamblul manifestărilor de acest gen, prin care statul contribuia la glorificarea publică a unui simbol al istoriei naționale: „Trecerea într-un nou secol, ultimul al mileniului II, îndemna la retrospective, coexistente, însă, cu sentimentul că prezentul se lăsa prea mult invadat de angoasele viitorului, îndepărtându-și certitudinile trecutului. Fiind prima sărbătoare de mari proporții a noului secol, comemorarea celor 400 de ani de la stingerea din viață a lui Ștefan cel Mare avea să deschidă o serie de alte asemenea experimente, care marcau o fază distinctă, dar incipientă deocamdată, a politicilor patrimoniale: a lua definitiv în evidență și a conserva, măcar la modul declarativ, amintirea marilor momente ale istoriei noastre” (*Ibidem*: 75).

Trebuie spus că, în bună măsură, alături de o parte a politicienilor și a guvernanților, presa maghiară a intuit și a înțeles corect semnificațiile evenimentului din 1904, care avea de-a face nu doar cu trecutul istoric al Moldovei și cu personalitatea lui Ștefan cel Mare. Faptul ca atare a fost foarte bine evidențiat și explicat la nivelul literaturii de specialitate de către istoricul ieșean Andi Mihalache. Analizând contextul afirmărilor identitare și al culturii istorice din prima parte a veacului al XX-lea, acesta arăta, în legătură cu aspectul în cauză: „Dacă francezii începutului de secol XIX se defineau ca «romani înviați», ceva mai târziu, românii, neavând o antichitate clasică care să inspire modelul agorei, se reîntorceau sistematic în Evul Mediu, din care extrăgeau măcar un model de solidaritate între conducători și conduși. Bunăoară, Ștefan cel Mare era sărbătorit în 1904 nu atât în ipostaza de luptător pentru neatârănare, cât în aceea de garant al unității culturale a românilor de pretutindeni și de precursor al viitoarei reîntregiri teritoriale. Repetiția rituală relua, deci, niște posibilități deschise anterior, permițând înțelegerea unor timpuri unice, revoluționale, dar care nu încetau să conțină și germenii prezentului. Turcii nemaifiind o problemă stringentă, repetiția, re trăirea rituală a epocii ștefaniene semnifica acum căutarea unei «noi înrădăcinări a actualității» [...]. Mai curând noii vecini, unguri și ruși, păreau să moștenească – de vreme ce dețineau Transilvania, nordul Bucovinei [sic! corect: Bucovina – n.n.] și Basarabia – postura de adversari ai politicii pan-românești a voievodului moldovean” (*Ibidem*: 81).

Cu alte cuvinte, ipostaziat ca simbol al unității culturale a românilor, Ștefan era, în același timp, precursor al așteptatei și doritei întregiri teritoriale, devenind, astfel, contemporan cu urmașii săi din veacul al XX-lea. Sublimarea timpului istoric prin discursurile rostite și festivitățile organizate contribuiau la impulsivitatea idealului prezentului, valorificând capitalul de imagine și memoria populară a marelui voievod, proclamat încă de atunci, din 1904, drept „cel mai mare român” de către Spiru Haret și N. Iorga (*Serbările de la Putna*, 2021: 43). Procesionile publice desfășurate la Putna, Suceava și în mai multe localități din Regat (Buzău, 2020: 124-134) au avut, de asemenea, rolul lor în cultivarea unui climat dominat de un entuziasm general, care în destule rânduri se plia pe o graniță foarte fluctuantă între realitatea istorică și legendă.

Însă nu toate vocile erau voit entuziaste ori nerealistice. Au existat și atitudini în opoziție aproape flagrantă cu discursul oficial promovat de autorități și de unii intelectuali, cu tonul pe alocuri vehement celebrator și lăudător care putea fi regăsit, de exemplu, în cuvântarea unei personalități precum Grigore Tocilescu (Tocilescu, 1904)¹. Astfel, pe prima pagină a ziarului „Adevărul”, condus de Constantin Mille, era publicată, în ediția din 6 iulie 1904, alături de un articol incisiv care-l viza pe prim-ministrul Dimitrie A. Sturdza în contextul comemorării voievodului moldovean (Spot, 1904: 1), și o caricatură sugestivă, imaginând un dialog peste secole între cei doi conducători, Ștefan cel Mare și Carol I. Textul însoțitor se constituia și într-un atac indirect atât la adresa absenței persoanei regelui de la manifestările organizate în acele zile, cât și la semnificația gestului celui din urmă, care trimisese la Putna o coroană pentru cinstirea marelui înaintaș: „Ștefan cel Mare (către regele Carol). – Eu ți-am lăsat o coroană destul de prețioasă! Puteai și tu să-mi trimiți una mai ceva decât asta de jos!!” (*Adevărul*, 6 iulie 1904: 1)². Fie doar și din acest context reieșea aluzia implicită la granițele de altădată ale Moldovei aflate în statul român, din care numai o parte se regăsea în cadrul său etnic și politic firesc: răsăritul și miazănoaptea Țării Moldovei – Basarabia și Bucovina întreagă – nu erau în România.

Ca și în cazul Serbării de la Putna din 1871, un fervent important pentru dinamizarea pregătirilor și popularizarea evenimentului dedicat voievodului moldovean printre românii din afara granițelor Regatului a fost reprezentat de studențimea română concentrată în centre universitare din țară și din Europa – București, Iași, Cernăuți, Viena, Berlin, Budapesta etc. Însă tocmai această efervescență studențească a provocat o reacție a autorităților maghiare foarte rău primită de opinia publică românească. Studenții români din capitala Ungariei s-au mobilizat și i-au contactat pe colegii lor din Cernăuți, având în vedere participarea la evenimentul de la Putna (*Serbările de la Putna*, 2021: 16). Aflând despre planul acestora, rectorul Universității din Budapesta, Heinrich Gusztáv, de altfel, un foarte cunoscut filolog, scriitor și profesor (Schöpflin,

¹ Este vorba despre textul cuvântării rostite în ședința din 4 iunie 1904 a Academiei Române.

² Caricatura de la rubrica *Chestia zilei*, intitulată *Între doi suverani*.

1929: 229), apreciat și de către unii studenți români (Porțeanu, 2005: 131), a emis, în data de 7/20 mai 1904, un ordin prin care avertiza împotriva prezenței la respectivul eveniment, amenințând cu excluderea potențialilor participanți din învățământul superior. Ordinul rectorului, care semna, de altfel, și în calitate de consilier ministerial, a fost publicat în principalele periodice maghiare ale vremii și însoțit de diverse comentarii, toate dezaprobatoare la adresa agitatorilor („Román diákok mozgalma. – Az egyetemi rektor rendelete. –”. *Budapest. Kepes politikai napilap*, 21 mai 1904: 8; „Román diákok mozgalma”. *Budapesti Napló*, 21 mai 1904: 7; „A tudományegyetem rektora a román nemzetiségű hallgatókhöz”. *Pesti Hírlap*, 21 mai 1904: 11; „Oláh mozgalom a budapesti egyetemen”. *Szeged és Vidéke*, 22 mai 1904: 14). În cuvinte tranșante și fără echivoc, Heinrich Gusztáv îi incrimina pe „acei cetățeni maghiari de limbă română care se bucură de binefacerile universității maghiare, se consideră pe sine ca aparținători la națiunea unei țări străine și se străduiesc să se folosească de sărbătoarea națională a unei țări străine ca să se organizeze în corpore și să păcătuiască împotriva datoriei patriotice pe care o au față de patria lor, statul maghiar”; în opinia sa, „un astfel de cetățean infidel, care se dedică străinilor și tulbură buna înțelegere existentă în rândurile tineretului maghiar, sub egida geniului național maghiar, și instigă la ură de rasă, *nu poate să fie membru al vreunei universități maghiare*” („Román diákok mozgalma. – Az egyetemi rektor rendelete. –”. *Budapest. Kepes politikai napilap*, 21 mai 1904: 8).

Așa cum era de așteptat, decizia respectivă a provocat indignarea opiniei publice românești și a atras reacții atât din partea acesteia și a presei, cât și a studenților. Aceștia au luat atitudine, trimițând memorii și proteste inclusiv la Budapesta, unele din respectivele documente fiind publicate și comentate în presa maghiară. După ceva mai mult de o săptămână, redacția ziarului „Budapesti Hírlap” se referea la replica oferită de gazeta „Tribuna” din Arad, blamând maniera în care jurnaliștii români au prezentat faptele și limbajul utilizat de aceștia și sugerând că, de fapt, acestea s-ar constitui în dovezi pentru existența unei neîngrădite libertăți de exprimare: „Frumos, foarte frumos! Așa scriu despre națiunea maghiară, în Ungaria, românii cei *asupriți*” („Tilalom a budapesti román diákoknak”. *Budapesti Hírlap*, 31 mai 1904: 10)³. Ulterior, în ediția din 10 iunie 1904, același periodic își informa cititorii că studenții români din Viena și din Berlin au trimis un protest către oficialități, publicând și textul acestuia („A rektor tilalma és az oláh diákok”. *Budapesti Hírlap*, 10 iunie 1904: 7; „Román diákok tiltakozása”. *Magyarország*, 11 iunie 1904: 9).

Menționând aceeași nemulțumire a studenților români din Viena față de interdicția exprimată de către Heinrich Gusztáv și faptul că atât rectorul, cât și Berzeviczy Albert, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, primiseră protestul acestora, cotidianul budapestan „Az Újság” concluziona sec și

³ „Szép, nagyon szép! Így írnak a magyar nemzetről Magyarországon az *elnyomott* románok”.

tranzant: „Bineînțeles, aceste proteste nu vor avea niciun rezultat și nu vor schimba acea decizie corectă că studenții români din Budapesta nu au ce căuta la o demonstrație politică cu caracter pan-românesc” („Román diákok tiltakozása”. *Az Ujság*, 10 iunie 1904: 10)⁴.

Chestiunea legată de semnificațiile manifestării de la Putna a fost reluată și analizată într-un text amplu apărut în paginile deja amintitului ziar „Budapesti Hirlap” din data de 12 iunie, în cadrul rubricii *Valuri politice* (*Politikai hullámok*), scris, conform informațiilor din presa vremii („Serbarea de la Putna și Maghiarii”. *Gazeta Transilvaniei*, 1(14) iunie 1904: 2; *Evenimentul*, 4 iunie 1904: 2-3), de către cunoscutul publicist Jancsó Benedek (Porțeanu, 2005: 134)⁵. Nu are rost să insistăm asupra imaginii istorice a lui Ștefan cel Mare oferite de autor, care se găsește, în mai multe privințe, în totală contradicție cu realitățile înfățișate în istoriografia română de atunci și de acum. Mai importante sunt, din punctul de vedere al cercetării noastre, considerațiile pe care le-a exprimat cu privire la importanța evenimentului pentru maghiari și interesele acestora. Astfel, deplângând indirect eșecul politicii de maghiarizare, ajunge să efectueze o interesantă paralelă între Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, pe care, în opinia sa, românii i-ar fi cinstit în primul rând deoarece i-au înfrânt pe maghiari: „În vara aceasta se împlinesc exact 400 de ani de când rămășițele pământești ale voievodului Ștefan au fost așezate în cripta mănăstirii Putna. Inteligența românească din Bucovina a decis să sărbătorească ziua acestei aniversări. Autoritățile provinciale, de vreme ce a fost dorința inteligenței românești bucovinene, nu au avut nicio obiecție împotriva serbării preconizate. Când a auzit tinerimea studioasă din București despre eveniment, s-a gândit imediat să reitereze, la scară mai mare, sărbătoarea unității și reciprocității românești ținută cu 30 de ani în urmă și să o transforme într-o demonstrație explicit și inconfundabil daco-română. A făcut apel la toată studențimea de naționalitate română să se prezinte în corpore la serbare, oricărui stat i-ar aparține. Studenții de naționalitate română din Budapesta și Cluj au acceptat invitația și s-au pregătit intens pentru serbarea de la Putna. Mai multe sute voiau să se prezinte, ca dovadă că orice străduință a politicilor maghiare de instrucțiune publică a fost în van, neproductivă, pentru că în sufletele lor nu patriotismul maghiar, nu sentimentul apartenenței la națiunea maghiară a prins rădăcini, ci acel sentiment de unitate și reciprocitate românească, care ca rezultat al promisiunii făcute în curtea mănăstirii de la Putna a devenit un resort așa de puternic al oricărei mișcări românești din ultimii 30 de ani.

⁴ „Ezeknek a tiltakozásoknak természetesen nem lesz semmi foganatjuk és semmit sem fognak változtatni azon a helyes intézkedésen, hogy a budapesti román egyetemi hallgatóknak nincs mit keresniök egy pán-román jellegű politikai tünetésen”.

⁵ Cel care era cunoscut, în epocă, drept un „publicist maghiar specializat în combaterea mișcării naționale românești”.

Participarea tinerimii de naționalitate română din Ungaria la serbarea de la Putna are, pe lângă această trăsătură generală daco-românească, și o tentă antimaghiară deosebită, pentru că serbarea voievodului Ștefan are pentru noi, maghiarii, aceeași însemnătate ca și celebrarea voievodului Mihai și tocmai din această cauză acel român din Ungaria care participă la această sărbătoare, serbează în voievodul Ștefan la fel ca în Mihai Viteazul nu pe eroul întreprinzător, ci mai ales pe cel care i-a înfrânt pe maghiari. În ochii românului care îl vede pe maghiar dușman natural, voievodul Ștefan este o figură și mai mare decât Mihai Viteazul, pentru că cel din urmă l-a învins numai pe Andrei Báthory, însă primul pe cel mai puternic rege maghiar, pe Matia” (*Budapesti Hirlap*, 12 iunie 1904: 5).

După ce prezintă, din punct de vedere maghiar, bătălia de la Baia din 1467, Jancsó Benedek vorbește despre așa-zisul testament al lui Ștefan cel Mare, pe care îl corelează cu realitățile începutului de veac XX, intuind în mod corect schimbarea de paradigmă a României în cadrul Triplei Alianțe, care avea să devină evidentă în anii următori: „Testamentul politic al voievodului Ștefan este o creație recentă, precum sunt în general aceste tipuri de testamente politice. Astfel de testamente, cu toate că sunt inventate, au meritul de a exprima în mod sincer anumite aspirații naționale. Acest testament apocrif al voievodului Ștefan exprimă și astăzi anumite dorințe mai generale ale opiniei publice românești. Fidelă spiritului testamentului, opinia publică românească, nu cea oficială, ci cea mai generală, a cărei confesiune de credință este daco-românismul, nu vrea să se razăme nici pe maghiari, nici pe germani, ci pe cineva pe care îi crede mai puternici decât aceștia doi, anume rușii. Nu ne poate induce în eroare conjunctura că astăzi politica oficială a României înclină spre Tripla Alianță, întrucât și voievodul Ștefan susținuse că regele Matia este suzeranul său natural, dar de aceea, conform convingerii opiniei publice românești, a lăsat moștenire poporului său prin testament cultivarea prieteniei cu turcii. Astăzi în calculele opiniei publice românești inspirate de aspirațiile daco-românești turcii sunt înlocuiți cu rușii” (*Ibidem*: 5-6).

Merită menționat aici și faptul că irascibilitatea autorităților maghiare cu privire la agitatea spiritelor printre românii ardeleni, cărora li se interzisese participarea la Putna, s-a tradus inclusiv în încercarea, doar parțial reușită, a opririi circulației, în arcu intracarpatic, a cărții pe care N. Iorga o scrisese cu această ocazie, *Istoria lui Ștefan-cel-Mare povestită neamului românesc*. Dacă e să-i dăm crezare lui Iorga (Iorga, 1934: 47)⁶,

⁶ „Cartea am făcut-o, cu toată dificultatea documentării, dintr-un singur avânt și, măcar că Ungurii au oprit-o, pentru că spuneam într-însa că «strămoșii regelui Matiaș au mâncat mămăligă pe taler de lemn», am avut bucuria că, într-o călătorie prin Ardeal, tocmai pe la Baia-Mare, în casa unui sătean, fiica lui m-a întrebat, – arătându-mi cartea de la «Minerva» cu foaia de titlu împodobită de bizarul miniatrist Rola Piekarski, refugiat polon la Târgul-Jiului și boem plătit de Filip –, m-a întrebat, zic, dacă eu am scris-o, ca să strige apoi: «dacă e așa, apoi țucu-ți sufletul!»”.

faptul acesta s-a produs mai ales pentru că, în lucrare, se referea la originile românești ale regelui maghiar Matei Corvin, arătând că „străbunii Măriei Sale Ungurului Matiaș purtaseră căciulă, cămașă de cânepă și opinci și tăiaseră mămligă pe talger de lemn ca și învingătorii de la Podul Înalt, sărmanii țărani ai Moldovei!” (Iorga, 1904: 162-163).

În ciuda situației tensionate, redacțiile mai multor periodice maghiare au trimis corespondenți la manifestările de la Putna, spre a obține relatări directe, la prima mână, asupra celor ce se petreceau acolo. Conform informațiilor existente într-un manuscris păstrat în arhiva Mănăstirii Putna, chiar în incinta sfântului lăcaș s-a organizat, sub conducerea lui E. Ștefanelli, un birou de presă, mai mult decât necesar datorită numărului mare de redacții reprezentate. Din Ungaria au avut corespondenți și trimiși speciali următoarele ziare și structuri de presă: „Pester Lloijd», «Pești Hirlap», «Budapesti Hirlap», «Az Ujság», «Pești Naplo», «Magyar Hirlap» și «Biroul de corespondență regal unguresc»” (<https://www.putna.ro/Cronologia-s2-ss4.php>). De altfel, odată cu apropierea comemorării și în timpul derulării manifestărilor de la Putna și din Regatul României, numărul corespondențelor și al textelor dedicate respectivelor manifestări a înregistrat o creștere numerică apreciabilă („Nagy István vajda ünnepe”. *Brassói lapok*, 16 iulie 1904: 3; „Nagy István vajda emlékezete”. *Budapesti Hirlap*, 15 iulie 1904: 7-8; *Budapesti Hirlap*, 17 iulie 1904: 10; „A király és a putnai ünnep”. *Ellenzék. Politikai napilap*, 21 iulie 1904: 6; *Független Magyarország*, 11 iulie 1904: 4; „A putnai ünnep”. *Független Magyarország*, 17 iulie 1904: 10; „Nagy István vajda emlékének megünneplése”. *Pesti Hirlap*, 17 iulie 1904: 11; „A nagy István vajda”. *Pesti Napló*, 15 iulie 1904: 17; „István vajda emlékezete”. *Pesti Napló*, 20 iulie 1904: 7). Se poate presupune că, dincolo de curiozitatea și interesul specifice profesiei jurnalistice, a existat și dorința de a observa, dacă era cazul, și alte chestiuni, care altfel ar fi fost mai dificil de surprins sau de verificat, cu atât mai mult cu cât aveau să fie prezenți delegați și reprezentanți ai unor organizații prea puțin agreate de către statul maghiar, precum, de exemplu, Liga culturală pentru unitatea tuturor românilor. Ca toți ceilalți confrăți ai lor aflați la Putna, corespondenții maghiari au urmărit discursurile care s-au rostit, atât din partea oaspeților veniți din România, cât și din partea oficialităților laice și religioase locale; au asistat la depunerile de coroane; au înregistrat ce figuri de seamă și-au făcut apariția la serbare și au rămas și la banchetul oferit după aceea; s-au edificat cu privire la entuziasmul care a animat întreaga manifestare, tradus în prezența a aproximativ 20.000 de persoane la mănăstire și în jurul acesteia; nu în ultimul rând, au fost martori și ai momentelor în care, sub îndemnul studenților prezenți acolo, câteva mii de oameni au cântat *Deșteaptă-te, române!*, *Trei culori* și *Drum bun, drum bun, toba bate*, tocmai când „la masa oficioasă totul se desfășura conform programului dinainte stabilit, toastându-se, atât din partea oficialităților românești, cât și a celor austriece, mai puțin în memoria lui Ștefan cel Mare și mai mult în sănătatea maiestății sale imperiale,

«care știe a prețui pe fideliu săi supuși» (<https://www.putna.ro/Cronologia-s2-ss4.php>; *Serbările de la Putna*, 2021: 20).

În acest context pare a avea oarecare acoperire un episod pe care-l găsim menționat în ediția din 19 iulie 1904 a ziarului „Budapesti Hirlap” și în care se arată că, în seara de 3/16 iulie, în timpul ospățului, doi ziariști maghiari, pe numele lor Bakcsy Kornél și Zászló János, au fost atacați de către studenții români, care i-au acuzat că sunt renegați și informatori: „În Bucovina, la mănăstirea de la Putna, românii adunați din România și din Ungaria au sărbătorit sâmbăta trecută împlinirea a 400 de ani de la moartea voievodului Moldovei, Ștefan cel Mare. Deja în timpul serbării, în discursurile unora dintre vorbitori s-a exprimat ura pe care românii o simt față de maghiari și a devenit evident că toată sărbătoarea este îndreptată în primul rând împotriva maghiarilor. Serbarea s-a încheiat seara cu un ospăț, unde studenții români au atacat doi ziariști din Budapesta, care s-au dus la Putna pentru a transmite presei maghiare știri despre desfășurarea evenimentului. Ziariștii maghiari Bakcsy Kornél, redactorul unui ziar local litografiat și colegul său, Zászló János au scăpat doar după intervenția ziariștilor germani și polonezi și după aceea un individ de la poliția secretă i-a escortat până la Cernăuți” („Magyar ujságírók a putnai ünnepen”. *Budapesti Hirlap*, 19 iulie 1904: 9).

Destule din concluziile exprimate în ziarele maghiare după încheierea manifestărilor de la Putna și din Regat nu erau de natură să-i liniștească pe adepții ideii de națiune politică maghiară. Edificator este un text amplu, inserat în ediția din 17 iulie 1904 a periodicului „Pesti Napló”, intitulat *Douăsprezece milioane de români (Tizenkétmillió román)*. După ce relatează, în manieră ușor deformată, desfășurarea evenimentelor de la Putna și de la București, și se revoltă cu privire la numărul de 12.000.000 de români menționat în rugăciunea tipărită într-o carte intitulată *Șezătoarea lui Ștefan Vodă*, autorul se lamentează cu privire la ineficiența procesului de maghiarizare și încheie astfel: „Trebuie să fim atenți la ecoul înflăcăării daco-românești de la Putna, iar când la hotare croații, slovaci, sașii își ascut armele împotriva ideii de stat maghiar, guvernul trebuie să pună capăt cu toată forța agitațiilor comise de românii aflați în corespondență cu Cel de Sus” (M.J., 1904: 7)⁷.

Discuțiile și analizele pe marginea comemorării lui Ștefan cel Mare nu au luat sfârșit odată cu încheierea manifestărilor de la Putna și din Regatul României. Duelul de presă dintre români și maghiari a continuat, cu intensități diferite, până în toamna anului 1904, printre adversarii de bază ai ziarelor ungurești fiind periodicele „Secolul” și „Independența Română” („Román lapszemlek”. *Székegy Nemzet*, 1 august 1904: 3). Cu toate acestea, au existat și câteva texte, chiar dacă foarte puține, care nu au abordat părtinitor sau cu o tentă vădit antiromânească situația provocată de

⁷ „A putnai dákóromán lelkesedés morájára résen kell lennünk, és mikor a végeken a horvát, a tót, a szász, a magyar nemzeti állameszme ellen feni fegyvereit, az égiekkel postálgató román lázitást a kormány teljes erővel fojtsa el”.

festivitățile respective. Astfel, în contextul imediat anterior zilei de comemorare a marelui voievod, redacția ziarului românesc „Libertatea” din Orăștie a reprodus un articol publicat în ziarul clujean „Kolosvári Ujság”, ce relatează cazul unui abuz comis de organele de poliție din oraș asupra a doi români, Teodor Bota și Romul Secășan, care se ocupau cu o colectă de fonduri pentru serbarea de la Putna, și care fuseseră citați și „puși sub acuză pentru adunare de bani pentru demonstrație națională neiertată.

Noi (de la acea foaie adevărată) nu suntem ceva mari prieteni ai Valachilor, – dar atunci când e vorba de dreptate, nu ne uităm la aceea, că Român ori Ungur e acela, căruia i se face nedreptatea.

Tocmai pentru aceea, noi osândim râvna prea mare a poliției, care prin astfel de purtare, de fapt dă material Românilor de a se plânge de prigonirea lor! Nu-i iertat să cauți pete și-n soare! Pietatea națională trebuie cinstită, fie ea a Românului, a Sasului, a Slovacului, ori a Sârbului! Ear Boca și soțul alt păcat n-are, decât că vor să pună cunună pe mormântul unui mare principe al națiunii lor!” („Ștefan-cel-Mare”. *Libertatea*, 22 iunie / 9 iulie 1904: 2). Comentând atitudinea celor de la redacția clujeană, gazetarii de la periodicul „Libertatea” arătau: „Așa scrie ziarul maghiar. Și noi n-avem de adaos, decât, că, decât căpitanul de poliție din Cluj, înzecit mai păcătos e stăpânul său, guvernul din Pesta și rectorul universității din Pesta, cari n-au nici atâta simț superior pentru dreptate și corectitudine, cât modestul scriitor de la micul ziar din Cluj!” (*Ibidem*).

La mai bine de o lună de la comemorarea lui Ștefan cel Mare, într-un ziar din Pécs, „Pécsi Közlöny”, au fost publicate două povestiri despre voievodul moldovean, foarte probabil inspirate din legende și poveștile existente în literatura română. Autorul acestora, un anume Hegyhati, le-a intitulat *O mamă adevărată (Egy igazi anya)* și *Un testament (Egy végrendelet)*. Primul text aduce aminte, prin fibra narativă, de poezia lui Dimitrie Bolintineanu, *Muma lui Ștefan cel Mare*. Dincolo de diverse distorsiuni istorice flagrante, trebuie remarcat tonul admirativ și laudativ al celor două povestiri publicate în ziarul maghiar. La finalul celei de a doua, autorul a efectuat o interesantă paralelă cu realitățile politice cunoscute de maghiari la începutul veacului al XX-lea: „Testamentul marelui voievod a fost priceput de neamul său. Și noi maghiarii am avut domnitor așa de puternic, și noi i-am dat porecla de «rege sfânt», dar am uitat deja de mult, de mult de tot de testamentul său, poate tocmai de aceea suntem văzuți și astăzi ca vasali mișei ai Austriei.

Mânia Cerului este asupra noastră din cauza păcatelor trecute și actuale” (Hegyhati, 1904: 3)⁸.

⁸ „A nagy vojvoda végrendeletét megértette nemzete. Nekünk magyaroknak is volt ily hatalmas fejedelmünk, mi is a «szent király» melléknévvel illetjük, és már régen, nagyon régen elfelejtettük az ő végrendeletét, talán azért is tartanak Ausztria meghunyászkodó vazallusainak még most is.

Rajtunk az Ég haragja a multak és jelen büneiért”.

Din cele prezentate în textul nostru, putem concluziona că evenimentele derulate la Putna și în Regatul României cu ocazia comemorării, în iulie 1904, a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare au reprezentat un subiect important nu doar pentru presa românească, ci și pentru cea maghiară. Intuind corect mesajul implicit al manifestărilor („A comemora însemna atunci să licitezi niște granițe”) (Mihalache, 2011: 58), redacțiile periodicelor maghiare au reacționat, practic, la unison, denunțând mesajul subînțeles al evenimentelor, inevitabil îndreptat împotriva intereselor Budapestei. Din relatările acelor zile transpare nemulțumirea provocată de eficiența scăzută a politicilor de maghiarizare, dar și imaginea unui iredentism românesc în plină afirmare, care, alături de mișcările altor națiuni înglobate în Imperiul Austro-Ungar, contribuia la accentuarea pericolului de destrămare a construcției de inspirație medievală a Sf. Ștefan.

Bibliografie

1. „A király és a putnai ünnep”. *Ellenzék. Politikai napilap*, XXV, nr. 164, 21 iulie 1904, 6.
2. „A nagy István vajda”. *Pesti Napló*, LV, nr. 195, 15 iulie 1904, 17.
3. „A putnai ünnep”. *Független Magyarország*, III, nr. 833, 11 iulie 1904, 4.
4. „A rektor tilalma és az oláh diákok”. *Budapesti Hirlap*, XXIV, nr. 160, 10 iunie 1904, 7.
5. „A tudományegyetem rektora a román nemzetiségű hallgatókhoz”. *Pesti Hirlap*, XXVI, nr. 141(9148), 21 mai 1904, 11.
6. *Adevărul*, XVII, nr. 5360, 6 iulie 1904.
7. *Budapesti Hirlap*, XXIV, nr. 162, 12 iunie 1904, 5.
8. Buzău, Renata-Gabriela (2020), „Comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare (1904). Evenimentele de la Târgu Neamț”. *Memoria Antiquitatis*, XXXVI, 124-134.
9. „Cronologie concordantă și antologie de texte”, 16 august 2023 (<https://www.putna.ro/Cronologia-s2-ss4.php>).
10. *Evenimentul*, Iași, 4 iunie 1904, 2-3.
11. Hegyhati, „Apró történetké”. *Pécsi Közlöny*, XII, nr. 84, 25 august 1904, 3.
12. „Heinrich Gusztáv”. *Magyar színművészeti lexikon*. A színjátszás és drámairodalom enciklopédiája. Szerkesztette: Erődi Jenő és Kürthy Emil összegyűjtött anyagának felhasználásával, a szerkesztő bizottság közreműködésével Schöpflin Aladár. II. Kötet: *Favartné – Komjáti Ferenc*, Budapest, Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, 1929, 229.
13. Iorga, N. (1904), *Istoria lui Ștefan-cel-Mare povestită neamului românesc*. Ediție de lux, adnotată, București, Minerva, Institut de Arte Grafice și Editură.
14. Iorga, N. (1934), *O viață de om așa cum a fost*. Vol. II – *Lupta*, București, Editura N. Stroilă.
15. „István vajda emlékezete”. *Független Magyarország*, III, nr. 839, 17 iulie 1904: 10.

16. „István vajda emlékezete”. *Pesti Napló*, LV, nr. 200, 20 iulie 1904, 7.
17. M.J., „Tizenkétmillió román”. *Pesti Napló*, LV, nr. 197, 17 iulie 1904, 7.
18. „Magyar ujságírók a putnai ünnepen”. *Budapesti Hirlap*, XXIV, nr. 199, 19 iulie 1904, 9.
19. Mamina, Ion (2000), *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică 1866-1938*, București, Editura Enciclopedică.
20. Mihalache, Andi (2007), *Mănuși albe, mănuși negre. Cultul eroilor în vremea Dinastiei Hohenzollern*, Cluj-Napoca, Editura Limes.
21. Mihalache, Andi (2011, februarie). „Cum „a fentat” Carol I comemorarea lui Ștefan cel Mare”. *Historia*, XI, nr. 110, februarie 2011, 57-59.
22. „Nagy István vajda emlékének meg ünneplése”. *Pesti Hirlap*, XXVI, nr. 197(9204), 17 iulie 1904, 11.
23. „Nagy István vajda emlékezete”. *Budapesti Hirlap*, XXIV, nr. 195, 15 iulie 1904, 7-8; nr. 197, 17 iulie 1904, 10.
24. „Nagy István vajda ünnepe”. *Brassói lapok*, X, nr. 161, 16 iulie 1904, 3.
25. „Oláh mozgalom a budapesti egyetemen”. *Szeged és Vidéke*, III, nr. 172(799), 22 mai 1904, 14.
26. Porțeanu, Alexandru (2005), Comemorarea din 1904 a lui Ștefan cel Mare în Transilvania. *Cvmidava*, XXVIII, Brașov, 130-149.
27. „Román diákok mozgalma”. *Budapesti Napló*, IX, nr. 141, 21 mai 1904, 7.
28. „Román diákok mozgalma. – Az egyetemi rektor rendelete. –”. *Budapest. Kepes politikai napilap*, XXVIII, nr. 141, 21 mai 1904, 8.
29. „Román diákok tiltakozása”. *Az Ujság*, II, nr. 160, 10 iunie 1904, 10.
30. „Román diákok tiltakozása”. *Magyarország*, XI, nr. 139, 11 iunie 1904, 9.
31. „Román lapszemlek”. *Székely Nemzet*, XXII, nr. 113, 1 august 1904, 3.
32. „Serbarea de la Putna și Maghiarii”. *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LXVII, nr. 119, 1(14) iunie 1904, 2.
33. *Serbările de la Putna. Continuitatea unui ideal* (2021), Mănăstirea Putna, Editura Iacov Putneanul.
34. Spot (1904, 6 iulie), „D. Sturdza și străinii”. *Adevărul*, XVII, nr. 5360, 1.
35. „Ștefan-cel-Mare”. *Libertatea*, Orăștie, III, nr. 26, 22 iunie / 9 iulie 1904, 2.
36. „Tilalom a budapesti román diákoknak”. *Budapesti Hirlap*, XXIV, nr. 150, 31 mai 1904, 10.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL LICEAL DE SPECIALITATE ÎN DOBROGEA INTERBELICĂ
SPECIALIZED HIGH SCHOOL EDUCATION IN INTERWAR DOBRUJA

Andreea Andrei*

Costel Coroban**

10.52846/AUCSI.2025.2.06

Abstract

This study examines the development of specialized high school education in interwar Dobruja, with a focus on the institutional structures, social dynamics, and economic factors that shaped its trajectory. Drawing on primary sources, including archival documents, high school yearbooks and the local press of the time, the research reconstructs the establishment and evolution of commercial, industrial, vocational, and professional schools in Constanța, Tulcea, Bazargic, Silistra, and other towns in the region. The analysis highlights the pioneering role of the Chamber of Commerce and Industry in supporting the creation of commercial schools in Constanța, which later developed into the “Regele Carol I” Commercial High School for boys and the Commercial High School for girls. Parallel initiatives led to the establishment of industrial high schools, notably the “Dr. C. Angelescu” Industrial High School for boys and the “Regina Elisabeta” Industrial High School for girls, which reflected broader national policies promoting applied, technical education. Beyond these institutions, the study also documents the existence of apprentice schools, schools of domestic industry, fisheries, and nursing, which addressed specific local economic needs and opened educational opportunities for both boys and girls. The paper argues that specialized secondary education in Dobruja was both a response to and a driver of the region’s economic modernization. It provided trained personnel for commerce, crafts, industry, and services, while also expanding access to education for rural and urban youth, despite persistent challenges related to resources, infrastructure, and social inequality. The outbreak of the Second World War, however, disrupted these institutional developments, with many schools closing or being reorganized, only to be revived in the 1960s under new economic circumstances. By situating the Dobrujan experience within the broader interwar Romanian context, the study underscores the vital role of specialized high schools in bridging education, economy, and society in a rapidly transforming border region.

Key words: *interwar Dobruja, specialized secondary education, commercial and industrial schools, educational modernization, education history.*

Perioada interbelică a reprezentat pentru Dobrogea un moment de transformare profundă, marcată de dezvoltarea industriei și integrarea regiunii în dinamica economică a României Mari. În acest context, nevoia de forță de

* PhD student at the Doctoral School of History, “Ovidius” University of Constanța, No. 1 Alea Universității, Constanța, Constanța County, Phone: 0721373228, Email: andreiandreea03@yahoo.com

** Associate Professor at the Faculty of Letters and Doctoral School of History, “Ovidius” University of Constanța, Phone: 0040724058140, Email: costel.coroban@365.univ-ovidius.ro

muncă calificată și de cadre bine pregătite pentru administrație, comerț și industrie a generat o cerere sporită pentru învățământul de specialitate. Apariția și consolidarea liceelor comerciale, industriale și profesionale au fost răspunsuri directe la aceste cerințe sociale și economice. Susținute de Camera de Comerț și Industrie, de autorități locale și de inițiative private, aceste instituții au contribuit nu doar la formarea profesională a tinerilor, ci și la modernizarea vieții urbane și rurale din Dobrogea. Studiul de față își propune să analizeze evoluția acestui tip de învățământ, prin apel la surse de arhivă și presa locală, evidențiind rolul său în construcția unei identități educaționale regionale în perioada interbelică.

La 18 noiembrie 1920, cu 21 elevi înscriși, încep la Constanța cursurile școlii superioare de comerț prin Școala comercială superioară și apoi Liceul comercial de băieți „Regele Carol I” din Constanța (*Anuarul liceului comercial de băieți „Regele Carol I” Constanța, pe anul școlar 1942-1943: 7-10*). De fapt, învățământul comercial constănțean are rădăcini mai vechi. În 1903, pe lângă gimnaziul teoretic din localitate se înființase o secție comercială care a funcționat, cu o întrerupere de doi ani, până în 1911. Reînființarea învățământului comercial după război a fost impusă de dezvoltarea comerțului constănțean, în acord cu climatul de avânt economic ce s-a creat în statul român după unire. Primul director al școlii a fost Constantin Brătescu¹, mai târziu profesor universitar la Cernăuți și București. El îndruma un colectiv de profesori în majoritate de la Liceul „Mircea cel Bătrân” și Școala normală de băieți (*Anuarul liceului comercial de băieți „Regele Carol I” Constanța, pe anul școlar 1942-1943: 7-10*).

Localul școlii era instalat într-o clădire din strada Griviței nr. 8, închiriat de Camera de Comerț și Industrie, care a avut prin președintele ei, George I. Georgescu, un rol esențial în redeschiderea învățământului comercial constănțean. Respectivul local devenind neîncăpător, Camera de comerț a cumpărat cu suma de 522.000 lei imobilul din strada Cuza Vodă nr. 14, ce aparținea negustorului Tache Manicatide. Acest local, neîncăpător și el și neigienic, a deservit școala până în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Din 1922 până în 1925, școala a funcționat ca școală superioară comercială mixtă. În primul an au fost trei eleve, iar în anul următor 10. Din anul 1925, cele 11 eleve care absolviseră anul II inaugurează cursurile Școlii comerciale superioare de fete, care ia ființă la 9 noiembrie 1925. Celelalte trei eleve au continuat cursurile Școlii superioare de comerț mixte, pe care le absolvă în 1926 (. Cheltuielile materiale și de personal ale școlii au fost suportate de Camera de Comerț și Industrie până în toamna anului 1930. De la 17 noiembrie același an ia ființă Comitetul școlar care se va ocupa în continuare de întreținerea și funcționarea școlii *Anuarul liceului comercial de băieți „Regele Carol I” Constanța, pe anul școlar 1942-1943: 7-10*). Începând cu 24 aprilie 1935, Ministerul Instrucțiunii Publice trece Școala superioară de comerț din

¹ A se vedea *Dicționar de personalități dobrogene*, 2004: 44-45; Gîlă, 2023: 577-587.

Constanța în bugetul ministerului. Prin Legea pentru organizarea învățământului comercial secundar de la 1 aprilie 1936, școala se transformă în liceu comercial cu patru clase: V, VI, VII și VIII. Din 25 noiembrie același an, acesta se va numi Liceul comercial de băieți „Regele Carol I” *Anuarul liceului comercial de băieți „Regele Carol I” Constanța, pe anul școlar 1942-1943: 24*).

Din 1923 exista la Constanța și o Școala Elementară de Comerț de băieți, înființată din inițiativa aceluiași strălucit profesor, Constantin Brătescu. Camera de comerț pusese la dispoziție localul și avea în grijă procurarea mobilierului, materialului didactic și alte cheltuieli de întreținere, în timp ce Ministerul avea sarcina de a plăti personalul didactic și de serviciu al școlii. Primul director a fost Constantin Zăgoicea, profesor de matematică la Liceul „Mircea cel Bătrân” și, în același timp, la școala superioară de comerț. Înființarea școlii oferea noi posibilități pentru absolvenții școlilor primare de a continua studiile. Ciclul școlii elementare de comerț era de trei ani. Prin Legea din 1 aprilie 1936, ea se transforma în gimnaziu comercial, cu patru clase bugetare (I-IV). Începând cu anul 1937-1938 funcționează și patru clase extrabugetare (*Anuarul Școalei elementare de comerț (băieți) din Constanța 1923-1928: 7-10*).

Pe lângă școala comercială de băieți și apoi liceul comercial, au funcționat următoarele forme serale de învățământ: a) școala comercială practică curs seral cu trei clase (I, II, III), în perioada 1921-1930. Cursanții erau ucenicii din comerț, absolvenți a patru clase primare; b) cursul comercial seral suprapus școlii elementare de comerț, cu trei clase (I, II, III), în perioada 1925-1933, urmat de absolvenții Școlii comerciale elementare, curs de zi, sau ai Școlii comerciale practice, curs seral; c) cursul comercial liber de seară, cu două clase (I și II) în perioada 1937-1940. Toate aceste școli au funcționat din inițiativa Camerei de Comerț și Industrie din Constanța, care suporta și cheltuielile de personal și cele materiale (*Anuarul Școalei elementare de comerț (băieți) din Constanța 1923-1928: 7-10*). Întreaga activitate de învățământ desfășurată în jurul Școlii comerciale superioare și, mai apoi, în jurul Liceului comercial demonstrează eforturile vieții comerciale din Constanța.

Școala superioară comercială și apoi Liceul comercial de fete din Constanța datează din 1925 când Ministerul dispune, prin Ordinul nr. 11054/925, înființarea ei. La 9 noiembrie același an are loc inaugurarea cursurilor. Școala a funcționat la început cu două clase: clasa I și clasa a II-a, aceasta din urmă cu elevele care urmaseră două clase la școala comercială de băieți. La clasa I, din 25 eleve înscrise au promovat 22, iar la clasa a III-a au promovat toate cele 111 eleve înscrise. În anul școlar următor, școala a funcționat cu trei clase, totalizând 85 eleve (*Anuarul Școalei Comerciale de fete din Constanța pe anii școlari 1925-1931: 3*).

În urma cererilor părinților, Ministerul dispune cu ordinul 122706/927 înființarea la Constanța a unei Școli comerciale elementare pe lângă școala superioară de fete, pentru a permite absolventelor cursurilor primare să-și continue studiile. Deci, în anul școlar 1927-1928, școala comercială de fete a

funcționat cu trei clase superioare (I, II, III) și o clasă elementară formată din 56 de eleve. În anul școlar următor, Școala elementară comercială se separă de școala superioară, întrucât localul devenise neîncăpător pentru cele șapte clase cât aveau la un loc școlile respective (*Anuarul Școalei Comerciale de fete din Constanța pe anii școlari 1925-1931*: 3). Fuzionarea celor două școli și transformarea lor în liceu trebuie să se fi produs ca urmare a Legii pentru organizarea învățământului comercial secundar din 1 aprilie 1936. Despre Liceul comercial de fete din Constanța s-a vorbit după această dată.

Inaugurarea localului Liceului comercial de fete din Constanța a avut loc pe 29 noiembrie 1936, într-o zi de duminică, în prezența unor importanți oameni politici ai vremii, în frunte cu ministrul C. Angelescu, C. Orghidan, inspector general școlar ș.a. Ei au fost întâmpinați de străjeri și cercetași, elevi, ceremonia de inaugurare începând cu un serviciu religios și urmată de câteva cuvântări. Ministrul dr. C. Angelescu subliniază efortul depus în a înțelege importanța unui învățământ practic, comparativ cu cel în mare parte teoretic, practicat înainte de război. Societatea a evoluat, cerințele s-au schimbat și, astfel, de la 118 școli profesionale existente în 1918 în întreaga țară, s-a ajuns la peste 500 („Festivitățile școlare de duminică. Aniversarea de la liceu – inaugurarea localului liceului comercial de fete”, 1 decembrie 1936: 1).

La baza Liceului industrial de băieți din Constanța stă Școala de arte și meserii înființată în anul 1930, cu sprijinul autorităților locale („Inaugurarea noiei școli de arte și meserii”, 26 noiembrie 1930: 1). Era situată în cartierul Viile Noi. Instruirea se realiza în ateliere de lăcătușărie mecanică și artistică, tâmplărie, sculptură în lemn, croitorie bărbătească („Școala de arte și meserii din Constanța”, 24 septembrie 1930: 1). La fiecare sfârșit de an școlar se organiza o expoziție cu obiecte executate de elevi, care puteau fi cumpărate la prețuri modeste. În 1933 școala putea executa ireproșabil sufragerii, dormitoare, salonașe, catapetesme și alt mobilier pentru biserici, mobilă sculptată în atelierul de tâmplărie; grilaje, porți, mașini de gătit, articole de menaj (grătare, lămpi electrice) în atelierul de lăcătușărie; haine civile și militare în atelierul de croitorie („De la școala de arte și meserii”, 2 iulie 1933: 1). Transformarea școlii de arte și meserii în liceul industrial are loc în anul 1935-1936. Liceul primește și un nume: „Dr. C. Angelescu” – numele ministrului instrucțiunii publice.

În vederea admiterii în liceu, în august 1936, înscrierile se făceau atât pentru clasa I, cât și pentru clasa a V-a. În clasa I erau primiți absolvenți ai cursului primar, iar în clasa a V-a absolvenți a cinci sau patru clase de școală de meserii sau absolvenți a patru clase de liceu teoretic. Pe lângă examenul de admitere propriu-zis, costând din probe scrise și orale la română, matematică și alte obiecte de cultură generală, elevii cu patru ani de liceu sau de școală de meserii mai dădeau și un examen de diferență din cursurile de mecanică și electricitate. Elevii admiși erau cazați în internatul bine amenajat al liceului („La Liceul industrial”, 12 august 1936: 1).

În urma Legii de organizare a învățământului industrial din aprilie 1937, liceele industriale devin licee cu opt clase, după modelul liceelor teoretice. Așadar, Liceul industrial „Dr. C. Angelescu” din Constanța se va structura ca atare, având un ciclu inferior de patru clase și unul superior – clasele V-VIII. Elevii primeau, pe lângă pregătirea de specialitate, o pregătire de cultură generală care le permitea să urmeze instituții de învățământ superior.

Liceul industrial de fete „Regina Elisabeta” își trage rădăcinile din școala profesională de fete gradul I înființată în 1897, transformată după Primul Război Mondial în liceu de fete și reînființată cu clasa I în 1923 ca secție profesională pe lângă liceu (a se vedea *Anuarul Liceului de fete „Domnița Ileana” din Constanța, pe anii școlari 1919-1937*). În anul școlar 1924-1925, adăugându-se clasa a II-a, școala profesională de fete condusă de Mariana Stănescu, maestră în croitorie, se desparte definitiv de liceul de fete și capătă numele Școala profesională de fete gr. II „Regina Elisabeta” (*Anuarul Liceului de fete „Domnița Ileana” din Constanța, pe anii școlari 1919-1937*). În anul școlar 1927-1928 școala dădea prima serie de 16 absolvente. În anul următor frecventau școala 189 eleve (Georgescu, 1928: 687). La sfârșit de an școlar se organizau expoziții reușite de lucru manual, desen și gospodărire (*Anuarul Liceului de fete „Domnița Ileana”...: 228-229*). Transformarea școlii profesionale de fete „Regina Elisabeta” în Liceul industrial de fete (cu același nume) se produce în anul 1937, în urma intrării în vigoare a Legii de organizare a învățământului industrial. Populația școlară devine foarte numeroasă în comparație cu școlile similare din țară. Existau opt clase bugetare. Școala deținea un atelier de aplicație pentru absolvenți și un internat cu o capacitate de 80 locuri. Activitatea desfășurată la Liceul industrial de fete a fost mai mult decât merituosă. O pledoarie în acest sens îl constituie faptul că toate obiectele lucrate de fetele liceului au fost reținute pentru marea expoziție de la Paris, din acel an (Neicu, 15 mai 1937: 2).

În Dobrogea de Sud, singura instituție de învățământ secundar de specialitate a fost Școala superioară de comerț din Bazargic, înființată în anul 1927 (Georgescu, 1928: 695). Din cei 52 elevi câți au urmat în clasa I, numai 23 proveneau din orașe, restul de 29 fiind copii din mediul rural. Pe lângă cursurile de zi, din inițiativa comitetului școlar, s-a organizat și un curs seral de școală comercială practică pentru băieții care lucrau în diferite birouri și întreprinderi comerciale (Georgescu, 1928: 696). Nu deținem alte date privind evoluția acestei școli. Probabil că ea a devenit liceu comercial zece ani mai târziu, după intrarea în vigoare a legii din aprilie 1924.

Se poate spune că învățământul liceal de specialitate din Constanța pornise pe un făgaș bun în anii de dinaintea celui de-Al Doilea Război Mondial. Existau și foarte multe neajunsuri generate de lipsa posibilităților pentru ca absolvenții liceelor industriale să desfășoare o activitate pe măsura pregătirii lor, iar taxele împiedicau mulți absolvenți ai ciclului primar de la sate să-și continue studiile în aceste licee.

Războiul care a urmat a dezorganizat în mare parte rețeaua învățământului liceal de specialitate din Constanța, licee care se vor reînființa abia în anii '60, venind în întâmpinarea noilor realități economice ale orașului.

În afara școlilor comerciale și de arte și meserii, care au stat apoi la baza înființării liceelor de specialitate, în Dobrogea interbelică învățământul profesional a cunoscut o dezvoltare apreciabilă. Avântul economic al județelor dobrogene a făcut tot mai necesar învățământul industrial și al meseriilor care să pregătească mâna de lucru calificată. În acest sens, Ministerul Muncii a luat măsurile de rigoare.

Școala industrială de ucenici nr. 1 din Constanța a luat ființă la 1 decembrie 1920, pe lângă Școala de băieți nr. 1 din localitate. Ea a funcționat ca un curs complementar seral cu program special și avea ca personal didactic câțiva institutori și un profesor pentru desenul industrial („Înființarea școlii industriale”, 2 decembrie 1920: 1).

Școala industrială de ucenici nr. 2 a funcționat începând cu 15 februarie 1921. Era finanțată de Ministerul Muncii și avea drept scop deservirea porturilor maritime. Sediul școlii era situat chiar în atelierele portului. În cele trei clase, în anul școlar 1922-1923, se aflau înscriși 52 elevi care se pregăteau în meseriile: fierar, strungar, ajustor, tâmplar (Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța, Fondul Inspectoratului Muncii, dosar 12/1922-1923, f. 12).

Tot la 15 februarie 1921 a luat ființă Școala de ucenici C.F.R., figurând ca Școala industrială nr. 3 din Constanța. Era destinată pregătirii muncitorilor pentru activitatea C.F.R. din port, unde școala își avea sediul. Finanțarea, îndrumarea și controlul școlii reveneau Inspectoratului Muncii. În 1922-1923 frecventau cursurile 41 elevi, cuprinși în trei clase (Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța, Fondul Inspectoratului Muncii, dosar 12/1922-1923, f. 12). Cu toată utilitatea ei, în 1936 Direcția Generală C.F.R. a luat hotărârea desființării acestei școli. Primarul de atunci al Constanței, Horia Grigorescu, a intervenit ca Direcția C.F.R. să renunțe la decizie, asumându-și obligația să acorde școlii o subvenție anuală de 80.000 lei („În jurul desființării școlii de ucenici”, 31 martie 1936: 2). Se pare că intervenția a avut efect pe moment, dar în anul următor Direcția generală a C.F.R. a revenit și a desființat clasa I, săvârșind astfel o mare nedreptate („Prin desființarea școalei de ucenici C.F.R. din port se săvârșește o mare nedreptate”, 2 octombrie 1937: 1). În schimb, după cum ne informează presa vremii, în 1940 o școală de meseriași C.F.R. funcționa la Palas, astăzi cartier al Constanței („Serbarea de la școala de elevi meseriași C.F.R. Palas”, 20 iunie 1940: 2).

Aflate sub controlul Inspectoratului Muncii și nefiind incluse în rețeaua școlilor controlate de Inspectoratul școlar al județului, școlile industriale s-au organizat într-o eforie aparte care, periodic, dezbătea problemele privind veniturile și cheltuielile, procurarea combustibilului pentru încălzit, obligația patronilor de a le vizita și acorda asistența de care aveau nevoie („Eforia școlilor industriale de ucenici”, 13 ianuarie 1927: 1).

Chiar dacă erau pregătiți pentru a deveni muncitori, elevii din școlile de ucenici erau și ei antrenați la activitățile cultural-educative specific școlare: serbări, șezători, etc. („Serbarea de la Școala industrială de ucenici”, 17 ianuarie 1924: 3; „Elevii școalelor din port organizează șezători”, 8 aprilie 1928: 3). Deși se confruntau cu dificultăți de tot felul sau chiar amenințate cu desființarea, școlile de ucenici din Constanța și-au adus o contribuție incontestabilă la dezvoltarea economică a orașului.

O altă școală profesională care a funcționat la Constanța a fost Școala de pescari vânători, înființată în primăvara anului 1937, din inițiativa căpitanului Nic. Ștefan, președintele Camerei de Comerț, cu sprijinul Ministerului Educației Naționale și Ministerului Agriculturii, care au donat fiecare 500.000 și respectiv 10.000.000 lei („Școala de pescuit la Constanța”, 1 martie 1937: 3). Înființarea școlii corespundea unor necesități precise: pregătirea de muncitori specialiști capabili să practice un pescuit sistematic în Marea Neagră, Dunăre și lacurile din Dobrogea. Școala dura trei ani și erau urmată de doi ani de practică retribuită. Elevii erau cazați în internat și întreținerea lor era gratuită. Condițiile înscrierii erau următoarele: candidații să fie absolvenți de curs primar, să aibă vârsta de 15-16 ani și să prezinte certificat de bună purtare eliberat de directorul școlii unde învățaseră. Alături de cunoștințe sumare de cultură generală (limba română, geografie, istorie națională), se predau noțiuni de meteorologie, oceanografie, instrumente de pescuit, contabilitate. Absolvenții urmau să primească în mod gratuit un rând de scule pentru pescuit. Sediul școlii se afla la Institutul Bio-Oceanografie, dar un local propriu urma să se construiască în anul următor („O școală care trebuia”, 10 aprilie 1937: 1; „Școala de pescari din Constanța”, 7 iunie 1937: 2).

După numai un an de cursuri, o parte din elevii școlii constănțene de pescari erau deja repartizați să facă practică pe șalupele „Mihai” și „Mircea”, aparținând Societății „Unico”, vase care erau destinate vânării delfinului în apele Mării Negre („De la școala de pescari”, 4 mai 1938, 1), ceea ce denotă că, la respectiva școală, activitatea de formare profesională era deosebit de serioasă.

O școală de șoferi profesioniști și amatori este semnalată ca existând la Constanța pe la jumătatea deceniului al patrulea. La 15 martie 1935 începeau aici cursurile cu o nouă serie de elevi. Se primeau înscrieri la toate cele patru secții ale școlii: a) șoferi profesioniști pentru orice tip de automobil; b) conducători tractoare și camioane agricole; c) conducători motociclete și d) amatori, conducători automobile particulare. Școala funcționa pe lângă școala de arte și meserii. În urma examenului ce se susținea la încheierea cursurilor, cei care reușeau primeau certificate de stat, eliberate de Ministerul Instrucțiunii („Școala de șoferi profesioniști și amatori”, 5 martie 1935: 1).

În 1939 se anunța deschiderea la Constanța a unei școli de notari. Pentru a se înscrie candidații trebuiau să fie absolvenți de liceu sau ai unor studii echivalente cu liceul și să aibă stagiul militar satisfăcut. Întreținerea și

cazarea erau gratuite. Școala urma să se deschidă la 15 septembrie 1939 („Școala de Notari”, 2-14 septembrie 1939: 3).

Alături de școlile profesionale de băieți, în Constanța interbelică au funcționat școli profesionale pentru fete, altele decât cele care au constituit nucleele liceelor de specialitate amintite mai sus.

Școala de industrie casnică a județului Constanța își inaugura cursurile în orașul de reședință în anii 1930. Era susținută din fondurile Prefecturii și avea drept scop valorificarea produselor industriei casnice din județul Constanța. Denumirea completă era: „Școala de țesătorie și industrie casnică”. Deschiderea cursurilor s-a făcut cu 25 eleve din care 15 erau bursiere ale județului. Directoarea școlii era Alexandrina Duly, profesoară de gospodărire („Inaugurarea Școalei de industrie casnică a județului Constanța”, 7 mai 1930: 1). Roadele muncii în școala de industrie casnică au început să se vadă în anii următori când la fiecare sfârșit de an școlar se organizau expoziții cu produse realizate de elevele școlii, în aripa stângă a Palatului Primăriei. Erau expuse cusături, covoare, țesături („Expoziția școalei de industrie casnică”, 24 iunie 1932: 4; 5 iulie 1933: 4; 6 iulie 1934: 1).

Cea de-a doua școală de gospodărire și industrie casnică s-a deschis în ianuarie 1933, la Anadolchioi, sub egida „Societății pentru emanciparea femeii” prezidată de Maria Dimitriu Castano. Localul școlii era situat în clădirea fostului orfelinat „Grănicerul Mușat” în Anadolchioi. Pentru practica gospodăriei și industriei casnice, în școală se primeau și eleve de la sate, lucru facilitat și de existența unui internat în incintă („Inaugurarea școalei de gospodărie din localitate”, 22 ianuarie 1933: 2).

Pe tot parcursul existenței și funcționării sale școala a primit un sprijin nemijlocit din partea „Societății pentru emanciparea femeii”², din inițiativa căreia luase ființă („Deschiderea cursurilor la Școala de gospodărie și industrie casnică din Anadolchioi”, 6 octombrie 1934: 1), precum și din diferite alte părți care îi acordau subvenții („Subvenție pentru școala de gospodărie dela Anadolchio”, 2 iulie 1934: 1). Alături de instruirea specifică, elevele erau antrenate și în activități cultural-educative (Carpiniseanu, 14 mai 1933: 1), la fel ca în celelalte școli de fete din Constanța.

Tot pentru fete au funcționat la Constanța în perioada interbelică școli cu profil sanitar.

Școala de infirmiere „Crucea Roșie” anunță în 1930 că deschiderea cursurilor pentru anul respectiv urma să aibă loc la 24 noiembrie, în localul nou al Liceului „Mircea cel Bătrân”. Înscrierea la cursuri era voluntară. Școala era condusă de doamna dr. E. Botez, iar cursurile erau susținute de medici militari („Școala de infirmiere „Crucea Roșie” din Constanța”, 19 noiembrie 1930: 1). La examenul pentru obținerea titlului de soră de caritate din ianuarie 1935, au

² Cercul constănțean al „Asociației pentru emanciparea civilă și politică a femeii române”, înregistrat la Tribunalul Constanța, era condus, în calitate de președinte, de profesoara Maria Dimitriu Castano.

reușit 7 candidate din 18 câte s-au prezentat („Examenul dela Școala de infirmiere din Constanța”, 4 ianuarie 1935: 1), ceea ce înseamnă că la respectiva școală lucrurile erau foarte serioase, chiar dacă înscrierea era voluntară.

O nouă școală de infirmiere se deschide în ianuarie 1940, din inițiativa doctorului Gh. Rădulescu, medicul șef al municipiului, în scopul pregătirii personalului necesar în caz de război („O nouă școală de infirmiere”, 27 ianuarie 1940: 1).

În fine, menționăm intenția Ministerului Sănătății, făcută publică în 1938, de a deschide la Constanța o școală de maternitate pendinte de serviciul chirurgical al Spitalului „Dr. V. Sion” din localitate. Scopul școlii era de a pregăti 12-16 moașe anual pentru localitățile județului. Deci, școala dura un an și, pentru a se înscrie, candidatele trebuiau să aibă vârsta de 17-20 ani și să fie absolvente a cel puțin patru clase secundare. După examen, moașele urmau să practice în satele natale („Școala de maternitate”, 14 aprilie 1938: 1).

În urma acestei treceri în revistă a școlilor profesionale din Constanța, putem concluziona că diversificarea vieții social-economice constănțene în perioada interbelică a atras după sine dezvoltarea unor tipuri de școli menite să facă față cerințelor profesionale diferite care se ridicau. Învățământul aplicat a început să se bucure de tot mai mult interes, atât din partea instituțiilor, cât și din partea cetățenilor, chiar dacă lipsurile și deficiențele au împiedicat de multe ori funcționarea adecvată a școlilor profesionale.

Școli profesionale au funcționat în perioada interbelică și în alte localități din județ.

Școala elementară de meserii din Oltina, cea mai veche din județ, înființată în 1902 și închisă în perioada războiului, a cunoscut momente dramatice până să-și reia activitatea. În 1919 clădirea școlii a fost închiriată ca magazie de cereale Băncii „Creditul Dobrogean” din Constanța. În 1921 Ministerul Instrucțiunii cere evacuarea clădirii, dar banca refuză. În același an, Comitetul școlar local consideră să transforme școala de meserii în școală primară de fete, fără să ceară autorizația legală (*Anuarul Școalei elementare de meserii Oltina, 1904-1924*: 3). În iunie 1921, Inspectorul școlar al școlilor de meserii raportează Ministerului Instrucțiunii Publice situația creată. Ordinul emis de minister oprește lucrările de transformare și anunță deschiderea școlii de meserii (*Anuarul Școalei elementare de meserii Oltina, 1904-1924*: 19). O comisie constituită din persoane cunoscătoare reușește să readucă în școală sculele dispărute în vremea războiului. Redeschiderea oficială a școlii de meserii din Oltina are loc la 21 noiembrie 1921 (*Anuarul Școalei elementare de meserii Oltina, 1904-1924*: 20).

În 1924 personalul școlii se compunea dintr-un director, Vasile Macarie, un institutor pentru meseriile teoretice și muzică, un maestru fierar-lăcătuș, un maestru rotar și unul tâmplar. Pentru bucătăria și sufrageria școlii ridicate în 1923, era angajat un bucătar. La toți aceștia se adaugă un om de serviciu pentru întreținerea curentă (*Anuarul Școalei elementare de meserii Oltina, 1904-1924*: 38). În 1928 școala funcționa cu toate cele trei secții ale sale (fierărie, tâmplărie,

lemnărie). Elevii realizau în ateliere obiecte deosebit de apreciate; mulți dintre meșterii apreciați din atelierele fabricilor și uzinelor provinciei existente în perioada interbelică trecuseră prin școala de meserii din Oltina (Georgescu, 1928: 685). În ciuda utilității și eficienței ei, Școala de meserii din Oltina s-a desființat în perioada crizei economice, mai precis în 1931 („Desființarea școlii de meserii din Oltina”, 2 septembrie 1931: 1).

O nouă școală elementară de meserii a luat ființă în județ la Cernavodă, în anul 1921. Ea venea în întâmpinarea nevoilor gospodăriilor individuale distruse de război și intenționa, de asemenea, să dea o îndrumare practică copiilor orfani. Deschiderea oficială a cursurilor a avut loc la 15 decembrie 1921. În anul școlar 1921-1922 a funcționat cu o clasă și două specialități: fierărie și rotărie; în anul școlar următor s-a mai adăugat o clasă, menținându-se cele două specialități. Primind sprijin din partea prefectului N.T. Negulescu, precum și din partea Ministerului Instrucțiunii, școala se extinde: două noi corpuri de clădire au fost cumpărate și s-au construit alte două ateliere, astfel că, în anul școlar 1925-1926 a putut lua ființă un atelier special de tâmplărie (Mușat, 1938: 79).

În anul 1928 școala elementară de meserii a fost ridicată la rangul de școală inferioară de meserii, iar la cursurile teoretice au fost numiți profesori secundari de specialitate. În urma Legii din 9 aprilie 1936, Școala de meserii din Cernavodă s-a transformat în gimnaziu industrial (Mușat, 1938: 80). Timp de patru ani elevii se puteau pregăti în următoarele specialități: ajustaj-mecanic, lăcătușărie artistică, tâmplărie de mobilă, sculptură în lemn. Școala execută lucrări bine apreciate atât pentru instituțiile publice, cât și pentru particulari (Mușat, 1938: 80). De la înființare și până în 1936 școala a avut 605 elevi și a dat 159 absolvenți, care își asigurau existența practicând meseriile învățate. La sfârșitul anului 1935-1936, situația școlară era următoarea: 82 elevi înscriși; 72 promovați; 10 repetenți. Directori ai gimnaziului au fost: Ilie Ioanițescu, C. Mănescu, ing. Dan Drăgulinescu și ing. Alexandru Tomescu (Mușat, 1938: 80-81).

Pe lângă școala elementară de meserii, la Cernavodă a funcționat, începând cu 1921, o școală industrială de ucenici și adulți, care avea și o secție analfabetică pentru neștiutorii de carte (SJANC, Fondul Inspectoratul Muncii, dosar 12/1922, f. 39). La școala de ucenici erau înscriși în anul respectiv 40 elevi, din care doar 16-20 frecventau; la secția analfabetică, din 29 elevi înscriși, frecventau 22-25. Școala a apărut în urma inițiativei unui comitet de meseriași și patroni și se afla sub supravegherea Ministerului Muncii (SJANC, Fondul Inspectoratul Muncii, dosar 12/1922, f. 39).

În 1935, obținând autorizația Ministerului de Industrie și Comerț, Cornelia Dumitrescu înființează în Cernavodă, Școala de industrie casnică „Sf. Ana”. Era dotată cu internat și funcționa în casele Malcasian din bd. Regina Elisabeta. Se preda: croitorie, țesătorie, gospodărie, precum și cunoștințe specifice claselor gimnaziale. Școala dura 4 ani. În anul școlar 1935-1936 au fost

12 eleve în clasa I, iar în anul următor au fost 16 eleve în clasa I și 12 în a II-a (Musat, 1938: 82).

În ordine cronologică, menționăm în continuare școala elementară de meserii „Principele Carol” din satul Cerchezu, comuna Docuzaci (Măgura), înființată la începutul anului 1924 („Școala Elementară de Meserii „Principele Carol” Satul Cerchezu, comuna Docuzaci”, 14 februarie 1924: 2). Școala pregătea meseriași în specialitățile fierărie, rotărie, tâmplărie, dogărie și tinichigerie. Pentru înscriere, candidații trebuiau să aibă vârsta de 14-18 ani, indiferent dacă aveau cursul primar terminat sau nu. Taxa înscrierii era 1000 lei. Cursurile durau trei ani, după care absolvenții urmau să primească diplomă, ceea ce le permitea să facă armata la termen redus („Școala Elementară de Meserii „Principele Carol” Satul Cerchezu, comuna Docuzaci”, 14 februarie 1924: 2). Școala s-a deschis cu 16 elevi la 1 februarie 1924, în casa săteanului Ion Stoian. După numai un an e nevoită să se mute la Cara-Omer, unde a găsit mai mult sprijin, în special din partea primăriei și administrației de plasă. Din 1927 școala a căpătat un local propriu, care la 1928 era încă neterminat (Georgescu, 1928: 686).

Nu numai școli profesionale de meserii au funcționat în localitățile județului. Începând cu 1920 la Ostrov a funcționat o școală de contabili, ai cărei absolvenți erau repartizați în cooperative și bănci ca personal de specialitate dovedind o bună pregătire și demonstrând astfel oportunitatea și eficiența școlii („Școala de contabili din Ostrov”, 6 aprilie 1924: 3). În legătură cu Ostrov a circulat și ideea înființării unei școli profesionale pentru confecționarea uneltelor de pescuit dar, se pare, aceasta nu s-a materializat („În jurul școlii de la Ostrov”, 4 aprilie 1924: 2; 5 aprilie 1924: 1).

La Tulcea, funcționa pentru băieți în anul 1924 Școala industrială de ucenici nr. 1, al cărei director era G. Coatu. Școala avea trei secții: Secția I pentru analfabeți, frecventată la data respectivă de 41 elevi, din care prezenți la examene au fost 34, iar promovați 17; Secția II (curs primar incomplet), frecventată de 76 elevi, din care 46 s-au prezentat la examene, promovând 26; Secția III (secția profesională propriu-zisă) era frecventată de absolvenți ai școlii primare, ucenici în diferite ateliere, cu scopul învățării unei meserii. Cursurile predate în această secție erau împărțite pe trei ani. În anul 1924 numărul total al elevilor a fost 36, din care promovați au fost 27 („Împărțirea premiilor la școala industrială de ucenici nr. 1 din Tulcea”, 11 august 1924: 2). Expoziția organizată în anul 1925, la încheierea cursurilor, ilustra activitatea utilă și eficientă a acestei școli, salutată ca atare în presa locală („Școala industrială din Tulcea”, 1 august 1925: 1).

La 1 octombrie 1926 lua ființă la Tulcea, Școala inferioară de arte și meserii, prima de acest fel din Dobrogea (Georgescu, 1928: 687; „Inaugurarea școlii de arte și meserii din Tulcea”, 25 decembrie 1926: 1). Inițial se proiectaseră două secții: una navală și alta electrotehnică („O școală de meserii la Tulcea”, 11 octombrie 1926: 1), dar în anul înființării școala a funcționat cu

următoarele patru secții: fierărie, tâmplărie, rotărie și lăcătușărie (Georgescu, 1928: 687). Din cei 60 elevi înscriși în anul școlar 1927-1928 – în majoritate provenind din mediul rural – 30 erau interni, iar ceilalți externi. Directorul școlii era S. Ciortan (Georgescu, 1928: 687). Sprijinită de autoritățile locale, școala de arte și meserii din Tulcea a funcționat în toată perioada următoare, organizând la fiecare sfârșit de an școlar, expoziții cu lucrări executate de elevi („Expoziția de la școala de arte și meseri”, 22 iulie 1928: 2).

Prima școală profesională de după război în județul Tulcea a fost o școală pentru fete, Școala de țesătorie de la Babadag. Înființată la 1 decembrie 1920 de către Ministerul Industriei și Comerțului, care suporta și cheltuielile de întreținere, școala pregătea elevi în meseriile: țesătorie, sericicultură, filatură, covoare, cusături naționale (SJANC, Fond Inspectoratul Muncii, dosar 12/1922, f. 18).

La Tulcea ia ființă în anul 1928, în urma Ordinului nr. 94451 din acel an al Ministerului Instrucțiunii, prin ministrul dr. C. Angelescu, Școala profesională de fete gr. I. Scopul acesteia era unul practic: educarea viitoarelor soții și mame (*Școala profesională de fete gr. I Tulcea. Anuar pe anii școlari 1928-19334*, 1935: 3).

În anul școlar 1928-1929 școala a funcționat cu o singură elevă. În 1930-1931 se întregesc cele trei clase, îndeplinindu-se astfel statutul unei școli profesionale gr. I. Localul se afla situat pe strada Babadag nr. 117, unde funcționau, de asemenea, internatul și cantina. De la 26 octombrie 1933 școala se mută în centrul orașului, pe strada Carol. Tot acum se înființează un atelier practic de ucenicie pentru fetele ale căror părinți aveau o situație materială modestă. În acest atelier se învăța prin rotație, în primii doi ani, croitoria și lenjeria, tinerele urmând ca în anul al treilea să se specializeze în direcția dorită. La capătul celor trei ani, ucenicilor li se elibera un certificat de lucrătoare în specialitatea respectivă. Dacă doreau, puteau rămâne în continuare în ateliere, fiind retribuite cu 50% din ceea ce produceau sau puteau să lucreze acasă, în oraș sau în ateliere proprii. Din 1933-1934, într-o vitrină organizată pe lângă școală se expuneau săptămânal lucrările elevelor, urmărindu-se prin aceasta educarea gustului vestimentar al locuitoarelor orașului (*Școala profesională de fete gr. I Tulcea. Anuar pe anii școlari 1928-19334*, 1935: 20-21).

Alături de școlile profesionale de băieți și de fete a funcționat la Tulcea, începând cu 15 martie 1921, Școala practică de contabilitate și educație cooperatistă. Școala avea ca scop pregătirea personalului de conducere și funcționare a băncilor populare. Absolvenții ei puteau să-și completeze studiile la școlile superioare cooperatiste. Școala era mixtă. În anul deschiderii urmau cursurile școlii 28 elevi și eleve recrutați din oraș și județ („Școala practică de contabilitate și educație cooperatistă din Tulcea”, 14 martie 1921: 1).

În județul Caliacra, pentru băieți au funcționat la Bazargic două școli industriale. Acestea însă nu pregăteau elevi într-o meserie anume, ci se adresau lucrătorilor adulți analfabeți și ucenicilor absolvenți ai patru clase

primare din diverse ateliere industriale și cu scopul de a-i învăța pe primii scrisul și cititul, iar la ceilalți urmărindu-se completarea studiilor. La Școala industrială nr. 1 înființată la 1 martie 1924 (pe lângă Școala primară nr. 1 din oraș) s-au înscris în acel an 258 elevi din care 78 erau absolvenți a patru clase primare. Pe lângă abecedar, adulților li se preda citirea, aritmetica, geografia. Materiile pentru secția ucenicilor erau geometria, aritmetica, tehnologia și desenul. Cursurile se țineau de patru ori pe săptămână seara, între orele 18:30-20:30. Colectivul de cadre didactice era format din patru institutori și un inginer, conduși de institutorul V. Stoicescu („Școala industrială de ucenici din Bazargic”, 5 iulie 1924: 1).

Ideea unei școli de arte și meserii la Bazargic a circulat prin anii 1929-1930 dar, se pare, materializarea ei nu s-a mai produs. Se argumenta în presă necesitatea înființării unei școli speciale de mecanică care să instruiască tinerii în conducerea mașinilor agricole. În Dobrogea de Sud se dezvoltă din ce în ce mai multe industrii, iar înființarea unei astfel de școli la Bazargic devine tot mai necesară, orașul fiind unul important din punct de vedere comercial și industrial, dar și datorită interesului crescut manifestat de locuitori în a urma o școală de meserii („Înființarea unei școli de meserii la Bazargic”, 19 iunie 1929: 1).

Pentru fete a funcționat la Bazargic Școala profesională de fete gradul I, construită în anul școlar 1923-1924 („Viața la Bazargic”, 23 septembrie 1924: 4). În 1926-1927 această școală a dat prima serie de absolvenți. La fiecare sfârșit de an se organizau reușite expoziții cu lucruri executate de tinerele eleve („Școala profesională din Bazargic” 10 iulie 1933: 2; Georgescu, 1928: 687).

O școală industrială de tipul celei din Bazargic a funcționat începând cu 30 ianuarie 1921 și la Silistra, în aceeași clădire a Școlii nr. 2 („Inaugurarea școlii industriale din Silistra” 9 februarie 1921: 1). Tot aici s-a întemeiat în anul școlar 1925-1926 Școala elementară de comerț. În primul an de funcționare a fost întreținută de Camera de Comerț din Silistra. Începând cu 1 ianuarie 1927 școala a fost trecută în bugetul statului, dar Camera de Comerț din oraș a continuat să susțină chiria și întreținerea localului respectiv. Interesant de semnalat este faptul că primul director al acestei școli a fost Pericle Papahagi, cunoscutul lingvist (Georgescu, 1928: 695). În anul școlar 1927-1928 școala număra 96 elevi din care, mai mult de jumătate erau bulgari, armeni, turci și evrei. În anul 1935 în presa locală din Silistra se susținea înființarea în oraș a unei școli de arte și meserii („Cerem școală de meserii”, 2 aprilie 1935: 2), dar nu avem alte informații cu privire la existența ei.

Analiza învățământului liceal de specialitate din Dobrogea interbelică relevă un proces complex de instituționalizare și adaptare la realitățile sociale și economice ale regiunii. Înființarea și dezvoltarea liceelor comerciale, industriale și profesionale au reprezentat un răspuns firesc la dinamica economică a Dobrogei, o zonă cu un rol strategic în comerțul și industria României Mari. Implicarea Camerei de Comerț și

Industria din Constanța, a autorităților locale și a unor personalități marcante, precum Constantin Brătescu, demonstrează că acest tip de educație nu a fost doar un demers instituțional, ci și unul comunitar, menit să răspundă nevoilor directe ale societății.

Diversitatea școlilor – de la liceele comerciale și industriale la școlile de ucenici, de pescari sau de infirmiere – arată o preocupare constantă pentru formarea unei forțe de muncă specializate și adaptate cerințelor pieței. Totodată, aceste inițiative au deschis noi perspective educaționale pentru tinerii proveniți din mediul rural sau din medii defavorizate, chiar dacă barierele sociale și economice, precum taxele școlare și lipsa infrastructurii, au limitat accesul multor elevi. Pe de altă parte, dezvoltarea acestui sistem educațional a fost afectată de instabilitatea economică și de contextul politic internațional. Criza economică din anii '30 și izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial au întrerupt continuitatea și au pus în pericol funcționarea multor instituții. Totuși, experiența acumulată în perioada interbelică a constituit o bază solidă pentru reorganizarea învățământului de specialitate în anii '60, când noile realități industriale ale Constanței au impus relansarea acestuia.

Bibliografie

Arhive și anuare

1. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța (SJANC), Fondul Inspectoratului Muncii, dosar 12/1922-1923.
2. *Anuarul Liceului comercial de băieți „Regele Carol I” Constanța, pe anul școlar 1942-1943.*
3. *Anuarul Liceului de fete „Domnița Ileana” din Constanța, pe anii școlari 1919-1937.*
4. *Anuarul Școalei Comerciale de fete din Constanța pe anii școlari 1925-1931.*
5. *Anuarul Școalei elementare de comerț (băieți) din Constanța (1923-1928), 1923-1928, Constanța.*
6. *Anuarul Școalei elementare de meserii Oltina, 1904-1924.*
7. *Școala profesională de fete gr. I Tulcea. Anuar pe anii școlari 1928-1934 (1935). Constanța: Institutul Grafic Albania.*

Presă

1. Carpiniseanu, S. N. (14 mai 1933). „Cu ocaziunea Șezătorii Școlii de gospodărie din Anadolchioi”, în *Dobrogea Jună* XXIX, 57, p. 1.
2. „Cerem școală de meserii” (2 aprilie 1935). În *Semănătorul*, p. 2.
3. „De la școala de arte și meserii” (2 iulie 1933). În *Dobrogea Jună* XXIX, 78, p. 1.
4. „De la școala de pescari” (4 mai 1938). În *Dobrogea Jună* XXXIV, 81, p. 1.
5. „Deschiderea cursurilor la Școala de gospodărie și industrie casnică din Anadolchioi” (6 octombrie 1934). În *Dobrogea Jună* XXX, 187, p. 1.

6. „Desființarea școlii de meserii din Oltina” (2 septembrie 1931). În *Dobrogea Jună* XXVII, 135, p. 1.
7. „Eforia școlilor industriale de ucenici” (13 ianuarie 1927). În *Dobrogea Jună* XXIII, 7, p. 1.
8. „Elevii școalelor din port organizează șezători” (8 aprilie 1928). În *Marea Noastră* 1, 27, p. 3.
9. „Examenul dela Școala de infirmiere din Constanța” (4 ianuarie 1935). În *Dobrogea Jună* XXXI, 4-5, p. 1.
10. „Expoziția de la școala de arte și meseri” (22 iulie 1928). În *Oglinda Tulcei* 2, 37, p. 2.
11. „Expoziția școalei de industrie casnică” (24 iunie 1932). În *Dacia* 19, 64, p. 4;
12. „Festivitățile școlare de duminică. Aniversarea de la liceu – inaugurarea localului liceului comercial de fete” (1 decembrie 1936). În *Dobrogea Jună* XXXII, 263, p. 1.
13. „Inaugurarea noiei școli de arte și meserii” (26 noiembrie 1930). În *Dacia* 17, 205, p. 1.
14. „Inaugurarea școalei de gospodărie din localitate” (22 ianuarie 1933). În *Dacia* 20, 7, p. 2.
15. „Inaugurarea Școalei de industrie casnică a județului Constanța” (7 mai 1930). În *Dacia* 17, 80, p. 1.
16. „Inaugurarea școlii de arte și meserii din Tulcea” (25 decembrie 1926). În *Curierul Tulcei* 5, 187, p. 1.
17. „Inaugurarea școlii industriale din Silistra” (9 februarie 1921). În *Dobrogea Jună* XV, 28, p. 1.
18. „Împărțirea premiilor la școala industrială de ucenici nr. 1 din Tulcea” (11 august 1924). În *Curierul Tulcei* 3, 96, p. 2.
19. „În jurul desființării școlii de ucenici” (31 martie 1936). În *Dobrogea Jună* XXXII, 74-75, p. 2.
20. „În jurul școalei de la Ostrov” (4 aprilie 1924). În *Marea Neagră*, 1, 171, p. 2; 172, p. 1.
21. „Înființarea școlii industriale” (2 decembrie 1920). În *Dobrogea Jună* XIV, 104, p. 1.
22. „Înființarea unei școli de meserii la Bazargic” (19 iunie 1929). În *Dobrogea Jună* XXV, 128, p. 1.
23. „La Liceul industrial” (12 august 1936). În *Dobrogea Jună* XXXII, 180, p. 1.
24. Neicu, I. (15 mai 1937). „Se desființează Liceul industrial?”, în *Dobrogea Jună* XXXIII, 89-90, p. 2.
25. „O nouă școală de infirmiere” (27 ianuarie 1940). În *Dobrogea Jună* XXXVI, 9, p. 1.
26. „O școală care trebuia” (10 aprilie 1937). În *Marea Neagră* 18, 137, p. 1;
27. „O școală de meserii la Tulcea” (11 octombrie 1926). În *Dobrogea Jună* XXII, 226, p. 1.

28. „Prin desființarea școlii de ucenici C.F.R. din port se săvârșește o mare nedreptate” (2 octombrie 1937). În *Dobrogea Jună* XXXIII, 187, p. 1.
29. „Serbarea de la școala de elevi meseriași C.F.R. Palas” (20 iunie 1940). În *Dobrogea Jună* XXXVI, 64, p. 2.
30. „Serbarea de la Școala industrială de ucenici” (17 ianuarie 1924). În *Marea Neagră* 1, 106, p. 3.
31. „Subvenție pentru școala de gospodărie dela Anadolchio” (2 iulie 1934). În *România dela Mare* 1, 32, p. 1.
32. „Școala de arte și meserii din Constanța” (24 septembrie 1930). În *Dacia* 17, 167, p. 1.
33. „Școala de contabili din Ostrov” (6 aprilie 1924). În *Marea Neagră* 1, 173, p. 3.
34. „Școala de infirmiere „Crucea Roșie” din Constanța” (19 noiembrie 1930). În *Dacia* 17, 200, p. 1.
35. „Școala de maternitate” (14 aprilie 1938). În *Dobrogea Jună* 34, 73, p. 1.
36. „Școala de Notari” (2-14 septembrie 1939). În *Semănătorul român* 7, 190, p. 3.
37. „Școala de pescari din Constanța” (7 iunie 1937). În *România de la Mare* 4, 183, p. 2.
38. „Școala de pescuit la Constanța” (1 martie 1937). În *România de la Mare* 4, 170, p. 3.
39. „Școala de șoferi profesioniști și amatori” (5 martie 1935). În *Dobrogea Jună* XXXI, 52-53, p. 1.
40. „Școala Elementară de Meserii „Principele Carol” Satul Cerchezu, comuna Docuzaci” (14 februarie 1924). În *Marea Neagră* 1, 128, p. 2.
41. „Școala industrială de ucenici din Bazargic” (5 iulie 1924). În *Dobrogea Jună* XVIII, 150, p. 1.
42. „Școala industrială din Tulcea” (1 august 1925). În *Dacia* 12, 169, p. 1.
43. „Școala practică de contabilitate și educație cooperatistă din Tulcea” (14 martie 1921). În *Farul* 5, 2, p. 1.
44. „Școala profesională din Bazargic” (10 iulie 1933). În *Legionarii* 1, 25, p. 2.
45. „Viața la Bazargic” (23 septembrie 1924). În *Marea Neagră* 2, 34, p. 4.

Surse secundare

1. *Dicționar de personalități dobrogene* (2004). Vol. I. Constanța: Ex Ponto.
2. Georgescu, I. (1928). Învățământul public în Dobrogea. În *Analele Dobrogei* IX, București.
3. Gîlă, C.-I. (2023). *Profesori de marcă ai Școlii normale din Constanța*. În Colesniuc, S. M., et al. (coord.), *Constanța-istorie, vecinătate, multiculturalitate*. Cluj-Napoca: Mega.
4. Mușat, I. (1938). *Istoricul orașului Cernavodă*, București: Tipografia „Viața Literară”.

THE UKRAINIZATION OF Kholm AND Podlachia Orthodox Eparchy,
1940–1944

Andrii Smyrnov*

Bohdan Turovych**

10.52846/AUCSI.2025.2.07

Abstract

The article deals with the development of the Kholm and Podlachia Orthodox eparchy during the Nazi occupation of Poland. The Kholm region became a major center of Ukrainian Orthodoxy, Kholm cathedral was returned to Orthodox Ukrainians, and many religious publications were issued in Ukrainian there. The Kholm and Podlachia eparchy was re-established (with Ilarion Ohienko as bishop) and Ukrainianized. The Kholm church program of the Archbishop Ilarion Ohienko, which included the balanced use of the Ukrainian language in worships, building a parish network and training a constellation of nationally conscious clergy, aimed to constitute an autocephalous Ukrainian Orthodox Church with a patriarchal system in territories occupied by the Nazis. To activate the national ecclesiastic life, Archbishop Ilarion founded a printing house, a publishing house, a bookstore, a library, a museum, the eparchial storage of church things, and also the brotherhood engaged in charity affairs. The German police allowed the establishment of a theological seminary, but de facto it had the status of an academy. In 1944 Ilarion Ohienko was elevated to the rank of metropolitan by the Council of bishops. The Kholm eparchy was finally abolished when it became part of Poland after the Second World War.

Key words: *the Orthodox Church, occupation, eparchy, parish, clergy, Second World War.*

Introduction

The Second World War led to new changes in position and organization of Orthodox Church in Polish territories. In November 1939 the beleaguered Metropolitan Dionisii Valedynskyi of Warsaw, attacked by Russian nationalists, was forced by the Gestapo to resign in favour of an outsider Archbishop Seraphim Lade of Berlin. Less than a year later, in September 1940, with active Ukrainian encouragement Dionisii recanted his abdication and persuaded governor-general of Poland Hans Frank to confirm him as Metropolitan of the Autocephalous Orthodox Church of the Generalgouvernement in return for a pledge of civil obedience to Nazi rule. Although officially his jurisdiction encompassed only the Generalgouvernement, the later expansion of German rule eastward into the Soviet Union allowed Dionisii indirectly to extend his authority there as well (Mironowicz, 2005: 200-203; Smyrnov, 2019; Wynot, 2015: 58).

* PhD. hab. (History), Professor, Department of History, The National University of Ostroh Academy, Department of History, Ukraine, Email: andrii.smyrnov@oa.edu.ua.

**PhD student, The National University of Ostroh Academy, Department of History, Ukraine, Email: bohdan.turovych@oa.edu.ua.

During the period of German occupation on the territory of Kholm region and Podlachia, there was a Ukrainian national-cultural and spiritual revival, a significant component of which was the national-church movement for Ukrainization / de-Muscovite of the Orthodox Church. The revival of the Kholm and Podlachia Orthodox eparchy in the German-occupied Poland and the ordination of the ambitious Archbishop Ilarion Ohienko (1882-1972), who possessed tremendous social, political and scientific experience, contributed to the transformation of the Kholm region into the leading centre of the Ukrainian national ecclesiastic movement. "In the short time of our work, Kholm received a new image – it became the Ukrainian center of Transbuh Ukraine, primarily the cultural and ecclesiastic one," wrote the wartime head of the Ukrainian Central Committee Volodymyr Kubiiiovych (Kubiiiovych, 1975: 388). In the Kholm and Podlachia eparchy, Archbishop Ilarion made a lot effort to implement a broad Ukrainianization activity aimed at developing the Orthodox Church on national traditions. On the instructions and insistence of the hierarchy, the clergy launched intensive educational, cultural and educational work among his laity.

The Kholm institutions have focused on organizing publishing, collecting and compiling an eparchial library, and translating liturgical literature in Ukrainian. There was actively conducted patriotic education of youth, organized national holidays, and the celebration of milestones (Lysenko & Hrynevych, 2004: 176). Archbishop Ilarion put a lot of effort into preparing the priests by opening a seminary in Kholm, which was close to the theological academy level of education. His head pastor activities in the Kholm period require a deeper analysis, which, unfortunately, is difficult due to the loss of the eparchial archive.

Ilarion's church program

On September 30, 1940, the Council of bishops of the Orthodox Church in the Generalgouvernement with the participation of Metropolitan Dionisii Valedynskyi and Bishop Tymofii Shretter decided to divide the Warsaw Metropolitanate into three uneven eparchies: Warsaw, Kholm and Podlachia, and Cracow-Lemko region. The Kholm and Podlachia eparchy, through its church-historical significance, was elevated to the rank of archdiocese, and its eparchial bishop received the title of Archbishop of Kholm and Podlachia. "In connection with the formation of two new eparchies, the population of which consists entirely of Ukrainian ones, to the cathedra of the archbishop of Kholm and Podlachia... we select Dr. Ivan Ohienko, a professor of the Orthodox theological faculty of the Warsaw University, as a well-known scholar and figure in the church and cultural regions for the benefit of the Ukrainian people", noted in the resolution of the Council (*Church Bulletin*, 1943: 5).

The solemn designation of Archimandrite Ilarion took place on October 19, 1940, and the next day in the Church of the Nativity of the Theotokos on

Danylo's Hill in Kholm, he accepted bishop consecration. During the Great Entrance, Metropolitan Dionisii proclaimed Ilarion Archbishop of Kholm and Podlachia (Smyrnov, 2016).

On October 21, 1940, the Council of bishops of the Orthodox Church in the Generalgouvernement blessed Archbishop Ilarion to take control of the Kholm and Podlachia eparchy and create an ecclesiastic consistory, and also elected him as deputy Metropolitan Dionisii (AWMP). On November 12, a meeting of the fathers-deans and former members of the Kholm Church Council was held. In his speech Archbishop drew attention of the clergy to the need for close ties with people, raising the level of education and culture, obligatory preaching for each worship service, attracting intelligentsia and youth, teaching religion in schools, organizing children's school choirs, learning the old Ukrainian language, supporting poor laities, paying debts for the maintenance of the eparchial administration, as well as church discipline (*Ukrainian Orthodox Herald*, 1940: 6).

According to the decree of Archbishop Ilarion, divine worship was recommended to be performed in Church Slavonic with Ukrainian pronunciation, which was introduced "very carefully, gradually and tactfully" depending on the national consciousness of the laity. There is encouraged to read the Hours, the Apostle and the Gospel in Ukrainian language. At the request of the laity, divine worship could be performed in Ukrainian, but only after the special blessing of the bishop. Sermons should be declared only in Ukrainian (*Ukrainian Orthodox Herald*, 1940: 13).

Kholm clergy, adhered to the principle of Archbishop Ilarion "to serve the people is to serve God", successfully combined pastoral work with national patriotic work. He saw the preservation of Orthodox identity organically linked to the creation of his own national tradition, the patriotic education of youth. An exceptional role in the religious life of the region was played by church-national celebrations.

To activate the national ecclesiastic life, Archbishop Ilarion founded a printing house, a publishing house, a bookstore, a library, a museum, the eparchial storage of church things, and also the Brotherhood of the Nativity of the Theotokos engaged in charity affairs. With significant scientific, publishing, and literary enlightenment experience, Archbishop Ilarion made the printed word one of the main means of his pastoral work. In 1942, the Kholm and Podlachia Consistory bought from the Germans a formerly rented Jewish printing house, which was equipped in the premises of the Brotherhood of the Nativity of the Theotokos.

According to calculations of Mykola Tymoshyk, in spite of the obstacles of the German administration, 45 titles of various books were published in Kholm. In this Ukrainian printing house in Kholm region liturgical books, sermons and religious poetry of Archbishop Ilarion, popular science editions, three issues of the Kholm calendar, "Ukrainian Orthodox Herald", "Reports from

Kholm and Podlachia eparchy" (60 issues), newsletter "Ukrainian Orthodox Church" were published (Tymoshyk, 2000: 306-307). "These brochures, together with the Ukrainian translation of the Gospel by Ilarion, tens of thousands of copies were distributed free of charge among students of the Kholm gymnasium, seminary, commercial and rural elementary schools, laities", wrote historian Yurii Makar (Makar, 2011: 437).

In 1942 in Prague, the publisher Yurii Tyshchenko published two volumes of essays on the history of the Ukrainian Orthodox Church composed by Archbishop Ilarion, published in a significant circulation of 3,000 copies at that time. Such publications that were popular for readers, brought significant profits to both the publisher and the author. The third and fourth volumes of the Ukrainian Church, which were prepared for publication, burned down in Prague with the closer front line (Tymoshyk, 2000: 305). Among the unfulfilled plans of Archbishop Ilarion, it is worth remembering the attempts to publish the journal "Native Language" and a separate weekly for the Ukrainian population of Kholm.

"For my work, for spreading pure Christian ideology among my faithful, Holy Scripture was very necessary, but it was not there", wrote Metropolitan Ilarion, "Under the terms of the British and Foreign Bible Society in London, I translated the entire Bible, and in 1939 a part of it – the New Testament with the Psalter – was published in Warsaw. In 1940 this publication was repeated, but the gestapo immediately arrested it" (Ilarion, 1966: 13). It is worth noting that the third edition of the New Testament translation was published in 1942 in Stockholm with a circulation of 10 thousand copies, but Ohienko received it only four years later in Lausanne (Tymoshyk, 2000: 253).

What kind of the Ukrainian Church Archbishop Ilarion saw we can understand from his letter to Metropolitan Andrei Sheptytskyi dated November 14, 1941: "Ukrainian intelligentsia, agitated by unscrupulous units, sometimes do not understand what the restoration of the old Ukrainian Church should be before, or it is more correct for the de-Russification it – it blindly sees this only in the worship of the Ukrainian language and requires a violent general introduction of this, not at all interested in restoring the very spirit of ancient Ukrainian Church. It does not understand that it is possible to rule the services in Ukrainian, and the Church will still remain Moscow in spirit, tradition, ideology" (Liakhotskyi, 2001: 296).

The national-ideological foundations of the development of Ukrainian Orthodoxy were summarized in the work of Metropolitan Ilarion, *"The Ideology of the Ukrainian Church"* (Kholm, 1944), and later was repeatedly reprinted. By the national ideology of the Church, he understood "the excellent refraction of Christianity in the perception of it by one or another people" (Metropolitan Ilarion, 1991: 45). Based on the historical experience of the development of Kyiv Orthodoxy in 1686, the hierarch highlighted the main features of the Ukrainian Church. "The task of our time is to fully revive the old Orthodox

Ukrainian Church with all its majestic and pious features and its high ideology," emphasized Archbishop Ilarion. He called this process not as Ukrainization, but de-Russification of the Church (Metropolitan Ilarion, 1991: 45-71). Undoubtedly, Ohienko's research on the original features of Ukrainian Orthodoxy, characteristic of the local tradition, continued for many years of intense intellectual work of the scientist. However, a generalization of the national-ideological foundations of the development of the Ukrainian Church occurred precisely during the war years during his stay at the Kholm cathedra and was published in 1944.

On October 19-21, 1941, the Kholm eparchial council took place, which restored the ancient tradition of collegiate rule and expressed gratitude to Archbishop Ilarion "for the improvement and standardization of ecclesiastic and religious life" and put forward his candidacy for the Kyiv cathedra. It was attended by 28 representatives of the clergy, 2 from monasticism and 18 from the laity. During the meeting, questions of cooperation with the occupation authorities, the development of the eparchy, the training of priests, the role of the clergy in the life of rural communities, and the national-patriotic education of students were raised (Acts, 1942: 20).

In his speech at the Council, Archbishop Ilarion outlined the programmatic principles for the development of ecclesiastic life aimed at the de-Russification and de-Polonization of the Church. According to him, "the essence of Ukrainization is not only the introduction of a living Ukrainian language, but the complete de-Russification of the Church... I derive Russian and Polish influences everywhere, I revive my old Ukrainian traditions. On November 12, 1940, I categorically forbade the use of Moscow pronunciation, ordering conduct divine worship in Old Ukrainian language, where the population and living Ukrainian desire it... We can now proudly say that our eparchy is all Ukrainian" (Makar, 2011: 432).

In an invocation to the all-honest clergy and God-loving Ukrainian citizenship dated May 12, 1942, Archbishop Ilarion once again set forth his vision of the development of ecclesiastic life and urged: "Look for restoring your Ukrainian Church as it has been with us for centuries for its forced enslavement. The church is purely Orthodox, quite conciliarly right on a highly authoritative, comprehensively strong, holy. We now have our own Ukrainian succession from the apostles, the canonical Hierarchy has already been gracefully set ... We need to fully resurrect all the ancient Orthodox Ukrainian Church, which it was before its canonical Moscow enslavement – in complete holiness, canonical purity of the Orthodox" (Makar, 2011: 432-433).

A number of facts testify to the revival of Ukrainian liturgical traditions in the liturgical life of the eparchy. For example, on Forgiveness Sunday, after Vespers, Archbishop Ilarion restored the old custom of "forgiveness," which included passing the head pastor word to believers with a call to repentance, a mutual request for the forgiveness of sins, and

kissing the feet of the large Crucifix in the middle of the church. There are started to serve Passia in the first four weeks of Great Lent in the Kholm cathedral, which became the eastern counterpart of the Way of the Cross (*Ukrainian Orthodox Herald*, 1941: 10). The Christ-centred order of the Passia service was established by Petro Mohyla first in the Kyivan Cave Lavra, and then throughout the Kyiv Metropolitanate. The weekly Lenten services included a reading of the four Gospels, which spoke of the Passion of Christ and death on Calvary, indispensable sermons on these topics, as well as the canon and prayers, focused on the course of Christ's suffering.

In 1943, the Archbishop Ilarion revived the old Ukrainian church tradition of reading the Gospel by the deacon, and as a bishop facing the people on a Solea in front of the royal gates. The Kholm newspaper reported, "The tradition of reading the prayers of the Orthodox Ukrainian Church and for all Ukrainian people after a pure litany has also been drawn. Vladyka Ilarion read the prayer in the Solea" (*Kholmska Zemlia*, 1943a: 4).

It is worth noting that the hierarch had the extraordinary talent of a speaker-preacher. "It so happened that even those Orthodox who were not attending Mass in the morning hurried across the whole city to the cathedral, just to listen to his sermon", recalled seminarian Illia Romaniuk, "Traditionally, it began on a spiritual topic, but invariably ended on a national one. As a rule, it went on for quite some time, and everyone listened with great attention to it" (Ivanyk, 2014: 140).

A significant and resonant event in the ecclesiastic life of the region was the return in 1943 of the greatest shrine – the wonderworking icon of the Kholm Virgin Mother of God, which was lost after the First World War. On this occasion, Vladyka Ilarion addressed the clergy and believers with the archpastoral message, "Virgin Mother of God has returned again to the Kholm". There was noted: "The whole of the Kholm land rejoices with us, it is watered with tears and blood, because at last the Virgin Mother of God takes our hurt people under her strong care and intercession ...! The Kholm Virgin Mother of God becomes now the faithful protector of the entire Kholm land, becomes a hope for all of us, becomes the only miraculous apostolic icon for us ... the Virgin Mother of God has resurrected again, and with it our whole hurt nation will be resurrected, our wasted land will blossom" (*Kholmska Zemlia*, 1943c: 4).

On October 3, 1943, the clergy solemnly transferred the icon of the Kholm Virgin Mother of God from the St. Andrew's Church to the cathedral, where it remained until the end of German occupation. On this occasion, on October 15, the Council of bishops of the Orthodox Church in the Generalgouvernement issued a special decree: "To offer sincere prayer thanks to the Lord God and the Virgin Mother of God for the great mercy that was found in the return of the holy miraculous image of the Mother, protector and intercessor of the poor and the tormented Kholm region, and to share with the hierarchy, clergy and faithful of the Kholm and Podlachia eparchy their joy

about this great event" (UAA, Minenko Collection, box 2, item 23). After many years of wandering, in 2000 Nadiia Horlytska, Fr. Gabriel Korobchuk's daughter, passed a unique shrine to the Volhynia Regional Studies Museum.

The German-Soviet war and a tangible revival of religious life in Central and Eastern Ukraine prompted Archbishop Ilarion to substantiate the concept of church rebirth in the occupied territories. According to Fr. T. Minenko, the demand was initially put forward in it: the Ukrainian Orthodox Church should be autocephalous with the patriarchal system. Vladyka Ilarion, whose great ambitions went beyond the framework of the Lublin district, was to become its administrator, then the First Hierarch (Minenko, 2000: 227-228). Ohienko did not hide his deep conviction that he was the best qualified candidate for the leadership of Ukrainian Orthodoxy. The initial version of the concept was published in the memorial on the future structure of the Ukrainian Orthodox Church, which was signed on August 31, 1941 by three Kholm institutions: the Society of Ukrainian Theologians, the Archbishop's Council and the Church Brotherhood. The main factor in the revival of Ukrainian statehood was to be the autocephalous Church. "State faith in Ukraine is the Orthodox faith," the memorial noted (UAA, Minenko Collection, box 5, item 178).

Ilarion Ohienko supported the paternalistic paradigm of the Byzantine symphony between the church and the state, did not meet the new requirements of the time. Moreover, as follows from the memories of Fr. Semen Smereka, he dreamed of a personal union of the patriarch and head of state, as it was in Romania (Minenko, 2000: 232). Since the Ilarion's conception of the organization of the Ukrainian Orthodox Church was based on the principles of "national meaning" and not on church canons, the memorial does not refer to the rules of the Ecumenical Councils. In addition, such important issues went beyond the competence of the eparchial institutions and the Kholm hierarch himself and should have been considered at the Council of bishops. Ilarion's striking advancement in fostering Ukrainian national consciousness in Kholm region was partly clouded by his difficult personality which tended to precipitate antagonistic relations with a number of prominent Ukrainian political and public leaders (Gerus, 1985-1989: 116).

Theological education

Archbishop Ilarion's Church experience in Kholm, accompanied by the development of the laity network and the Ukrainianization of the eparchy, provided for the preparation of a new clergy capable of embodying the ambitious plans of the hierarch. As a former professor at the Faculty of Orthodox Theology at Warsaw University, he was very well aware of the importance of the functioning of a higher theological school. Therefore, in September 1940, he asked V. Kubiiovych to raise the question of opening a theological academy. Ilarion Ohienko, in particular, noted that the Orthodox Church in the Generalgouvernement would not be truly autocephalous

without its own higher theological institution, where “they will study all theological disciplines from the Ukrainian point of view, where they will teach the true history of the Ukrainian Church, its age separately, its traditions” (Makar, 2011: 437).

In the end, the struggle of Archbishop Ilarion for the opening of a higher theological school in Kholm ended in May 1943. The German police allowed the establishment of a theological seminary, but de facto it had the status of an academy. “This will be the first Orthodox Theological Seminary in general with the Ukrainian language of teaching in all Ukrainian ethnographic lands and the first Orthodox priests, Ukrainians brought up and trained in the Ukrainian national spirit for the future service of the Church and the people, will leave it”, Stepan Baran assured in “Lvivski Visti” newspaper (*Lvivski Visti*, 1943: 4). In a speech on the occasion of the ceremonial opening of the seminary on May 4, 1943, Archbishop Ilarion emphasized the special role of education in the life of the clergy, which during historical disasters has always been a guide of the people, “holding the national-church steering rudder” (Makar, 2011: 438; *Kholmska Zemlia*, 1943b: 6). Doctor of Theology Father Semen Smereka was appointed as Rector of the Seminary, and Master of Theology Father Yevhen Barshchevskyi, who, after a solemn prayer, gave the first lecture on the history of the Church, was appointed as vice-rector.

On May 23, an article “Why Churches are not crowded” appeared in the weekly “Kholmska Zemlia”. The author of the article was likely the editor-in-chief of the newspaper S. Baran, who linked the opening of the seminary with the need to educate a nationally conscious clergy. He drew attention to the fact that since most priests were indifferent to the national problems of their laity, “there was an alienation between the clergy and parishioners with great harm to us”. Clerics turned into officiants who organized christening, weddings and funerals for money. Therefore, the temples are half empty, because “the singing, holy water sprinkling and censer today are far from enough”. The author sees a way out of this situation in strengthening the preaching of his native language, the education of youth and the science of religion in school. According to him, the priest will be able to receive respect among the parishioners “only by sacrificial national work outside the church fence”. This task should be performed by the newfound theological seminary, which “educates the clergy which remains faithful to their people” (*Kholmska Zemlia*, 1943: No 21. P. 4-5).

First, 20 secular candidates and 10 priests who did not have a completed education were enrolled in the seminary. The latter studied extramurally and passed exams orally. As follows from the report of the administration for the 1943-1944 academic year, 53 students studied at the seminary. Duties of the rector performed by Fr. Yevhen, and the director of the boarding school – Archpriest Gabriel Korobchuk. The professors' council, headed by Archbishop Ilarion, dealt with the issues of the educational process. A high level of teaching of theological and humanitarian disciplines was provided by the professor-

teaching corporation, consisting of not only spiritual, but also secular figures. Archbishop Ilarion taught "Methodology of Scientific Work", "Contemporary Church Slavonic Spelling"; Fr. E. Barshchevsky – "History of the Church", "Logic", "Psychology", "Christian Philosophy", "Fundamental Theology", "Moral Theology", and "Methodology of Religion Teaching"; Archpriest Yu. Romanovych – "German Language"; Fr. H. Metiuk – "The Holy Scriptures of the Old Testament and the New Testament", "Dogmatists", "Comparative theology with sectology", "Homiletics", "Patrology"; Fr. G. Korobchuk – "Liturgics", "Slavonic Language", "Typikon"; S. Kuzyk – Greek and Latin Language; H. Kras – Greek and Latin language; P. Domanchuk – "Church Singing"; D. Liubych – Ukrainian Language and History; Ye. Malyk – Biology; V. Vovk – German Language; V. Solovii – "Canon Law"; Yu. Vasinchuk – Mathematics, Physics, Chemistry; Archpriest A. Yunak – "The Holy Scriptures of the Old and New Testaments"; Vsevolod Volkanovych – "Slavonic Language" (UAA, Minenko Collection, box 10, item 369).

Teachers and students of the seminary used the eparchial library to prepare for classes, as well as books from the personal library of Archbishop Ilarion. The administration has made efforts to replenish the funds of the seminary library, which, in the end, received from various sources up to two thousand books of scientific and theological content.

The leadership of the educational institution paid great attention to educational work among seminarians who lived in a boarding school and deepened their knowledge of pastoral theology and business etiquette. "They educated us in a very patriotic spirit", recalled seminarian I. Romaniuk, who avoided mobilization in the German construction service. "On Danylo's Hill, in the centre of Kholm, near the cathedral, the rector of the seminary Barshchevskyi arranged for us to take the oath to serve Ukraine" (Ivanyk, 2014: 140). In addition, a self-help society for students was in charge of the rector, whose task was to "help poor students and develop a sense of duty, self-discipline of work and personal dignity" (UAA, Minenko Collection, box 10, item 369). About 30 students lived in the seminary's boarding school on full assuring.

Emigration

In conclusion, we should briefly tell about last months of the activity of Archbishop Ilarion at the Kholm eparchy. On March 16, 1944, the Council of bishops of the Orthodox Church in the Generalgouvernement in Warsaw, after hearing a report on the state of the Kholm and Podlachia eparchy, decided: "To reward Vladyka Ilarion, Archbishop of Kholm and Podlachia, with the honorary title of Metropolitan, recognizing him with the Metropolitan's privileges a right to wear white hood, and ask God to give the Kholm eparchial hierarch strong forces and also to work on the God's vineyard and among those incredibly difficult circumstances among which

is his work lately" (*Information from the Kholm eparchy*, 1944: 1). This decree was solemnly announced on March 26 after the liturgy in the crowded Kholm cathedral, and was also published in the eparchial newsletter. On this occasion, the Metropolitan received numerous congratulations from the German administration, the public and the clergy. In addition, Ilarion Ohienko once again addressed the Council of bishops with the initiative to rename the Church to "Ukrainian Autocephalous...". However, the German government did not allow him to realize this plan (Urban, 1996: 62, 64).

Fleeing from Polish terror and fearing the approach of the Red Army, Kholm clergy gradually began to leave the laities. Metropolitan Ilarion ordered the priests to take their families to calm cities, and to stay in their places, continue to serve the laity and blessed to leave only in case of real danger. There was about 10-12% of such persons according to him. On July 18, 1944, the ill Metropolitan Ilarion, together with his closest associates, left Kholm to Krynica. The vicar bishop Tymofii remained in the eparchy. "I was tired, – and this is my biggest sin – to go to death consciously, and therefore I went to hungry wanderings", wrote Metropolitan Ilarion later on this subject (Ilarion, 1967: 11). He lost part of the library and archive during the evacuation. In August, Ohienko ended up in Štrbské pleso in Slovakia, where he continued to engage in church affairs. Since 1945 he lived in Switzerland, where he underwent three heavy operations, and in 1947 he moved to Canada.

Conclusions

Therefore, the national and church movement for the Ukrainization / de-Muscovite of the Orthodox parishes of the Kholm region and Podlachia, headed by Archbishop Ilarion, despite the complexity of the dynamics and ambiguity of perception, has become a significant factor in the self-affirmation of Ukraine and the idea of autocephaly of the Ukrainian Church. Giving a generalized assessment of the activities of the Kholm archpastor during this period, A. Nesterenko noted that "the eparchy at the ages of Metropolitan Ilarion has already become national-Ukrainian, and not only formally, but also spiritually" (Nesterenko, 1958: 72).

Thus, the situational assistance of the German authorities to the intentions of the Orthodox believers in Kholm region and Podlachia, that is, their desire to Ukrainianize the Church, resulted in the revival of the idea of gaining its autocephalous status. The Kholm church program of the Archbishop Ilarion Ohienko, which included the balanced use of the Ukrainian language in worships, building a parish network and training a constellation of nationally conscious clergy, aimed to constitute an autocephalous Ukrainian Orthodox Church with a patriarchal system in territories occupied by the Nazis.

References

1. Acts of the first annual Kholm Eparchial Council on October 21, 22 and 23, 1941. (1942). Kholm.
2. Archiwum Warszawskiej Metropolii Prawosławnej (AWMP). Sygn. 1029-RII-6D (Prawosławna Cerkiew w Generał-Gubernatorstwie).
3. *Church Bulletin*. (1943), Nr. 1.
4. Gerus, O. (1985-1989). The Ukrainian Orthodox Church during World War II: Archbishop Ilarion Ohienko and Politics of Religion. *Faith and Culture*, 7, 83-120.
5. Ilarion. (1966). On Calvary. The Ukrainian Orthodox Church in Kholm under the Germans: Memories. 1939–1945. *Faith and Culture*, 8-9, 10-16.
6. Ilarion. (1967). On Calvary. The Ukrainian Orthodox Church in Kholm under the Germans: Memories. 1939–1945. *Faith and Culture*, 1-2, 10-11.
7. *Information from the Kholm eparchy* (1944), Nr. 6.
8. Ivanyk, M. (2014). *Ukrainian blood, Polish blood... The tragedy of the Kholm region in 1938–1948 in the memories*. Toronto; Lviv: Zakerzonnia.
9. *Kholmska Zemlia* (1943), Nr. 10.
10. *Kholmska Zemlia* (1943), Nr. 21.
11. *Kholmska Zemlia* (1943), Nr. 45.
12. Kubiiovych, V. (1975). *Ukrainians in the General Government. 1939–1941. History of the Ukrainian Central Committee*. Chicago: Denysiuk.
13. Liakhotskyi, V. (2001). *The Epistolary Heritage of Ivan Ohienko (1907–1968)*. Kyiv. V.2.
14. *Lvivski Visti* (1943), Nr. 4.
15. Lysenko, O. & Hrynevych, V. (2004). The Role of Ethnic Factor in Interfaith Relations in Western Ukraine on the Eve of the German-Soviet War. *Ukraine and Russia in Historical Retrospect: Essays in 3 Vol-s*. Kyiv. V.2. The Soviet project for Ukraine.
16. Makar, Yu. (2011). *From deportation to deportation. Socio-political life of the Kholm Ukrainians (1915–1947). Research. Memories. Documents*. Chernivtsi. V.1. Research.
17. Metropolitan Ilarion. (1991). *Ukrainian culture and our Church. Ideology of the Ukrainian Orthodox Church. Biography*. Winnipeg: Volyn.
18. Minenko, T. (2000). *The Orthodox Church in Ukraine during Second World War. 1939–1945 (Volhynia period)*. Winnipeg; Lviv. V.1.
19. Mironowicz, A. (2005). *Kościół prawosławny na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
20. Nesterenko, A. (1958). *Metropolitan Ilarion: Servitor to God and to the People*. Winnipeg.
21. Smyrnov, A. (2016). Początek działalności arcybiskupstwa władzy Hilariona Ohienki w roku 1940. *Przegląd Środkowo-Wschodni*, 1, 160-170.

22. Smyrnov, A. (2019). The Ukrainian Orthodox Autocephalous Movement During the Years of German Occupation. *Annals of the University of Craiova. History*. Nr. 1(35), 43-53.
23. Tymoshyk, M. (2000). *"Remaining forever in a foreign land..."*. Metropolitan Ilarion (Ivan Ohiienko) and Ukrainian Revival. Winnipeg; Kyiv: Our culture.
24. University of Alberta Archives (UAA), Minenko Collection, box 2, item 23.
25. UAA, Minenko Collection, box 5, item 178.
26. UAA, Minenko Collection, box 10, item 369.
27. *Ukrainian Orthodox Herald*. (1940), Nr. 1.
28. *Ukrainian Orthodox Herald*. (1941), Nr. 3-6.
29. Urban, K. (1996). *Kościół prawosławny w Polsce 1945–1970 (rys historyczny)*. Kraków: Nomos.
30. Wynot, E. (2015). *The Polish Orthodox Church in the Twentieth Century and Beyond: Prisoner of History*. Lanham: Lexington Books.

**PASIUNEA PENTRU COLECȚIONARE A PROFESORULUI CONSTANTIN I.
ISTRATI ȘI SOARTA PATRIMONIULUI SĂU.
ISTORIA MUZEULUI „DR. CONSTANTIN I. ISTRATI”
PROFESSOR CONSTANTIN I. ISTRATI'S PASSION FOR COLLECTING AND
THE FATE OF HIS HERITAGE.
HISTORY OF THE "DR. CONSTANTIN I. ISTRATI" MUSEUM**

*Valentin Maier**

10.52846/AUCSI.2025.2.08

Abstract

Constantin I. Istrati was a distinguished professor of chemistry at the Faculty of Sciences at the University of Bucharest at the turn of the 20th century. An outstanding scientist, he was also the creator and organiser of various institutions and held leading roles in higher education, science, culture and politics.

This article focuses on one aspect of his personality: his passion for collecting Romanian scientific, historical, ethnographic, and artistic objects and documents. He followed in his mother's footsteps, building on her collection, which was founded in Câmpina in 1897. In 1900, it was moved to Bucharest, where Istrati carefully added to it until his death. Using new archival documents and other published primary sources, the article presents Constantin I. Istrati's personality and his passion for collecting. It also covers the creation of the museum based on this collection by Teodor Costescu (1924), the evolution of the museum heritage and important moments in its history, in the interwar period and under a dictatorial regime. The article can be regarded as a case study of the importance of collecting and creating private collections, dealing with different sources to recreate its forgotten history, and the hazardous nature of what is conserved and transmitted from generation to generation.

Key words: *heritage, private collection, museum, Constantin I. Istrati, "Dr. C. I. Istrati" Museum, Turnu Severin.*

Introducere

Constantin I. Istrati (1850-1918) a fost o importantă personalitate a culturii românești. A fost medic, profesor de chimie la Facultatea de Științe a Universității din București, un bun organizator și conducător de instituții (membru al Academiei Române, decan al Facultății de Științe, primar al Bucureștiului și membru al diferitelor asociații profesionale din țară și străinătate), cu numeroase contribuții aduse culturii și științei românești. Se cunoaște mai puțin însă despre pasiunea sa pentru istorie și despre activitatea sa în domeniul colecționării de obiecte de patrimoniu, și cu atât mai puțin faptul că la Drobeta-Turnu Severin a existat un muzeu care i-a purtat numele pentru o scurtă perioadă de timp (1924-1955) și care a adăpostit un bogat patrimoniu.

* Doctor în istorie, cercetător științific la Muzeul Universității din București, Mihail Kogălniceanu Av. 36-46; Email: valentinmaiergh@gmail.com

În paginile următoare vom expune¹ mai multe informații despre activitatea de colecționar a lui Istrati, pentru că a fost o importantă personalitate a științei și culturii românești, care în ciuda biografiilor apărute până în prezent, necesită încă multe cercetări, pe măsura complexității și importanței personalității sale. Ne-am concentrat atenția pe prezentarea și înțelegerea colecției moștenite de la mama sa, Maria Istrati și dezvoltate pe mai departe de profesor, și asupra istoriei muzeului din Turnu Severin, care a fost înființat în anul 1924 și care i-a purtat numele, precum și asupra importanței patrimoniului adăpostit în cadrul său și a evoluției în primii ani după 1944.

1. O istorie complicată: sursele pentru cunoașterea colecționarului, colecției și muzeului Dr. Constantin I. Istrati

Pentru că astăzi o parte din colecția sa a dispărut din variate motive pe care le vom prezenta, iar ceea ce a mai rămas a fost împărțit între diferite instituții de cultură, reconstituirea și înțelegerea importanței pe care a avut-o și o are colecția lui Constantin I. Istrati este dificilă și cu multe părți din istorie încă neclare.

Principalele surse utilizate sunt documentele de arhivă de la Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale (SJMAN), mai precis fondurile de arhivă Muzeul „Dr. Constantin I. Istrati” Turnu Severin (număr de inventar 955, cu documente din perioada 1923-1955) și Muzeul Regiunii Porțile de Fier Drobeta-Turnu Severin (număr de inventar 954, cu documente din perioada 1873-1990).

Documente efectiv despre muzeu sunt destul de puține (chiar dacă un dosar de arhivă poartă cota 1/1923, de exemplu din fondul Muzeul „Dr. C. I. Istrati”, el cuprinde documente variate, inclusiv din alți ani, în special din anii 1950), din primul fond sunt câteva dosare care cuprind registrele de impresii ale vizitatorilor, inventarul patrimoniului muzeal și alte aspecte privitoare la muzeu precum expozițiile organizate, pregătirea fuziunii muzeului și altele. Din cel de-al doilea fond, am identificat tot câteva documente, în principal din anii 1950, pentru că în anul 1955 a avut loc fuziunea Muzeului „Porțile de Fier” cu Muzeul „Dr. Constantin I. Istrati”. De aceea, credem că este și necesară o cercetare mai detaliată pe viitor și a altor fonduri aflate în păstrare la SJMAN (și așa cum vom vedea mai departe, și în alte instituții) pentru a întregi istoria colecției și Muzeului „Dr. Constantin I. Istrati” Turnu Severin. De exemplu, Colecția de documente (număr de inventar 67, cu documente din perioada 1630-2011), Colecția de manuscrise (număr de inventar 86, cu documente din secolului al XVI până în anul 1995) și Colecția de planuri și hărți (număr de inventar 82, cu documente între anii 1580-1997) cuprind cel puțin câteva documente care au aparținut lui Constantin I. Istrati și muzeului omonim. O cercetare a lor poate returna beneficii istoriografice în problema

¹ Articolul are la bază o prezentare susținută la Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii din cadrul Academiei Române.

patrimoniului și istoriei muzeului, dar și pentru diferite alte subiecte. Istoria complicată a patrimoniului muzeal, împletită cu cea locală și națională, au determinat această situație, în care este greu de reconstituit traseul documentelor și obiectelor, mai ales acum la atâtea decenii distanță și după multiplele transformări.

O perspectivă asupra Colecției „Istrati” o aflăm din lucrarea publicată de Nicolae Chipurici și Tudor Rățoi în anul 1988 și intitulată *Colecția dr. Constantin I. Istrati: 1929-1945. Inventar arhivistic*, realizată pe baza inventarului acestei colecții, întocmit în anul 1984 și care cuprindea 2282 de dosare. Inventarul poate fi și astăzi consultat, dar documentele cuprinse în el, nu, pentru că au fost separate în colecții și fonduri, după cum am amintit. Și la momentul respectiv, ceea ce a fost inventariat, reprezenta „doar o parte din fosta colecție, grupa III, secție istorie, a fostului Muzeu Dr. C. I. Istrati Turnu Severin și o infimă parte din marea și complexa Colecție Dr. C. I. Istrati” (Chipurici, 1984).

Alte informații de folos au fost preluate din lucrările scrise de Istrati și în cele despre Istrati și patrimoniul său. Menționăm lucrările lui Constantin I. Istrati (*Câteva cuvinte relativ la cele ce am voit să fac sau am făcut pentru muzeele noastre*), Constantin Moisil (*Colecțiuni particulare de antichități în România. Colecțiunea Maria Istrati-Capșa*), Pompiliu Costescu (*Palatul Cultural din Turnu Severin*) și lucrarea *Dare de seamă 1909-1925. Societatea Culturală „Teatrul” Orașului T. – Severin*.

Articolul a fost structurat în continuare în următoarele secțiuni: una dedicată personalității lui Constantin I. Istrati, pasiunii sale pentru colecționare și Colecției Maria Istrati-Capșa, o altă parte a fost rezervată pentru Muzeul „Dr. Constantin I. Istrati” din Turnu Severin și destinului său și, în fine, o ultimă secțiune a privit patrimoniul său în cadrul Muzeului „Regiunii Porților de Fier”.

2. Constantin I. Istrati, pasiunea colecționării și istoricul colecției sale

Născut la 5 septembrie 1850, în orașul Roman, într-o familie de boieri moldoveni, Constantin I. Istrati i-a avut ca părinți pe Ionică și Maria, cea din urmă fiind fiica banului Vasile Capșa. Mama sa a exercitat o influență importantă asupra lui, atât în ceea ce privește educația, cât și pasiunile pe care le-a dezvoltat. N-a fost singura influență majoră din viața sa, pentru că în urma unei vizite a regelui Carol și a lui Carol Davila la care a asistat, Constantin Istrati a fost atât de impresionat de cel din urmă, încât a început să urmeze învățământul de medicină militară, iar ulterior a studiat la Facultatea de Medicină a Universității din București (1870). În anul 1871 Istrati s-a înscris și la Facultatea de Științe de la aceeași universitate (Jianu & Vasiliu, 1964: 22, 23), iar un an mai târziu a fost numit asistent în laboratorul de chimie aflat pe atunci sub conducerea lui Alfred Bernath.

Pasiunea pentru medicină și științe a fost continuată și în anii următori, când alte calități ale lui Constantin Istrati au ieșit treptat la lumină (*Dare de seamă* 1926, 1926: 11-18). În plan publicistic, lucrările scrise de Istrati ne arată

cu adevărat ce anvergură impresionantă avea personalitatea sa, prin diversitatea subiectelor și a preocupărilor și prin viziunea sa în calitate de creator de instituții și dezvoltator al științelor, cu merite și la nivel internațional. Prin toate acestea, putem înțelege că activitatea de colecționar se susținea pe cunoștințele vaste pe care le-a dobândit și etalat și prin preocuparea față de istoria și patrimoniul cultural național, este drept, insuflate de tânăr de către mama sa, totuși într-un cadru familial potent financiar.

De-a lungul timpului, personalitatea lui Constantin Istrati a fost evocată în mai multe lucrări, în care a fost subliniată pasiunea sa pentru colecționarea de obiecte din trecutul național, din patrimoniul științific și tehnic, din arta plastică și sacră. Constantin Kirițescu a arătat că Istrati „a realizat, cu mari jertfe personale, dar cu o egală pasiune, o foarte bogată colecție de antichități” (Kirițescu, 1938: 19), iar I. Jianu și G. Vasiliu au scris și ei despre pasiunea sa pentru colecționarea de obiecte „pe care savantul le agonisise cu multă trudă și jertfe de-a lungul vieții” (Jianu & Vasiliu, 1964: 146, 212). Tot în acest sens, s-a mai scris despre Istrati că „era pătimăș în adunarea pieselor vechi și rare, și de multe ori făcea jertfe grele pentru a obține de la diferiți negustori de antichități câte o carte veche românească, un tablou, o armă, o scrisoare sau un obiect care a fost în posesia unuia din marii români intrați în istorie” (Dare de seamă 1926, 1926: 17).

Pasiunea pentru istorie și colecționare a moștenit-o de la mama sa, Maria Istrati, născută Capșa (Jianu & Vasiliu, 1964: 12), despre care se știe că în jurul anului 1848 a început să colecționeze primele documente și obiecte (Istrati, 1908: 20). Constantin I. Istrati împreună cu mama sa au pus bazele Colecției Maria Istrati-Capșa la 21 august 1897, la Câmpina și au deschis-o către propria familie. Istrati mărturisește că pe baza colecțiilor de la familiile Istrati, Capșa, Lupașcu și Soroceanu s-a deschis „Colecțiunea Maria Istrati-Capșa”, că astfel „am putut deschide în mod solemn față de familia mea, colecțiunea Maria Istrati-Capșa la 1897 în Câmpina” și că „voiam chiar a construi o sală mai mare, unde și publicul să fi putut veni o dată pe săptămână” (Istrati, 1908: 20, 50). Afirmațiile ne arată că nu a fost o colecție deschisă publicului, ci o primă formă articulată a unei colecții private. De aceea, din lipsa altor documente, nu putem extinde realizarea lui Istrati la a scrie că respectiva colecție a fost expusă public și deci nu împărtășim punctul de vedere exprimat peste decenii (Chipurici & Rățoi, 1988: 6).

Între anii 1900 și 1906 colecția a fost mutată treptat din Câmpina în București, la Institutul de Chimie (într-o hală din curte) și în câteva camere din locuința lui Istrati (Casa Lurtz), ambele aflate pe Cheiul Dâmboviței, mai precis pe Splaiul General Magheru nr. 2. La acel moment, Institutul de Chimie (cuprindea chimia organică, anorganică și agricolă) se afla în structura organizatorică a Facultății de Științe a Universității din București, iar aici Constantin Istrati era profesor de chimie.

Părți din colecție au fost expuse publicului cu mai multe ocazii: în anul 1900 în timpul Congresului Învățătorilor și Instituturilor din România, ce a avut loc la Palatul Universității din București în cadrul unei mici expoziții de cărți și lucrări didactice („Personal am adus și expus tot ce aveam în această privință în colecțiunea Maria Istrati-Capșa”) (Istrati, 1908: 21, 29), trei ani mai târziu la Congresul Asociației pentru Înaintarea și Răspândirea Științelor („Atunci am organizat expoziția de pe cheiul Dâmboviței (Splaiul General Magheru) în care am căutat să întrunesc tot ce s-a făcut până la acea dată în școlile și institutele noastre de cultură pe terenul cercetării pure și în ele sau în industrie, pe terenul aplicațiilor științei”; tot atunci a propus regelui Carol I, care a venit să viziteze expoziția, realizarea unei expoziții generale la 10 mai 1906) (Istrati, 1908: 21, 22) și începând cu 6 iunie 1906 la Expoziția Generală a României, mai precis în Palatul Artelor, alături de alte colecții (Buțureanu, N. D. Spineanu, Ipătescu) (Chipurici & Rățoi, 1988: 6), Constantin Istrati fiind organizatorul principal, prin funcția exercitată de comisar general al expoziției.

O lucrare esențială pentru a înțelege ce a vrut să realizeze Constantin I. Istrati prin activitatea sa de colecționar și munca desfășurată în organizarea Expoziției Generale Române (1906) este cea pe care a scris-o în anul 1908 (Istrati, 1908). Lucrarea a fost scrisă pentru publicul larg, dar și pentru proprii detractori, probabil nu puțini la număr, pe măsura realizărilor sale.

În lucrarea menționată au fost reproduse pasaje din circularele pe care le-a redactat Istrati cu ocazia Expoziției Generale Române în care se poate descoperi cum a tratat cultura și istoria națională, dar și gândirea sa în privința reprezentărilor muzeale necesare pentru acestea („preocuparea mea hotărâtă de a cinsti trecutul și de a scăpa ce se mai află, de uitare și distrugere”; „am sfătuit pe toți, chiar pe cei cu mijloace restrânse ca mine, să strângă, să adune, ca, astfel să nu se piardă, nimic din patrimoniul neamului nostru”) (Istrati, 1908: 7, 11, 14, 20, 23, 25-28, 45, 48, 50, 51, 57-60; <https://www.ideiurbane.ro/pavilioanele-expozitiei-generale-romane-din-1906-plan/>), sau despre alte pericole care pândeau atunci patrimoniul național („Toți colecționarii din lume, până în America, au cumpărat obiecte din țara noastră dela anumite case sau persoane, care din Oltenia și Dorohoi și până în Dobrogea, cu deosebire, fac un comerț întins având agenți în toate satele. Muzee mari și vechi, muzee mici și noi, cunosc pe acești samsari dela noi, astfel că de la British Museum din Londra și până la Petersburg și Moscova și de la Kiev până la Pesta și Sofia, toate acestea, anual pompează din țara noastră obiecte scumpe pentru trecutul nostru și cu care nu o să ne mai întâlnim”) (Istrati, 1908: 27).

Dintr-o lucrare a lui Const. Moisil descoperim pentru prima dată cum era structurată Colecția Maria Istrati-Capșa, dar și mult mai multe detalii (Moisil, 1911) decât din lucrarea semnată de Istrati, e drept, parțial cu alt scop. Astfel, Colecția Maria Istrati-Capșa era împărțită în trei grupe de obiecte: Antichități preistorice, Antichități greco-romane și Antichități românești.

În grupa Antichităților preistorice erau încadrate bunuri de patrimoniu (arme, unelte, obiecte de podoabă și de cult, produse ceramice) din 13 județe și 45

de localități, cuprinzând „unele exemplare de antichități preistorice, cum nu se găsesc în nici o altă colecțiune publică sau particulară din țară” (Moisil, 1911: 135).

În continuare, în grupa Antichități greco-romane puteam întâlni obiecte din peste 11 localități, care puteau rivaliza cu cele din Muzeul de Antichități din București. Cele mai multe obiecte proveneau din castrul roman de la Reșca (Romula). Erau multe ornamente arhitectonice, cărămizi cu diferite semne imprimate pe ele, statuete din marmură și figurine de bronz, monumente funerare, fiole de sticlă irizată, monede, pietre prețioase (Moisil, 1911: 138-141).

În fine, din rândul obiectelor de Antichități românești amintim diferite arme medievale și moderne, de uz practic sau ceremonial, unelte vechi, obiecte uzuale și de podoabă, obiecte de artă populară, obiecte de artă bisericească și profană, monede, peceti, stampe, acuarele, tablouri și cărți vechi, vederi din țară și costume istorice, hărți, documente și manuscrise (apreciate la peste o mie de bucăți), inclusiv de la diferite personalități.

Colecția lui Istrati avea o importanță semnificativă și a avut parte de atenția cuvenită încă de la începutul secolului XX, Moisil fiind la acea vreme un reputat istoric. De asemenea, el preciza că unul din scopurile sale prin prezentarea Colecției Maria Istrati-Capșa din anul 1911 (însoțită de multe detalii inedite) a fost de a arăta serviciul pe care colecțiile private îl aduc culturii naționale, pentru că altfel sunt multe și prețioase obiectele care „scapă colecțiunilor publice” și implicit faptul că Istrati îndeplinește astfel „o mare operă națională” (Moisil, 1911: 145). Rândurile scrise lăsate de Moisil pot servi și astăzi drept învățătură.

Putem reconstitui și alte părți din patrimoniul Colecției Maria Istrati-Capșa, prin apelul la documente aflate în păstrarea SJMAN, pentru că o parte din patrimoniul fostului Muzeu „Dr. Constantin I. Istrati” a ajuns și aici, păstrând vechile mențiuni la colecție (SJMAN-MRPF, 1/1876).

În anii următori colecția sa a fost îmbogățită cu noi piese. Din păcate, în timpul Primului Război Mondial, cele strânse cu mîgălă de Istrati au avut de suferit („O mare parte din obiectele de valoare, au fost furate de către trupele de ocupație din București, iar o altă parte fiind expusă ploilor, au fost în bună parte deteriorate”) (Dare de seamă 1909-1925, 1926: 32) sau au fost furate („multe din obiectele prețioase au fost jefuite de un german, D. Liebner, și duse în Germania”) (Dare de seamă 1926, 1926: 17), mai ales că profesorul a plecat în străinătate pentru a susține cauza României în plan internațional.

După moartea sa petrecută în anul 1918, colecția sa a fost depozitată într-o baracă din curtea Institutului de Chimie. Nu cunoaștem informații exacte despre condițiile de păstrare. Dată fiind tipologia variată a patrimoniului și situația grea a țării și a Universității din București la acel moment, este de presupus că o parte din patrimoniu a fost afectat cel puțin de condițiile improprii de păstrare, contrar valorilor de patrimoniu reprezentate de colecție și în detrimentul memoriei profesorului Constantin I. Istrati.

3. Muzeul „Dr. Constantin I. Istrati” din Turnu Severin și destinul său

Situația nefastă pentru colecție avea să continue și în anii următori. În anul 1921, colecția a fost cumpărată de la moștenitori de către Ministerul Cultelor și Artelor, care a încercat să ofere spre administrare totalitatea bunurilor către Fundația Culturală „Principele Carol”, Academia Română și Muzeul Național de Antichități, toate aflate în București. Instituțiile amintite au renunțat însă rând pe rând la preluarea colecției profesorului. Astfel, Fundația Culturală „Principele Carol” a aflat de inițiativa lui Teodor Costescu și că el avea spațiul necesar instalării colecției și astfel a renunțat, Muzeul Național de Antichități prin Vasile Pârvan, a fost bucuros că o colecție valoroasă nu se pierdea, pentru că altfel instituția pe care o reprezenta nu avea spațiu, iar Academia Română nu era interesată decât de o parte din obiecte (Dare de seamă 1909-1925, 1926: 31; SJMAN-MDCII, 1/1923: 320, 320v). Și cum anii treceau și situația patrimoniului nu s-a îmbunătățit, era din ce în ce mai presantă găsirea unui nou cămin adecvat pentru colecție.

Între timp, o persoană a devenit interesată de soarta colecției lui Constantin I. Istrati, și anume cel amintit deja, Teodor Costescu. Putem înțelege aceste fapt pentru că el era absolvent al Secției fizică-chimie a Facultății de Științe a Universității din București și l-a avut ca profesor și Istrati, căruia îi păstra o recunoștință importantă și după absolvire. Mai mult decât atât, admirația a devenit reciprocă (Sergescu, 1940: 7, 8; Dare de seamă 1926, 1926: 18, 19; Bodiu, 1904). De altfel, TCostescu a fost o personalitate importantă locală: profesor, politician (deputat, senator, prefect), om de cultură, pedagog, ctitor de instituții și membru de onoare al Academiei Române. Tot el a condus în calitate de director Liceul „Traian” din Turnu Severin (1891-1901), a fost președinte al Societății Culturale „Teatrul” din Turnu Severin (1922-1925) și a susținut ridicarea Palatului Culturii în aceeași localitate alături de mai mulți colegi. Astfel, ideea realizării unui astfel de palat la Turnu Severin a fost luată la 3 noiembrie 1909, de către un grup de 18 profesori de la Liceul „Traian”, printre care și Costescu. În anul 1913 a început efectiv construirea palatului sub coordonarea arhitectului Grigore Cerchez, iar la 15 octombrie 1924 a fost pusă la dispoziție prima sală a palatului, pentru ca la 30 noiembrie în același an să fie inaugurat palatul în totalitate (Dare de seamă 1909-1925, 1926: 4, 7, 28, 46; Costescu, 1933: 727; Buciucmeanu, 1996: 24; <https://palatulculturiiaseverin.ro/about-us/#castelul-artelor>; <https://adevarul.ro/stiri-locale/turnu-severin/cu-ce-sacrificii-s-a-ridicat-palatul-cultural-din-1619846.html>).

În calitate de președinte al Societății Culturale „Teatrul”, Teodor Costescu a solicitat Ministerului Cultelor și Artelor să primească în Palatul Culturii din Turnu Severin colecția lui Istrati, pentru că patrimoniul se afla „într-o baracă rău acoperită din curtea Laboratorului de Chimie organică după cheiul Dâmboviței”.

La momentul respectiv, Palatul Culturii din Turnu Severin era încă în construcție, dar se plănuia ca el să adăpostească și alte instituții culturale ale localității, deci era o gazdă onorantă pentru colecția lui Istrati. Cererea a fost

aprobată la 16 martie 1923, după ce a fost obținut consimțământul din partea celor trei instituții menționate și neinteresate de colecție (Dare de seamă 1909-1925, 1926 31; Chipurici & Rățoi, 1988: 6), și mai ales după ce Ministerul Cultelor și Artelor, cel care a achiziționat colecția Istrati în 1921, a adus la cunoștința lui Teodor Costescu decizia favorabilă din partea ministerului, având în vedere și intervenția similară a soției lui Istrati, Aglae (SJMAN-MDCII, 1/1923: 314, 314v, 316).

Transportul de la București la Turnu Severin s-a realizat în cinci vagoane de tren, iar predarea colecției către Teodor Costescu a fost realizată de Eugen Marini, sub-director general în Ministerul Cultelor și Artelor (SJMAN-MDCII, 1/1923: 308, 312). Transportul a cauzat probleme atât bunurilor culturale, cât și mobilierului în care era expus/depozitat: „În colecția astfel aranjată de noi, l-am pus [fragment din colțul de jos din stânga al unui relief mithraic de marmură albă] totuși la obiectele de proveniență necunoscută (Dulap 19 ob. 14) care din nenorocire sunt foarte multe, din cauza părăsirii în care a fost aruncată această în urma morții Domnului Istrati și a puținei atenții din partea celor ce au împachetat-o pentru a o aduce la Turnu Severin” (Tudor, 1933: 15; Dare de seamă 1909-1925, 1926: 32, 41).

Prin urmare, ce a mai rămas din colecție (în afara celor menționate, Academia Română a păstrat Colecția „Vasile Alecsandri” și zece volume de cărți) (Dare de seamă 1909-1925, 1926: 31) a fost preluat după întocmirea unui inventar, iar elemente ale colecției (cel mai probabil o parte din colecție, restul fiind păstrat într-un depozit sau mai multe) au fost „aranjate în grabă” în Palatul Cultural din Turnu Severin, muzeul fiind inaugurat la 30 noiembrie 1924 (nu am identificat actul), „la etaj, în aripa dinspre Parcul Rozelor” (Chipurici, 1984: 2).

Muzeul cuprindea o secție de arheologie, colecție de arme, măsuri, o secție de mineralogie, obiecte de industrie casnică, o secție de obiecte bisericești, precum și o colecție de obiecte moderne (scrisori, manuscrise, haine, mobilă, fotografii, tablouri, cărți, acte, decorațiuni și pergamente vechi, monede și bancnote) (Dare de seamă 1909-1925, 1926: 32, 33). Componenta muzeului a fost menționată în anii următori în inventare arhivistice. Există diferențe între bunurile enumerate în variantele din 1984 și 1988 (Chipurici, 1984: 2, 3; Chipurici & Rățoi, 1988: 7, 8). În primii ani de funcționare a muzeului în Turnu Severin, s-a păstrat așa cum era colecția în forma ei inițială, în aranjarea lui Istrati (Dare de seamă 1909-1925, 1926: 32).

Patrimoniul muzeal a fost îmbogățit în anii următori. Una dintre primele donații consistente a fost cea a lui I. G. Bibicescu, care a condus Banca Națională a României (1914-1921) și care a acumulat un capital important pe care l-a investit și în plan cultural, inclusiv o frumoasă colecție de monede și bancnote, beneficii de care s-a bucurat prin donații și muzeul (Ioan G. Bibicescu. *Viața și opera*, 2005; Bibicescu, 1921).

Nu știm însă foarte multe despre funcționarea efectivă a muzeului. Aflăm însă că în anul 1926 el a fost deschis în perioada 1 mai-1 noiembrie 1926, în fiecare duminică și zi de sărbătoare, între orele 10-12, deci un timp foarte scurt, în care totuși 3500 de persoane l-au vizitat (Dare de seamă 1926, 1926: 10).

Ulterior, la 1 mai 1932, muzeul a fost reorganizat pe același amplasament, fiind deschis publicului între lunile aprilie-octombrie (Costescu, 1933: 738). A fost publicat un catalog sumar cu întreaga componență a colecției pe tipicul noii organizări (Chipurici, 1984: 3) și desigur că în perioada interbelică au fost introduse în patrimoniu și noi obiecte de la C. Dimitrescu-Iași, Constantin Lăcrișanu, Alexandru Bărcăcilă și alții (Chipurici & Rățoi, 1988: 8; Costescu, 1933: 738). Grație activității lui Dumitru Tudor (profesor în învățământul secundar și universitar și șef de lucrări la Muzeul Național de Antichități) și Pompiliu Costescu (nepotul lui Teodor Costescu și director al Palatului Cultural din Turnu Severin), Muzeul „Dr. C. I. Istrati” a fost reorganizat în cinci grupe, iar fiecare grupă de obiecte/patrimoniu era formată din mai multe secții: Grupa I Științifică (secții de geologie, mineralogie, paleontologie), Grupa a II-a Artistică (sculptură, pictură, caricaturi, desen), Grupa a III-a Preistorie, Arheologie Clasică și Istorie (preistorie, arheologie clasică, istorie, fotografică, numismatică) (Costescu, 1933: 740; Chipurici & Rățoi, 1988: 8), Grupa a IV-a Etnografică (podoage, obiecte de artă, industrie casnică, ouă încondeiate (Constantin I. Istrati a avut o atenție specială pentru ouăle încondeiate, achiziționând mai multe din diferite părți ale țării), ceramică, unități de măsură, unelte agricole) și Grupa a V-a Bisericească (obiecte de cult, fotografică) (Costescu, 1933: 739; Chipurici, 1984: 3; Chipurici & Rățoi, 1988: 8). Să observăm că noua organizare așeza ca primă importanță patrimoniul științific, deși este drept că marea parte a patrimoniului era alcătuită din Grupa a III-a Preistorie, Arheologie Clasică și Istorie.

Dintr-un articol publicat în anul 1933 în revista „Boabe de grâu”, descoperim mai multe informații și imagini cu exponatele Muzeului, după reorganizare. Este important că avem și fotografii de detaliu cu multe dintre obiecte, dar și asupra vitrinelor și fotografii de perspectivă cu diferite săli, care pot completa descrierile patrimoniului într-un mod fericit și care sporesc înțelegerea noastră asupra evoluției patrimoniului (mai ales că au fost atrase donații noi, precum colecția avocatului Marius Vorvoreanu) (Costescu, 1933: 743; SJMAN-MRPF, 1/1876).

4. Patrimoniul Muzeului „Dr. Constantin I. Istrati” în cadrul Muzeului „Regiunii Porțile de Fier”

Al Doilea Război Mondial a afectat și el în mod nefast patrimoniul cultural național, inclusiv pe cel din Turnu Severin. Dintr-un proces-verbal din 12 iulie 1951 aflăm că Muzeului „Dr. Constantin I. Istrati” avea un inventar compus din 6 volume și 176 de file. Nu exista un inventar de la înființarea

muzeului sau care să fi fost actualizat astfel încât să cuprindă o situație a lipsurilor înregistrate din cauza dispersărilor la 30 km distanță de oraș din cauza bombardamentelor aeriene (obiectele au stat închise în lăzi). De asemenea, nu exista nici o evidență care să ia în seamă furturile și distrugerile de obiecte petrecute la o dată necunoscută, probabil în anii 1946-1947, după ce obiectele au fost readuse în oraș, cu muzeul intrat într-o stare de conservare (fără personal, închis și sigilat) (SJMAN-MDCII, 1/1923: 3, 215).

Este aproape sigur că a urmat o perioadă dificilă după război în plan cultural și al siguranței patrimoniului, iar după instaurarea regimului comunist, reorganizările structurale au afectat o dată în plus colecția Istrati.

În inventarul arhivistic se scrie că în luna aprilie a anului 1949 Muzeul „Dr. C. I. Istrati” a fost desființat, colecțiile sale fiind preluate de Comitetul Provizoriu al județului Mehedinți, iar în 1950 de către Comitetul Provizoriu al orașului Turnu Severin (cu inventarierea doar a bunurilor arheologice și numismatice) (Chipurici, 1984: 1; Chipurici & Rățoi, 1988: 5, 8). De asemenea, tot în inventar se scrie că în anii 1950 și 1951, Comitetul Provizoriu al orașului Turnu Severin și Sfatul Popular al raionului Turnu Severin au finalizat birocratic fuziunea între cele două muzee din Turnu Severin (Chipurici & Rățoi, 1988: 8). A fost încheiat și un proces-verbal între Primăria orașului Turnu Severin și Muzeul „Porțile de Fier” din Turnu Severin, prin care cel din urmă prelua o parte din bunurile muzeului desființat (Chipurici, 1984: 4). Restul lor (documente, manuscrise, planuri, hărți, cărți, fotografii) aflăm că au fost preluate de Biblioteca „I. G. Bibicescu”, Liceul „Traian” și de persoane fizice doar în parte identificate (D. Brehui, Emanoil Lega, Achim Costea, George Săvescu). Identificarea fie și parțială a acestor persoane, precum și recuperarea unor bunuri, se pare că a fost realizată probabil în anii 1950, dar și în anii 1971-1981 (Chipurici, 1984: 4, 6; Chipurici & Rățoi, 1988: 8). Fuziunea a avut loc doar la nivel administrativ/organizatoric, Muzeul „Dr. Constantin I. Istrati” subordonându-i-se Muzeului „Porțile de Fier”, pentru că altfel, în peisajul cultural severinean, au rămas două localuri și două muzee, fiecare cu propriul lor patrimoniu.

Informațiile acestea sunt însă puțin diferite, față de documentele propriu-zise de la SJMAN. Documentele ne clarifică situația aceasta, ce-i drept, complicată din anii 1950. În primul rând, Muzeul „Porțile de Fier” (cu această denumire la acea vreme) și Muzeul „Dr. Constantin I. Istrati” au fost redeschise în a doua jumătate a anului 1951 (SJMAN-MRPF, 1/1953: 36), mai precis duminică, 19 august 1951. La momentul respectiv, Muzeul „Dr. Constantin I. Istrati” funcționa în localul Teatrului Comunal, chiar deasupra sălii „I. C. Frimu”, în aripa de vest (SJMAN-MDCII, 1/1923: 47), și aflăm că redeschiderea s-a realizat în prezența a 100 de persoane. Avem șansa să identificăm ce obiecte de artă plastică și decorativă existau în muzeu și că instituția număra doar trei salariați (un director, Pompiliu Costescu, o asistentă, Caliopi Spătărel și un îngrijitor, Dumitru Mezinca) (SJMAN-MDCII, 1/1923: 51, 83, 97, 101). Pompiliu

Costescu, licențiat în Drept și diplomat al Conservatorului de Artă Dramatică a condus muzeul de la 1 decembrie 1928 până la 1 august 1949 (SJMAN-MDCII, 1/1923: 102).

Din diferite rapoarte de activitate putem să aflăm cum, încet-încet, muzeul a fost populat cu diferite exponate proprii noilor vremuri pe care instituția le traversa în anii 1950: picturi și busturi cu Lenin și Stalin, dar și lozinci propagandistice urmau să aibă locurile lor speciale în muzeu (SJMAN-MDCII, 2/1923: 91-94). Localul muzeului a adăpostit inclusiv expoziții cu tematică propagandistică comunistă (SJMAN-MDCII, 1/1923: 3, 168). Sunt și alte activități ale muzeului care pot fi reconstituite pe baza surselor de arhivă, inclusiv cele de profesionalizare a personalului (SJMAN-MRPF, 1/1944: 146-152; SJMAN-MRPF, 1/1953: 37; SJMAN-MDCII, 1/1923: 11, 155, 169). Toate trebuie înțelese și în contextul epocii, cu limitările corespunzătoare. De exemplu, muzeele erau considerate ca „factori activi ai luptei împotriva misticismului și obscurantismului, împotriva ideologiei burgheze” (SJMAN-MRPF, 1/1951: 39); muzeele ca „adevărate instrumente ale Partidului și Guvernului, contribuind în mod efectiv la marile acțiuni pentru pace, democrație și construirea socialismului în RPR” (SJMAN-MDCII, 1/1923: 34).

Apoi, în urma unei consfătuiri cu lucrători științifici ai muzeelor din Regiunea Craiova (Turnu Severin s-a aflat în cadrul acestei regiuni între anii 1952-1960), care a avut loc în iulie 1955 la Caracal (SJMAN-MRPF, 2/1955: 25), s-a hotărât că Muzeul Regional „Porțile de Fier” și Muzeul Orășenesc „Dr. Constantin I. Istrati” să se reorganizeze și să se contopească într-un singur muzeu, și un singur stat de salarizare (SJMAN-MRPF, 2/1955: 7), fapt care s-a realizat la 1 octombrie 1955 (SJMAN-MRPF, 1/1953: 36). S-a stabilit și că va avea un local unic, dar această hotărâre nu s-a materializat atunci. Evident, acest fapt a ridicat mai multe probleme pentru patrimoniu, inclusiv de inventar, pentru că din documentele identificate, am putut constata că Muzeul Regional „Porțile de Fier” avea la acel moment 25000 piese și Muzeul Orășenesc „Dr. Constantin I. Istrati” alte 15000 (SJMAN-MDCII, 2/1923: 121). Evoluția patrimonială a Muzeului „Dr. Constantin I. Istrati” poate fi surprinsă cu documente de arhivă pentru anii 1951-1954 (SJMAN-MDCII, 2/1923: 223-254) și doar în parte pentru anii imediat următori.

Situația a fost grea pentru Muzeul „Porțile de Fier” care a preluat patrimoniul și problemele celui alt muzeu: insuficiența personalului (mai puțin de jumătate din necesar) (SJMAN-MRPF, 1/1953: 38), bugetul „exagerat de mic”, lipsa unui local care să unească spațial cele două instituții (secții) și alte probleme erau la ordinea zilei în anii 1950 (lipsa căldurii, amânarea reparațiilor la clădire, necesitatea restaurării unor obiecte). Cu spații impropii expunerii și depozitării, alte probleme ivite cauzau efecte și mai nefaste, precum furtunile și accidente (SJMAN-MRPF, 1/1944: 8; SJMAN-MRPF, 1/1951: 11, 142; SJMAN-MDCII, 1/1923: 66, 112, 113, 224).

Problemele la muzeu era destul de presante pentru că patrimoniul muzeal se tot îmbunătățea, prin donații sau descoperiri arheologice care trebuiau preluate într-un cadru adecvat valorii lor, or munca de inventariere a fost derulată cu multe carențe („istorice”, care au afectat înainte și situația Colecției Maria Istrati-Capșa). Un exemplu de donație este cea din 20 ianuarie 1952, când Marin Bigligiu dona muzeului mai multe tablouri, icoane, săbii cu teacă, perdea brodată, cămăși, ilic negru, șal turcesc și alte obiecte (SJMAN-MDCII, 1/1923: 110, 111, 115), iar în ceea ce privește problemele în gestionarea bunurilor culturale ne oprim asupra imposibilității de a conserva și expune în mod adecvat mai multe tablouri din patrimoniul muzeului, situație deplânsă inclusiv de academicianul G. Oprescu, din partea Institutului de Artă al Academiei Române (SJMAN-MRPF, 1/1962: 145).

În anul 1951 erau în total 10970 de obiecte în colecția istorică, din care 6137 erau expuse și restul depozitate, 1886 de obiecte în colecția etnografică, 580 în cea științifică. Programul de vizitare era fixat astfel: luni era închis, în rest era deschis între orele 9:00-13:00, iar marți, vineri și duminică, era deschis între orele 17:00-19:00 (SJMAN-MDCII, 1/1923: 68, 74, 75).

În anul 1954 într-un muzeu mic precum „Dr. Constantin I. Istrati” lucrau 2 persoane (un director, Caliopei Spătărel, fost asistent la muzeu și un îngrijitor). Patrimoniul în acel an era compus din 13918 obiecte, din care 13182 aparțineau colecției istorice, 583 științifice și 153 erau de artă plastică, 2379 fiind expuse în vitrine, iar restul erau depozitate. Muzeul aflat în continuare în Teatrul Comunal (Palatul Culturii) cuprindea 7 încăperi: un hol, 2 săli de expoziție, un birou și 3 încăperi pentru depozit. Programul muzeului a fost schimbat, el fiind deschis doar 3 zile pe săptămână (joi, sâmbătă și duminică), în rest personalul lucrând la Sfatul Popular Orășenesc (SJMAN-MDCII, 1/1923: 231-236).

În anul 1955 se spera că prin unificarea celor două muzee să poată fi îndeplinite toate cele propuse, precum aranjarea completă a muzeului, efectuarea reparațiilor, alte lucrări administrative și de organizare (inclusiv inventariere), primirea unui număr mai mare de vizitatori. În perioadele 29 august 1926-4 martie 1944 și 19 august 1951-9 octombrie 1951 putem chiar identifica vizitatorii muzeului (majoritatea fiind elevi), din însemnările efectuate (SJMAN-MDCII, 1/1955; SJMAN-MDCII, 1/1923).

Ulterior, patrimoniul muzeal a suferit mai multe modificări și este și mai dificil de urmărit evoluția sa (de exemplu, au fost transferate Muzeului „Unirii” din Iași obiecte aparținând lui Alexandru Ioan Cuza, după o cerere adresată la începutul anului anterior sau au fost cedate bunuri culturale folosite pentru a crea alte muzee în țară (Muzeul „Tudor Vladimirescu” din Cerneți) (SJMAN-MRPF, 1/1944: 2, 3, 36; SJMAN-MRPF, 1/1951: 35-37; SJMAN-MRPF, 1/1953: 99).

În anul 1959, secția de științe naturale s-a mutat din clădirea Liceului de fete nr. 3 (strada Independenței nr. 2A, localul Muzeului Raional Porțile de Fier) în clădirea Teatrului (Bulevardul Republicii nr. 40, localul Muzeului „Dr.

Constantin I. Istrati”), realizând practic o rocadă cu fostul muzeu. În plus, aflăm că Muzeul „Dr. Constantin I. Istrati” mai avea cel puțin 14 vitrine (SJMAM-MRPF, 1/1951: 79, 130), care erau transportate cu acest prilej, prin integrarea patrimoniului său având loc mai multe transformări.

Părți ale patrimoniul puteau ridica și probleme specifice, precum colecția de arme de la Muzeul „Porților de Fier”, constituită și din celălalt patrimoniu, și care în ciuda valorii istorice, într-un regim comunist puteau avea și alte valențe, drept pentru care s-a dispus un control în consecință asupra lor și a celui responsabil de ele. Și spațiile de depozitare ridicau probleme lor (SJMAM-MRPF, 1/1951: 350; SJMAM-MRPF, 2/1955: 32; SJMAM-MRPF, 1/1962: 268, 272; SJMAM-MDCII, 1/1923: 155, 217).

Muzeul „Regiunii Porților de Fier” din Turnu Severin a intrat într-o reorganizare amplă în anii următori. Expoziția permanentă avea să fie inaugurată abia în anul 1971, urmată în anul 1982 de expoziția de artă populară. Pentru a realiza aceste părți din muzeu, patrimoniul muzeului integrat a fost rearanjat și distribuit în consecință (Chipurici & Rățoi, 1988: 9). În acest context, patrimoniul a fost afectat prin pierdere fizică, degradare, pierderea cheilor de descifrare a elementelor colecției, mai ales dat fiind volumul mare de exponate, diversitatea lor și dificultatea identificării și înțelegerii unora dintre obiecte și/sau documente.

Un prim inventar pentru documentele scrise integrate în Muzeul „Regiunii Porților de Fier” (la acel moment muzeu raional) a fost întocmit în anul 1959 (nr. 6313) în baza Decretului nr. 353/26 iulie 1957 privind înființarea Fondului arhivistic de stat (https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=1430) și cuprindea sumar câteva date, fără însă o ordonare cronologică (Chipurici 1984: 4). Pe baza Decretului nr. 472 din 20 decembrie 1971 (articolul 23), Filiala Mehedinți a Arhivelor Statului a solicitat și primit de la Muzeul „Regiunii Porților de Fier” la 6 iunie 1978 „o listă inventar sumară și plină de greșeli” și „o parte din documentele arhivistice ale fostei colecții Dr. C. I. Istrati” (1676 de documente). Restul de 33 de documente nu au putut fi găsite sau erau înregistrate de două ori, iar alte 1872 au fost păstrate de muzeu (Chipurici & Rățoi, 1988: 9). De aceea, la SJMAN există o parte din fosta colecție: documente din grupa II, secția istorie a fostului Muzeu „Dr. Constantin I. Istrati” din Turnu Severin și o mică parte din restul patrimoniului.

În urma lucrărilor arhivistice realizate (inclusiv restaurarea a 109 documente, dintre cele care au mai putut fi salvate) au fost contabilizate 2230 fișe de document și de poziții înregistrate în inventar referitoare la documente emise între anii 1429-1945, și un inventar de 485 de file dactilografiate pe o singură pagină, inventar întocmit de Nicolae Chipurici la 8 noiembrie 1984. În lucrarea din 1988, se regăsesc 2187 de rezumate ale documentelor din care sunt la SJMAN și alte 167 de documente la Muzeul Regiunii Porțile de Fier (Chipurici & Rățoi, 1988: 6, 9, 11, 443, 451). Documentele variate ca tipologie au fost organizate în 26 de pachete, 144 manuscrise și tipărituri și 24 de cărți și

periodice (o parte din aceste documente au fost publicate în volumele DIR și DRH). Inventarul întocmit în anul 1984 a fost publicat sub numărul 13, Colecția „Dr. Constantin I. Istrati 1429-1945” la București în anul 1988, fiind întocmit de data aceasta de Nicolae Chipurici și Tudor Rățoi, după ce lucrarea a fost avizată de Comisia Științifică pentru probleme arhivistice în ședința din 30 octombrie 1987 (Chipurici & Rățoi, 1988).

În ultimii ani, nu mai sunt multe informații despre Colecția „Dr. Constantin I. Istrati”, dar ea continuă să fie amintită sporadic cu rol de popularizare și mai ales continuă să suscite atenția cercetătorilor, îndeosebi a arheologilor (Neagoe, 2015; Bosoancă 2017). De exemplu, dintr-un articol cu subiect de arheologie care folosea obiecte din fostul Muzeu „Dr. Constantin I. Istrati”, că în „arhiva Muzeului Regiunii Porților de Fier este păstrat un registru (nr. 479 din 16.06.1994) în care se regăsesc informații despre piesele preluate din patrimoniul Muzeului Dr. C. I. Istrati-Capșa în perioada 1950-1951”. Aflăm și că în perioada 1970-1989, directorul muzeului, Mișu Davidescu, solicita muzeografilor să distrugă sistematic documentația elaborată de C. I. Istrati pentru fiecare piesă (Neagoe, 2009: 20). Distrugerea umană intenționată face acum aproape imposibilă reconstituirea vechii colecții, pentru că se suprapune peste alți factori negativi la care a fost expus anterior patrimoniul său și din păcate, momentan, nici nu avem alte surse de folos (<https://muzeuldrobeta.turnuseverin.ro/prezentare-muzeul-regiunii-portilor-de-fier/>).

Astăzi, Muzeul „Regiunii Porților de Fier” se mândrește cu documentele și obiectele aparținând fostului Muzeu „Dr. Constantin I. Istrati” și i-a rezervat un loc aparte în expoziția permanentă, care surprinde în mod plăcut pe vizitator.

5. Concluzii

Printr-o cercetare susținută a documentele de arhivă și coroborată cu alte lucrări de literatură secundară am reușit să reconstituim un aspect important din biografia lui Constantin I. Istrati, și anume pasiunea sa pentru colecționarea de obiecte și documente privind istoria națională și a științei, precum și a obiectelor cu valoarea etnografică și artistică reprezentative pentru poporul român. De asemenea, au fost reconstituite detalii importante despre Colecția Maria Istrati-Capșa și istoria Muzeului „Dr. Constantin I. Istrati”, care a funcționat între 1924-1955. Am putut înțelege și care a fost evoluția sa în perioada interbelică, contribuțiile lui Teodor Costescu și Dumitru Tudor, dar și istoria din primii ani postbelici, detalii inedite și nu întotdeauna ușor de reconstituit. Au fost puse laolaltă pentru prima dată mai multe informații împrăștiate în diferite surse și lucrări, unele căzute pe nedrept în uitare. Cele prezentate pot aduce un spor de cunoaștere privind corpul profesoral al Universității din București, dar și pentru istoria elitelor, a muzeelor și culturii românești, și bineînțeles pentru istoria locală (pentru Drobeta-Turnu Severin și București) și mai ales a muzeului dedicat colecției lui Istrati (și de ce nu, pentru

succesorul său). Nu ne-a fost însă deloc ușor, pentru că informațiile din literatura secundară precum și sursele au fost incomplete și chiar contradictorii în unele aspecte. Faptul că am putut introduce în circuitul cercetării științifice documente inedite care se pot constitui cu ușurință în surse pentru noi cercetări istorice în viitor, este o altă contribuție importantă, dar sunt necesare cercetări de durată, care să aducă noi documente în cercetare.

Pasiunea lui Constantin I. Istrati pentru colecționare și modul în care a urmărit-o de-a lungul vieții poate fi un exemplu pentru generațiile viitoare. Varietatea obiectelor și documentelor colecționate, a atras atenția asupra sa. Ele compun viziunea lui profesorului asupra rolului pe care trebuie să-l aibă mărturiile culturii și civilizației românești pentru generațiile viitoare. Pe de altă parte ce s-a mai păstrat astăzi din patrimoniu, parcursul plin de hazard al acestuia trebuie să ne responsabilizeze față de ceea ce avem în prezent și de recunoștința pe care trebuie să o purtăm față de înaintași.

Bibliografie

1. Bibicescu, I. G.. (1921). Opt ani în Banca Națională a României. București: [f. e.].
2. Bodiu, Ș. (1904). Istoricul Liceului „Traian” din Turnu-Severin (1883-1903). Turnu-Severin: Tipografia și Legătoria de Cărți L. I. Cuțui.
3. Bosoancă, E. (2017). Tipărituri de interes istoriografic și geografic în Biblioteca Muzeului Regiunii Porților de Fier (1690-1923). Drobeta. Seria Artă Plastică, 27, 39-78.
4. Buciumeanu, D. (1996). Comori de carte veche românească și străină. Catalogul colecțiilor speciale ale Bibliotecii I. G. Bibicescu din Turnu Severin 1921-1996. Craiova: Editura Scrisul Românesc.
5. Chipurici, N. (1984). Inventar Colecția „Dr. C. I. Istrati”, nr. inventar 281.
6. Chipurici, N., Rățoi, T. (1988). Colecția „Dr. Constantin I. Istrati 1429-1945”. București: Direcția
7. Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România.
8. Costescu, P. (1933). Palatul Cultural din Turnu Severin. Boabe de grâu, 12, decembrie.
9. Dare de seamă 1926. Societatea Culturală „Teatrul” Orașului T.-Severin și Biblioteca I. G. Bibicescu. (1926). Turnu-Severin: Institutul Grafic „Ramuri”.
10. Dare de seamă 1909-1925. Societatea Culturală „Teatrul” Orașului T. – Severin. (1926). Turnu-Severin: Tipografia „Minerva”.
11. Decretul nr. 472. (20 decembrie 1971). Privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România. Accesat la 22 mai 2025 preluat de la https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=1430.
12. Georgescu, A. (3 mai 2015). Cu ce sacrificii s-a ridicat palatul cultural din Severin: politicianul Theodor Costescu și-a vândut casa și pământul pentru construirea teatrului. Accesat la 07 mai 2025 de la <https://adevarul.ro/stiri->

locale/turnu-severin/cu-ce-sacrificii-s-a-ridicat-palatul-cultural-din-1619846.html.

13. Ioan G. Bibicescu. *Viața și opera* (2005). Restitutio, aprilie.

14. Istrati, C. I. (1908). *Câteva cuvinte relativ la cele ce am voit să fac sau am făcut pentru muzeele noastre*. București: Stabilimentul de Arte Grafice „Albert Baer” Fabrica de Cartonage.

15. Jianu, I., Vasiliu, G. (1964). Dr. C. I. Istrati. București: Editura Științifică.

16. Kirițescu, C. (1938). Dr. C. I. Istrati: un mare român și om de știință. București: Editura Cartea Românească.

17. Moisil, C. (1911). *Colecțiuni particulare de antichități în România. Colecțiunea Maria Istrati-Capșa*. Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 4, 133-145.

18. Muzeul Regiunii Porților de Fier. Accesat la 30 mai 2025 de la <https://muzeuldrobetaturnuseverin.ro/prezentare-muzeul-regiunii-portilor-de-fier/>

19. Neagoe, M. I. (2009). *Figurine antropomorfe aparținând culturii Cucuteni în Colecția Muzeului Regiunii Porțile de Fier, Drobeta-Turnu Severin*. Terra Sebus, 19-30.

20. Neagoe, M. I. (2015). *Reprezentări antropomorfe neolitice și eneolitice în colecția Muzeului Regiunii Porților de Fier*. Cluj-Napoca: Editura Mega.

21. Palatul Culturii (2022). <https://palatulculturiiaseverin.ro/about-us/#castelul-artelor>.

22. Popescu, A. (20 noiembrie 2014). *Pavilioanele Expoziției generale române din 1906 – plan*. Accesat la 11 mai 2025 de la <https://www.ideiurbane.ro/pavilioanele-expozitiei-generale-romane-din-1906-plan/>.

23. Sergescu, P. (1940). *Un mare dascăl: Teodor Costescu*. Cluj: Tipografia Națională.

24. SJMAN-MRPF=Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale. *Fond Muzeul Regiunii Porțile de Fier* (dosare 1/1876, 1/1944, 1/1951, 1/1953, 2/1955, 1/1962).

25. SJMAN-MDCII=Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale. *Fond fond Muzeul „Dr. C. I. Istrati”* (dosare 1/1923, 2/1923).

26. Tudor, D. (1933). *Antichități din Romula*. Craiova: Editura Scrisul românesc.

MIGRATION IN POST-COMMUNIST ROMANIA

Dariana Mihaela Mihai*

Ilie Cristian Șelaru*

10.52846/AUCSI.2025.2.09

Abstract

The article contains an analysis of the migratory movements of the Romanian population in the period 1990-2024. We considered the two main components of migration (internal migration and international migration), focusing on the latter. The data sources were the TEMPO databases of the National Institute of Statistics. Through the entire approach, which is intended to be statistical, but with sociological and especially historical value, we aim to outline an overview of how the migration phenomenon has reconfigured the social structure of the country over the past decades.

Key words: *migratory movement of the population, international migration, emigrants, immigrants, evolution, effects.*

Introducere

Studiul pornește de la premisa conform căreia migrația poate fi privită drept o componentă esențială în construirea socială a realității, fiind atât un produs uman, individual, cât și un produs social care poate reconfigura structura socială a unei națiuni. Migrația, cu precădere cea internațională, reprezintă un fenomen complex presupunând mai mult decât simpla mutare a unor indivizi dintr-un loc de origine în altul de destinație, această mișcare având o serie de implicații la nivel social, psihologic, economic, politic, demographic, militar etc. În acest context, analiza de față reprezintă o panoramare asupra principalelor tendințe ce s-au manifestat pe teritoriul național după decembrie 1990, țara noastră fiind atât țară de origine cât și țară de destinație sau de tranzit.

Literatura de specialitate

Ca fenomen social, de-a lungul timpului, migrația a intrat în sfera de interes a diversilor cercetători și membri ai comunității științifice (istorici, sociologi, demografi, economiști, specialiști în științe politice, juridice sau economice, antropologi). În funcție de sfera de proveniență aceștia au propus teorii și paradigme prin care au încercat să explice caracteristicile migrației.

Există două perspective care domină în definirea conceptului și a modului de analiză a fenomenului migrației contemporane: prima, predominantă, este cea sociologică, investigând mecanismele și implicațiile migrației la diferite niveluri sociale. A doua perspectivă - geografică - implică referințe spațiale la dimensiunea și diferențele regionale cauzate de migrație.

* Ph.D. National Institute of Statistics, Bucharest, Romania, dariana_mihai@yahoo.com

* Ph.D. Student, University of Economic Studies, Bucharest, Romania, selarui@yahoo.com

Conform expertului britanic în probleme de migrație, Jessica Hagen-Zanker (2013), teoriile referitoare la migrație pot fi defalcate pe trei paliere, în funcție de nivelul asupra căruia se concentrează atenția cercetătorilor.

La nivel micro, teoriile abordează cauzele migrației din punct de vedere al valorilor, dorințelor și așteptărilor individuale. În această sferă se înscriu: modelul push-pull, teoria neoclasică a micro-migrației, modelele behavioriste și modele sistemice.

La nivel mezo, perpetuarea cauzei migrației este explicată de teoriile ce fac referire la rețelele sociale, respectiv: teoria capitalului social, teoria instituțională, teoria rețelelor, legătura de cauzalitate cumulativă, teorii referitoare la migrația forței de muncă.

La nivel macro, cauzele migrației sunt explicate prin structura oportunităților (ca de exemplu structura economică), teoriile în acest domeniu fiind: teoria neoclasică a micromigrației, migrația ca sistem, teoria pieței duale a muncii, teoria sistemelor mondiale, tranziția mobilității.

Studiile istorice despre emigrația în România post comunistă sunt puține, deși statisticile despre migrație furnizate de autorități interesează întotdeauna decidenții.

Primele cercetări asupra migrației din România în Ungaria datează din anii 1990 (Sandu 1999), însă există și studii ceva mai recente ce demonstrează schimbarea ierarhiilor familiale și comunitare datorită migrației (Diminescu, 2004; Cosmeanu 2005). Ghețău (2003) a analizat soldul migrației externe, ajungând la concluzia că este foarte posibil ca acesta să fie negativ, dar că migrația rămâne o variabilă necunoscută întrucât ea nu poate fi măsurată cu exactitate.

Alte studii fac referire la disfuncționalitățile pe care familiile le cunosc din cauza migrației pe fondul sărăciei, scăderii nivelului de trai, șomaj etc. (Voinea, 2005). Pentru analiza migrației interne, Chelcea&Lățeș (2000) au arătat că numeroase orașe ori chiar sate ardelene și bănățene au semnificative contingente de locuitori originari din alte provincii precum Moldova ori Oltenia. Stănculescu (2002) arată că separarea de familia de origine, mai ales în mediul rural unde există o relație mai strânsă între comunitate și biserică, poate avea drept consecință o adaptare deficitară a oamenilor în mediul urban. În privința socializării copiilor, Mihăilescu (2003) arată că, în comparație cu societățile tradiționale în care funcția de socializare era realizată de către familie, în societățile moderne aceasta este preluată de instituții exterioare familiei (școală, instituții culturale etc.), fapt ce poate fi constatat și în cazul familiilor de migranți.

În fine, alte studii fac referire la fenomenul migrației aflat în corelație cu fenomenul devianței. Diverse studii în domeniu arată că rata criminalității a cunoscut creșteri semnificative după 1990 față de perioada anterioară acestui an, însă există rețineri în compararea celor două perioade deoarece validitatea înregistrărilor și raportarea reală a numărului de infracțiuni sunt puse la îndoială ca fiind subdimensioate (Răscanu, 1997).

Metodologie

În funcție de mai multe criterii pot fi identificate mai multe tipuri de migrație: imigrație și emigrație (intrări, respectiv ieșiri), în funcție de o populație dată; internă și externă (internațională), cu referire la un anumit teritoriu național; temporară și definitivă, în funcție de criteriul temporal: legală și ilegală (clandestină) în funcție de respectarea legislației în vigoare; voluntară și forțată, în funcție de factorul care a determinat-o; migrație de revenire și migrație circulară; migrație pentru muncă, migrația studenților, migrație pentru căsătorie etc., în funcție de motivația subiecților sociali. În prezentul articol ne vom referi la migrația internațională, așa cum este ea definită în metodologiile cu care uzitează Institutul Național de Statistică.

Mai exact, ne vom referi la emigranți, prin aceștia înțelegând „cetățenii români care și-au stabilit domiciliul permanent în străinătate”. Emigranții cu schimbarea domiciliului sunt persoanele (de cetățenie română) care emigrează în străinătate. Emigrația este acțiunea prin care o persoană renunță la domiciliul din România și își stabilește domiciliul pe teritoriul altui stat. Domiciliul din România al persoanei este adresa la care aceasta declară că are locuința principală, trecută în actul de identitate (CI/CI provizorie, BI), așa cum este luată în evidența organelor administrative ale statului.

Am urmărit evoluția migrației internaționale în perioada 1990-2024 în funcție de numărul total al emigranților, în funcție de țările de destinație, distribuția pe sexe a persoanelor care au emigrat, precum și intervalul de vârstă în care aleg, cu precădere să emigreze, în vederea unei panoramări cât mai ample care să surprindă evoluția fenomenului emigrării în România postcomunistă.

Evoluția migrației internaționale între anii 1990-2024

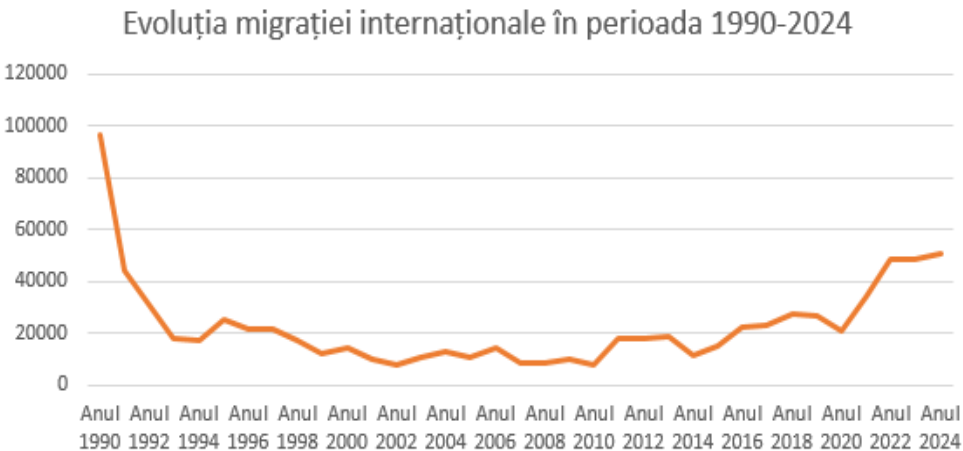
Tabelul 1. Numărul persoanelor care au părăsit România între 1990-2024

Sursa: INS – TEMPO

Anul	Numărul persoanelor care au părăsit România în intervalul 1990-2024
1990	96929
1991	44160
1992	31152
1993	18446
1994	17146
1995	25675
1996	21526
1997	21526
1998	17536
1999	12594

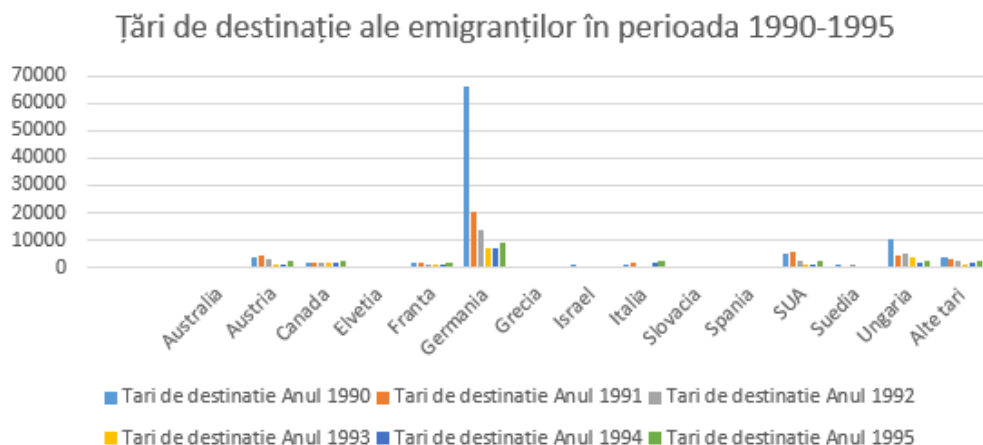
2000	14753
2001	9921
2002	8154
2003	10673
2004	13082
2005	10938
2006	14197
2007	8830
2008	8739
2009	10211
2010	7906
2011	18307
2012	18001
2013	19056
2014	11251
2015	15235
2016	22807
2017	23156
2018	27229
2019	26775
2020	21031
2021	34341
2022	48438
2023	48612
2024	51062

Figura 1. Evoluția migrației internaționale în perioada 1990-2024

Așa cum rezultă din analiza datelor de mai sus, primii ani de după Revoluția din decembrie 1989 au fost caracterizați de o valoare foarte ridicată a fenomenului migrației internaționale a cetățenilor români. Acest fenomen poate fi pus pe seama deschiderii granițelor țării, odată cu schimbarea regimului politic, fapt ce a dus la plecarea definitivă din țară a peste 170. 000 de cetățeni români numai în primii 3 ani. După anul 2000, migrația internațională a fost relativ constantă, aproximativ 10. 000 de persoane/an părăsind țara, cel mai probabil pentru un loc de muncă. În anii crizei economico-financiare ce a afectat atât continentul european cât și Statele Unite ale Americii, s-a putut constata o scădere a numărului persoanelor care au plecat din țară. În privința țărilor de destinație, în anii 1990-1993, cei mai mulți cetățeni emigrau spre Germania, Ungaria sau Israel, fapt ce confirmă teoriile enunțate în prima parte a articolului. Este vorba despre un fenomen de emigrare în masă a minorităților etnice (în special germane și maghiare) și a românilor care, fiind de sărăcie, cereau azil politic în Occident.

Figura 2. Țări de destinație ale emigranților în perioada 1990-1995

Între 1994-1996 se observă un nivel scăzut al migrației în Europa de Vest, cei care alegeau să migreze făcând-o, în special pentru munca sezonieră sau ilegală.

După 1996, tot mai mulți români aleg se emigreze în Statele Unite ale Americii și Canada, mai mult decât în țările europene. După 1999 se poate constata o migrație ilegală, „incompletă” sau circulară către țările europene precum Germania sau Italia, în special pentru muncă. Din 1999 se constată o reducere a numărului acordurilor de recrutare a forței de muncă în țări europene precum Germania, Spania, Portugalia și Italia, fapt ce duce la reducerea migrației către acestea. Între 2002-2007, odată cu eliminarea obligativității vizelor Schengen, se remarcă o creștere rapidă în migrația circulară, existând posibilitatea de ședere legală pe o perioadă de trei luni, fapt ce a dus la creșterea migraților către destinații precum Italia și Spania.

Figura 3. Țări de destinație ale emigranților în perioada 1996-2000

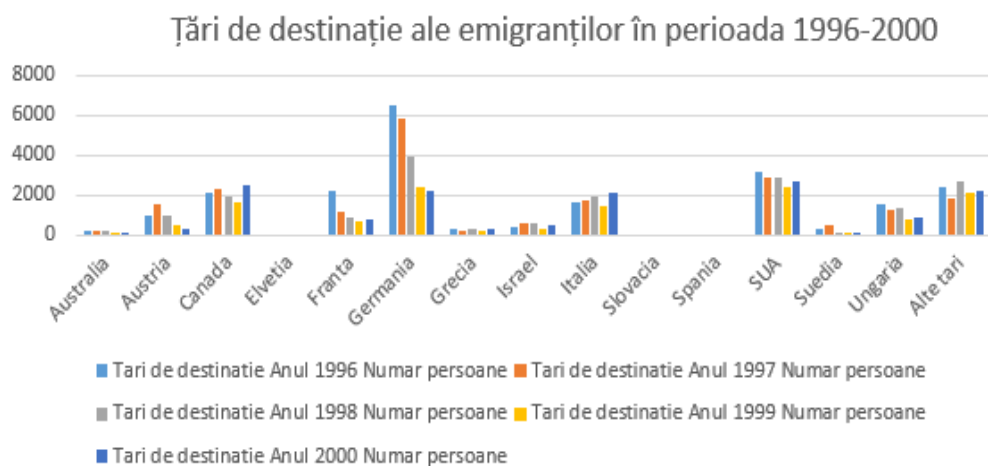
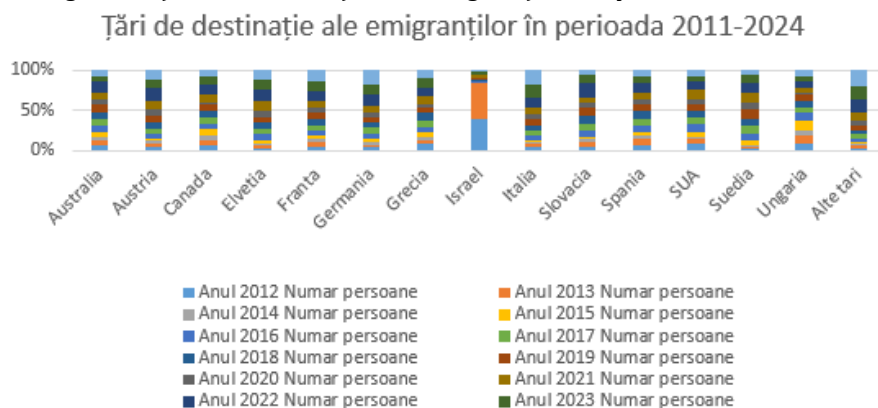

Figura 4. Țări de destinație ale emigranților în perioada 2001-2010

Tari de destinație	Anul 2001	Anul 2002	Anul 2003	Anul 2004	Anul 2005	Anul 2006	Anul 2007	Anul 2008	Anul 2009	Anul 2010
	Numar persoane	Numar persoane	Numar persoane	Numar persoane	Numar persoane	Numar persoane	Numar persoane	Numar persoane	Numar persoane	Numar persoane
Australia	79	58	45	84	78	125	83	82	128	81
Austria	167	293	326	491	421	581	313	345	421	569
Canada	2483	1437	1444	1445	1220	1655	1787	1738	2045	858
Elvetia	100	141	200	182	151	178	115	120	99	85
Franța	463	233	338	436	343	529	372	431	576	405
Germania	854	1305	1938	2707	2196	3110	1902	1788	1938	1399
Grecia	105	60	64	97	114	134	72	85	124	133
Israel	279	106	164	85	64	128	57	50	111	62
Italia	1486	1317	1993	2603	2731	3393	1401	1098	984	844
Slovacia	20	122	130	54	19	30	11	7	6	26
Spania	616	172	186	162	139	330	138	238	547	882
SUA	1876	1356	2012	2049	1679	1982	1535	1591	1793	1086
Suedia	51	42	50	62	29	37	2	7	15	17
Ungaria	680	903	984	1553	1013	900	266	354	331	266
Alte țări	662	609	799	1072	741	1085	776	805	1093	1193

Figura 5. Țări de destinație ale emigranților în perioada 2011-2024

După 2007 are loc un process de liberalizare a circulației persoanelor, iar 2011, între țările spre care emigrau românii se numărau Spania, Franța și Italia.

Sintetizând, o reprezentare grafică a fenomenului migraționist în România postcomunistă, pe etape istorice, ar putea arăta astfel:

Figura 6. Etapele fenomenului migraționist în România postcomunistă
 1990-1993 1994-1996 1996-2001 2002-2006 2007-prezent
 Migrații etnice Migrații exploratorii Migrații de început Destinații Schengen Mobilitatea UE

Tabelul 2. Numărul persoanelor care au părăsit România pe sexe
 Sursa: INS – TEMPO

Anul	Numărul persoanelor			
	Bărbați		Femei	
	Date absolute	Pondere%	Date absolute	Pondere%
1990	46335	47.80	50594	52.20
1991	21211	48.03	22949	51.97
1992	16085	51.63	15067	48.37
1993	8751	47.44	9695	52.56
1994	7886	45.99	9260	54.01
1995	11478	44.70	14197	55.30
1996	10079	46.82	11447	53.18
1997	9423	47.24	10522	52.76
1998	8460	48.24	9076	51.76
1999	5858	46.51	6736	53.49
2000	6798	46.08	7955	53.92
2001	5011	50.51	4910	49.49
2002	3700	45.38	4454	54.62
2003	4413	41.35	6260	58.65
2004	4934	37.72	8148	62.28
2005	4110	37.58	6828	62.42
2006	5341	37.62	8856	62.38
2007	3088	34.97	5742	65.03
2008	3069	35.12	5670	64.88
2009	3768	36.90	6443	63.10
2010	2917	36.90	4989	63.10
2011	8527	46.58	9780	53.42
2012	8174	45.41	9827	54.59
2013	8526	44.74	10530	55.26
2014	4776	42.45	6475	57.55
2015	6521	42.80	8714	57.20

2016	10007	43.88	12800	56.12
2017	10198	44.04	12958	55.96
2018	11989	44.03	15240	55.97
2019	11873	44.34	14902	55.66
2020	9610	45.69	11421	54.31
2021	15955	46.46	18386	53.54
2022	23195	47.89	25243	52.11
2023	23276	47.88	25336	52.12
2024	25301	49.55	25761	50.45

Așa cum se poate observa din datele analizate, femeile au părăsit România într-o proporție mai mare decât bărbații. Dacă în anii de după Revoluție, ponderile celor două sexe erau aproximativ egale, după anul 2004 și mai ales în perioada de criză economică (2008-2009), femeile au fost cele care au emigrat într-o proporție mai mare. Aceeași tendință a femeilor de a emigra într-o proporție mai mare decât bărbații se menține în anii următori.

Un alt element important în analiza migrației internaționale a românilor este vârsta la care aceștia își părăsesc domiciliul. În perioada „migrațiilor etnice” (1990-1993) au migrat cel mai mult tinerii din categoriile de vârstă 20-24 de ani și 25-29 de ani, cel mai probabil în căutarea obținerii azilului politic în țări din Europa de Vest, urmași de cei din categoria de vârstă 30-34 de ani care au migrat, cel mai probabil, spre țările de origine ale înaintașilor lor.

În intervalul de timp 1994-1996, se remarcă aceeași tendință a celor tineri de a părăsi țara în căutarea unor noi piețe de muncă.

„Migrațiile de început” sunt caracterizate de o un exod al familiilor tinere cu copiii lor spre destinații ce urmau să le devină o a doua casă. În acest mod se poate explica o creștere a emigranților pe intervalul de vârstă 0-4 ani și pe intervalul 5-9 ani, corelate cu categoriile de vârstă 5-9 ani.

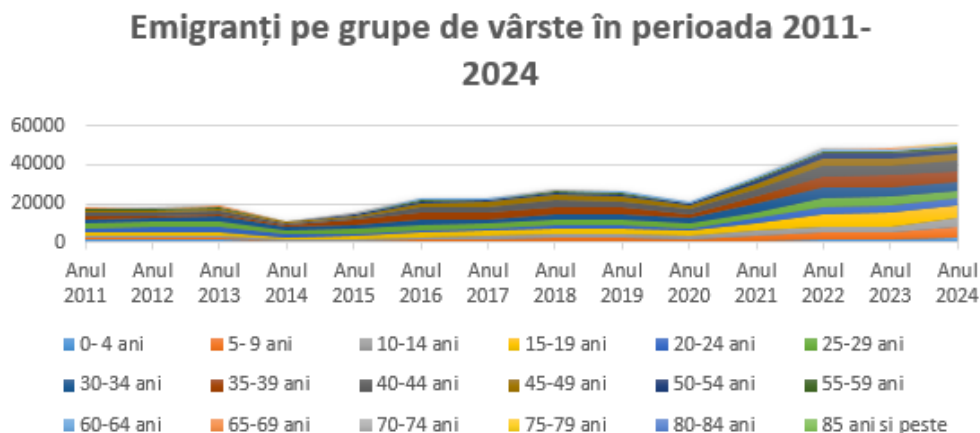
Tabelul 3. Numărul persoanelor care au părăsit România din principalele grupe de vârste, în intervalul 1992-2001

Sursa: INS – TEMPO

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	Număr persoane	Număr persoane	Număr persoane	Număr persoane	Număr persoane	Număr persoane	Număr persoane	Număr persoane	Număr persoane	Număr persoane
0- 4 ani	970	1203	1892	1722	1432	1773	3497	2432	2452	1465
5- 9 ani	1584	1263	1264	1573	1263	1018	1433	879	948	692
20- 24 ani	4917	2566	2052	2872	2395	1793	1387	1046	1117	666
25- 29 ani	4204	2215	2744	5294	4113	4035	2356	1717	2202	1434
30- 34 ani	3394	1848	1724	3065	2317	2239	1876	1610	2437	1748
35- 39 ani	3298	1777	1683	2786	2106	1918	1199	960	1159	862

Către destinațiile Schengen, în perioada 2002-2006 au migrat aceleași categorii de vârstă, urmând ca, după intrarea României în Uniunea Europeană și până în prezent, să se constate, într-adevăr, o liberă circulație a persoanelor, fapt evidențiat și de date. Mai exact, se remarcă o emigrare a tuturor categoriilor de vârstă, așa cum rezultă din graficul următor:

Figura 6. Emigranți pe grupe de vârstă în perioada 2011-2024

Concluzii

Migrația permanentă este doar una dintre dimensiunile fenomenului migraționist și asupra acesteia ne-am concentrat atenția în studiul de față.

Dacă vom corela cifrele referitoare la distribuția pe sexe ale emigranților cu țările de destinație alese de aceștia și cu perioadele istorice analizate, am putea concluziona că, în prima decadă a anilor '90, putem vorbi de o așa-numită etapă a etnicității și apartenenței religioase, în care fluxurile de migranți au fost din zonele cu concentrare etnică (în special Transilvania) spre Germania și/sau Ungaria pe de o parte și în Israel pe de altă parte, într-o repatriere etnică a evreilor.

După 1994, criteriul etnic se diminuează, pe de o parte datorită faptului că populația etnică ce dorea să migreze o făcuse deja în primii ani postrevoluționari, iar pe de altă parte datorită faptului că migrația definitivă este înlocuită cu migrația circulatorie, respectiv cu persoane care fac drumuri între țara de origine și țara de destinație. Motivația emigrației românilor în această perioadă este dată de confortul economic oferit de țările de destinație, precum și de stabilitatea socială și politică din acestea.

În anii 2000 se poate observa un flux al migranților către țările care oferă o piață largă de muncă, în special în agricultură, în țări precum Spania sau Italia, ori spre destinații precum Canada și Statele Unite ale Americii, în încercarea de a căuta „visul american”. Ulterior, odată cu aderarea României la Uniunea Europeană și cu libera circulație a persoanelor, românii își îndreaptă atenția

către țări europene precum Franța, Italia sau Germania, mai aproape cultural de spațiul românesc ce face parte din marea familie europeană. Între 2019 și 2024, după pandemia Covid 19, românii aleg să își reorienteze opțiunile de emigrare dinspre sudul relativ sărac al Europei spre țări nord-vestice mai bogate (Germania, Austria, Franța, Belgia, Olanda). Dincolo de efectul post pandemic, poate fi vorba și de efectele cumulate ale migrației către aceste țări, precum achiziția unei noi cetățenii facilitată de legislația din aceste state.

Un alt aspect ce trebuie remarcat este atracția românilor către două țări nordice, Suedia și Norvegia, în special odata cu începerea pandemiei Covid 19, predilecția către aceste două state neputând fi explicată concret, ci doar intuitiv prin atracția românilor spre spațiul nordic, asociat, la nivel colectiv cu liniștea, rigoarea regulilor și siguranța unui trai mai bun.

În toate etapele istorice analizate, se poate constata că au emigrat în special tinerii (fie că vorbim de cei foarte tineri 20-24 de ani) sau de cei care și-au format familii și au copii mici.

Emigrează și persoanele de până la aproximativ 40 de ani, adulte, care au și cel mai înalt potențial de muncă și de inovație, fiind adaptabili și mobili.

De asemenea, femeile emigrează într-o proporție mai mare decât bărbații. Acest lucru are consecințe asupra copiilor care rămân în grija tatălui sau au bunicilor, ceea ce duce la o modificare a rolurilor în familia nucleară, aceste aspecte trebuind studiate cu atenție de către cercetători și decidenți.

Suntem de părere că studiile referitoare la emigranții români sunt puține și sunt restrânse la paliere precum rețele și fluxuri de migrație în contextul dislocării forței de muncă sau, mai nou, al tinerilor care aleg să își definitiveze studiile în străinătate. Considerăm că acest tablou ar putea fi îmbunătățit cu studii de istorie culturală și geografie simbolică. Corelate cu studii despre imigranți, acestea ar completa într-o manieră fericită studiul migrației, de la „hărțile mentale” ale migranților la „ontologiile etnice” pe care le duc cu ei în spațiile în care migrează.

Bibliografie

1. Chelcea, L., Lățea, P. (2000). *România profundă în comunism. Dileme identitare, istorie locală și economie secundară la Sântana*, București, Editura Nemira
2. Cosmeanu, M. (2005). „Tranziție și transit. Migrația ilegală în Ungaria anilor '90” în L. Chelcea, O. Mateescu (eds.) *Economia informală în România: piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*, București, Ed. Paidea, 2005, p. 223-260
3. Diminescu, D. (2004). „Vizibili, dar puțini numeroși” în 22 – *GDS*, nr.734/2004
4. Ghțău, V. (2003). „Declinul demografic continuă”, *Barometrul social*, februarie

5. Hagen-Zanker, J. (2008). „Why Do People Migrate? A Review of the Theoretical Literature”, WP nr. 2008/WP002, Overseas Development Institute (ODI), Universitatea din Maastricht, Olanda
6. Mihăilescu, I. (2003). *Sociologie generală*, Iași, Ed. Polirom
7. Rășcanu, R. (1997). „Implicații psihoclinice ale unor disfuncții sociale: conflict, violență, maltratare, suicid, homosexualitate” în M. Zlate (coord.) *Psihologia vieții cotidiene*. Iași. Ed. Polirom
8. Rotariu, Traian. (1999). Asupra unor aspecte ale migrației interne în România. *Sociologie Românească* Iși, Ed. Polirom
9. Sandu, D. (1999). *Spațiul social al tranziției*, Iași, Ed. Polirom
10. Tufan, N. (2007). „Consecințe sociale ale fenomenului migrațional după 1990, în România” în *Sociologie Românească*, Vol. V, Nr. 4, 2007
11. Voinea, M. (2005). *Familia contemporană. Mica enciclopedie*, București, Ed. Focus
12. <http://statistici.INSSE.ro:8077/tempo-online/>

TRAFFICKING OF WOMEN AS A STRUCTURAL PHENOMENON: EXPLOITATION, GENDER AND GLOBALIZATION

*Pilar Giménez Armentia**

*Cristina María Ruiz-Alberdi Fernández**

*Carmen De la Calle Maldonado**

10.52846/AUCSI.2025.2.10

Abstract

This article analyzes the trafficking of women for sexual exploitation as a structural phenomenon linked to gender inequality, economic precariousness, and the global dynamics of the sex market. Through a critical review of recent studies and international data, it examines the root causes of trafficking, its contemporary manifestations, and the institutional responses implemented at both European and international levels. The study highlights the persistence of an economic and patriarchal system that turns women's bodies into commodities, sustained by male demand and social complicity. It also delves into the psychosocial consequences of exploitation, emphasizing the emotional aftermath, stigma, and reintegration challenges faced by survivors. From an interdisciplinary perspective, the paper calls for public policies focused on human rights, symbolic reparation, and women's economic autonomy as essential elements to eradicate trafficking and promote social justice.

Key words: *trafficking of women, sexual exploitation, gender, human rights, reintegration.*

Introduction

Human trafficking for the purpose of sexual exploitation constitutes one of the most complex and persistent phenomena of contemporary societies. Far from being an isolated event or attributable solely to the actions of criminal networks, this phenomenon reflects historical structures of inequality that have been reproduced and adapted over time. From a sociological and historical perspective, it is essential to examine the interrelations among the economic, cultural, and political factors that sustain the demand and supply of this illicit market. The theoretical framework supporting this analysis is based on the idea that criminality cannot be understood apart from the social structures that generate and legitimize it. In this regard, authors such as Bales (2016:112) have noted that modern trafficking is, in essence, a form of slavery adapted to the contemporary global economy.

^{1*} Professor, PhD, Department of Humanities. Universidad Francisco de Vitoria, Carretera de Pozuelo-Majadahonda km 1.8, 28223, Madrid, Spain. E-mail: p.gimenez.prof@ufv.es

^{2*} Professor, PhD, Faculty of Education and Psychology, Universidad Francisco de Vitoria, Carretera de Pozuelo-Majadahonda km 1.8, 28223, Madrid, Spain. E-mail: c.ruiz.prof@ufv.es

^{3*} Professor, PhD, Department of Humanities. Universidad Francisco de Vitoria, Carretera de Pozuelo-Majadahonda km 1.8, 28223, Madrid, Spain. E-mail: m.calle@ufv.es

The demand for prostitution, predominantly male, is the main driving force behind this economy, while the supply is fueled by women from contexts marked by poverty, inequality, and, in many cases, prior violence. Historically, the control and exploitation of the female body have been present in various forms of domination, from ancient slavery to modern colonial structures. These practices, although transformed by modernity and globalization, remain based on the same principle: the objectification and commodification of women as an available sexual resource. This pattern cannot be analyzed solely from a legal or criminal standpoint but as a cultural construct deeply rooted in patriarchy.

Economically, trafficking has become a highly profitable transnational industry, comparable to drug trafficking or the illegal arms trade. Low operating costs, the ease of replacing victims, and high demand ensure sustained profits for criminal networks. Added to this are jurisdictional fragmentation and deficiencies in international cooperation, which hinder the effective prosecution of perpetrators and perpetuate a climate of impunity. Globalization has intensified the flow of people across borders, both voluntarily and forcibly, and has facilitated the use of new technologies for the recruitment and control of victims. Digital platforms and social networks have become spaces where traffickers can operate with relative impunity, using increasingly sophisticated recruitment methods. This technological shift has transformed trafficking routes and dynamics, blurring traditional distinctions between countries of origin, transit, and destination.

Culturally, trafficking is sustained by an implicit social acceptance of prostitution and the purchase of sexual services. This normalization, fueled by the pornography industry and certain media discourses, conceals the violence inherent in sexual exploitation and reinforces gender stereotypes that portray women as objects of consumption. In this way, the cultural structure becomes a silent accomplice to crime, legitimizing practices that should be socially and legally unacceptable. From this perspective, the analysis of trafficking cannot be limited to identifying and assisting victims or prosecuting criminal networks. It is necessary to delve into the structural conditions that generate it and into the collective and institutional responsibilities that allow its persistence. Only a comprehensive approach — one that includes cultural transformation, the penalization of demand, and the reduction of economic and gender inequalities — can effectively contribute to its eradication.

Conceptual Framework: Crime as a Social Phenomeno

Addressing the trafficking of women and girls requires an understanding of crime that goes beyond its legal definition. In this sense, crimes are understood as social constructions, anchored in historical contexts and shaped by relations of power and inequality. From sociology and criminology, it has been emphasized that behaviors defined as criminal are not

merely individual acts, but phenomena interconnected with social structure, economic tensions, and prevailing cultural values (Wacquant, 2009: 76).

Trafficking reflects a set of structural conditions that include patriarchy, global capitalism, and contemporary migration. These three elements interact with creating a framework of opportunities exploited by criminal networks. As Fraser (2013:144) explains, the globalized economy partly depends on an invisible infrastructure of reproductive and sexual labor, in which exploitation is disguised as voluntary exchange. In this sense, trafficking is not a marginal element of the economic system but a functional mechanism that reinforces gender and class hierarchies.

Feminist criminology has played a decisive role in revealing how social tolerance toward coercive sexual commerce is sustained by the impunity of the consumer. Authors such as Kelly (2003:21) and Farley (2017:98) have documented that, although the client is a key actor in the chain of exploitation, he is rarely subject to sanction or stigmatization. This invisibility of the consumer perpetuates the idea that prostitution is a private transaction, disconnected from the violence and coercion that often underlie it.

Similarly, Becker's labeling theory (1963: 34) provides tools for understanding how legal and media discourses help define who is seen as a criminal and who is not. In the case of trafficking, victims often receive media attention that places them in the role of passive subjects, while traffickers and clients remain largely out of public focus. This selective construction of reality not only obscures responsibilities but also hampers the design of policies aimed at reducing demand and transforming the structural conditions that make the crime possible.

The concept of intersectionality developed by Crenshaw (1989: 139) is also fundamental. Women affected by trafficking are often found at the intersection of multiple axes of inequality — gender, race, class, and migratory status. This intersectional position amplifies their vulnerability to criminal networks and reduces their access to protection and justice mechanisms. Policies that fail to incorporate this approach risk reproducing inequalities or offering partial and ineffective responses.

Wallerstein's world-systems theory (2004: 89) provides another useful framework for situating trafficking in a global context. According to this approach, economies in the global core demand labor — including sexual labor — from impoverished peripheries. Trafficking routes mirror these flows, moving victims from regions suffering economic crises, armed conflicts, or natural disasters toward countries with high purchasing power and constant demand for prostitution. This economic logic is reinforced by restrictive migration policies that hinder legal mobility, pushing many people to accept dangerous offers that lead to exploitation.

An analysis of crime as a social phenomenon must also consider the cultural dimension. Trafficking is sustained by a conception of male sexuality as

a right of consumption, legitimized by pornography, certain media discourses, and persistent gender stereotypes. This cultural normalization acts as a breeding ground for crime: without socially accepted demand, the market for sexual exploitation would lack viability. Gender socialization mechanisms, from childhood, transmit messages that naturalize the objectification of women, creating fertile ground for the perpetuation of trafficking.

In this context, the crime of trafficking should be interpreted as a phenomenon functional to an unequal social order, rather than as a dysfunction or anomaly. This perspective implies that solutions cannot be limited to the criminal prosecution of traffickers but must include measures to reduce economic inequality, promote gender equality, and transform the cultural norms that legitimize exploitation. International cooperation, the strengthening of judicial institutions, and the penalization of demand constitute the pillars of a comprehensive strategy.

Finally, it is essential to recognize that the crime of trafficking is adaptable and dynamic. Criminal networks adjust their methods according to legislative, technological, and social changes. This requires academic analysis and public policies to evolve as well, incorporating updated data and interdisciplinary approaches capable of anticipating trends. Without sustained and coordinated commitment, trafficking will remain a highly profitable, low-risk business with a devastating impact on human rights and gender equality.

Structural and Gender Factors in Human Trafficking

The analysis of human trafficking for sexual exploitation cannot be separated from the structural and gender factors that shape both its persistence and expansion. These factors operate on interrelated levels: from global socioeconomic conditions to cultural structures that legitimize inequality, as well as legal frameworks and policies that, explicitly or implicitly, allow crime to find spaces for reproduction. The gender dimension runs through the phenomenon in a central way. According to Eurostat (2025), 63% of the victims identified in the European Union in 2023 were women or girls, and in the specific case of sexual exploitation, the percentage exceeds 90%. This overrepresentation of women is not accidental: it stems from a web of historical inequalities that have placed women in positions of economic, social, and legal vulnerability. The feminization of poverty, labor discrimination, and gender-based violence are parts of the same mechanism that criminal networks systematically exploit.

At the structural level, global economic inequality generates a constant flow of people susceptible to falling into trafficking networks. The World Bank estimates that in 2024 approximately 700 million people lived on less than \$2.15 per day, with high concentrations in sub-Saharan Africa and South Asia. These precarious conditions push many women to migrate in search of opportunities, often without access to safe mobility channels. Trafficking

networks insert themselves into that void, offering supposed job opportunities that turn into mechanisms of coercion and exploitation. Gender-based violence, in its multiple forms, is another decisive factor.

UN Women (2024) reports that one in three women worldwide has suffered physical or sexual violence at some point in her life. In contexts of structuralized violence, trafficking appears as an extension of that violence, operating on victims already socialized into the forced acceptance of abuse and coercion. Accumulated trauma, combined with the absence of effective protection systems, creates fertile ground for manipulation. In countries with weak legal frameworks or high institutional corruption, trafficking finds optimal conditions to thrive. Transparency International (2024) indicates that more than two-thirds of the world's countries scored below 50 out of 100 on its Corruption Perceptions Index. The complicity or indifference of certain officials facilitates the transit of victims across borders, the acquisition of false documents, or the lack of judicial prosecution.

The structure of the global prostitution market also fuels trafficking. According to the International Labour Organization (2024), forced commercial sexual exploitation generates approximately \$173 billion annually in illicit profits, representing 73% of the total gains derived from forced labor, even though it involves only 27% of victims. This mismatch between the proportion of victims and the economic volume illustrates why sexual exploitation constitutes a strategic core for criminal networks.

Cultural constructions of sexuality and gender are another key factor. In many societies, the normalization of male sexual consumption persists, obscuring the conditions of coercion that women experience in prostitution contexts. The narrative of "free choice" is often used to legitimize markets where real options are conditioned by poverty, violence, or irregular migration. Male demand for sexual services is a direct engine of this crime. Studies show that in countries where the purchase of sexual services is criminalized, such as Sweden or Norway, the prevalence of street prostitution has decreased by up to 50%, whereas in contexts of decriminalization or absence of client sanctions, such as Germany or the Netherlands, there is greater attraction for trafficking networks.

At the migratory level, flows driven by armed conflicts, economic crises, and climate disasters have increased the exposure of women and girls to trafficking. The war in Ukraine, which began in 2022, generated more than six million refugees, the majority of them women and children, many of whom have been targeted for recruitment attempts in transit and host countries (UNHCR, 2024). These episodes confirm that trafficking rapidly adapts to humanitarian crises to exploit acute vulnerabilities. Educational gaps also play a role. UNESCO (2024) reports that 129 million girls worldwide are out of school and that lack of formal education increases the likelihood of accepting deceptive job offers.

Education not only acts as a preventive barrier but also strengthens agency and negotiation capacity in risky situations.

Domestically, territorial inequality and the marginalization of specific communities also create recruitment hotspots. In Spain, studies by the Ministry of Equality (2024) indicate that migrant women in irregular administrative situations account for a high percentage of detected victims of sexual exploitation, especially in urban and peri-urban areas with established pimping networks. The intersectional perspective helps to understand how multiple forms of discrimination — gender, social class, ethnicity, migratory status — combine to create scenarios of vulnerability. A migrant woman in an irregular situation, coming from a context of extreme poverty and with a history of domestic violence, faces a significantly higher likelihood of being recruited by trafficking networks than a man with full citizenship and access to resources.

Public policies aimed at reducing these structural factors must be comprehensive and sustained. Experience shows that isolated interventions — such as awareness campaigns without real economic opportunities — have limited impact. It is necessary to combine poverty reduction, the expansion of safe migratory channels, gender equality education, and the effective penalization of demand. In conclusion, structural and gender factors are not peripheral elements in human trafficking; they are the core from which the phenomenon is shaped and reproduced. Any strategy aspiring to eradicate it must begin with a clear diagnosis of these root causes and address them with the same intensity as the pursuit of perpetrators. Without this foundation, policies will remain reactive, and the cycle of exploitation will continue to reproduce itself.

The analysis of the structural factors fueling the trafficking of women would be incomplete without addressing in detail the role of the patriarchal and machista system in its consolidation. This system is not a theoretical abstraction but a historical power structure that organizes social, political, and economic relations around male supremacy and the subordination of women and girls. Trafficking for sexual exploitation fits perfectly within this framework because it follows its logic: the objectification of women as commodities and the commercialization of their sexuality.

Patriarchy operates on several levels. Culturally, it establishes gender norms and expectations that legitimize inequality. Machista socialization teaches men that they have the right to sexual access regardless of women's will, and teaches women to accept roles of complacency, sacrifice, and subordination. This social learning creates a mindset in which sexual exploitation is perceived as normalized or inevitable.

Economically, patriarchy translates into a sexual division of labor that relegates women to lower-paid, informal, or unrecognized sectors, amplifying their economic vulnerability. According to UN Women (2024), women earn on average 20% less than men globally and spend three times more time on unpaid

care work. These gaps reinforce economic dependency and, in contexts of poverty, make many women easy targets for trafficking networks.

Machista violence — domestic, sexual, symbolic — functions as a mechanism of control and subjugation that intersects directly with trafficking. Victims of intimate partner violence, for example, may be coerced into prostitution circuits as a form of economic control or retaliation. The European Observatory on Violence Against Women (2023) estimates that 30% of women in Europe have experienced physical or sexual violence since age 15, and that prior exposure to violence significantly increases the likelihood of falling into exploitation networks.

In patriarchal societies, laws and policies often reflect and perpetuate these hierarchies. The absence of legal frameworks penalizing sex buyers, the lack of resources for effective victim protection, or the criminalization of women in prostitution are institutional manifestations of structural machismo. These legal gaps are not neutral: they favor the impunity of perpetrators and discourage victims from reporting.

Patriarchy also shapes social perceptions of victims. The stigma associated with prostitution or sexual exploitation falls almost exclusively on women, while the figure of the client is rarely questioned or punished. This double standard is functional to the system: it blames the victim and protects the buyer, thus perpetuating the demand that sustains trafficking. Research shows that in countries where the stigma against clients is high and effective sanctions are applied, the demand for prostitution decreases by 20–40% within the first decade.

Historically, patriarchy has commodified women's bodies in multiple forms: from arranged marriages to sexual slavery in armed conflicts (Jeffreys, 2005: 141). Contemporary trafficking is the globalized and digitalized version of those practices, adapted to a transnational illicit market that feeds on the same beliefs of male dominance and entitlement. The notion that male desire justifies the purchase of sexual access is merely the economic expression of that ideology.

Symbolically, machista culture glorifies virility associated with sexual conquest and trivializes violence against women. Advertising, music, cinema, and social media constantly reproduce messages that reinforce the objectification of women's bodies, creating a cultural demand that sustains the supply of exploitation. Pornography, as previously noted, is a key vector in this process of normalization (Ekman, 2017: 133).

Legally, anti-trafficking reforms often face political and economic resistance, frequently driven by lobbies seeking to preserve the sex industry. These resistances are not unrelated to patriarchal interests, as maintaining a large sexual market benefits those in privileged social positions. When legal frameworks are designed without a gender perspective, anti-trafficking measures may focus exclusively on migration control or criminal repression, leaving untouched the structural causes rooted in inequality.

For all these reasons, dismantling the trafficking of women requires directly challenging the patriarchal system that sustains it. This means not only prosecuting traffickers and pimps but also targeting male demand, reforming laws with a gender perspective, promoting equality education from an early age, and transforming cultural narratives that normalize objectification. Without these actions, any anti-trafficking policy will remain a temporary patch incapable of altering the conditions that allow the crime to persist.

An aspect that cannot be ignored in analyzing structural factors is the role of prostitution as a catalyst for women's trafficking. Numerous international studies and organizations such as the UN and the ILO have pointed out that legalized or tolerated prostitution markets increase the demand for women, which in turn heightens recruitment through trafficking. In contexts where there is a regulated supply, criminal networks easily integrate trafficked women from other countries, exploiting regulatory loopholes and weak supervision. Prostitution cannot be considered an activity detached from coercion. Even in seemingly consensual situations, socioeconomic constraints and gender inequalities drastically limit the capacity for choice. So-called "consent" in these cases is often the result of the absence of real alternatives.

Far from constituting "safe sex work," prostitution becomes a mechanism that normalizes the purchase of access to women's bodies, perpetuating the notion that their sexuality is a commodity. Countries that have adopted the so-called "Nordic model," penalizing buyers and providing real exit options for women, have managed to reduce both visible prostitution and trafficking victim recruitment. Mujaj & Netscher (2015) note that in Sweden, for example, after the entry into force of the Law on the Prohibition of the Purchase of Sexual Services in 1999, there was a significant decrease in street prostitution and greater social rejection of buying sex.

This approach recognizes that as long as there is sustained demand for prostitution, the trafficking of women for sexual purposes will remain a lucrative business. In this sense, tolerating or regulating prostitution does not eliminate trafficking; on the contrary, it provides a framework within which it can operate more easily, disguised as "voluntary work." The separation between prostitution and trafficking is, in practice, blurred, as both phenomena share infrastructures, client networks, and intermediary circuits. Therefore, a comprehensive anti-trafficking strategy must include measures that reduce prostitution demand, dismantle its cultural justifications, and offer real and dignified alternatives to women in situations of sexual exploitation.

A closely related element that deserves specific attention is the pornography industry. Far from being an isolated phenomenon, pornography is part of the same cultural and economic system that sustains the trafficking of women and girls. The normalization of pornography consumption, especially among young men, reinforces sexual objectification and the idea of women's permanent availability. Various academic studies have documented that a

portion of online pornographic content includes non-consensual material, hidden recordings, or productions where women have been coerced.

Research by the UK's Internet Watch Foundation (IWF) in 2023 identified more than 275,000 videos and photographs of sexual abuse of women and girls circulating on open platforms, a 6% increase from the previous year. Organizations such as Exodus Cry have denounced that high-traffic websites have hosted and monetized material linked to trafficking, with victims forced to perform sexual acts on camera.

The link between pornography and trafficking is not only indirect through cultural normalization but also direct through exploitation channels. The UNODC has noted that some trafficking networks incorporate the production of pornographic content as part of sexual exploitation, using recordings to generate additional income in global digital markets. This practice is particularly difficult to trace due to the ease of distribution and the anonymity of many transactions.

Consumption figures reveal the magnitude of the phenomenon: according to SimilarWeb (2024), the ten most visited pornographic websites accumulate more than five billion monthly visits worldwide. This volume creates constant demand for new content, pressuring the industry to produce material continuously, sometimes resorting to coercive practices or recruiting women in vulnerable situations. Moreover, sociological studies have shown that intensive pornography consumption can alter men's attitudes toward women, increasing acceptance of rape myths and reducing empathy for victims of sexual violence. This creates a breeding ground that fosters demand for prostitution and, by extension, human trafficking.

For all these reasons, combating trafficking also requires a profound questioning of the pornography industry, its regulation, and its consent verification mechanisms. Without strict oversight and a cultural shift reducing the social acceptance of pornography, it will be difficult to dismantle the economic and symbolic incentive system that fuels the sexual exploitation of women and girls.

Trafficking as a Transnational Criminal Industry

Trafficking is currently one of the most lucrative and entrenched illicit industries on a global scale. Its magnitude and persistence are the result of a combination of economic, technological, legal, and cultural factors that give it remarkable adaptive capacity. Unlike other criminal activities, such as drug trafficking or the illegal arms trade, trafficking is based on the ongoing exploitation of people, allowing networks to obtain repeated profits from the same victim over long periods (Bales, 2016: 118).

From an economic standpoint, trafficking functions as a market perfectly integrated into the global system. Criminal networks operate like transnational companies that control different stages in the chain of exploitation: recruitment, transportation, control, and the commercialization of

sexual services. Each of these stages may be managed by different actors, which hinders the identification and prosecution of those responsible (Shelley, 2010: 212). In addition, the decentralization of functions allows the activity to continue even when part of the network is dismantled.

One distinctive feature of this industry is its high profitability. According to estimates by the International Labour Organization (2017: 39), forced sexual exploitation generates around 99 billion dollars per year, with a profit margin that exceeds that of most legal activities. This cash flow is possible thanks to the existence of constant demand, composed mainly of men seeking access to sexual services, who are rarely penalized for their participation. The absence of sanctions for consumers acts as an indirect incentive for market expansion (Farley, 2017: 101).

Trafficking also shows a great capacity to adapt to environmental changes. In times of economic crisis, networks intensify recruitment in impoverished communities; in situations of conflict, they take advantage of the lack of protection for displaced populations. Likewise, the incorporation of new technologies has transformed the business' logistics. The internet, social networks, and encrypted messaging apps enable the recruitment of victims, the organization of transfers, and the advertising of services quickly and with a low risk of detection (Petrescu, 2020: 84). Online platforms also facilitate market segmentation, allowing traffickers to tailor their offers to consumers' preferences.

Geographical fragmentation is another relevant characteristic. In many cases, victims are recruited in one country, taken to another for exploitation, and moved periodically across different jurisdictions to prevent them from building support networks or accessing legal resources. This pattern, known as "circuit trafficking," not only complicates police action but also intensifies psychological control over victims. Constant mobility prevents victims from becoming familiar with their surroundings, increasing their dependence on traffickers.

The business model of transnational trafficking is also supported by multiple levels of complicity. Beyond direct traffickers, intermediaries participate by facilitating transport, forged documentation, or the rental of premises for exploitation. In some contexts, institutional corruption plays a central role, ensuring the protection of networks in exchange for bribes. This web of interests makes eradication difficult, as it requires the cooperation of both legal and illegal actors.

The transnational nature of trafficking implies that solutions must also have a global scope. This includes harmonizing legislation, strengthening mechanisms for judicial and police cooperation, and creating standardized protocols for victim identification and assistance. Penalizing demand, combined with awareness campaigns, can help reduce the market, although

these measures must be accompanied by reintegration programs and support for victims to prevent re-victimization (UN Women, 2021: 26).

Institutional Responses and Challenges to Eradication

Addressing forced sexual exploitation requires a solid, coordinated, and sustainable institutional response over time. Public policies and international initiatives have advanced in defining legal frameworks and recognizing victims, but significant gaps persist that limit the effectiveness of these measures. To understand these challenges, it is necessary to analyze both the strategies implemented and the factors that hinder their application.

At the international level, the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children—known as the Palermo Protocol—has been one of the most significant milestones. Adopted in 2000, this instrument supplements the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and establishes definitions, obligations, and mechanisms for cooperation among States (UN, 2000: 3). However, the Protocol's effectiveness depends on its implementation at the national level, where political, economic, and cultural realities vary considerably.

National strategies to combat forced sexual exploitation usually combine prevention measures, criminal prosecution, and victim protection. In terms of prevention, many jurisdictions have developed awareness campaigns aimed at the general population, with the goal of reducing demand and raising awareness about the risks of trafficking. Nevertheless, these campaigns face budgetary constraints and, in some cases, are limited to superficial messages that do not challenge the cultural structures underpinning exploitation.

In the realm of criminal prosecution, the clear definition of the offense and specialized training for judges, prosecutors, and police are essential. Some countries have created specialized anti-trafficking units with resources and personnel trained specifically for this task. However, conviction rates remain low in most contexts due to difficulties in gathering evidence, a lack of effective international cooperation, and, in some cases, institutional corruption (Shelley, 2010: 218).

Victim protection and assistance is another fundamental pillar. This includes access to safe shelters, medical care, psychological support, and legal assistance. Organizations such as the International Organization for Migration (IOM) and various NGOs have developed programs for social and economic reintegration, but their scope is limited in comparison to the magnitude of the problem (IOM, 2019: 12). Moreover, identifying victims remains a challenge: many do not recognize themselves as such or fear reporting due to the risk of reprisals or deportation.

At the regional level, the European Union has established directives and action plans that require Member States to adopt specific measures against forced sexual exploitation (EU, 2011: 5). These include penalizing traffickers,

providing comprehensive assistance to victims, and facilitating cross-border police cooperation. However, implementation has been uneven, and some countries still lack adequate mechanisms to effectively protect victims.

International cooperation is indispensable for tackling a crime of transnational nature. This entails information-sharing, joint operations, and the harmonization of laws. Nonetheless, the lack of trust among States, differences in legal systems, and divergent political priorities hinder such cooperation.

Another significant challenge is the adaptation of criminal networks to control measures. Each time surveillance mechanisms are strengthened in one area, networks shift to other routes or modify their recruitment and exploitation methods. This requires policies to be flexible and constantly updated in order to anticipate traffickers' new strategies.

Finally, it is essential to ensure that eradication policies are developed with a human rights approach. This means protecting victims regardless of their migration status, preventing re-victimization, and ensuring that their testimony is not the sole means of securing convictions against traffickers. It also requires recognizing the intersection of multiple factors of discrimination — such as gender, race, and social class — in victims' experiences (Crenshaw, 1989: 141).

In summary, institutional responses must be multidimensional, combining legal reforms, institutional strengthening, international cooperation, cultural transformation, and comprehensive support measures for victims. Only then will it be possible to move toward eradicating one of the most serious and persistent forms of gender-based violence worldwide.

Current Approaches and Challenges

The most recent European figures paint a scenario of maximum tension for institutions. In 2023, the member states of the European Union registered 10,793 victims of trafficking — a 6.9% increase compared to 2022 and the highest figure in the entire 2008–2023 series (Eurostat, 2025). Among cases with specified forms of exploitation, 4,201 people were trafficked for sexual purposes (43.8%), 3,457 for forced labor (36.0%), and 1,937 for other purposes — ranging from forced criminal activities to begging or benefit fraud (20.2%) (Eurostat, 2025). This increase does not necessarily reflect a “real” growth in the prevalence of trafficking but rather a combination of improved detection by authorities and greater adaptability of the networks (European Commission, 2025). At the same time, underdetection persists: for every identified victim, European agencies warn of an unquantifiable number that remains invisible.

Spain fits this picture with mixed indicators. According to the joint report by the National Police and Civil Guard, in 2023 a total of 1,466 victims of trafficking or exploitation — including 18 minors — were freed following 409 operations that resulted in 923 arrests, 109 dismantled criminal groups, and 7,570 inspections in high-risk environments (Moncloa, 2024). Narrowing the

focus to formal identifications, the 2024 U.S. Department of State Report recorded 497 victims officially recognized by Spanish authorities that year: 294 for sexual exploitation and 203 for labor exploitation, with minors present in both categories (TIP Report, 2024). Over a multi-year scale, GRETA — the Council of Europe’s monitoring mechanism — counted 1,687 victims identified in Spain between 2017 and 2022, including 79 minors. It also noted the relative increase in labor exploitation and the continued obstacles to obtaining effective compensation (GRETA, 2023).

Beyond totals, three trends deserve attention. First, the breakdown by sex and age: although sexual exploitation mainly affects women and girls, 2023 data show that 63% of all registered victims in the EU were women or female minors, confirming the gender dimension of the phenomenon (Eurostat, 2025). Second, the growing share of non-EU nationals: several states report that the percentage of non-EU victims has risen from around 40% to roughly 60–65% in recent years, highlighting the transnational nature of trafficking networks (European Commission, 2025). Third, the diversification of exploitation types: while sexual exploitation remains the most reported, labor exploitation now accounts for around 36% of registered EU cases (Eurostat, 2025).

The digital shift has multiplied the productivity of the crime. Europol documented operations in Spain in 2024 where recruitment occurred almost exclusively via instant messaging, using short-lived ads and “just-in-time” logistics to move women between apartments and cities within hours (Europol, 2024). This pattern minimizes digital traces, fragments evidentiary trails, and shifts control from physical brothels to loosely moderated online ecosystems. For institutions, this necessitates investment in data analytics, collaboration with platforms, and financial traceability linked to digital and cryptocurrency payments.

Spain has deployed specific police instruments — specialized units, joint patrols, and administrative inspections — and has strengthened coordination with prosecutors and courts. Nonetheless, bottlenecks remain. The GRETA report highlights difficulties in accessing financial compensation and the low number of victims who actually obtain reparations; between 2017 and 2022, the identification of 79 minors suggests under detection in childhood, despite documented use of adolescents in exploitation circuits (GRETA, 2023). The 2024 TIP Report keeps Spain in the top compliance category but calls for more progress in proactive identification, formal inter-institutional referral mechanisms (NRM), and prosecution of demand-related offenses (TIP Report, 2024).

The contrast between “rescued persons” and “formally identified victims” requires methodological clarification. In 2023, the 1,466 individuals rescued in Spain reflect broad police action against sexual and labor exploitation (Moncloa, 2024); however, only 497 met the legal definition of trafficking with the full evidentiary standards required (TIP Report, 2024). This

gap is not merely statistical: it has direct consequences for access to residence permits, support services, and compensation. From a public policy perspective, reducing this differential depends on early identification protocols, specialized frontline training, and simplifying evidentiary requirements when objective indicators of coercion are present.

At the European level, the revised Anti-Trafficking Directive introduces new forms of exploitation, strengthens the obligation of comprehensive victim assistance, and promotes investigative tools adapted to the digital environment. Although its transposition is ongoing, Brussels aims to increase investigation and conviction rates in the most profitable crimes — sexual and labor exploitation — with clear emphasis on the entire value chain: from recruiters and transporters to property owners and platform administrators. Eurostat, for its part, has expanded its data detail: in 2023, 14 out of 27 countries reported more registered victims than in 2022, and several reported sharp increases in cases of labor exploitation in agriculture, construction, textiles, and care sectors (Eurostat, 2025; European Commission, 2025).

There are also “dark numbers” online. Law enforcement teams report thousands of short-lived ads weekly on websites and social networks; takedown rates vary by platform, and the lifespan of an ad — often hours or a few days — complicates proving continuity of exploitation. To bridge this asymmetry, authorities are testing pattern-correlation algorithms (posting times, IP addresses, repeated texts) and digital payment traces. The challenge lies in turning these indicators into admissible evidence without violating rights — something that requires shared technical protocols and stable cooperation with tech intermediaries.

International organizations emphasize a three-pronged measurement approach: identified victims, initiated proceedings, and final convictions. The EU has made progress on the first indicator (+6.9% in 2023) but still has room for improvement on the other two. UNODC notes that after the pandemic, many countries reported simultaneous declines in identifications and convictions, alongside a growing share of online exploitation (UNODC, 2023). To reverse this, several states have introduced digital undercover agent roles, expedited data preservation, and faster cross-border information access — tools whose effectiveness will depend on their proportional use and on prosecutors’ capacity to prioritize cases with higher social impact.

In summary, the consequences of trafficking are not only psychological or social but structural: they reflect a system that strips women of agency and blames them for the violence they endure. Addressing survivors’ recovery requires comprehensive policies in mental health, education, employment, and restorative justice — capable of transforming pain into autonomy and victimization into full citizenship.

Psychosocial Consequences and Life Reconstruction of Women Survivors of Trafficking

The trafficking of women for sexual exploitation is one of the most devastating experiences in psychological, emotional, and social terms. It not only entails the systematic violation of the body and will but also the symbolic destruction of identity. Survivors carry a complex trauma characterized by the loss of a sense of safety, trust, and belonging. As Herman (1992: 73) notes, “extreme trauma destroys the systems of meaning that sustain human life,” and in the case of trafficking, this destruction occurs through repeated, planned, and profitable violence.

Numerous studies have documented the magnitude of emotional harm. Zimmerman et al. (2011: 48) found that more than 80% of rescued women showed symptoms of post-traumatic stress disorder (PTSD), in addition to high levels of depression and anxiety. Hossain et al. (2010: 327) identified persistent patterns of suicidal ideation and internalized guilt, largely due to stigmatization and social misunderstanding. Constant sexual violence, combined with threats, economic coercion, and isolation, generates a form of relational trauma: victims lose trust in others and in themselves.

In many cases, women are subjected to strategies of emotional manipulation and psychological dependence that extend domination beyond physical captivity. Traffickers often present themselves as figures of authority, affection, or salvation, establishing power bonds that persist even after release (Kelly & Coy, 2019: 211). This phenomenon, known as “traumatic bonding,” explains why some women take years to recognize that they were victims. Exploitation not only destroys their autonomy but also dismantles their ability to interpret their own experiences.

Once physical enslavement is overcome, the struggle against symbolic enslavement begins. Survivors face a dual process: healing the wounds of the body and reconstructing a fragmented identity. Rafferty (2018: 56) points out that recovery involves “relearning to inhabit one’s own body and re-signifying desire,” something especially complex in cultures where female sexuality continues to be marked by guilt and shame. The difficulty of reconciling body image with personal dignity creates a constant tension between memory and survival.

Added to this is social and institutional re-victimization. Davy (2016: 213) warns that many survivors face police or judicial interrogations that reproduce dynamics of violence, with intrusive questions or moral judgments about their behavior. In some countries, the lack of adequate identification mechanisms leads to victims being treated as offenders under migration or prostitution laws, perpetuating the initial harm. UN Women (2024: 42) has denounced that indirect criminalization and social stigma hinder full recovery, generating fear, mistrust, and social withdrawal.

Stigma remains one of the most persistent barriers to reintegration. The label of being “an exploited woman” acts as a symbolic boundary separating them from the community. They are often rejected by their families or home environments, especially in contexts where virginity or sexual purity has social value. This rejection results in loneliness, poverty, and continued vulnerability. The IOM (2023: 15) emphasizes that sustainable reintegration requires long-term policies focused on economic autonomy and psychosocial support, not just temporary or humanitarian assistance.

However, public policies remain fragmented. In many countries, programs for trafficking victims focus on immediate protection — shelter, food, safety — without addressing emotional recovery or socio-economic inclusion. UN Women (2024: 46) stresses that lack of access to education, employment, and housing perpetuates dependence and exposure to new forms of exploitation. Life reconstruction requires a comprehensive approach combining material resources with psychological, legal, and community support.

In the face of this reality, women’s resilience emerges as a form of active resistance. Surtees (2019: 56) argues that resilience should not be understood as individual strength but as the result of collective processes of support, recognition, and participation. Women rebuild their sense of self when they find spaces where they can be heard without judgment. Kara (2021: 284) observes that many survivors transform their experience into social commitment, participating in associations or awareness campaigns against trafficking. This re-signification of pain into political action constitutes an act of affirmation and symbolic repair.

The narration of trauma plays a fundamental role in recovery. Herman (1992: 178) states that “trauma demands to be told”; without a narrative, it remains a silent wound that erodes identity. In this sense, testimonial spaces — workshops, support groups, artistic initiatives — allow women to reorganize their experience and regain agency over their stories. The act of narrating transforms the condition of victimhood into that of a political subject capable of demanding justice and recognition.

Justice, however, remains an unfulfilled promise. According to UNODC (2024: 57), fewer than 20% of trafficking victims effectively obtain judicial reparations or financial compensation. The difficulty of gathering evidence, fear of retaliation, and lack of specialized legal assistance create a spiral of impunity. Kelly and Coy (2019: 220) warn that re-victimization in court is one of the main reasons for abandoning legal proceedings. To break this cycle, it is essential for justice systems to adopt a gender perspective and a victim-centered approach that prioritizes emotional well-being over evidentiary gain.

Reparation cannot be limited to material compensation. It requires public acknowledgment of the harm suffered and symbolic restitution that restores the dignity taken away. Rafferty (2018: 63) asserts that “justice

becomes reparation when it validates the victims' truth and recognizes their humanity." Restorative justice policies, memorial acts, and awareness campaigns are essential steps in this collective healing process. Symbolic reparation not only benefits victims but also transforms the social culture that enabled the violence.

UN Women (2024: 46) highlights that economic autonomy is a decisive component of recovery. Without financial independence, women risk returning to exploitative contexts. Programs promoting decent employment, vocational training, and micro-entrepreneurship have shown positive results in reducing re-victimization. Education and labor inclusion provide not only economic stability but also social recognition and a renewed sense of purpose.

In this framework, the life reconstruction of women who have survived trafficking must be understood as a process of justice and social restitution, rather than merely individual recovery. Healing requires an environment that breaks silence and stigma, offers non-paternalistic support, and recognizes the political value of resilience. As Herman (1992: 203) emphasizes, "recovery from trauma can take place only within the context of relationships that restore dignity and empowerment."

Ultimately, the psychosocial consequences of trafficking are not an individual failure but the reflection of a social order that commodifies women's bodies and devalues their suffering. Rebuilding life after exploitation means restoring women's right to autonomy, voice, and hope. Transforming pain into meaning, shame into awareness, and silence into memory is not only a therapeutic act but also a political gesture of resistance against dehumanization. As Rafferty (2018: 63) concludes, "healing does not mean forgetting, but rebuilding the future upon the truth of the pain lived."

Conclusions

This article has addressed the trafficking of women for sexual exploitation from a multidimensional perspective, integrating structural, gender-based, cultural, and economic factors. The research has shown that this crime is sustained by a complex network in which historical inequalities, gender-based violence, patriarchal structures, forced migration, and highly profitable illicit markets converge (UN Women, 2024; Eurostat, 2025; UNODC, 2023). The statistical analysis has revealed an increase in detected cases across Europe, with a persistent pattern of overrepresentation of women and girls, confirming the need to address trafficking as an extreme form of gender-based violence.

In the early sections, it was explained how male demand for sexual services and cultural tolerance toward prostitution act as key drivers of the business, facilitating the entry of women recruited by international networks into both regulated and underground markets (University of Lund, 2023; IWF, 2023). Pornography, in turn, not only contributes to the normalization of sexual

objectification but also serves as a direct channel of exploitation when it involves non-consensual or coerced material.

The review of structural factors has highlighted the feminization of poverty, wage inequality, gender-based violence, and institutional corruption as elements that create a favorable environment for recruitment and exploitation. These factors interact with a global patriarchy that perpetuates female subordination and socially protects the client, rendering his active role in the perpetuation of the crime invisible (UN Women, 2024; University of Amsterdam, 2023).

The analyzed data demonstrate that the effective reduction of trafficking is only possible when criminal prosecution is combined with the penalization of demand, the provision of socio-economic alternatives for women at risk, and the cultural transformation of gender relations (TIP Report, 2024; GRETA, 2023).

In summary, the eradication of women's trafficking requires a comprehensive strategy that simultaneously tackles the structural causes, economic incentives, and cultural imaginaries that sustain it. Policies must be designed with a gender perspective, prioritize victim protection, and ensure their effective access to justice and reparation. Likewise, it is essential to strengthen international cooperation and inter-institutional coordination to close the legal and operational gaps that currently allow the persistence of the crime.

The most relevant conclusion is that without a profound change in patriarchal structures and in the cultural conception of male sexual consumption, criminal networks will continue to find sufficient demand to sustain their business. Therefore, the fight against trafficking must be conceived as part of a broader agenda for gender equality and human rights — one capable of transforming social relations at their root and ensuring that no woman or girl is ever treated as a commodity.

References

1. ACNUR Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Refugiados. (2024). *Global Trends: Forced Displacement in 2023*. Ginebra: UNHCR.
2. Bales, Kevin. (2016). *Blood and Earth: Modern Slavery, Ecocide, and the Secret to Saving the World*. New York: Spiegel & Grau.
3. Becker, Howard S. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press of Glencoe.
4. Comisión Europea. (2025). *Documento de trabajo de los servicios de la Comisión: Estadísticas y tendencias en la trata de seres humanos en la Unión Europea en 2021–2022*. SWD/2025/4 final. Bruselas: Comisión Europea.
5. Comisión Europea. (2025). *Informe de la Comisión al Parlamento Europeo, al Consejo, al CSE y al CDR sobre los progresos realizados en la Unión*

Europea en la lucha contra la trata de seres humanos (Quinto informe). COM/2025/8 final. Bruselas: Comisión Europea.

6. Consejo de Europa. (2024). *Estrategia de Igualdad de Género 2024–2029*. Estrasburgo: Consejo de Europa.

7. Crenshaw, Kimberlé. (1989). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine." *University of Chicago Legal Forum* 1989(1): 139–167.

8. Davy, Deanna. (2016). "Understanding the complexities of responding to sex trafficking in Thailand and Victoria, Australia." *Social Politics* 23(2): 219–241.

9. Departamento de Estado de los Estados Unidos. (2024). *Trafficking in Persons Report 2024*. Washington D.C.: U.S. Department of State.

10. Ekman, K. E. (2017). *El ser y la mercancía. Prostitución, vientres de alquiler y disociación*. Bellaterra Edición: 133.

11. Europol. (2025). *EU SOCTA 2025 – The Changing DNA of Serious and Organized Crime*. La Haya: Europol.

12. Eurostat. (2024). "10 093 registered victims of human trafficking in 2022 (EU-27)." *Nota de prensa/News release* (24 de enero de 2024). Luxemburgo: Oficina Estadística de la Unión Europea.

13. Eurostat. (2025). "10 793 registered victims of human trafficking in 2023 (EU-27)." *Nota de prensa/News release* (3 de abril de 2025). Luxemburgo: Oficina Estadística de la Unión Europea.

14. Farley, Melissa; Julie Bindel; & Jacqueline M. Golding. (2017). "Comparing Sex Buyers with Men Who Do Not Buy Sex." *Journal of Interpersonal Violence* 32(23): 3601–3625. <https://doi.org/10.1177/0886260515600874>

15. Fraser, Nancy. (2013). *Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*. London/New York: Verso.

16. GRETA (Grupo de Expertos del Consejo de Europa contra la Trata de Seres Humanos). (2023). *Informe de evaluación sobre España: Tercera ronda de evaluación – Acceso a la justicia y recursos efectivos*. Estrasburgo: Consejo de Europa.

17. Herman, Judith Lewis. (1992). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—from Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.

18. Hossain, Mazedra; Zimmerman, Cathy; Abas, Melanie; Light, M.; Watts, Charlotte. (2010). "The relationship of trauma to mental disorders among trafficked and sexually exploited girls and women." *American Journal of Public Health* 100(12): 2442–2449.

19. ILO (International Labour Organization). (2022). *Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage*. Ginebra: ILO, Walk Free & IOM.

20. ILO International Labour Organization (2024). *Profits and Poverty: The Economics of Forced Labour*. Ginebra: Organización Internacional del Trabajo.

21. INE (Instituto Nacional de Estadística). (2024). *Estadística de Violencia Doméstica y Violencia de Género. Año 2023*. Madrid: INE.

22. Internet Watch Foundation. (2024). *Annual Report 2023: Our Year in Numbers*. Cambridge: IWF.
23. Jeffreys, S. (2005). *Beauty and misogyny: Harmful cultural practices in the West*. Routledge: 141)
24. Kara, Siddharth. (2021). *Modern Slavery: A Global Perspective*. New York: Columbia University Press.
25. Kelly, Liz. (2003). "The Wrong Debate: Reflections on Why Force Is Not the Key Issue with Respect to Trafficking in Women for Sexual Exploitation." *Feminist Review* 73: 139–144. <https://doi.org/10.1057/palgrave.fr.9400086>
26. Kelly, Liz & Coy, Maddy. (2019). "Collaborative models for supporting survivors of sexual exploitation." *Violence Against Women* 25(2): 210–225.
27. Mujaj, E., & Netscher, A. (2015). *The Swedish Sex Purchase Act: Evaluation and lessons learned*. Government of Sweden
28. OIM (Organización Internacional para las Migraciones). (2023). *Informe mundial sobre la trata de personas 2023*. Ginebra: OIM.
29. ONU (2000). *Protocolo para prevenir, reprimir y sancionar la trata de personas, especialmente mujeres y niños, que complementa la Convención de las Naciones Unidas contra la Delincuencia Organizada Transnacional (Protocolo de Palermo)*. Nueva York: Naciones Unidas.
30. OSCE. (2024). *New Frontiers: The Use of Generative Artificial Intelligence to Facilitate Trafficking in Human Beings*. Viena: Organización para la Seguridad y la Cooperación en Europa.
31. Rafferty, Yvonne. (2018). "Healing the invisible wounds of trafficked women: A human rights perspective." *International Journal of Human Rights* 22(1): 55–68.
32. Shelley, Louise. (2010). *Human Trafficking: A Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
33. Surtees, Rebecca. (2019). "Moving on? Family and community reintegration among women survivors of trafficking in Europe." *Anti-Trafficking Review* 13: 50–67.
34. UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime). (2024). *Global Report on Trafficking in Persons 2024 (GLOTIP 2024)*. Viena: UNODC.
35. Wacquant, Loïc. (2009). *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham/London: Duke University Press.
36. Wallerstein, Immanuel. (2004). *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham/London: Duke University Press.
37. Zimmerman, Cathy; Hossain, Mazedra; Yun, Katherine; Roche, Brenda; Morison, Linda; Watts, Charlotte. (2011). *Stolen Smiles: A Summary Report on the Physical and Psychological Health Consequences of Women and Adolescents Trafficked in Europe*. London: London School of Hygiene & Tropical Medicine.

KABBALAH IN ROMANIA

Felicia Waldman*¹

10.52846/AUCSI.2025.2.11

Abstract

The first evidence of Kabbalistic activity in the Romanian lands dates back to the 16th century. It started with the connection between Rabbi Joseph Caro (1488-1575) and the Wallachian Jews of Bucharest, followed by reports on the Kabbalistic schools run by Rabbi Solomon ben Aroyo (ibn Aravi) (1549-1629) and Rabbi Nathan Neta Hanover (1620?-1683) in medieval Moldavia (at Iași and Focșani respectively) and the Kabbalistic school run by Rabbi Aron Chorin (1766-1844) in Transylvania (at Arad). It continued with the influence exerted by Moldavian hesychasm on Baal Shem Tov's thought during the time he spent in the Romanian Carpathians and the birth and development of the Hassidic courts and dynasties of Bukovina, Northern Moldavia and Maramureș (Bohush, Botoshan, Faltishan, Shtefanesht, Szatmar, Spinka, etc.) Modern Romania, too, witnessed a growing preoccupation with the Kabbalah, widely reflected in the local Jewish journals, which published anything, from informative pieces to historical novels, in a perspective that evolved from antagonism to admiration. Not last and not in the least, the first half of the 20th century brought a revival of the Kabbalistic practices and schools, with several such initiatives attracting public attention. The presentation follows this long and complex history providing a comprehensive overview of its stages and of the outstanding cultural personalities who were involved in it.

Key words: *Kabbalah, Kabbalistic schools, Romanian Jewish history, Jewish cultural heritage, Romanian Jewish personalities.*

Medieval encounters between the Kabbalah and the Romanian lands

The first encounter between the Romanian lands and the Kabbalah can be traced in a rabbinic responsa issued in mid-16th century. In 1559, a number of Ottoman Sephardic Jews living in Bucharest, at the time a town of the Danubian Principality of Wallachia,² addressed the Rabbi of Nikopolis, to whose rulings they seem to have been subjected, in relation to the murder of one of their coreligionists by a gentile in a nearby village. The respective rabbi authenticated the witnesses' testimonies and forwarded the document for a definitive decision to the Rabbi of Salonica, Samuel de Medina, and to the

* Assoc. Prof., Coordinator, *Center for Hebrew Studies*, Faculty of Letters, University of Bucharest. Email felicia.waldman@litere.unibuc.ro.

¹ Although some princes started using Bucharest as a royal residence from as early as mid-15th century, the capital of Wallachia would still be at Târgoviște for another almost two centuries to come.

famous Kabbalist Joseph Caro, head of the Rabbinical Court in Safed at the time.³ Even if not related to the Kabbalah, Caro's responsa is very important for Romanian Jewish history because it is one of the first pieces of evidence of a Jewish presence in Bucharest within a hundred years from the town's first documentary attestation, in 1459.⁴

A similarly interesting Kabbalistic link can also be found not much later in the other Danubian Principality, Moldova. From a 1618 travel account of the great scholar Joseph Solomon Delmedigo (1591-1655), a former disciple of Galileo Galilei, we find out that from about 1580⁵ the Jewish community of Iași was led by the rabbi, physician and Kabbalist Solomon ben Aroyo (ibn Aravi) (1549-1629), a Sephardic Jew of Italian origin (a possible descendant of the Arbib family from Salonica), born apparently in Yemen, with whom Delmedigo studied for eleven years.⁶

According to the story,

Rabbi Joseph S. Del Medigo, the illustrious and phenomenal scholar, was born on 6/16 July 1591 (28 Sivan 5351 from the creation). At the age of 27 he left Constantinople for Poland, crossing Wallachia on his way. Upon entering the town of Jassy, he found there the erudite and holy Rabbi Solomon Ben Arayo (or Arowi), a distinguished physician, who had been studying the Kabbalah for over 40 years and who had written various works. Del Medigo therefore remained there for 11 years, acquiring science over science and becoming a profound Kabbalist. Then he left for Poland, settling in Lithuania, where he became the physician of Prince Radziwil.⁷

Another link between the Romanian lands and the Kabbalah was the presence in Iași and Focșani, between 1656 and 1670, of the famous mystic, historian, Talmudist and lexicographer, Nathan Neta Hannover (1620?-1683). Hannover arrived here after having studied the Kabbalah with Chaim Cohen, Moses Zacuto, and Samuel Aboab in Venice, after a brief stopover in Prague, where he took refuge from the 1648-1649 massacres of Bogdan Chmelnitzky,

³ The document bearing Caro's signature was found by the Romanian Jewish historian Mayer Abraham Halevy in a collection of Caro's responsae (XII). See Halevy, 1931.

⁴ Although there are some earlier references to the existence of a fortress on the ground, the first document mentioning the existence of a town called Bucharest was issued by Vlad the Impaler in 1459.

⁵ 1589 in other sources.

⁶ The information appears in several sources and in some of them the year is given as 1619. This is the case with the version published by Samuel Ashkenazi, for instance, in his foreword to Solomon Delmedigo's book *Matzreflahohma*, second edition, Odessa, 1865.

⁷ The text was taken from R. Moses Mita, *Noveloth Hohma*, Basel, 1628, by Joseph Brociner, who published it in Romanian translation in *Chestiunea Israelitilor Români*, vol. 1, Bucharest, 1910, p. 132. See Eskenasy, 1986: 88.

which he described in his famous book *Yeven Mezulah*, published in 1653, which seems, in its turn, to have influenced Shabbatai Zvi's decision to declare himself the Messiah in 1665 (Elior, 2016: 87). According to Romanian Jewish historian Itzhak Kara, it was in fact in Iași, where he served as rabbi of the local community, that Hannover wrote two of his best known works, *Safa berura* and *Shaarei Zion* (Kara, 1997: 16). He, too, had a circle of disciples and followers who later dissipated after his departure for Moravia. He is particularly remembered for his habit to keep in close contact with important rabbinic figures from abroad, which he would invite to preach in the synagogue of Iași. We thus know that there were genuine Kabbalistic schools in Iași at the end of the 16th and throughout the 17th century, but we unfortunately have no idea for how long they functioned and who (else) attended them.

Last but not least, a link can also be found in late 18th century and early 19th century between the Kabbalah and Transylvania, the third Romanian Principality, where precursor of reformed Judaism and Kabbalist Aaron Chorin (1766-1844) served as rabbi of the small Jewish community of Arad (at the time a Hungarian town) from 1789 until 1844, after having been exposed to the philosophy of the Enlightenment and the Kabbalah during his studies at Rabbi Ezekiel Landau's yeshiva in Prague. It was in Arad that Chorin apparently wrote his famous controversial book *Emek ha-shaveh*, published in Prague in 1803, in which he strongly condemned Sabbateanism (despite his friendship with some Sabbateans living in the Czech capital at the time) and attacked various customs derived from popular Kabbalah, such as kapparot and childbirth amulets, but also made it clear that he viewed theoretical Kabbalah as a worthy philosophical system of symbols that needed to be decoded (Silber, 2025). He also established his own yeshiva in his new hometown, gathering disciples and spreading his novel ideas.

Further multiple Kabbalistic links can be traced at the end of the 18th century, throughout the 19th century, and at the beginning of the 20th century, particularly in Northern Moldova, Bukovina, Transylvania and Maramureș, where important Hassidic dynasties and courts (Bohush, Botoshan, Faltishan, Shtefanesht, Szatmar, Spinka, and many others) were established and flourished before being wiped out by World War II and the Holocaust. In fact, as Moshe Idel has demonstrated, there is evidence that Baal Shem Tov himself (Israel Ben Eliezer, the founder of the movement, 1698/1700-1760) was born and lived for a while in Little Wallachia (as Moldova was sometimes called in the Middle Ages), where he meditated in the mountains and prayed in the synagogue existing at the time in Piatra Neamț, before starting to preach his new ideas in Poland (Idel, 2008: 189). Thus, it is worth considering "the possible religious and cultural bearing of this Romanian context on Hassidism's spiritual founder" (Idel, 2011: 71). This is an indication that the relation between Romania and the Kabbalah went both ways: not only did the Kabbalah

have some influence on the Romanian lands but the Romanian lands also exercised some sort of influence on the Kabbalah.

Popular preoccupations with the Kabbalah in modern Romania

The end of the 19th century saw the emergence of an interest in the Kabbalah as a topic of general culture in the Jewish magazines of what was by now modern Romania.⁸ One such magazine was *Egalitatea* [Equality], a weekly publication issued in Bucharest from 1890 to 1916, and again from 1919 to 1940, under the directorship of the reputed journalist Moses Schwarzfeld.⁹ Among its contributors were famous figures like Jacob Isaac Niemirower, Avram Steuerman-Rodion, Leon Feraru, S. Lazar (Lascăr Șaraga), and Isaac Peltz, as well as Schwarzfeld himself under various pen names.

The texts on the Kabbalah that one could read in *Egalitatea* ranged from informative pieces to historical novels. It is interesting to note that in the beginning most authors expressed a negative view of it. For instance, a quite scholarly article on the life and work of Maimonides published in the issue of March 5, 1893 provided Arminiu Dux (most likely the pen-name of Moses Schwarzfeld himself, or perhaps of one of his similarly erudite brothers) with the opportunity to observe that:

His unstained devotion and high morality brought him the respect of his fellow coreligionists, while his interpretation of the law and the philosophical observations accompanying it brought him a lot of enemies, who attacked him quite passionately. One of his most fierce opponents was the head of the school of Pasquieres, in Southern France, Abraham ben David, the most significant disciple of Mezulhane ben Jacob of Lunel, who, besides several criticisms of *Alfasi* and *Zerahiel*, also wrote a legal work similar to Maimonides' book *Yad hahazaka*. After the volume's publication, he read it and annotated it with insulting observations. And these observations (comments) were printed in most cases next to Maimonides' text, a few centuries later. But our hero treated his literary opponent with nobility. Not only did he refrain from any response, but he also spoke highly of him, as it transpires from a letter he wrote to Samuel Tibbon. The Provencals hated Maimonides particularly because he was against all secret sciences, and implicitly against the Kabbalah, which enjoyed a high regard among the Jews of Provence. In one of his letters addressed to the members of the Jewish community in Marseille, he urged: "You should only give credit to the true things, entirely conceived by reason, that is, to the

⁸ Through the unification of Wallachia and Moldova in 1859.

⁹ *Egalitatea* was the longest-enduring Jewish periodical in Romania. It started out as an emancipationist newspaper, "dedicated exclusively to Israelite interests within the country," and reflected the main political and social orientations of Romanian Jews. While it defended Zionism, it also supported integrationist organizations such as Uniunea Evreilor Pământeni [Union of Native Jews], later called Uniunea Evreilor Români [Union of Romanian Jews].

rational truths, and to the sayings of the prophets, who were inspired by God. Any other belief can be counted as taking God's word lightly. Thus, astronomy is a useful science, which strengthens our belief in an almighty God, while astrology must be disregarded, because it can only lead us to superstition (*Egalitatea*, no. 10, March 5, 1893: 80).

A similarly negative view on the Kabbalah as a secret science could be found in an article on the "Religious Controversies between the Jews and the Christians in the Middle Ages" by Isidore Loeb, published one month later, in the issue of April 30, where one could read that, despite his conviction that the Law was simple and the Jewish religion was in close connection with reason, Hayyim ibn Musa still believed "that Jesus operated his miracles through Kabbalistic means, just as did, after him, the Spanish rabbis Jacob Alcorsono, Moses Botarol, Moses b. Nahman, Asher b. lehiel, Joseph Gikatilla" (*Egalitatea*, no. 17, April 30, 1893: 134).

As if to complete this troublesome image, on October 8, the magazine published another article by Isidore Loeb, called simply "The Jews," which further informed the readers that:

In the South of France especially, Jews seem to have revived mystical philosophy, already widespread in Babylonia. The main monument of Israelite Kabbalah, which so preoccupied Christians throughout the Renaissance, and which created such dangerous movements among the Jews, in several instances (Shabbatai Zvi in Smyrna, Frank in Poland), is the Zohar, a work attributed to a 2nd century rabbi but which is actually from the 13th century, and was also written in Spain, by a swindler, probably Moses de Leon. But the Kabbalah has no roots in Judaism, for it is the enemy of the Talmud, and could only find adepts among the weak and lost souls. The glory and light of medieval Judaism is a Spanish rabbi, Moses Maimonides, who was born at Cordova in 1135, and was exiled from his country because of the Almohads' fanaticism, taking refuge in Egypt, where he died in 1204. Maimonides is the greatest metaphysical thinker of Judaism. With his theological treatise called *The Guide for the Perplexed* (translated by Munk, Paris, 1856-1866), and especially with his *Mishne Torah* (the second law), in which he systematically groups all the materials of the Talmud and rabbinic literature in a beautiful and imposing coordination, he made it possible for the spirit of philosophy to fully penetrate the innermost folds of Judaism, he gave Jewish speculation a previously ignored greatness and strength that was later passed on to Spinoza. This new spirit invaded even the Talmudic schools, at a time when Jewish philosophers were treading in the footsteps of the Arab philosophers, translating Averroes, writing new comments to his comments on Aristotle, and getting lost in the fine details of Arab scholarship (Renan, *Averroes et l'averroïsme*, Paris, 1852; Munk, *Melanges de philosophie juive et arabe*, Paris, 1859). Maimonides' figure dominates the entire Jewish Middle Ages: he imprinted his seal on all of Judaism (*Egalitatea*, no. 39, October 8, 1893: 310).

A new diatribe against the Kabbalah could be found in the issue of June 8, 1901, where in an article entitled "The Israelite woman," I. Gottlieb wrote:

For almost a century [from the 1492 expulsion, a.n.], the voice of Jewish women could no longer be heard. The persecutions, the sufferings, the ghetto, all prevented the Jews from evolving, not just physically but also culturally. Groaning under the weight of the Christian peoples' hatred and disdain, instead of devoting themselves to the healthy study of the Bible and the Talmud, they fully immersed themselves in the study of an occult, unhealthy science, the Kabbalah, which prevented the development of the soul, but which fed the Jews with the sweet hope in the coming of a Messiah, a supernatural savior. This study thus forced the Jews to be in a permanent state of excitement (*Egalitatea*, no. 22, June 8, 1901: 172).

But not everyone who contributed to *Egalitatea* was determined to condemn the Kabbalah. In 1896, for instance, readers could find in the magazine an opposite perspective. James Darmesteter's "A Look at the History of the Jewish People," published in several subsequent issues, mentioned, among the benefits of the Renaissance and the Reformation for the Jews, the fact that "Kabbalah opened to dreaming its vast and splendid mystical alleys, on which Spinoza's thought would often wander during his youth" (*Egalitatea*, no. 35, September 13, 1896: 278), and that "Kabbalah emerged out of its secrets and encompassed the zealous, whom it intoxicated with its fumes but also emancipated from all boldness, 'for the Jews only know the name of God' (Reuchlin)" (*Egalitatea*, no. 36, September 30, 1896: 286). Such a quotation from Johannes Reuchlin is quite unexpected for a 1896 popular culture publication. It indicates the high cultural level not just of the magazine's contributions, but also of its readership, whose interest in the topic is further proved by the fact that in 1901 an entire novel dealing with the Kabbalah was published in sequels ("Rabbi Elchanan" by Dr. M. Lehmann). Incidentally, the quality of the magazine's readers can also be inferred from the announcements published in its various sections. For instance, we know from the March 16 issue of the same year that on the next day Mr. Sigismund Cohl, student in medicine, was going to give a lecture on "The philosophy of the Kabbalah" to the "Association of Jewish university students" at the "Jacob and Carolina Loebel" School (*Egalitatea*, year XII, no. 11, March 16, 1901, p. 86).

In fact, it seems that from 1901 onward the perspective changed for the better, because in the following years no negative view of the Kabbalah could be found in the magazine any longer. Nevertheless, not all contributions were equally well documented. For instance, the March 7, 1903 issue hosted an interesting but inaccurate account on "The Inquisition and the Jews" by a Dr. Sigmand (very likely another pen-name of Moses Schwarzfeld or one of his brothers), in which the author related:

they say that the family of a famous Jew, the Kabbalist Simon Maimi, who refused to be baptized, were all (himself, his wife and their children) buried in a wall up to their waist and kept like that for three days. They could not survive such torture and died, all but Simon Maimi himself. As he continued to refuse to be baptized, he was eventually tied up to the legs of a horse and dragged throughout the city until he expired (*Egalitatea*, no. 10, March 7, 1903: 75).¹⁰

Still, the magazine's endeavor for high standards is undoubtful, as it appears from the publication on April 2, 1904 of an article entitled "Against antisemitism," written by none other than Anatole France himself, from which readers found out that: "In all branches of human science one can find Jews who are very far from the gold trade, such as Abulassia, the Kabbalist, who immersed himself in the most tiring calculations, not in order to evaluate his wealth, for he had none, but in order to discover in a scholarly manner the numerical value of God's name" (*Egalitatea*, no. 13, April 2, 1904: 97).

But the main defender of the Kabbalah in *Egalitatea* was clearly the reputed historian Rabbi Dr. Jacob Isaac Niemirower.¹¹ From as early as March 21, 1903 he made it very clear that "our mysticism, the poetry that can be found in the Kabbalah, which has encompassed the ideas, laws and traditions of Judaism in a popular manner, is a significant part of our culture" (*Egalitatea*, no. 12, March 21, 1903: 90).

Two years later, in the issue of December 2, 1905, in an article dedicated to Menasseh ben Israel (Manoel Dias Soeiro (1604-1657), also known as Menasheh ben Yossef ben Yisrael, the Portuguese rabbi, Kabbalist, writer, diplomat, printer and publisher who founded the first Hebrew printing press, named Emeth Meerets Titsma'h, in Amsterdam, in 1626), Niemirower would inform his readers that:

¹⁰ The true story, as Heinrich Graetz mentions in his *History of the Jews*, was that "There were some Jews who had refused baptism with all their might. Among them was Simon Maimi, apparently the last chief rabbi (Arrabi mor) in Portugal, a scrupulously pious man; also his wife, his sons-in-law, and some others. They were closely imprisoned, because they would not forswear Judaism, nor observe the rites of the church. To bring them to conversion, Simon Maimi and his fellow sufferers, official rabbis, were most inhumanly tortured. They were immured up to the neck in their prison, and left for three days in this fearful position. When they nevertheless remained firm, the walls were torn down; three had died, among them Simon Maimi, whose conversion was most important, because his example would have influenced the others." (Graetz, 1894: 253-254).

¹¹ Niemirower was not just a press contributor but also the author of several scholarly books, including two dealing with the Kabbalah: *Chassidismus und Zaddikismus* (Hassidism and Zaddikism), Baer Publishing House, Bucharest, 1913, and *Contributions à la philosophie historique juive*, 1914.

His belief in the predictions of the Kabbalistic book *Zohar* made him await with certainty Messiah's arrival during his lifetime; and his only concern was to find the means by which to speed up this arrival. His theological fantasy gave him the solution that as long as the Jews were not spread throughout the world, and there still existed a country – England – where there were no Jews, the end of the galut (diaspora) could not come. In close connection with the Christian mystics and enjoying the trust of the Judeophile puritans who wanted to give England the Biblical seal, he started his propaganda for the return of the Jews to England (*Egalitatea*, no. 46, December 2, 1905: 363).

An article dedicated to "The Month of Av" published on July 15, 1911 provided Niemirower with the perfect opportunity to remind his audience that "on the 5th of Av [we commemorate] the death of the reputed Kabbalist Itzhak Luria, famous under the name of Ari, who raised, through his rich fantasy, moral strength, and depth of feeling, our entire science, our whole life, to the level of an eternal divine service" (*Egalitatea*, no. 27, July 15, 1911: 210). But, continued the Rabbi with a piece of advice, "in the galut, such a conception should not take root; in practical life it becomes dangerous; we must tackle science with religious holiness but without turning everything into a mystical, fantastic sanctuary" (ibidem).

That Niemirower was particularly preoccupied with medieval philosophy and the Kabbalah is also obvious from another article, "Nachmanides, Rajba, Moshe de Leon and Crescas," published on January 11, 1913:

Being a strong spirit and recognizing, on the other hand, the absolute value of every word in the Bible, and every passage in the works of the Talmudic sages, [Nachmanides] could not content himself with the simple meaning of the Bible and found refuge in the mystical world of the Kabbalah. To him, every letter in the Torah was a spring of divine revelations." [...] "Shlomo ben Aderet, Rashba, of Barcelona (1235-1310), was a high ranking Talmudic authority. [...] Ben Aderet stood out through his kindness, and through the balance he knew how to maintain between philosophy and the Kabbalah. He also had the merit of being an apologist, a defender of Judaism under attack (*Egalitatea*, no. 2, January 11, 1913: 11).

The same is also visible in a follow up material published one month later, on February 1, 1913, under the title "The Works of the Spanish Age:"

Mysticism is the philosophy of fantasy, the poetry of spirit, the sublime conscience lost in the depth of the souls. The Spanish age counts a long series of Kabbalistic writings, but it is only the *Zohar*, published by Moses de Leon, that became a first-hand celebrity. If the Kabbalah beautifies the prose of thought through poetic forms, true Jewish poetry found in the Spanish age enlightened our masters: the Poems of Shlomo, Moses Ezra, Yehuda Halevy Alcharizi, Bedarsi and Iedaia Hapenini elicit our attention (*Egalitatea*, no. 5, February 1, 1913: 35).

Revisiting the topic on June 21, 1913, in an article called "The Literature of the Spanish Age," the Rabbi devotes an entire section to the Kabbalah (*Egalitatea*, year XXIV, no. 24, June 21, 1913: 190).

Incidentally, not all references to the Kabbalah that appeared in *Egalitatea* were related to the history of Jewish thought. Some were quite unexpectedly related to current political developments. Two such bewildering pieces of information could be found, for instance, in the subsequent issues of November 2 and 9, 1912. The first announced the readers that:

In the case of the blood libel accusation in Kiev those tasked with demonstrating that either the Talmud or the Kabbalah contain some allusions to ritual killings were Theology Professor Troitzky and Priest Panaitis, a well-known antisemite. Both stated they could not find any trace allowing for the supposition that Jews would kill for a ritual purpose. Nevertheless, Maschkewitsch will not give up and has started looking into the Kabbalistic manuscripts at the Academy of Petersburg to try and see if he could find anything that can be imputed to the Jews (*Egalitatea*, no. 42, November 2, 1912: 335).

The second was even more outstanding: "the ancient Kabbalistic book called Zohar, in the chapter Wajera, in the verse related to Ishmael, foretells for the year 5673 a great war against Turkey and a gathering of several kings in the conquered city of Constantinople" (*Egalitatea*, no. 43, November 9, 1912: 342). Considering the outcome of the 1912-1913 Balkan War, this was a very interesting forecast indeed.

The interest in the Kabbalah seems to have faded after that, because only few other mentions of it appeared in the following years, mostly related to lectures. Meyer Thenen, the rabbi of the Jewish community in Iași, gave a short quotation from the Zohar in a speech on the "Importance of An Instructive School" delivered on February 6, 1915 (*Egalitatea*, no. 6, February 6, 1915: 42). Historian Joseph Kaufmann published an article on Shabbatai Zvi and Nussen Azuzi ("False Messiahs") on May 21, 1926 (*Egalitatea*, no. 21, May 21, 1926: 74). Carol Drimer spoke about Kabbalah's influence on Spinoza on March 4, 1927 (*Egalitatea*, no. 10, March 4, 1927: 33).

Not by chance, perhaps, the last reference that can be found in *Egalitatea* is an article on the Shavuot published by Carol Drimer on May 21, 1931:

Kabbalists put great emphasis on the festival of Shavuot. The Zohar calls Torah bride and the people of Israel its groom (Zohar Emor 98). Kabbalists organized a special reading on the night of the Shavuot called "Tikkun Shavuot" or "Tikkun Leil Shavuot." Its content: fragments from the Bible, Talmud and the Zohar, prescriptions of the 613 commandments. "Tikkun Shavuot" is divided in 13 parts and after finishing each part – in the synagogue – a Kaddish di-Rabbanan is to be read. On Shavuot day one should read the book of Ruth, the heroine who

converted to Judaism embracing the Jewish law, which was given on this day (*Egalitatea*, no. 21, May 21, 1931: 71).

(Incidentally, the same issue informed its reader about the death of Cantor D. Orenstein from Iasi, an “appreciated Talmudist and Kabbalist” (idem: 124). Unfortunately we have no information about his Kabbalistic endeavors.)

Scholarly interest in the Kabbalah in 19th and 20th century Romania

Although undeservedly almost forgotten nowadays, Moses Gaster (1856-1939), the Romanian Ashkenazi rabbi who ended up as the leader of the Sephardic congregation in London following his 1885 expulsion from Bucharest due to his fight for the emancipation of the local Jews, was one of the first true scholarly researchers of the Kabbalah. As Moshe Idel puts it, by neglecting him, modern Judaic scholarship actually

neglected someone who was a real genius. He was the one who initiated the study of the Samaritans, who have lived since antiquity in the land of Israel. He corresponded with them in Hebrew. He had a private collection of thousands of manuscripts, tens of thousands of fragments of manuscripts, in 15 languages, which are now at the University of Manchester. He was able to see a picture that no other figure in Jewish studies had seen. I showed in 2007 that in his early twenties, Gaster already had theories about the Zohar,¹² which he had written in Romanian. These things were ignored in the scholarship of the Zohar for 40 years. It is hard to explain why. Gaster’s writings were in Scholem’s library, which meant that Scholem knew about them (Idel, 2009: 48).

Indeed Scholem knew about them, as he quoted them in *Origins of the Kabbalah*:

Among more recent scholars, the only one who held that the book [Bahir] was ancient and therefore evidently of Oriental origin was, as far as I know, Moses Gaster, who declared in 1881—without, however, offering any arguments—that it perhaps “went back further than the tenth century” (Scholem, 1987: 44).

Moreover, Scholem admitted, in regard to “a possible relationship between the emergence of the Kabbalah and Catharism in the middle of the twelfth century” that “the only scholar who, to my knowledge, has raised the problem—albeit in a rather aphoristic style—was Moses Gaster in his programmatic *The Origin of the Kabbalah* (Ramsgate, 1894)” (Idem: 234).

¹² Gaster considered the Zohar to be not a book but a collection of diverse sources put together along the time.

While it is true that Gaster's interest in the Kabbalah was actually a side effect of his preoccupation with folklore, which is much better known, it is no less true that his contribution to the field remains seminal to this day. A non-exhaustive list of his books includes *Jewish Folk-Lore in the Middle Ages* (1887), *The Sword of Moses from an ancient manuscript book of magic, with introduction, translation, and index* (1896), *Studies and Texts in Folklore, Magic, Medieval Romance, Hebrew Apocrypha and Samaritan Archaeology*, 3 Vols. (1925–28), *The Asatir: The Samaritan Book of the "Secrets of Moses"* (1927), *Samaritan Oral Law and Ancient Traditions*, Vol. I, *Eschatology* (1932), *Conjurations and the Ancient Mysteries* (1932), *Ma'aseh Book – Book of Jewish Tales and Legends Translated from the Judeo-German* (1934).

Still, if little is remembered today about his English works, even less is known about his Romanian writings on the subject, including several of his articles dealing with the Kabbalah that were published in *Anuarul pentru israeliți* [The Yearbook for the Israelites], headed by the same omnipresent Moses Schwarzfeld. Although only one of these articles was specifically devoted to the Kabbalah, the others also need to be taken into account, as they brought important information to the end 19th century readers' attention.

Thus, with "Lilith and the Three Angels," Gaster proposed a comparative study on Jewish and Romanian folklore, finding similarities between the story of the Talmudic character and the local legend of Avestitza, a demon who posed identical threats to women in childbirth and newborn babies as Lilith, and who could be kept at bay through the same magical incantations and formulae (the verbal invocation of the three angels' names) (Gaster, 1880-1881: 73-79). Gaster explained this similarity through a Bogomilic mediation. His extensive quotes from the *Alphabet of Ben Sira* and *Sefer Raziel*, on the other hand, prove a good familiarity with relevant Kabbalistic texts.

In 1884 he decided to devote an entire article to "Cabbala, its Origin and Development," a precursor of the book he would publish at Ramsgate ten years later. His description of the movement is worth quoting:

Among all sciences, among all philosophical theories gathered into systems, there is only one which claims that it has solved the eternal question of life, that it has penetrated the mysterious inner folds of the mechanism that connects the beings of this world among themselves, and with the supernatural world. This theory is the Cabbala, which has therefore exercised an enormous influence along the centuries, unto this day; its name is identified with a secret power that can unveil everything to man, including the future (Gaster, 1883-1884: 25).

In his analysis Gaster rightly observed that the Kabbalah was born as a reaction to Moses Maimonides' attempt to introduce Aristotelian philosophy in Judaism, a theory later developed, among others, by Moshe Idel. Gaster thus noted that the confrontation led to the emergence of a new understanding of

Judaism, one that revealed a previously unseen connection between the Biblical precepts and human actions, and between the natural and supernatural beings, which proved on the one hand that philosophy was not the enemy of religion, and on the other that the Jewish religion was in no way disconnected from reason. His incursion into the history of the Kabbalah was very scrupulous and, although he was heavily indebted to Heinrich Graetz, whose line he followed, he did come up with new perspectives that were quite revolutionary for his time, including, for instance, Kabbalah's connections with the neo-Platonic, gnostic and Cathar ideas.

Gaster revisited the topic in "A look at Hebrew Literature," this time approaching it from the perspective of the *Wissenschaft des Judentums* movement, whose adept he was, remarking that the Kabbalistic literature of the 17th and 18th century was characterized by "compilation rather than original contribution" (Gaster, 1885-1886: 98), a subject he would later develop in his theory about the Zohar, whose originality was acknowledged first by Moshe Idel, and subsequently by other experts as well. On the other hand, in this text Gaster made it very clear he held the Kabbalah responsible for the emergence of the two most important Jewish heresies, Sabbateanism and Frankism, because it led to a "period of cultural instability" (*ibidem*) that also allowed for the emergence of Hassidism, whose "miracle making rabbis" he deeply resented. (It is interesting to note, though, that in 1893 Gaster already knew that Baal Shem Tov was of Romanian origin, as he would mention in an article on the "Judeo-Spanish Folk Literature" published in the same magazine, in which he traced Isaac Luria's influence on the founder of Hassidism [Gaster, 1892-1893: 107]).

Another forgotten Romanian Jewish researcher of the Kabbalah was Bukovinan philosopher, editor, and journalist Isaac (Iosif) Brucăr (1888-1960).¹³ Brucăr's main interest was in Spinoza's philosophy, but precisely in order to understand what made Spinoza tick, he immersed in the study of the Kabbalah, to be able to evaluate its influence on his subject's thought. Thus, in his very first book, *Încercări și studii* [Sketches and Studies], published in 1919 at Cercul Libertatea in Bucharest, Brucăr wrote extensively on the Kabbalah and the connections between the Kabbalah and Spinoza's thought. He also wrote entire chapters on *Sefer Yetsirah*, and the Zohar. In fact, it is to him that we owe the first translation into Romanian of the Zohar, from the less known

¹³ Brucăr studied philosophy in Bucharest, Jena, and Leipzig, taking his PhD in 1930 with a thesis on the philosophy of Spinoza under Constantin Rădulescu-Motru's supervision. He then taught at the department of psychology of the University of Bucharest and, after World War II, at the Institute of Philosophy of the Romanian Academy. He headed the Romanian Jewish journal *Lumea Evree* (1919-1920) and fought for the naturalization of the Jews. He also contributed to other leading journals of his time.

German version of a Zoharic excerpt published by philosopher Hugo Bergmann in the journal of the Jewish Student Association in Prague, "Vom Judentum: ein Sammelbuch" (Leipzig, 1913: 274-281) (Cernătescu, 2015). He also referred to the Lurianic conception of Tzimtzum (contraction) as the first act of the creation process, but he simply called it "Spinozian pantheism," (Brucăr, 1930: 38) without any reference to its original author.

Although Brucăr's approach was purely philosophical (he never attempted to tackle the practical aspects of the Kabbalah), his preoccupation with it remained constant along the years, as proven by his return to the Zohar in his later book *Filosofia lui Spinoza* [Spinoza's Philosophy], in which he defined the Kabbalah as "a philosophy of the Jewish religion," using Adolph Franck's expression (idem: 37).¹⁴ His intention was to put Spinoza back into his rightful place in Jewish culture, using the Kabbalah as a "hermeneutical instrument endowed to authenticity and consecrated by the transcendent dimension of Jewish mysticism" (Cernătescu, 2015).

While in thinking that pantheism was an idea taken by Spinoza from the Kabbalistic philosophy of the late Middle Ages (which he wrongly attributed to Jewish converts to Christianity¹⁵) Brucăr only followed a line already open 200 years earlier by Leibniz (Leibniz, 1734: 228), he was nevertheless original in tracing the roots of this notion in a controversial passage from the Zohar (1b), which he quoted in *Sketches and Studies*, (Brucăr, 1919: 271-273) under the title "On Object and Subject" (a literal translation of Hugo Bergman's "Subjekt und Objekt der Welt").

Through this, he [Spinoza] only reiterated an idea taken from the book of Zohar, which explains the antinomy between subject and object: who and what. Who [mi in Hebrew – a.n.] is the beginning of everything, it is and is not, and is deeply concealed in the name of God [Elohim – a.n.]. But, because God wanted to reveal Himself and be called by His name, he took off the precious and bright dress of the world and created these [eleh in Hebrew] or what [ma in Hebrew]. Therefore, "who" united with "what", i.e. mi united with eleh, and formed the name of God, Elohim. The Creator and his creation are one (Brucăr, 1925: 13).

This relates to the dialog between Rabbi Simon Bar Yochai, the supposed author of the Zohar, and his son Eleazar, on the name of Elohim, which Kabbalists thought to contain the highest mystery. According to the Zohar, the word *elohim* is a syntagm composed of a perpetual question and an essential answer: *elehi-mi*, read in reverse *mi eleh*? 'who [created] these [things]?', a

¹⁴ He quoted from Adolph Franck's *La kabbale ou la philosophie religieuse des Hébreux*, Paris, 1843. In fact, Brucăr's presentation of the Kabbalah was based exclusively on Frank's book.

¹⁵ Brucăr thought that "most kabbalists were Jews converted to Catholicism" (Brucăr, 1930: 50).

direct reference to the question of *Isaiah*, 40: 26: „Who created these things? (*mi bara eleh?*).” In Brucăr’s view, *mi* and *ma* are the two attributes of the divinity, spirit and matter, and their equality proves the theory of the divine immanence encapsulated in the adagio *deus sive natura* (Cernătescu, 2015).

Last but not least, a researcher of the Kabbalah whose interest in the topic stemmed from his devotion to religion, not from an academic preoccupation, but which nevertheless resulted in a highly scholarly approach to the subject, was Alexander Safran.

Safran published two books on the Kabbalah. The first, *La Cabale*, (Payot, 1960), in which he presented the essential Jewish mystical doctrines, commenting on their fundamental topics, as they are experienced by the believer, “the traditional man,” was drafted in cooperation with his daughter, Esther Starobinski. The second, *Sagesse de la Kabbale* (2 vols., Stock, 1986/1987), brought together numerous passages from the vast Jewish esoteric literature, which Safran translated and explained, so as to best present his readers with the works and authors that marked the evolution of Jewish mysticism. The volume thus included quotations from Yehuda HaLevi (1080-1145)’s *Sefer HaKuzari*, Moses Maimonides (1135-1204)’s *More HaNevuhim*, *Mishne Torah* and other works, Eleazar of Worms (1165-1230)’s *Sefer HaRokeah*, Moses Cordovero (1522-1570)’s *Pardess Rimonim*, Löw ben Bezalel (1525-1609)’s *Derech Hayim* and *Netsah Israel*, Isaac Luria (1534-1572)’s *Likutei Torah*, Eliyahu, the Vilna Gaon (1720-1797)’s *Divrei Eliyahu*, *Kol Eliyahu* and *Kol Eliyahu HaShalem*, Na’hman of Bratslav (1772-1811)’s *Likutei Moharan*, Joseph Hayim of Bagdad, Ben Ishe Hai (1832-1909)’s *Hassdei Avot*, Abraham Isaac HaKohen Kook (1865-1935)’s *Orot HaKodesh*, and, naturally, extensive theosophical and cosmogonic references from the *Zohar* (such as I, 201a, II, 12a, 55b, 59b, etc.).

Safran taught his readers that:

There is not one letter, and one word, of the *Torah*, which does not contain important and precious mysteries, roots, branches, hints, explanations, paths that man can pursue, and trust. Happy are those who know it! (Safran, 1987: 9).

HaShem [God], blessed be He, established the order of the world according to the order of the *Torah*, for everything comes from the *Torah*. This is what they (our sages) say: ‘The Holy One, blessed be He, watched the *Torah* and created the world (*Genesis*, R. 1, 2; *Zohar* I, 5a).’ And this is what the *Mishna* says: ‘Turn it on all sides (examine the *Torah* attentively, in all senses), for everything is contained in it;’ this means: when you understand the *Torah*, you will understand the whole of reality, for the ways of this world come from the ways of the *Torah*, and the ways of the world are connected to the ways of the *Torah*, everything comes out of the *Torah*, which is the order of man; this means that everything is to be found in the *Torah* (Maharal, *Derech Hayim*, and *Avot* V, 23, p. 105b-106a) (idem: 10).

The Holy One, blessed be He, introduced all his hidden works in the Holy Torah; the Torah contains all. That which is concealed, the Torah reveals; but the Torah immediately puts on another garment, hides under it, revealing itself no more; nevertheless, the penetrating eye of the sages sees, through the garment, that which is hidden. The moment that which is hidden reveals itself, and before it has disappeared again behind its garment, (the sages) scrutinize it with the depth of their look; though it almost instantly disappears, their look manages to retain it (*Zohar* II, 98b) (*ibidem*).

Safran's book speaks of the open word and the hidden word; the written Torah and the oral Torah; the four ways of interpreting the Holy Script: literal, allegorical, homiletical and mystical; the logical rules for interpreting the Torah; totality and personality; the *mitzvot* (commandments) of the Torah, which can only be accomplished in their entirety by all of Israel acting together; the active commandments (*mitzvot asse*) and the defensive commandments (*mitzvot lo taasse*); the names of God ("The Holy One, blessed be He, is called *Ein-Sof*, the Infinite" and "His Greatness is fathomless," no thought could perceive Him);" (*idem*: 120) the *Shema!* (Listen!), the Jewish profession of faith; the act of eating and the benediction of food; the study of the Torah; prayer as a *mitzva*; the ten *sefirot* through which the divine will manifests itself; the "breaking of the vessels;" God and God's transcendence; the *Shekhinah* or the Divine Presence ("In all the lands of the Exile, in the *Galut*, where the children of Israel went, the *Shekhinah*, the "Divine Presence," accompanied them. It is together with Israel that the divine *Shekhinah* will leave the *Galut*, to return in the Land of Israel);" (*idem*: 204) the levels of the human soul; the *devekut* or the attachment to God, which is given pride of place in Lurianic Kabbalah; the *Teshuva* or the "return" to God, which "does not concern the sinner only, but any human being, when his soul desires to return to the source;" (*idem*: 191) the three realities linked to each other: God, Torah and Israel...

As historian Carol Iancu put it, "this dense volume shows that ethics is the main constant value of the Kabbalists' doctrine, which insists on the importance of the *sefirot* or the various levels of manifestation of the divine. Unlike Gershom Scholem, who devoted a great number of works to the history of Jewish mysticism, approaching it from a critical distance, Alexander Safran gets submerged in it with all his faith, speaking to us about the *wisdom* of the Kabbalah, as most Kabbalists added to the study and knowledge of the Torah their love for it. Thus, Kabbalah allows for an original spiritual development of the believer, for a renewal and enrichment of his inner life" (Iancu, 2008: 307).

In recognition of Rabbi Safran's contribution to the field, an "Alexander Safran Chair in Kabbalah" was opened at Bar Ilan University in 1981.

Practitioners of the Kabbalah in 19th and 20th century Romania

Besides those who took an interest in the Kabbalah as a popular culture or scholarly subject, there were, of course, also those who attempted practicing it. Naturally, less is known about them because they did not advertise their

preoccupation, so the little information we have is mostly indirect, from their disciples or even hearsay. A non-exhaustive list includes historian Meyer Abraham Halevy (1900-1972), who apparently taught Isaac Iosif Brucar, (Brucar, 1930: XXXVI); Dr. Emanuel Stein (1889-1946),¹⁶ who wrote a book called *Secrets of the Kabbalah* (which was, however, never published) and who apparently ran a Kabbalah school in Bucharest for a while (Idel, 2012); and Marcel Avramescu (1909-1984), a Jewish convert to Christianity, former surrealist writer and an admirer of Rene Guenon, who took his PhD in theology with a thesis on the Kabbalah after World War II and who gave Kabbalah lessons to a small circle of adepts, but who, much like Raymond Lull, used Kabbalah as a means to convince (some of) his Jewish disciples to follow his example and convert to Christianity as well.¹⁷

Elie Wiesel, too, mentions in his autobiographical novel *Night* that despite his father's conviction that there were no Kabbalists in Sighet (although he came from a Hassidic family himself), at the age of 12 he found a private teacher in Moishe the Beadle, "the jack-of-all-trades in a Hassidic house of prayer, a shtibl," who "spoke of divine suffering, of the Shekhinah in Exile, where, according to Kabbalah, it awaits its redemption linked to that of man," and started learning about the secret tradition (Wiesel, 2006: 3).

Conclusion

This study is by no means an attempt to draw an exhaustive list of all those who took a marginal or central, popular or scholarly, interest in the Kabbalah in Romanian Jewish history, or who tried to practice it. Of course there were others, who were not mentioned here. This is just an attempt to show that the connection between the Kabbalah and the Romanian lands goes way back in time, up to the 16th century, and includes important Kabbalists of international repute who ran famous Kabbalistic schools (such as Solomon ben Aroyo and Nathan Neta Hannover), as well as journalists (such as the Schwarzfeld brothers), philosophers (such as Isaac Iosif Brucăr) and rabbinic scholars (such as Jacob Isaac Niemirower, Moses Gaster or Alexander Safran), but also figures that are less known to the international world as Kabbalists (such as historian Meyer Abraham Halevy) as well as figures of genuine Kabbalists who are not known abroad at all (such as Rabbi Emanuel Stein or Marcel Avramescu). This goes to prove that not only did the Kabbalah have an influence on Romania but Romania also played a significant role in the evolution of the Kabbalah.

¹⁶ The descendant of a long rabbinic family that included Jehezkel Paneth, the chief rabbi of Transylvania.

¹⁷ According to Cora Lia Ascher Moisesescu Bujes, one of his Jewish students, who did follow his example and converted to Christianity (interviewed by the author in 2003). Incidentally, Avramescu was a friend of Mircea Eliade.

Bibliography

Articles in popular journals

1. Dux, A. "Maimonide. Schiță biografică" [Maimonides. Biographical sketch] in *Egalitatea*, year IV, no. 10, March 5, 1893.
2. Loeb, I., "Controverse religioase între evrei și creștini în Evul Mediu" [Religious Controversies between the Jews and the Christians in the Middle Ages] in *Egalitatea*, year IV, no. 17, April 30, 1893.
3. Loeb, I., "Evreii" [The Jews] in *Egalitatea*, year IV, no. 39, October 8, 1893.
4. Darmesteter, J., "Ochire asupra istoriei poporului evreu" [A Look at the History of the Jewish People] in *Egalitatea*, year VII, no. 35, September 13, 1896.
5. Darmesteter, J., "Ochire asupra istoriei poporului evreu" [A Look at the History of the Jewish People] in *Egalitatea*, year VII, no. 36, September 30, 1896.
6. *** "D'ale comunităților" [Community News] in *Egalitatea*, year XII, no. 11, March 16, 1901.
7. Gottlieb, I., "Femeea israelită" [The Israelite woman] in *Egalitatea*, year XII, no. 22, June 8, 1901.
8. Sigmand, Dr., "Inchiziția și evreii" [The Inquisition and the Jews] in *Egalitatea*, year XIV, no. 10, March 7, 1903.
9. Niemirower, I., "Domeniul culturii evreești" [The field of Jewish Culture] in *Egalitatea*, no. 12, March 21, 1903
10. France, A., "Contra antisemitismului" [Against antisemitism] in *Egalitatea*, year XV, no. 13, April 2, 1904.
11. Niemirower, I., "Manase ben Israel," in *Egalitatea*, year XVI, no. 46, December 2, 1905.
12. Niemirower, I., "Luna Av" [The Month of Av], in *Egalitatea*, year XXII, no. 27, July 15, 1911.
13. *** "Omorul din Kiev" [Murder in Kiev] in *Egalitatea*, year XXIII, no. 42, November 2, 1912.
14. 14, *** "O prevestire in Sohar" [A Forecast in the Zohar] in *Egalitatea*, year XXIII, no. 43, November 9, 1912.
15. Niemirower, I., "Nachmanide, Rajba, Moșe de Leon-și Crescas" [Nachmanides, Rajba, Moses de Leon and Crescas] in *Egalitatea*, year XXIV, no. 2, January 11, 1913.
16. Niemirower, I., "Operele din Epoca Spaniolă" [Works of the Spanish Age] in *Egalitatea*, year XXIV, no. 5, February 1, 1913.
17. Niemirower, I., "Literatura Epocii Spaniole" [Literature of the Spanish Age] in *Egalitatea*, year XXIV, no. 24, June 21, 1913.
18. Thenen, M., "Importanța unei școli de învățământ" [Importance of An Instructive School] in *Egalitatea*, year XXVI, no. 6, February 6, 1915.
19. Kaufmann, J., "Falși Mesia" [False Messiahs] in *Egalitatea*, year XXXVII, no. 21, May 21, 1926.
20. Drimer, C., "Ceva despre Spinoza" [Som notes on Spinoza] in *Egalitatea*, year XXXVIII, no. 10, March 4, 1927.
21. Drimer, C., "Shebuoth" in *Egalitatea*, year XLII, no. 21, May 21, 1931.

Articles in scholarly reviews

1. Brucăr, I., (1925). "Dumnezeu în filosofia spinoziană" [God in Spinoza's Philosophy], in *Puntea de fildeș* [The Ivory Bridge] no. 1, Bucharest.
2. Brucăr, I., (1930). "Filosofia lui Spinoza" [Spinoza's Philosophy], in *Revista de Filosofie* [Philosophy Review], vol. XII, Bucharest
3. Cernătescu, R., (2015). "Un kabbalist uitat" [A Forgotten Kabbalist], in *Viața Românească* [Romanian Life] no. 8, 2015, http://www.viataromaneasca.eu/arhiva/99_viata-romaneasca-8-2015/121_eseu/2191_un-kabbalist-uitat.html, accessed on August 28, 2025.
4. Gaster, M., (1881). "Lilith și cei trei îngerii" [Lilith and the Three Angels], in *Anuarul pentru Israeliti* [Yearbook for the Israelites], 1880-1881 (73-79).
5. Gaster, M., (1884). "Cabbala, originile și evoluția ei" [Cabbala, its Origin and Development], in *Anuarul pentru Israeliti*, 1883-1884 (25-36).
6. Gaster, M., (1886). "Ochire asupra literaturii ebraice" [A look at Hebrew Literature], in *Anuarul pentru Israeliti*, 1885-1886 (41-107).
7. Gaster, M., (1893). "Literatura populară iudeo-spaniolă" [Judeo-Spanish Folk Literature], in *Anuarul pentru Israeliti*, 1892-1893 (97-109).
8. Halevy, M.A., (1931). "Comunitățile evreiești din Iași și București până la Zaveră (1821)" [The Jewish Communities of Iași and Bucharest before the Greek Uprising (1821)], in *Sinai. Anuar de studii iudaice* [Sinai. Jewish Studies Yearbook], III, Bucharest.
9. Idel, M., (2008). "In the State of Wallachia, Near the Border, or: Was the Besht Indeed Born in Okopy," in *EuroTimes*, Journal of the Institute for Euroregional Studies Oradea-Debrecen, Jean Monnet European Center of Excellence, Oradea University Press, Volume 5, Religious Frontiers of Europe, Spring 2008 (14-20).
10. Idel, M., (2009). "Mystical Vistas, The Intriguing World of Moshe Idel: An Interview," in *Havruta*, no.3, spring 2009, The Spiritual Quest: Myth, Mysticism and Meaning.
11. Idel, M., (2011). "R. Israel Ba'al Shem Tov in the state of Wallachia: widening the Besht's cultural panorama," in Glenn Dynner (2011). *Holy Dissent; Jewish and Christian Mystics in Eastern Europe*, Detroit: Wayne State University Press (69-103).
12. Idel, M., (2012). "Emanuel Stein: An Unknown Kabbalist – A Preliminary Presentation," in *Kabbalah, Journal of Jewish Mystical Texts*, vol. 27. Cherub Press.
13. Silber, M.K., (2025). "Chorin Aaron," in the YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe, http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Chorin_Aharon, accessed on August 30, 2025.

Books

1. Brucăr, I., (1930). *Filosofia lui Spinoza* [Spinoza's Philosophy], Bucharest: Societatea Română de Filosofie.

2. Brucăr, I., (1919). *Încercări și studii* [Sketches and Studies], Bucharest: Cercul Libertatea.
3. Elior, R., (2016). *The Mystical Origins of Hassidism*. Oxford, Portland: Littman Library of Jewish Civilization.
4. Eskenasy, V. (ed.), (1986). *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România* [Sources and Testimonies Relating to the Jews of Romania], vol. 1, Bucharest: Federation of Jewish Communities in the Socialist Republic of Romania, Documentation Centre.
- Kara, I., (1997). *Contribuții la istoria obștii evreilor din Iași* [Contributions to the History of the Jewish Community of Iași], Bucharest: Hasefer.
5. Graetz, H., (1894). *History of the Jews*, vol. 4, The Jewish Publication Society of America.
6. Iancu, C., (2008). *Alexandru Safran, O viață de luptă, o rază de lumină* [Alexander Safran. A Life of Struggle, a Ray of Light], Bucharest: Hasefer.
7. Leibniz, G.W., (1734). *Essais de théodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origine du mal*, vol. II, Amsterdam: F. Changuion.
8. Safran, A., (1987). *Sagesse de la Kabbale*, vol. II, Paris: Stock.
9. Scholem, G., (1987). *Origins of the Kabbalah*, The Jewish Publication Society, Princeton University Press.
10. Wiesel, Elie., (2006). *Night*, New York: Hill and Wang, a division of Farrar, Strauss and Giroux.

**A.U.C.H. Manuscript Submission
GUIDELINES FOR PUBLICATION IN ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN CRAIOVA.
ISTORIE (ANNALS OF THE UNIVERSITY OF CRAIOVA. HISTORY)**

Email: Manuscripts should be submitted online at
history.annals@yahoo.com and analeleucv.istorie@gmail.com
with the following settings:

Page Setup: B5 JIS (Margins: Top – 2 cm; Bottom – 2 cm; Left – 2 cm; Right – 2 cm)

Text Font: Garamond 11

Space: Single spaced

Language: Manuscripts are accepted in English.

Text of the Article should be between 4000-5500 words (without abstract, references and key words).

For the title use Garamond 11 Bold, Center.

Author(s)

For the Name and Surname of the author(s) use Garamond 11 Italic, Right.

About the author(s)

After each name insert a footnote (preceded by the symbol *) containing the author's professional title, didactic position, institutional affiliation, contact information, and email address.

E.g.: Sorin Liviu Damean*, Marusia Cîrstea**

* Professor, PhD, University of Craiova, Faculty of Social Sciences, History Specialisation, No. 13, A.I. Cuza Street, Dolj County, Phone: 00407*****, Email: sorin.damean@yahoo.com

(Use Garamond 10, Justified)

** Associate Professor, PhD, University of Craiova, Faculty of Social Sciences, History Specialisation, No. 13, A.I. Cuza Street, Dolj County, Phone: 00407*****, Email: cirsteamara@yahoo.com

(Use Garamond 10, Justified)

Author(s) are fully responsible for the copyright, authenticity and contents of their papers. Author(s) assume full responsibility that their paper is not under review for any refereed journal or conference proceedings.

Abstract. The abstract must provide the aims, objectives, methodology, results and main conclusions of the paper (please submit the papers by providing all these information in the abstract). It must be submitted in English and the length must not exceed 250 words. Use Garamond 10, Justify.

Key words: Submit 4-6 key words representative to the thematic approached in the paper. Use Garamond 10, Italic.

References: The references cited in the article are listed at the end of the paper in alphabetical order of authors' names. References of the same author are listed chronologically.

Reference citations

I. Reference-List Entries for Periodicals (APA Style)

a. An Article in a Journal with continuous paging

Harrison, R.L., & Westwood, M.J. (2009). Preventing vicarious traumatization of mental health therapists: Identifying protective practices. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 46, 203-219.

In-text citation (Harrison & Westwood, 2009)

b. An Article in a Journal with separate paging

Damean, S.L. (2013). The Royal Family of Romania and the National Reunification War. *Analele Universității din Craiova. Istorie*, 23(1), 43-50.

In-text citation (Damean, 2013: 50)

c. An article in a monthly magazine

Madu, C. (2010, March-April). A cure for crime. *Psychology Today*, 43(2), 12.

In-text citation (Madu, 2010: 12)

II. Reference-list entries for books and other separately published materials

a. A book by one author

Damean, S.L. (2004). *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*. București: Mica Valahie.

In-text citation (Damean, 2004: 49)

b. A book by two or more authors

Rosenthal, R., Rosnow, R.L., & Rubin, D.B. (2000). *Contrasts and effect sizes in behavioral research: A correlational approach*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

First in-text citation (Rosenthal, Rosnow, & Rubin, 2000: 230-231)

Subsequent citations (Rosenthal et al., 2000: 232)

Scafes, C., Șerbănescu, H., Andonie, C., Scafes I. (2002). *Armata română în războiul de independență. 1877-1878*. București: Sigma.

First in-text citation (Scafes, Șerbănescu, & Andonie, 2002: 150)

Subsequent citations (Scafes et al., 2002: 151)

c. A book with no author named

The Blackwell dictionary of cognitive psychology. (1991). Oxford, England: Blackwell.

In-text citation (The Blackwell dictionary, 1991: 98)

d. Multiple works by the same author

Sternberg, R.J. (1990). Metaphors of the mind: Conceptions of the nature of intelligence. New York, NY: Cambridge University Press.

Sternberg, R.J. (2003). Psychologists defying the crowd: Stories of those who battled the establishment and won. Washington, DC: American Psychological Association.

Sternberg, R.J. (2003). Why smart people can be so stupid. New Haven, CT: Yale University Press.

Sternberg, R.J. (2007). Wisdom, intelligence, and creativity synthesized. New York, NY: Cambridge University Press.

In-text citation

The 1990 book: (Sternberg, 1990: 45)

The first 2003 book: (Sternberg, 2003a: 23)

The second 2003 book: (Sternberg, 2003b: 25)

The 2007 book: (Sternberg, 2007: 139)

All four works in the same citation: (Sternberg, 1990, 2003a, 2003b, 2007)

Damean, S.L. (2004). România și Congresul de Pace de la Berlin (1878). București: Mica Valahie.

Damean, S.L. (2008). Diplomați Englezi în România (1866-1880). Craiova: Universitaria.

In-text citation

The 2004 book: (Damean, 2004: 77)

The 2008 book: (Damean, 2008: 55)

e. Reference to a chapter in an edited book

Ghițulescu, M. (2014). Evoluția instituțiilor politice în timpul regimului comunist. În Damean, S.L. (coord.) Evoluția instituțiilor politice ale statului român din 1859 până astăzi. Târgoviște: Cetatea de Scaun.

In-text citation (Ghițulescu, 2014: 111)

III. Archival Documents and Collections

a. Collection of letters from an archive

Benomar, Fr.M.C. (March 1875-December 1876). Legación en Berlin. Correspondencia confidencial y reservada con los Ministros de Estado. Cartas a los mismos (Tomo I, Signatura 9-32-7-7401). Royal Academy of History, Madrid, Spain.

In-text citation (Benomar, Fr.M.C., 1875-1876, Benomar, Fr.M.C. to F. Calderón Collantes, June 5, 1876)

b. Unpublished papers, lectures from an archive or personal collection

Șuțu, C.N. (1863). Propunerea lui C. Șuțu în numele lui D. Jose de Salamanca. Fond Ministerul Lucrărilor Publice (dosar 100). National Historical Central Archives Service, Bucarest, Romania.

In-text citation (Șuțu, 1863)

Universidad Central (1868). Expediente Vizanti y Basilio Andrés. Universidades, Sección Filosofía y Letras (Signatura 6887, expediente 1). National Historical Archive, Madrid, Spain.

In-text citation (Universidad Central, 1868)

Gullón E. Iglesias, P. (1898, April 18). Memorandum adresat de Guvernul Spaniei Puterilor prietene asupra insurecției cubane. Fond 71 (Problema 21, Dosar 69). Diplomatic Archives Unit of the Ministry of Foreign Affairs, Bucarest, Romania.

In-text citation (Gullón E Iglesias, 1898)

IV. Reference to a web source

J.G. (2016, April 11). 7 Deadly Environmental Disasters. Retrieved April 25 2016, from <http://www.history.com/news/history-lists>

In-text citation (<http://www.history.com/news/history-lists>)

Pentru comenzi și informații, contactați:
Editura Universitaria
Departamentul vânzări
Str. A.I. Cuza, nr. 13, cod poștal 200585
Tel. 0251598054, 0746088836
Email: editurauniversitaria@yahoo.com
marian.manolea@gmail.com
Magazin virtual: www.editurauniversitaria.ro